

MOHORJEV KOLEDAR 2014

MOHORJEV KOLEDAR 2014

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba
CELJE - LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2014 6

PRAZNIKI V LETU 2014 18

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2014 20

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2015 24

NARAVA

Marjana Lavrič »VSEGA PREHITRO ZMANJKA« 25

Martin Knez, Tadej Slabe KRAŠKI KAMNITI GOZD NA JUŽNEM KITAJSKEM 31

Blaž Komac NARAVNI PROCESI KOT ZNAMENJA V SVETEM PISMU 38

Mateja Šmid Hribar DOJEMANJE LEPOTE DREVESA 44

PO DOMOVINI IN SVETU

Zvone Žigon SLOVENSTVO TUDI PREKO POSLA? 48

Leon Marc SLOVENIJA NA NIZOZEMSKEM 51

ZGODOVINA

Igor Grdina 600-LETNICA POSLEDNJEGA USTOLIČEVANJA KOROŠKIH VOJVOD 55

Jože Maček HABSBURŽANI — VLADARJI SLOVENSКИH DEŽEL OD RUDOLFA I.

DO FRANCA JOŽEFA I. 60

Damir Globočnik LAYERJEVA »MARIJA POMAGAJ« NA BREZJAH 72

Janez Turk NARODNOSTNI PREPIH V JULIJSКИH ALPAH NA PREHODU STOLETIJ 77

Renato Podbersič ml. OB 100-LETNICI ZAČETKA PRVE SVETOVNE VOJNE 81

Tone Gorjup ŠKOF ROŽMAN IN SLOVENSKA CERKEV V AVSTRALIJI 85

NAŠA DEDIŠČINA

Matija Ogrin POLJANSKI ROKOPIS, PRIČA SLOVENSKEGA BAROČNEGA IZROČILA 89

Božidar Premrl SVETO IME IHS 93

Zinka Zorko LITERARNO USTVARJANJE V PORABJU 97

Marko Terseglav BELOKRANJSKA FOLKLORA DANES 102

Dušan Štepec DEŽELA KOZOLCEV V ŠENTRUPERTU NA DOLENJSKEM 107

ZNANOST

Sandi Sitar KAKO UGOTOVITI PRIHODNOST 114

Nada Praprotnik RASTLINE, KI SO JIH KRSTILI PO BOTANIKIH 119

MED NAMI

- Stane Granda UTRUJENI OD ZGODOVINE? 123
Jože Strgar NAM JE PREBUJANJE POTREBNO? 128
Dolores Kores DOSTOPNI TURIZEM V SLOVENIJI 130
Tanja Ozvatič DESET ZAPOVEDI NASTOPANJA V JAVNOSTI 134
Bogdan Žorž MED KRIZO IN REVOLUCIJO 140
Stanislav Pinter HOJA — IZZIV NA POTI DO ZDRAVEGA ŽIVLJENJSKEGA SLOGA 145

NAŠI SODELAVCI – JUBILANTI

- Tatjana Rojc ALOJZ REBULA 149
Robert Petkovšek KARDINAL DR. FRANC RODE 156
Janja Žitnik Serafin PROF. DR. HELGA GLUŠIČ 161
Andrej Vovko PROF. DR. LOJZKA BRATUŽ 164

SPOMINJAMO SE

- Hrabroslav Lokošek »IMELI SMO LJUDI ...« 167
Marijan Smolik JANEZ ANTON DOLNIČAR (1662–1714) 170
Damir Globočnik JANEZ PUHAR (1814–1864) 172
Janez Močnik LEOPOLD CVEK (1814–1896) 176
Janez Močnik DAVORIN JENKO (1835–1914) 179
Berta Golob JANKO MODER (1914–2006) 183
Pavel P. Bratina VILI STEGU (1943–1989) 185
Jože Planinšek JANEZ ZDEŠAR (1926–2013) 187

LEPOSLOVJE

- Marjan Bradeško V VETRU SEM SLIŠAL SANJE 189
Jože Urbanija LUČ 194
Ivan Žigart ZAPELI SO ZVONOVI 195
Vinko Šmajš TRIJE V KOZOLCU 197

IZ ŽIVLJENJA TREH MOHORJEVIH DRUŽB

- Alenka Veber CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA 198
Anton Koren CELOVŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 206
Marko Tavčar GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 207

JANUAR – PROSINEC

1. Sreda	MARIJA, BOŽJA MATI – NOVO LETO: d. p. d.	☾ ob 12h 14m
2. Četrtek	Bazilij in Gregor, šk., c. uč.	
3. Petek	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.	
4. Sobota	Angela, red.; Elizabeta, red.	
5. Nedelja	2. BOŽIČNA NEDELJA – Simeon, puš.; Milena, dev. Sir 24,1–4.8–12; Ef 1,3–6.15–18; Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1–18)	
6. Ponedeljek	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – Gašper, Miha, Boltežar	
7. Torek	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	
8. Sreda	Severin, op.; Erhard, šk.	☾ ob 4h 39m
9. Četrtek	Julijan, muč.; Hadrijan, op.	
10. Petek	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.	
11. Sobota	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij, op.	
12. Nedelja	JEZUSOV KRST – Tatjana, muč.; Alfred, op. Iz 42,1–4.6–7; Apd 10, 34–38; Jezus je ob krstu videl prihajati nadse Božjega Duha (Mt 3,13–17)	
13. Ponedeljek	Veronika, dev.; Hilarij, šk.	
14. Torek	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.	
15. Sreda	Pavel, puš.; Absalom, šk.; Mihej in Habakuk, pr.	
16. Četrtek	Marcel, pp.; Berard, muč.	☺ ob 5h 52m
17. Petek	Anton (Zvonko), puš.; Rozalija, red.	
18. Sobota	Marjeta Ogrska, red.; Jakob Hilarij, muč.	
19. Nedelja	2. NEDELJA MED LETOM – Makarij, op.; Suzana, muč. Iz 49,3.5–6; 1 Kor 1,1–3; Jagnje Božje odjemlje greh sveta (Jn 1,29–34)	
20. Ponedeljek	Fabijan in Boštjan, muč.	
21. Torek	Neža (Agnes, Janja), muč.	
22. Sreda	Vincencij (Vinko, Zmago), diak., muč.; Lavra, dev.	
23. Četrtek	Henrik, duh.; Pavel Korejski, muč.	
24. Petek	Francišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.	☾ ob 6h 20m
25. Sobota	Spreobrnjenje ap. Pavla; Ananija, sp. mož	
26. Nedelja	3. NEDELJA MED LETOM, svetopisemska – Timotej in Tit, šk. Iz 8,23b;9,1–3; 1 Kor 1,10–13.17; Jezus izpolnjuje Izaijevo prerokbo (Mt 4,12–23)	
27. Ponedeljek	Angela Merici, ust. uršulink	
28. Torek	Tomaž Akvinski, c. uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Sreda	Valerij, šk.; Julijan Ubogi, spok.	
30. Četrtek	Martina, muč.; Hijacinta, dev.	☾ ob 22h 38m
31. Petek	Janez Bosco, ust. salezijanec; Marcela, vd.	

Sonce stopi v znamenje Vodnarja 20. 1. ob 5. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

FEBRUAR – SVEČAN

1.	Sobota	Brigita Irska, op.; Sever, šk.		
2.	Nedelja	JEZUSOVO DAROVANJE – SVEČNICA		
		Mal 3,1–4; Heb2,14–18; Jezusa darujejo v templju (Lk 2,22–40)		
3.	Ponedeljek	Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.		
4.	Torek	Gilbert, red. ust.; Leon, muč.		
5.	Sreda	Agata, dev., muč.; Albuin, šk.		
6.	Četrtek	Pavel, muč.; Doroteja, muč.		ob 20h 22m
7.	Petek	Koleta (Nika), red.; Egidij, red.		
8.	Sobota	Hieronim, red. – SLOVENSKI KULTURNI DAN: d. p. d.		
9.	Nedelja	5. NEDELJA MED LETOM – Apolonija, muč.; Sabin, muč.		
		Iz 58,7–1; 1 Kor 2,1–5; Vi ste luč sveta (Mt 5,13–16)		
10.	Ponedeljek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, muč.		
11.	Torek	Lurška Mati Božja; Benedikt, men. – <i>svetovni dan bolnikov</i>		
12.	Sreda	Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk.		
13.	Četrtek	Jordan, red.; Kristina, vd.		
14.	Petek	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.		
15.	Sobota	Klavdij, red.; Jovita, muč.		ob 0h 53m
16.	Nedelja	6. NEDELJA MED LETOM – Julijana, muč.; Onezim, šk.		
		Sir 15,15–20; 1 Kor 2,6–10; Jezus dopolnjuje postavo (Mt 5,17–37)		
17.	Ponedeljek	Silvin, šk.; Aleš, red. ust.		
18.	Torek	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.		
19.	Sreda	Bonifacij, šk.; Konrad, red.		
20.	Četrtek	Leon Sicilski, šk.; Sadot, muč.		
21.	Petek	Irena (Mira), dev.; Peter Damiani, šk.		
22.	Sobota	Sedež ap. Petra; Maksimilijan Puljski, šk.		ob 18h 15m
23.	Nedelja	7. NEDELJA MED LETOM – Polikarp, šk., muč.		
		3 Mz 19,1–2.17–18; 1 Kor 3,16–23; Kristus naroča ljubiti sovražnike (Mt 5,38–48)		
24.	Ponedeljek	Matija, ap.; Sergij, muč.		
25.	Torek	Valburga, op.; Alojzij in Kalist, muč.		
26.	Sreda	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.		
27.	Četrtek	Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok.		
28.	Petek	Ožbolt, šk.; Roman, op.		

Legenda: ap. (apostol), ces. (cesar, cesarica), c. uč. (cerkveni učitelj), diak. (diakon), dev. (devica), d. p. (državni praznik), d. p. d. (dela prost dan), duh. (duhovnik), ev. (evangelist), km. (kmet), kn. (knez, kneginja), kr. (kralj, kraljica), l. (laik, laikinja), men. (menih), mis. (misijonar), mlad. (mladenič), muč. (mučenec, mučenka), n. (navadna), op. (opat, opatinja), pp. (papež), pr. (prerok), puš. (puščavnik), red. (redovnik, redovnica), red. ust. (redovni ustanovitelj, redovna ustanoviteljica), slov. (slovanska), soust. (soustanovitelj, soustanoviteljica), sp. (svetopisemski-a, mož - žena), spok. (spokornik, spokornica), šk. (škof), ust. (ustanovitelj, ustanoviteljica), vd. (vdova).

Sonce stopi v znamenje Rib 18. 2. ob 19. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 22 minut.

MAREC – SUŠEC

1.	Sobota	Albin (Zorko), šk.; Evdokija, muč.	☾ ob 9h 00m
2.	Nedelja	8. NEDELJA MED LETOM – Neža Praška, dev. Iz 49,14–15; 1 Kor 4,1–5; Kristus svari pred zaskrbljenostjo (Mt 6,24–34)	
3.	Ponedeljek	Kunigunda, ces; Marin, muč.	
4.	Torek	Kazimir, kr.; Lucij, pp. – PUST	
5.	Sreda	++ PEPELNICA – Hadrijan, muč.	
6.	Četrtek	Fridolin (Miroslav), op.; Julijan, šk.	
7.	Petek	+ Perpetua in Felicita, muč.	
8.	Sobota	Janez od Boga, red.; Vincenc, šk.	☾ ob 14h 27m
9.	Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – Franciška Rimska, red. 1 Mz 2,7–9; 3,1–7; Rim 5,12–19; Jezus se je štirideset dni postil in je bil skušan (Mt 4,1–11)	
10.	Ponedeljek	40 mučencev; Makarij, šk.	
11.	Torek	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.	
12.	Sreda	Justina, red.; Doroteja, muč. – <i>gregorjevo</i>	
13.	Četrtek	Kristina, dev., muč.; Patricija, muč.	
14.	Petek	+ Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.	
15.	Sobota	Klemen Dvořak, red.; Ludovika, red. – <i>kvatre</i>	
16.	Nedelja	2. POSTNA NEDELJA, papeška – Hilarij Oglejski, šk. 1 Mz 12,1–4; 2 Tim 1,8–10; Jezusov obraz je zasijal kakor sonce (Mt 17,1–9)	☺ ob 18h 08m
17.	Ponedeljek	Jerica (Jedrt), dev.; Patrik (Patricij), šk.	
18.	Torek	Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Anzelm, šk.	
19.	Sreda	JOŽEF, JEZUSOV REDNIK	
20.	Četrtek	Klavdija, muč.; Martin iz Brage	
21.	Petek	+ Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.	
22.	Sobota	Lea, spok.; Bazilij, muč.	
23.	Nedelja	3. POSTNA NEDELJA – Rebeka, red.; Alfonz, šk. 2 Mz 17,3–7; Rim 5,1–2.5–8; Izvir vode, ki teče v večno življenje (Jn 4,5–42)	
24.	Ponedeljek	Katarina, red.; Romul, muč.	☾ ob 2h 46m
25.	Torek	GOSPODOVO OZNANJENJE – Rebeka, sp. žena	
26.	Sreda	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.	
27.	Četrtek	Rupert, šk.; Peregrin, red.	
28.	Petek	+ Bojan (Vojan), kn.; Venturin, red.	
29.	Sobota	Bertold, red.; Helmut, šk.	
30.	Nedelja	4. POSTNA NEDELJA – Amadej (Bogoljub) – letni čas 1 Sam 16,1.6–7.10–13; Ef 5,8–14; Jezus odpre oči sleporojenemu (Jn 9,1–41)	☾ ob 20h 45m
31.	Ponedeljek	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.	

Sonce stopi v znamenje Ovna 20. 3. ob 18. uri. Začetek pomladi. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 37 minut.

APRIL – MALI TRAVEN

1.	Torek	Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.		
2.	Sreda	Frančišek Pavelski, red. ust.; Teodozija, muč.		
3.	Četrtek	Sikst I., pp., muč.; Rihard, šk.		
4.	Petek	+ Izidor Seviljski, šk.; Benedikt, red.		
5.	Sobota	Vincencij Ferrer, duh.; Albert, šk.		
6.	Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, TIHA – Viljem, op.		
		Ezk 37,12–14; Rim 8,8–11; Jezus je vstajenje in življenje (Jn 11,1–45)		
7.	Ponedeljek	Janez Krstnik de la Salle, duh.		ob 10h 31m
8.	Torek	Julija, red.; Valter, op.		
9.	Sreda	Hugo, šk.; Valtruda, red.		
10.	Četrtek	Ezekiel, pr.; Mihael, red.		
11.	Petek	+ Stanislav, šk.; Gema (Biserka), red.		
12.	Sobota	Zenon Veronski, šk.; Julij I., pp.		
13.	Nedelja	6. POSTNA NEDELJA, CVETNA – Ida, red.		
		Iz 50,4–7; Flp 2,6–11; Trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa (Mt 26,14 – 27,66)		
14.	Ponedeljek	Lidvina, dev.; Valerijan, muč.		
15.	Torek	Helena, kn.; Damijan, duh.		ob 9h 42m
16.	Sreda	Bernardka Lurška, red.; Benedikt, spok.		
17.	Četrtek	VELIKI ČETRTEK – Rudolf, muč.; Robert, op.		
18.	Petek	++ VELIKI PETEK – Galdin, šk.; Evzebij, šk.		
19.	Sobota	VELIKA SOBOTA – Leon IX., pp.; Ema, red.		
20.	Nedelja	VELIKA NOČ – Teotim, šk.		
		Apd 10,34.37–43; Kol 3,1–4; Potrebno je bilo, da je Kristus vstal od mrtvih (Jn 20,1–9)		
21.	Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – d. p. d., Anzelm, šk., c. uč.		
22.	Torek	Aleksandra, muč.; Hugo, op.		ob 9h 52m
23.	Sreda	Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.		
24.	Četrtek	Honorij, šk.; Fidelis, duh., muč.		
25.	Petek	Marko, ev.; Makedonij, šk.		
26.	Sobota	Dominik in Gregor, red.; Pashazij, op.		
27.	Nedelja	2. VELIKONOČNA NEDELJA, BELA, Božjega usmiljenja – DAN UPORA		
		Apd 2,42–47; 1 Pt 1,3–9; Čez osem dni je prišel Jezus (Jn 20,19–31)		
28.	Ponedeljek	Peter Chanel, duh., muč.; Ludvik, red. ust. – <i>prošnji dan</i>		
29.	Torek	Katarina, dev., c. uč. – <i>prošnji dan</i>		ob 8h 14m
30.	Sreda	Jožef Cottolengo, red. ust.; Pij V., pp. – <i>prošnji dan</i>		

Sonce stopi v znamenje Bika 20. 4. ob 5. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 31 minut.

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Četrtek	JOŽEF – PRAZNIK DELA: d. p. d.	
2. Petek	Atanazij Veliki, šk., c. uč. – d. p. d.	
3. Sobota	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	
4. Nedelja	3. VELIKONOČNA NEDELJA – Florijan (Cvetko), muč. Apd 2,14.22–28; 1 Pt 1,17–21; Učenca spoznata Jezusa po lomljenju kruha (Lk 24,13–35)	
5. Ponedeljek	Angel, muč.; Gotard, šk.	
6. Torek	Dominik Savio; Petrina, muč.	
7. Sreda	Gizela, op.; Stanislav, šk.	🌙 ob 5h 15m
8. Četrtek	Bonifacij, pp.; Viktor (Zmago), muč.	
9. Petek	Pahomij, puš.; Izaija, pr.	
10. Sobota	Job, sp. mož; Janez Avilski, red.	
11. Nedelja	4. VELIKONOČNA NEDELJA, duhovni poklici – Estela, muč. Apd 2,14.36–41; 1 Pt 2,20–25; Jezus je pastir in vrata k ovcam (Jn 10,1–10)	
12. Ponedeljek	Leopold, red.; Nerej in Ahilej, muč.	
13. Torek	Fatimska Mati Božja; Marija Mazzarello, ust. HMP	
14. Sreda	Bonifacij, muč.; Justina, muč.	😊 ob 21h 16m
15. Četrtek	Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet	
16. Petek	Janez Nepomuk, muč.; Marjeta Kortonska, red.	
17. Sobota	Jošt, puš.; Paskal, red.	
18. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Janez I., pp.; Erik, kr. Apd 6,1–7; 1 Pt 2,4–9; Kristus je pot, resnica in življenje (Jn 14,1–12)	
19. Ponedeljek	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp.	
20. Torek	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21. Sreda	Teobald, šk.; Krištof in mehiški muč.	🌙 ob 14h 59m
22. Četrtek	Julija, muč.; Marjeta, red.	
23. Petek	Renata, spok.; Socerb, muč.	
24. Sobota	Marija Pomočnica kristjanov	
25. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA – Gregor, pp.; Marija, dev. Apd 8,5–8.14–17; 1 Pt 3,15–18; Na Jezusovo prošnjo prejmemo Duha Tolažnika (Jn 14,15–21)	
26. Ponedeljek	Filip Neri, duh.; Lambert, šk. – <i>prošnji dan</i>	
27. Torek	Alojzij Grozde, muč.; Avguštin Cant., šk. – <i>prošnji dan</i>	
28. Sreda	Anton Julijan, muč.; Ignacij, šk. – <i>prošnji dan</i>	🌙 ob 20h 40m
29. Četrtek	GOSPODOV VNEBOHOD – Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev.	
30. Petek	Kancijan in oglejski muč. – <i>binkoštna devetdnevnica</i>	
31. Sobota	Marijino obiskanje; Vital, men.	

Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 21. 5. ob 4. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 9 minut.

1. Nedelja	7. VELIKONOČNA NEDELJA – Justin, muč. Apd 1,12–14; 1 Pt 4,13–16; Oče bo poveličal svojega Sina (Jn 17,1–11)		
2. Ponedeljek	Marcelin in Peter, muč.; Erazem, šk., muč.		
3. Torek	Karel Lwanga in ugandski muč.; Janez XXIII., pp.		
4. Sreda	Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.		
5. Četrtek	Bonifacij, šk.; Igor, kn.		ob 22h 39m
6. Petek	Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk.		
7. Sobota	Robert, op.; Anton Marija, šk.		
8. Nedelja	BINKOŠTI – Medard – Dan Primoža Trubarja: d. p. Apd 2,1–11; 1 Kor 12,3–7.12–13; Kakor je Oče mene poslal, tudi jaz vas pošiljam (Jn 20,19–23)		
9. Ponedeljek	Marija Mati Cerkve – binkoštni ponedeljek; Primož in Felicijan, muč.; Efrem, diak.		
10. Torek	Bogumil, šk.; Edvard, duh.		
11. Sreda	Barnaba, ap.; Jolenta, op.		
12. Četrtek	Eskil, muč.; Gašper Bertoni, duh.		
13. Petek	Anton Padovanski, c. uč.; Trifil, šk.		ob 6h 11m
14. Sobota	Valerij in Rufin, muč.; Elizej, pr. – <i>kvatre</i>		
15. Nedelja	SVETA TROJICA – Vid, muč. 2 Mz 34,4–6.8–9; 2 Kor 13,11–13; Oče je poslal Sina, da bi se svet po njem rešil (Jn 3,16–18)		
16. Ponedeljek	Beno, šk.; Gvido, red.		
17. Torek	Albert, duh.; Sancija, dev.		
18. Sreda	Marko in Marcelijan, muč.		
19. Četrtek	SV. REŠNJE TELO IN KRI – Romuald, op.; Nazarij, šk.		ob 20h 39m
20. Petek	Silverij, pp.; Florentina, dev.		
21. Sobota	Alojzij Gonzaga (Vekoslav), red.		
22. Nedelja	12. NEDELJA MED LETOM – Tomaž in Janez, muč. Jer 20,10–13; Rim 5,12–15; Jezus nam vliva pogum (Mt 10,26–33)		
23. Ponedeljek	Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.		
24. Torek	Rojstvo Janeza Krstnika – <i>kres</i>		
25. Sreda	Viljem (Vilko), op. – DAN DRŽAVNOSTI: d. p. d.		
26. Četrtek	Vigilij (Stojan), šk.; Jožef Maria Escriva, ust. Opus Dei		
27. Petek	Srce Jezusovo; Ema Krška, kn.; Ciril Aleksandrijski, šk., c. uč.		ob 10h 08m
28. Sobota	Srce Marijino; Irenej (Hotimir), šk.; Marcela, muč.		
29. Nedelja	PETER IN PAVEL, ap. Apd 12,1–11; 2 Tim 4,6–8.17–18; Peter izpove vero (Mt 16,13–19)		
30. Ponedeljek	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.		

Sonce stopi v znamenje Raka 21. 6. ob 12. uri. Začetek poletja. Do 24. 6. se dan podaljša za 15 minut, do 30. 6. skrajša za 2 minuti.

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Torek	Estera, sp. žena; Oliver, muč.	
2.	Sreda	Francišek Regis, red.; Bernardin, duh.	
3.	Četrtek	Tomaž, ap.; Anatolij, šk.	
4.	Petek	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, pr.	
5.	Sobota	CIRIL IN METOD, slov. ap.; Anton M. Zaharija, duh.	☾ ob 13h 59m
6.	Nedelja	14. NEDELJA MED LETOM, izseljenska – Marija Goretti, muč. Zah 9,9–10; Rim 8,9.11–13; Jezus je krotak in v srcu ponižen (Mt 11,25–30)	
7.	Ponedeljek	Vilibald, šk.; Edilburga, op.	
8.	Torek	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.	
9.	Sreda	Hadrijan III., pp.; Avguštin Zhao Rong in kitajski muč.	
10.	Četrtek	Amalija, red.; Veronika, op.	
11.	Petek	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12.	Sobota	Mohor in Fortunat, muč.; Teodor, muč.	☺ ob 13h 25m
13.	Nedelja	15. NEDELJA MED LETOM – Henrik, kr.; Joel, pr. Iz 55,10–11; Rim 8,18–23; Sejalec je šel sejat (Mt 13,1–23)	
14.	Ponedeljek	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.	
15.	Torek	Bonaventura, šk.; Vladimir, kn.	
16.	Sreda	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.	
17.	Četrtek	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr.	
18.	Petek	Friderik (Miroslav), šk.; Elij, muč.	
19.	Sobota	Arsenij Veliki, puš.; Justa, muč.	☾ ob 4h 08m
20.	Nedelja	16. NEDELJA MED LETOM – Marjeta Antiohijska, muč. Mdr 12,13.16–19; Rim 8,26–27; Pustite oboje skupaj rasti do žetve (Mt 13,24–43)	
21.	Ponedeljek	Lovrenc, c. uč.; Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.	
22.	Torek	Marija Magdalena, sp. žena; Valter	
23.	Sreda	Brigita Švedska, red.; Peter in španski mučenci	
24.	Četrtek	Krištof, muč.; Šarbel Makhluḥ, duh.	
25.	Petek	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	
26.	Sobota	Joahim in Ana, starši Device Marije	
27.	Nedelja	17. NEDELJA MED LETOM, Krištofova – Gorazd in učenci C. in M. 1 Kr 3,5.7–12; Rim 8,28–30; Nebeško kraljestvo je podobno zakladu (Mt 13,44–52)	☾ ob 0h 42m
28.	Ponedeljek	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.	
29.	Torek	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.	
30.	Sreda	Peter Krizolog, šk.; Rufin, muč.	
31.	Četrtek	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov	

Sonce stopi v znamenje Leva 22. 7. ob 23. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Petek	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.		
2.	Sobota	Porcijunkula; Evzebij, šk.; Peter Julijan Eymard, duh.		
3.	Nedelja	18. NEDELJA MED LETOM – Lidija, sp. žena		
		Iz 55,1–3; Rim 8,35.37–39; Jezus nasiti množico (Mt 14,13–21)		
4.	Ponedeljek	Janez Vianney, duh.; Tertulin, muč.	☾	ob 2h 50m
5.	Torek	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.		
6.	Sreda	Jezusova spremenitev na gori – Just Španski		
7.	Četrtek	Kajetan, duh.; Sikst II., pp.		
8.	Petek	Dominik, ust. dominikancev		
9.	Sobota	Terezija Benedikta (Edith Stein), red.		
10.	Nedelja	19. NEDELJA MED LETOM – Lovrenc, diak., muč.	☺	ob 20h 09m
		1 Kr 19,9.11–13; Rim 9,1–5; Jezus vabi Petra k sebi (Mt 14,22–33)		
11.	Ponedeljek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.		
12.	Torek	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.		
13.	Sreda	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op.		
14.	Četrtek	Maksimilijan Kolbe, muč.; Evzebij, duh.		
15.	Petek	MARIJINO VNEBOVZETJE (Veliki šmaren) – d. p. d.		
16.	Sobota	Rok, spok.; Štefan Ogrski, kr.		
17.	Nedelja	20. NEDELJA MED LETOM – Klara, red. – Združ. prekm. Slovencev: d. p.	☾	ob 14h 26m
		Iz 56,1.6–7; Rim 11,13–15.29–32; Jezus hvali vero poganske žene (Mt 15,21–28)		
18.	Ponedeljek	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.		
19.	Torek	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.		
20.	Sreda	Bernard, op., c. uč.; Samuel, pr.		
21.	Četrtek	Zdenko, šk.; Pij X., pp.		
22.	Petek	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.		
23.	Sobota	Roza iz Lime, dev.; Irenej Rimski, muč.		
24.	Nedelja	21. NEDELJA MED LETOM – Jernej (Natanael), ap.		
		Iz 22,15.19–23; Rim 11,33–36; Jezus obljubi Petru ključne kraljestva (Mt 16,13–20)		
25.	Ponedeljek	Ludvik, kr.; Patricija, dev.; Jožef, duh.; Mirijan, red.	☾	ob 16h 13m
26.	Torek	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.		
27.	Sreda	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.		
28.	Četrtek	Avguštin, šk., c. uč.; Hermes, muč.		
29.	Petek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.		
30.	Sobota	Feliks (Srečko), muč.; Gaudencija, muč.		
31.	Nedelja	22. NEDELJA MED LETOM – Pavlin, šk.		
		Jer 20,7–9; Rim 12,1–2; Hoja za Kristusom zahteva odpoved (Mt 16,21–27)		

Sonce stopi v znamenje Device 23. 8. ob 6. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 27 minut.

SEPTEMBER – KIMAVEC

1.	Ponedeljek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, sp. mož	
2.	Torek	Marjeta, dev.; Ingrid, red.	☾ ob 13h 11m
3.	Sreda	Gregor Veliki, pp., c. uč.; Raisa, muč.	
4.	Četrtek	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.	
5.	Petek	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.	
6.	Sobota	Zaharija, pr.; Bertrand, red.	
7.	Nedelja	23. NEDELJA MED LETOM, angelska – Regina, muč. Ezk 33,7-9; Rim 13,8-10; Brate je treba klicati k spreobrnitvi (Mt 18,15-20)	
8.	Ponedeljek	Rojstvo Device Marije (Mali šmaren); Serafina, red.	
9.	Torek	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.	☺ ob 3h 38m
10.	Sreda	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.	
11.	Četrtek	Helga, spok.; Bonaventura, red.	
12.	Petek	Marijino ime; Tacijan (Tihomil), muč.	
13.	Sobota	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Tobija, sp. mož	
14.	Nedelja	POVIŠANJE SV. KRIŽA 4 Mz 21,4-9; Flp 2,16-11; Sin človekov mora biti povzdignjen (Jn 3,13-17)	
15.	Ponedeljek	Žalostna Mati Božja (Dolores); Melita, muč. – Vrnitev Primorske: d. p.	
16.	Torek	Kornelij in Ciprijan, muč.; Ljudmila, kn.	☾ ob 4h 05m
17.	Sreda	Robert Bellarmino, šk., c. uč.; Lambert, muč.	
18.	Četrtek	Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč.	
19.	Petek	Januarij, šk., muč.; Teodor Angleški, šk.	
20.	Sobota	Andrej Kim in korejski muč.; Evstahij, šk.	
21.	Nedelja	25. NEDELJA MED LETOM, svetniški kandidati – Matej, ev.; Jona, pr. Iz 55,6-9; Flp 1,20c-24.27; Božja dobrota presega človekov pogled (Mt 20,1-16a)	
22.	Ponedeljek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.	
23.	Torek	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof in mehiški dečki, muč.	
24.	Sreda	ANTON MARTIN SLOMŠEK, šk.; Rupert, šk.	☾ ob 8h 14m
25.	Četrtek	Sergij, men.; Nikolaj, kmet	
26.	Petek	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red.	
27.	Sobota	Vincencij Pavelski, ust. lazaristov – <i>kvatre</i>	
28.	Nedelja	26. NEDELJA MED LETOM, Slomškova – Venčeslav, muč. Ezk 18,25-28; Flp 2,1-11; Grešniki pojdejo v Božje kraljestvo (Mt 21,28-32)	
29.	Ponedeljek	Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli	
30.	Torek	Hieronim, duh., c. uč.; Gregorij, šk.	

Sonce stopi v znamenje Tehtnice 23. 9. ob 4. uri. Začetek jeseni. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 32 minut.

OKTOBER – VINOTOK

1.	Sreda	Terezija D. J., dev.; Emanuel, šk.		ob 21h 32m
2.	Četrtek	Angeli varuhi; Modest, muč.		
3.	Petek	Gerard, op.; Evald, muč.		
4.	Sobota	Frančišek Asiški, red. ust.		
5.	Nedelja	27. NEDELJA MED LETOM, rožnovenska – Marija Favstina, red. Iz 5,1-17; Flp 4,6-9; Gospod bo dal vinograd v najem drugim (Mt 21,33-43)		
6.	Ponedeljek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.		
7.	Torek	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.		
8.	Sreda	Pelagija, spok.; Benedikta, muč.		ob 12h 51m
9.	Četrtek	Abraham in Sara, sp. očak in žena; Dionizij, šk., muč.		
10.	Petek	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.		
11.	Sobota	Filip, diak.; Bruno Kölnski, šk.		
12.	Nedelja	28. NEDELJA MED LETOM – Maksimiljan Celjski, muč. Iz 25,6-10a; Flp 4,12-14.19-20; Vsi smo povabljeni na nebeško svatbo (Mt 22,1-14)		
13.	Ponedeljek	Koloman, muč.; Edvard, kr.		
14.	Torek	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.		
15.	Sreda	Terezija Avilska, c. uč.; Evtimij, men.		ob 21h 12m
16.	Četrtek	Marjeta, red.; Jadviga (Hedvika), kn.		
17.	Petek	Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.		
18.	Sobota	Luka, ev.; Just, muč.		
19.	Nedelja	29. NEDELJA MED LETOM, misijonska – Pavel, duh.; Izak, muč. Iz 45,1.4-6; 1 Tes 1,1-5b; Dajte cesarju cesarjevo in Bogu Božje (Mt 22,15-21)		
20.	Ponedeljek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.		
21.	Torek	Uršula, muč.; Celina, mati		
22.	Sreda	Janez Pavel II., pp.; Marija Saloma, sp. žena		
23.	Četrtek	Janez Kapistran, duh.; Roman, šk.		ob 23h 57m
24.	Petek	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.		
25.	Sobota	Darinka (Darija), muč.; Krišpin, šk.		
26.	Nedelja	30. NEDELJA MED LETOM, žegnanjska – Lucijan, muč. – zimski čas 2 Mz 22,20-26; 1 tes 1,5c-10; Ljubi Boga in svojega bližnjega (Mt 22,34-40)		
27.	Ponedeljek	Sabina Avilska, muč.; Frumencij, šk.		
28.	Torek	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men.		
29.	Sreda	Ermelinda, dev.; Mihael Rua, red.		
30.	Četrtek	Marcel, muč.; German, šk.		
31.	Petek	Volbenk (Bolfenk), šk. – DAN REFORMACIJE: d. p. d.		ob 3h 48m

Sonce stopi v znamenje Škorpiona 23. 10. ob 13. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 34 minut.

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Sobota	VSI SVETI – d. p. d.	
2. Nedelja	SPOMIN VERNIH RAJNIH	
	Job 19,1.23-27a; Rim 5,5-11; Kdor veruje v Sina, ima večno življenje (Jn 6,37-40)	
3. Ponedeljek	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.	
4. Torek	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	
5. Sreda	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Četrtek	Lenart (Narte), op.; Monald, red.	☺ ob 23h 23m
7. Petek	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Sobota	Bogomir, šk.; Deodat (Bogdan), šk.	
9. Nedelja	32. NEDELJA MED LETOM, zahvalna – Teodor (Darko), muč.	
	Mdr 6,12-16; 1 Tes 4,13-18; Gospod prihaja, pojdimo mu naproti (Mt 25,1-13)	
10. Ponedeljek	Leon Veliki, pp.; Andrej Avellino, duh.	
11. Torek	Martin, šk.; Bartolomej, op.	
12. Sreda	Jozafat, šk.; Emilijan (Milan), spok.	
13. Četrtek	Stanislav Kostka, red.; Bric, šk.	
14. Petek	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	🌙 ob 16h 15m
15. Sobota	Albert Veliki, šk.; Leopold (Polde), kn.	
16. Nedelja	33. NEDELJA MED LETOM – Marjeta, kr.; Jedrt, dev.	
	Prg 31,10-13.19-20.30-31; 1 Tes 5,1-6; Zvestoba v malem bo nagrajena (Mt 25,14-30)	
17. Ponedeljek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Torek	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	
19. Sreda	Matilda, red.; Abdija, pr.	
20. Četrtek	Edmund, kr.; Gelazij pp.	
21. Petek	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk.	
22. Sobota	Cecilija (Cilka), muč.; Marko in Štefan, muč.	☺ ob 13h 32m
23. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Klemen I., pp., muč. – Dan Rudolfa Maistra: d. p.	
	Ezk 34,11-12.15-17; 1 Kor 15,20-26.28; Kristus pride sodit v slavi (Mt 25,31-46)	
24. Ponedeljek	Andrej Dung in vietnamski muč.	
25. Torek	Katarina Sinajska, muč.; Mojzes, muč.	
26. Sreda	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.	
27. Četrtek	Virgil in Modest, šk.; Marija s čudodelno svetinjo	
28. Petek	Katarina Labouré, red.; Berta	
29. Sobota	Saturnin, muč.; Radogost, šk.	🌙 ob 11h 06m
30. Nedelja	1. ADVETNA NEDELJA – Andrej, ap.	
	Iz 63,16b-17.19; 64,2b-7; 1 Kor 1,3-9; Čujmo, ker ne vemo, kdaj pride hišni gospodar (Mr 13,33-37)	

Sonce stopi v znamenje Strelca 22. 11. ob 11. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 10 minut.

DECEMBER – GRUDEN

1.	Ponedeljek	Eligij, šk.; Marija Klementina, muč.; Nahum, pr.		
2.	Torek	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana), muč.		
3.	Sreda	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.		
4.	Četrtek	Janez Damaščan, duh.; Barbara, muč.		
5.	Petek	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.		
6.	Sobota	Nikolaj (Miklavž), šk.; Peter Pashazij, šk., muč.	☺	ob 13h 27m
7.	Nedelja	2. ADVENTNA NEDELJA – Ambrož, šk. Iz 40,1-5.9-11; 2 Pt 3,8-14; Izravnajmo steze za Gospoda (Mr 1,1-8)		
8.	Ponedeljek	BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE		
9.	Torek	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.		
10.	Sreda	Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja		
11.	Četrtek	Damaz I., pp.; Sabin, šk.		
12.	Petek	Amalija (Malka), muč.; Devica Marija iz Guadalupe		
13.	Sobota	Lucija, dev.; Otilija (Tilka), op.		
14.	Nedelja	3. ADVENTNA NEDELJA – Janez od Križa, c. uč. Iz 61,1-2a.10-11; 1 Tes 5,16-24; Sredi med vami stoji, a vi ga ne poznate (Jn 1,6-8.19-28)	☾	ob 13h 51m
15.	Ponedeljek	Krizina in Antonija, muč.; Kristina (Tinca), dev.		
16.	Torek	Albina, muč.; David, kr.		
17.	Sreda	Lazar iz Betanije; Hijacint, red.		
18.	Četrtek	Gacijan, šk.; Teotim, muč.		
19.	Petek	Urban, pp.; Anastazij, pp.		
20.	Sobota	Evgen, muč.; Zeno, muč. – <i>kvatre</i>		
21.	Nedelja	4. ADVENTNA NEDELJA – Peter Kanizij, duh. 2 Sam 7,1-5.8b-12.14a.16; Rim 16,25-27; Glej, spočela boš in rodila sina (Lk 1,26-38)		
22.	Ponedeljek	Frančiška Cabrini, red. ust.	☾	ob 2h 36m
23.	Torek	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.		
24.	Sreda	Sveti večer – Adam in Eva		
25.	Četrtek	BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO: d. p. d.		
26.	Petek	Štefan, diak. – DAN SAMOSTOJNOSTI IN ENOTNOSTI: d. p. d.		
27.	Sobota	Janez, ev.; Fabiola, spok.		
28.	Nedelja	SVETA DRUŽINA – Nedolžni otroci 1 Mz 15,1-6; 21,1-3; Heb 11,8.11-12.17-19; Otrok je rasel in bil vedno bolj poln modrosti (Lk 2,22-40)	☾	ob 19h 31m
29.	Ponedeljek	Tomaž Becket, šk.; David, kr.		
30.	Torek	Vincencija, red. ust.; Feliks, pp.		
31.	Sreda	Silvester (Silvo), pp.; Melanija, op.		

Sonce stopi v znamenje Kozoroga 22. 12. ob 00. uri. Začetek zime. Do 26. 12. se dan skrajša za 17 minut, do 31. 12. podaljša za 2 minute.

Državni prazniki

novo leto – 1. januar

Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar

dan upora – 27. april

praznik dela – 1. maj

dan državnosti – 25. junij

dan spomina na mrtve – 1. november

dan samostojnosti in enotnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

dan Primoža Trubarja – 8. 6.; združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom – 17. 8.; vrnitev Primorske – 15. 9.; dan Rudolfa Maistra – 23. 11.

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 19. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsí sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

novo leto – 1. 1.; Sv. trije kralji – 6. 1.; svečnica – 2. 2.; sv. Jožef – 19. 3.; Gospodovo oznanjenje – 23. 3.; velikonočni ponedeljek – 21. 4.; vnebohod – 29. 5.; sv. Peter in Pavel – 29. 6.; mali šmaren – 8. 9.; Brezmadežna – 8. 12.; sv. Štefan – 26. 12.

Premakljivi katoliški prazniki:

pepelnica – 5. 3.; velika noč – 20. 4.; vnebohod – 29. 5.; binkošti – 8. 6.; Sveta Trojica – 15. 6.; telovo – 19. 6.; misijonska nedelja – 19. 10.; žegnanjska nedelja – 26. 10.; zahvalna nedelja – 9. 11.; nedelja Kristusa Kralja – 23. 11.; 1. adventna nedelja – 30. 11.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

velikonočni ponedeljek – 21. april; Marijino vnebovzetje – 15. avgust; dan reformacije – 31. oktober; božič – 25. december

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

božič – 7. 1.; novo leto – 14. 1.; velika noč – 20. 4.; vnebohod – 29. 5.; binkošti – 8. 6.; Marijino vnebovzetje – 28. 8.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni pon. (21. 4.), praznik dela (1. 5.), vnebohod (29. 5.), binkoštni pon. (9. 6.), sv. Rešnje telo (19. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.); deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (21. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), praznik dela (1. 5.), dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.). – V Trstu je dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni pon. (21. 4.), praznik dela (1. 5.), binkošti (8. 6.), binkoštni pon. (9. 6.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), Sv. trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (21. 4.), praznik dela (1. 5.), dan antifašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

Astronomski dogodki v letu 2014

MRKI

V letu 2014 sta dva Sončeva in dva Lunina mrka, žal pa nobeden ni viden iz naših krajev.

Popolni Lunin mrk 15. aprila je viden iz vzhodne Avstralije, Tihega oceana in Severne ter Južne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

Kolobarjast Sončev mrk 29. aprila je viden v ozki črti čez Antarktiko in le malo zgreši južni Zemljin pol. Kot delni mrk je viden iz Avstralije in južnega dela Indijskega oceana. Pri nas mrk ni viden.

Popolni Lunin mrk 8. oktobra je viden iz Severne Amerike, Tihega oceana, Avstralije in Nove Zelandije ter vzhodne Azije. Pri nas mrk ni viden.

Delni Sončev mrk 23. oktobra je viden na daljnem vzhodu Rusije in iz večjega dela Severne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 17. uri in 57 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 12. uri in 51 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 4. uri in 29 minut.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 22. decembra ob 0. uri in 3 minute.

Meteorski roji v letu 2014

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobcena prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volar. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

5. maja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Eta Aquaridov z radiantom v ozvezdju Vodnar. Ob maksimumu je v povprečju 65 utrinkov na uro.

12. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzej. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

21. oktobra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Orionidov z radiantom v ozvezdju Orion. Ob maksimumu je v povprečju 25 utrinkov na uro.

17. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Lev. Ob maksimumu je v povprečju 15 utrinkov na uro.

13. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

20

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključí v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje: Ker je Merkur bližje Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostimi očmi, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2014: V letu 2014 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 14. marca (27 stopinj od Sonca), 12. julija (21 stopinj od Sonca) in 1. novembra (19 stopinj od Sonca).

Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 31. januarja (18 stopinj od Sonca), 25. maja (23 stopinj od Sonca) in 21. septembra (26 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrtil okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje: Tudi Venera je bližje Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejša nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2014: Venera je v začetku leta Večernica in je vidna na večernem nebu takoj po zatonu Sonca. Soncu se z vsakim dnem navidezno približuje in pride že 11. januarja v spodnjo konjunkcijo, ko je med Soncem in Zemljo in ko nekaj časa ni vidna. Konec januarja se pojavi na jutranjem nebu kot Danica. 22. marca doseže največji navidezni odmik 47 stopinj od Sonca. Po tem datumu se začne Soncu navidezno približevati, a je na jutranjem nebu dobro vidna vse do sredine oktobra. 25. oktobra je v zgornji konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni vidna. Novembra se pojavi na večernem nebu kot Večernica, kjer vztraja do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži ga v 687 dneh, kar je malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka, zato ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje: Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednje velikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2014: Mars je v začetku leta viden drugo polovico noči, saj vzhaja okoli polnoči. Najdemo ga v ozvezdju Devica, kjer vztraja vse do sredine avgusta, ko se preseli v ozvezdje Tehtnica. Februarja in marca vzhaja vedno prej in prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. V opoziciji s Soncem je 9. aprila, ko nam je najbližje in ko je viden praktično vso noč. Maja in junija je še v ugodni legi za opazovanje, kasneje pa ne več. Od avgusta do konca leta je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. Iz Tehtnice se sredi septembra preseli v Škorpionja, v začetku oktobra vstopi v ozvezdje Kačenossec, konec meseca pa je že v Strelcu, kjer vztraja do začetka decembra, ko vstopi v ozvezdje Kozorog. Tu ga najdemo tudi ob koncu leta.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 61 Jupitrovih satelitov, od katerih so štirje (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje: Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepredajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2014: Jupiter je v začetku leta v najugodnejši legi za opazovanje, saj je 6. januarja v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbliže in je viden vso noč. Najdemo ga v ozvezdju Dvojčka. V ugodni legi za opazovanje je vse do aprila in maja, ko je viden prvo polovico noči. Junija in julija je le še večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. 25. julija pride v konjunkcijo s Soncem in nekaj časa ni viden, saj se skriva v Sončevi svetlobi. Na jutranjem nebu se pojavi konec avgusta. Septembra je jutranji planet, oktobra je viden drugo polovico noči, od novembra dalje pa je spet v vse ugodnejši legi za opazovanje. Jupiter vztraja v ozvezdju Dvojčka vse do začetka julija, ko se preseli v ozvezdje Rak. Sredi oktobra vstopi v ozvezdje Lev, kjer ostane vse do konca leta.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrti okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 31 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje: Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepredena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2014: Saturn je v začetku leta jutranji planet. Najdemo ga v ozvezdju Tehtnica. Z vsakim dnem vzhaja vedno prej in je od sredine marca viden vso drugo polovico

noči. V najugodnejši legi za opazovanje je od aprila do junija, saj je 11. maja v opoziciji s Soncem, ko nam je najbliže. Od sredine julija je viden prvo polovico noči, od avgusta do novembra pa je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. V konjunkciji s Soncem je 18. novembra, ko nekaj časa ni viden. Na jutranjem nebu se pojavi konec leta. Saturn se vse leto zadržuje v ozvezdju Tehtnica, ob koncu leta pa ga najdemo na meji z ozvezdjem Škorpion.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidljivosti s prostimi očmi, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 21 Uranovih lun.

Opazovanje: Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2014: Uran je v začetku leta viden prvo polovico noči. Februarja in marca je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 2. aprila je v konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni viden. Maja se pojavi na jutranjem nebu in je jutranji planet vse do julija. Avgusta je viden drugo polovico noči, septembra pa že praktično vso noč, saj prihaja v opozicijo s Soncem, ki jo doseže 8. oktobra. V tednih okoli opozicije je v najugodnejši legi za opazovanje. Vse do konca leta je viden vso prvo polovico noči. Uran se vse leto zadržuje v ozvezdju Ribi na meji z ozvezdjem Kit.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 11 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje: Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2014: Neptun je 24. februarja v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. 30. avgusta je v opoziciji s Soncem in je v tednih okoli tega datuma viden vso noč. Na večernem nebu ostane viden vse do konca leta. Neptun se vse leto zadržuje v ozvezdju Vodnarja. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2015

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
P	6 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23
T	7 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24
S	8 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25
Č	9 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26
P	10 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27
S	11 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28
N	4 11 18 25	1 8 15 22 29	1 8 15 22 29
	APRIL	MAY	JUNIJ
P	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 16 22 29
T	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
S	8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Č	9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
P	10 17 24	8 15 22 29	5 12 19 26
S	11 18 25	9 16 23 30	6 13 20 27
N	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
	JULIJ	AUGUST	SEPTEMBER
P	6 13 20 27	3 10 17 24	7 14 21 28
T	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 16 22 29
S	8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Č	9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
P	10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
S	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
N	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
P	6 13 19 26	2 9 16 23	7 14 21 28
T	7 14 20 27	3 10 17 24	1 8 16 22 29
S	8 15 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Č	9 16 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
P	10 17 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
S	11 18 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
N	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27

 ali praznik ali praznik
  ali praznik ali praznik ali praznik ali praznik ali praznik

Marjana Lavrič

»VSEGA PREHITRO ZMANJKA«

Ekološka kmetija Pri Belentin', Sela pri Višnji Gori

Ustno izročilo pravi, da je bila prvotno domačija ena največjih v višnjegorski fari in ena od treh, ki so imele lasten lovski revir. Dokler je ni eden od lastnikov zakockal in niso njegovi sorodniki ob vrnitvi iz Amerike prodali še tistega, kar je ostalo. Prav to, osiromašeno najlepših zemljišč, je kupil Majdin praded. Danes na kmetiji živijo Majdina mama Štefka in brat Branko ter njen mož Franci Vode z otrokoma Jakobom in Rebeko.

Kmetija leži na t. i. Leskovški planoti v vasi Sela pri Višnji Gori na nadmorski višini 655 metrov. Obsega 7,3 hektarja obdelovalnih površin, od tega sta 2 hektarja orne zemlje. Družina ima v najemu še 1,1 hektarja površin. Tla so po večini plitva s skalnato podlago. Kmetiji pa pripada tudi dobrih 5 hektarjev pretežno bukovih gozdov, pripovedujeta Majda in Franci, oba visokošolsko izobražena, ona diplomirana prevajalka, on pa doktor elektrotehnike.

Zakaj se vaša kmetija imenuje Pri Belentin'? Od kod izvira to ime? Koliko je stara vaša kmetija?

Pri Belentin' je staro hišno ime, izvora imena ne pozna. Zanimivo je, da so se hišna imena obdržala, četudi so se zamenjali lastniki. Verjetno so se zgodovinsko gledano prav zaradi tega razvila in obdržala hišna poimenovanja, da so se ljudje orientirali glede na lokacijo, na hišo, ne pa na posamične lastnike hiš. V zvezi z zgodovino domačije sva v znamenitem romanu Zeleni Henrik švicarskega avtorja Gottfrieda Kellerja zasledila podatek, da se v približno tristo letih zamenja lastništvo prav vseh parcel v neki vasi ...

Kdaj in zakaj sta se odločila za ekološko pridelovanje?

Po smrti Majdinega očeta pred slabimi petimi leti sva prevzela vodenje kmetije, ki je bila tedaj usmerjena v pridelavo mleka. Imeli smo osem krav molznic. Glede na obseg kmetije in sestavo površin nama je bilo jasno, da za intenziviranje in še večjo pridelavo mleka nimava možnosti. Razmišljala sva naprej in

se manj kot v letu dni odločila za prehod na ekološki način kmetovanja. Nekoč naju je prešinila ideja o pridelavi česna, ki nama ni šla več iz glave. Seveda sprva še zdaleč nisva bila prepričana, kako se bo vse skupaj izšlo. V bližnji okolici nobena od kmetij ne prideluje zelenjave, kaj šele ekološke, čeprav vsako leto bolj spoznavava, da so naša tla skoraj idealna za to dejavnost.

Danes o svoji odločitvi ne dvomiva več in se ne bova nikoli vrnila h konvencionalnemu načinu. Ko smo se odločali o preusmeritvi, je bila lastnica kmetije še mama Štefka. Bilo jo je strah za prihodnost domačije, vendar je zmogla toliko zaupanja in notranje moči, da nama je dala popolnoma proste roke, za kar sva ji neizmerno hvaležna. Sicer pa navdušenje za ekološko kmetovanje pri naju najbrž izhaja največ iz tega, da sva tudi že prej iskala ekološko pridelano hrano in živila in se nama je zdelo absurdno, da morava, če hočeva jesti ekološko pridelano hrano, ponjo v trgovino, razen zelenjave z vrta in zelnika mame Štefke.

»Največja prednost ekološkega kmetovanja se nama zdi v tem, da imaš zdravo hrano zase in za ljudi, ki to iščejo,« pravita Majda in Franci.

Kako je potekal prehod? V čem so prednosti ekološkega kmetovanja?

Prehod je trajal tri leta, prvo leto (sezona 2010) sva koruzo zamenjala s krmnim grahom ter posejala nekaj pira ter prve vrstice česna in čebule poleg krompirja in drugih ustaljenih kultur. S piro, grahom, česnom in čebulo sva nadaljevala tudi v sezoni 2011, v sezoni 2012 sva opustila krmni grah in ga nadomestila z lucerno. Površine, zasajene z zelenjavo, sva postopno povečevala in trenutno sadiva med 0,4 in 0,5 hektarja zelenjave letno, na ostalih njivskih površinah pa so v kolobarju žita in detelje.

Največja prednost ekološkega kmetovanja se nama zdi v tem, da imaš zdravo hrano zase in za ljudi, ki to iščejo. Teh ni malo. Velika prednost, ki se prevečkrat zanemarja, je tudi okoljski odtis, saj v

ekološkem načinu kmetovanja ne obremenjuješ okolja s pesticidi in ostanki umetnih gnojil. Praktična prednost se nama zdi tudi v tem, da ob rastočih cenah umetnih gnojil in pesticidov v konvencionalnem kmetijstvu takšnih stalnih in rastočih stroškov v ekološkem kmetijstvu ni. Je pa seveda treba plevel zatirati drugače, mehansko, toplotno.

Kje črpate znanje za svoje kmetovanje? Kako se povezujete z drugimi kmeti?

Znanje črpava od vsepovsod, s terena in iz strokovnih gradiv, kjer koli je kaj uporabnega in dostopnega. Internet, mama Štefka, Kmetijsko svetovalna služba, dobre prakse drugih kmetov, predvsem ekoloških. V času pred umetnimi gnojili in škropivi je bilo znanja o sonaravnem načinu kmetovanja veliko, tega nama

zdaj predaja mama Štefka, se pa to znanje izjemno širi in nadgrajuje tudi danes, predvsem v tujini. Pravzaprav na tej strani Alp niti dobro ne vemo, v kakšnem zagonu in obsegu je ekološko kmetovanje v svetu.

Zadruga Jarina, s katero sodelujemo, je lani organizirala strokovno ekskurzijo v Švico. V kantonu Uri, ki smo ga obiskali, je 90 odstotkov kmetij ekoloških ... Temu primerna je v tujini tudi intenzivnost raziskav, nastajajo in izmenjujejo se tudi zelo posebna znanja in dosti tega je še dosegljivo na spletu.

S čim vse se ukvarjate na kmetiji? Koliko vas je vključenih v delo? Kaj pridelujete?

Na kmetiji imamo štiri krave dojilje, da izkoristimo travnati svet, poleg tega pa na njivskih površinah v kolobarju pridelujemo piro, pšenico, ječmen, zelenjavo ter detelje za čiščenje njiv in bogatenje površin z dušikom. Od zelenjave pridelujemo največ česna (30 arov), potem pa so tu še čebula, korenček, rdeča pesa, krompir, fižol ...

Katere vzporedne dejavnosti razvijate na kmetiji? Tudi predelujete? Kaj vse?

Trenutno nimamo nobene vzporedne dejavnosti, ker sam hodim v službo, Majda pa prevaja in imava še majhna otroka. Vseeno smo poskusili predelati že kar nekaj pridelkov: od jabolčne in jagodne marmelade do česna v balzamičnem kisu in mediteranskega kisa, metinega sirupa ... in vedno naleteli na dober odziv strank.

Kako se vama zdi, da država urejuje status ekološkega kmeta? Kaj pogrešate?

Na ekološki kmetiji je veliko dela, le malo gospodarjev pa lahko ostane doma in se preživlja zgolj od dohodka na kmetiji. Na konvencionalni kmetiji je večina dela postorjenega hitreje. Ekološke subvencije so višje od običajnih, to pa je od države, razen načelnih spodbud, že tudi skoraj vse. Mnogo večja spodbuda za nas je odziv strank, veliko povpraševanje, celo hvaležnost. Težav s prodajo ekološke zelenjave

ni, vsako leto imamo enak problem: vsega prehitro zmanjka. Kljub temu nas žalostijo občasne afere s prodajo ekoloških pridelkov, saj vse to načenja zaupanje ljudi. Tako si od države želiva predvsem, da bi uredila ustrezen nadzor oziroma zagotovila sledljivost hrane, kar bi bilo ob današnjih tehnologijah seveda zlahka dosegljivo.

Kako bi definirali besedo »samooskrba«? Kaj to pomeni? Se vama zdi, da se Slovenci dovolj zavedamo pomena samooskrbe?

Samooskrba je preprosto to, da si sami kot država pridelamo zadostne količine hrane za potrebe prebivalstva. Na državnih ravni tega zavedanja že dolgo ni, in temu primerno samooskrba tudi strmoglavlja. V zadnjem času so v politiki vidni nekateri znaki prebujanja te zavesti. K neozaveščenosti in splošnemu odnosu do kmetijstva delno še vedno prispeva povojno gledanje na kmeta kot na razrednega sovražnika, »fevdalca« in »klerikalca«. Nekaj tega mišljenja se je prijelo in še obstaja med Slovenci. Na Zahodu je klima, s katero ljudje in politika sprejemajo kmeta in kmetijstvo, po najinih, sicer skromnih izkušnjah, bistveno drugačna.

Ali imate na svoji kmetiji tudi avtohtone slovenske pasme oziroma rastline? Kje dobite semena? Je vaša kmetija vključena v katero od t. i. semenskih bank? Zakaj je tako pomembna?

Od avtohtonih sort pridelujeva ptujski spomladanski česen ter v našem okolišu avtohtono sorto zimskega česna, katerega imena ne pozna. Uporabljava tudi semena, ki so na naši kmetiji že od nekdaj: fižol, šalotko, repo, krmno korenje. Pridelujemo tudi lasten čebulček, motovilec ... Namen semenskih bank, kot nama je znano, je v ohranjanju pestrosti genetskega potenciala rastlinskih vrst, ki ga močno najedata tako monokulturno kmetijstvo kot tudi centralizacija proizvodnje in dobave semena v peščici semenarsko/fitofarmaceutskih multinacionalk. Zanimiva je najina izkušnja s česnom. Mislim, da sva

Mama Štefka predaja svoje znanje o sonaravnem načinu kmetovanja naslednjim rodovom.

preizkusila pet tujih sort česna in dve domači. Tujih trenutno ne sadiva več, ker se pri naju najbolje obneseta prej omenjeni domači sorti.

28

Kje prodajate svoje pridelke? Jih je mogoče kupiti tudi pri vas doma, na kmetiji?

Večino pridelkov prodava doma in na sobotni tržnici v Ivančni Gorici. Kot rečeno, povpraševanje po ekološki hrani je, proti pričakovanjem, veliko.

Vključeni ste tudi v zadrugo Jarina. Zakaj? Kje so prednosti takšnega sodelovanja? Kaj vse vam zadruga zagotavlja? Česa bi si še želeli? V katere javne ustanove dobavljate svoje pridelke?

Zadruga Jarina je na razpisu občine Ivančna Gorica dobila koncesijo za organiziranje sobotne tržnice in se je pri njeni postavitvi odlično odrezala. Tržnica je po enem letu zaživela, nato pa smo se z zadrugo še poslovno povezali. Ko Jarina od katere od javnih ustanov, s katerimi sodeluje (vrtcev, šol, domov za starejše itd.), dobi naročilo za dobavo ekološke zelenjave ali sadja, nas pokličejo in potem se dogovorimo za dobavo. Sodelovanja smo veseli, ker gre za večje količine kot pri individualnih strankah in je delo tako manj razdrobljeno. Poleg tega Jarina orga-

nizira strokovna izobraževanja — letos o predelavi pridelkov, peki kruha in drugih dopolnilnih dejavnostih — in ekskurzije, poleg tega pa organizira redne sestanke s ponudniki na tržnici, kjer razpravljamo o vsem mogočem, največ seveda o možnih izboljšavah.

Zadruga Jarina je neprofitna zadruga, ki si skladno z načeli socialnega podjetništva prizadeva za trajnostni razvoj podeželja oziroma za zagotavljanje sveže, sezonske in raznovrstne lokalne ponudbe. Med ostalimi dejavnostmi povezujejo ponudbo več kot 100 kmetov z območja Srca Slovenije, ki se razprostira med občinami Kamnik, Lukovica, Moravče, Trzin, Dol pri Ljubljani, Litija, Šmartno pri Litiji, Ivančna Gorica, Zagorje ob Savi, Trbovlje, Hrastnik ter Radeče. Prva leta je bilo delo zadruge usmerjeno predvsem v animacijo in informiranje posameznih kmetijskih gospodarstev, da se vključijo v usposabljanja za pridobitev različnih certifikatov in kvalifikacij, ki so pogoj za trženje in prodajo njihovih izdelkov in storitev. Jarina danes oskrbuje več kot 60 javnih zavodov. V zadnjih petih letih je razposlala več kot 150 ton lokalnih sezonskih pridelkov in proizvodov v šole, vrtce in domove za ostarele, organizira pa tudi lokalne tržnice v Ivančni Gorici, Zagorju ob Savi, Litiji idr. Vir: <http://www.jarina.si/>.

Če je namen zadruge tudi promocija/povezava lokalnih kmetov/dobaviteljev, kako komentirata prodajo Mercatorja — slovenskega trgovskega centra, s katerim je sodelovalo veliko lokalnih dobaviteljev, tudi ekoloških kmetov? Kaj po vašem mnenju pomeni prodaja Mercatorja za slovensko živilsko industrijo?

Ključno je, kakšno politiko posamični lastnik ubere. Nimava podatka, kolikšen delež slovenskih proizvodov je bil v Sloveniji prodan prek Mercatorja in koliko prek verig drugih trgovcev. Znano je, da

Mercator ni bil ravno najboljši kupec in da je »pojedel« precej dobaviteljev in konkurentov v trgovski branži. Znano je tudi, da so bile marže živilskih trgovcev leta 2009 po podatkih Eurostata za 30 odstotkov višje od evropskega povprečja. K temu je nedvomno pripomogel (monopolni) položaj Mercatorja. Mislim, da imajo nekatere evropske države zakonsko predpisan delež domačih proizvodov na živilskih policah. To je ena od rešitev.

S stališča kmeta ne vidim v prodaji Mercatorja razloga za preplah. Za kmeta so ključni odkupni pogoji, cene, država lahko dokaj hitro uvede klavzule o deležu domačih živil na policah. Ni tako ključno, ali je lastnik trgovca večinoma država ali je trgovec v lasti slovenskih bank in skladov itd. Če gre, toliko boljše. Za vsako ceno pa nima smisla. Pri Mercatorju je bila cena za pridelovalce/zadruge kot tudi za končne kupce potrošnike visoka. Tudi v trgovinah drugih trgovcev najdemo veliko blaga slovenskega porekla. Zanimivo bi bilo primerjati statistike odkupnih pogojev Mercatorja in drugih trgovcev; verjetno bi bili vsi skupaj presenečeni. Prodaja takih velikanov je vsekakor mnogoplastna in sproži verigo sprememb. Trenutni kupec pa verjetno ni najboljša izbira. Upajmo, da ne bo prehudih šokov ter da se bomo iz te prodaje kaj naučili in to uporabili pri nujni privatizaciji nekaterih sektorjev.

Kako snujeta razvoj svoje kmetije? Kakšna je va- jina vizija?

Obsega pridelave zelenjave zaradi omejitev, ki nama jih postavljata kolobar in obseg površin, ne moreva povečevati, kot tudi ne obsega živinoreje. Zato se nama zdi izziv, da bi poiskala neko kulturo, ki je na trgu iskana in ji razmere v najinem okolju ustrezajo. Trenutno razmišljava o pridelavi šipka, ki bi ga zasadila na nekem slabo rodovitnem pašniku. Šipek je tu avtohton, tako da večjih težav s škodljivci in boleznimi najbrž ni pričakovati. Mogoče ga je strojno obirati. To se nama zdi ključno: izbrana rastlinska vrsta mora biti nujno prilagojena lokalnim razme-

ram. Meniva, da tudi gospodarski obeti pri tej kulturi niso slabi.

Biti ekološki kmet je življenjski slog. Kako bi ta slog opisali vi? Kaj vama to osebno pomeni? Katere vrednote se najbolj zrcalijo v vašem delu in sijejo iz njegovih rezultatov?

Nedvomno gre za življenjski slog. Živeti je treba z zemljo, naravo, jo dobro poznati, poznati njene zakonitosti, šibkosti in moč. Potem tudi veš, kaj ti lahko nudi, in tudi, kje ji moraš pomagati. Kot pri svoji ženi. Oba sva živela in odraščala na kmetijah in obema je to pustilo neki pečat. Na kmetijo se navežeš, vzljubiš jo kot ženo.

Kaj bi svetovali vsem, ki se odločajo za ekološko kmetovanje?

Najina izkušnja je, da je pri odločitvi za ekološko kmetovanje ključno troje: prvič, da se odločiš in pre-
kineš z odvisnostjo od gnojil in škropiv, kar se sicer

Majdi in Franciju ni žal, da sta prevzela vodenja kmetije na Majdinem domu.

zdi najlažja pot; drugič, da dobro razmisliš, katerim rastlinam, kulturam, pasmam v tvojem okolju ustrezajo tvoje obdelovalne površine, kaj dobro uspeva; tretjič, kar se nama zdi prav tako pomembno, kako boš to prideloval. Ustaljeno, vendar zmotno je prepričanje, da ekološko kmetovanje pomeni zgolj ročno okopavanje. Danes obstajajo tehnike za precizno setev, okopavanje in drugo obdelavo, ki omogočajo medvrstno sledenje znotraj dveh centimetrov. To je t. i. precizno kmetijstvo, katerega imponantno moč ironično najbolj izkoriščajo v pridelavi monokultur gensko spremenjene soje, koruze, bombaža in drugih kultur. Tu v boju s pleveli, odpornimi proti obstoječim herbicidom, zopet množično povprašujejo po najsodobnejši okopavalni opremi, vodeni z RTK-GPS ali pa z računalniškim vidom, in jo kupujejo. V ZDA so posledice te odvisnosti strahotne in v eksponentnem razmahu. Na spletu mrgoli teh podatkov, vtipkajte v Google npr. »roundup resistant weeds map US«. To se dogaja dobrih 60 let po začetku množičnejše uporabe prvih herbicidov

v ZDA, konkretno je Roundup (pri nas znan kot BoomEffect) v ZDA v uporabo prišel po letu 1970; takrat je bil namreč šele odkrit. Upam, da se bodo evropska in slovenska politika ter javnost še pravi čas zavedle te nevarnosti in pasti ter poiskale in ubrale neko drugo pot.

Kaj pa bi svetovali potencialnim kupcem v urbanih okoljih? Kaj javnim ustanovam?

Kupcem bi svetoval, naj se oglasijo pri lokalnem kmetu in si sami pogledajo, kako in kaj prideluje. Ključno se nama zdi zaupanje med kmetom in kupcem. Če kupci nimajo zaupanja, naj gredo s kmetom skupaj na njivo in v skrajni fazi lahko skupaj nabereta in nakopljeta pridelke.

Kar zadeva javne ustanove, se nama zdi pomembno, da bi bilo čim več ekološke hrane zlasti v vrtcih in šolah, saj otroci rastejo, njihove celice se množijo najhitreje in ni vseeno, iz česa telo črpa. Seveda pa smo za toksine, ki jih vsebuje s pesticidi pridelana hrana, občutljivi prav vsi.

(Marjana Lavrič, slovenistka, Ljubljana)

Fotografije Marjana Lavrič

Martin Knez, Tadej Slabe

KRAŠKI KAMNITI GOZD NA JUŽNEM KITAJSKEM

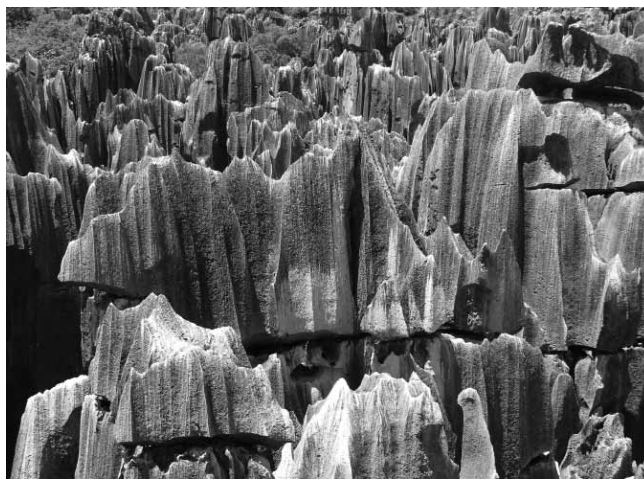
»Skoraj polovica Slovenije je kraške in več kot polovica voda, s katerimi se oskrbujemo, je iz kraških vodonosnikov. Naš Kras je dal ime za to svojevrstno pokrajino na karbonatnih kamninah tudi v tuje jezike in na njem se je začelo razvijati krasoslovje. Dolgotrajno in uspešno razvijanje krasoslovja na temeljih izjemnih naravnih danosti in tradicije je Inštitut uveljavilo kot eno pomembnih mednarodnih krasoslovnih središč. Celovito krasoslovje zahteva poglobljanje znanja o nastanku in razvoju krasa, njegovem površju in jamah, ki ga votlijo, ter o vodah, ki se pretakajo skozenj in ga oblikujejo, kot tudi o zgodovini krasoslovja.

Smiselno načrtovana skupina raziskovalcev, ki jo sestavljajo geografi, geologi, biologa, kemičarka in fizik, pokriva najbolj pomembna področja krasoslovja. Uspešno raziskovanje pa je pogojeno tudi z raznovrstnostjo pristopov od temeljnega terenskega dela in poskusov na terenu, različnih laboratorijskih proučevanj do računskih in računalniških modelov zakrasevanja in pretakanja voda skozi vodonosnike. Različni izsledki se povezujejo v celoto, kar je inštitutska prednost tudi v mednarodnih razmerah. Temeljne raziskave so pogoj za varovanje občutljive pokrajine in za smiselno načrtovanje življenja v njej, bodisi pri načrtovanju oskrbe s pitno vodo bodisi pri načrtovanju in izvajanju različnih posegov v kras. Trdna vpetost v mednarodne tokove krasoslovja je temelj za razvijanje dobrega, tudi vodilnega krasoslovja in za sloves Slovenije kot kraške in krasoslovne dežele.

Pod okriljem Inštituta izhaja tudi mednarodno priznani *Krasoslovni zbornik (Acta carsologica)*.« (Inštitut za raziskovanje krasa)

UVOD

Posebna in ena najbolj privlačno oblikovanih vrst kraškega površja, razčlenjenega v velike kamnite stebre, je kamniti gozd. O obsežnosti tudi več deset ali sto kvadratnih kilometrov velikega kamnitega gozda ter njegovi izrazitosti in pogostosti pričajo tudi uveljavljena poimenovanja zanj v različnih predelih sveta: shilin (Kitajska), tsingy (Madagaskar), assegai (Filipini). Med najbolj znane sodijo še izjemni in visoki (do 100 m) ter morda največji kamniti gozdovi Muluja (Sarawak). Tudi kamniti gozdovi Mount Kaijende (Papua Nova Gvineja) dosegajo 100 metrov višine. Kamniti gozdovi členijo še površje v Kamerunu, Kongu (Kouilou), Keniji in Tanzaniji,

Osrednji kamniti gozd

Kamniti steber

Braziliji (Bom Jesus da Lapa), na Tajskem (Ta Khli), v severni Avstraliji (Chillagoe, West Kimberley, Gregory Karst) in Španiji (El Torcal). Svojevrstni pa so kamniti gozdovi v nacionalnem parku Namburg v Zahodni Avstraliji.

Stebri so razporejeni v mreži različne gostote in oblike. Dosegajo več deset metrov višine in so različnih oblik. Manjši so kamniti zobje. Vrhovi stebrov so največkrat koničasti oziroma rezilasti, redkeje ravni, njihove stene so strme, navpične pa tudi previsne, njihovo površje pa je razčlenjeno v skalni relief, ki razkriva način njihovega oblikovanja ter razvoj.

Na oblikovanje kamnitih gozdov in stebrov (slika zgoraj) poleg njihovega raznovrstnega razvoja odločilno vplivajo lokalne geološke danosti, skladovitost, pretrtost in sestava kamnine ter podnebne razmere.

Kamniti gozdovi so oblika vlažnega tropskega in subtropskega podnebja, saj bi zmrzal lahko onemogočila njihovo rast in obstoj, v sušnem okolju pa je premalo vode, ki je odločilni dejavnik njihovega oblikovanja, in je erozija premalo izrazita.

Kamniti gozdovi so sled dolgotrajnega navpičnega členjenja in nižanja kraškega površja. Razvijajo se pod tlemi, naplavinami in prstjo; ko skozi prenika voda, se preoblikujejo razgaljeni ali pa v njihovem razvoju prevladuje oblikovanje zaradi podnebnih dejavnikov. Raztapljanje karbonatnih kamnin je še zlasti izrazito pod tlemi, kjer je korozijska moč vode praviloma večja. Dobršen del kamnitih gozdov se je začel razvijati na ta način. Eden najznamenitejših tovrstnih primerov so šilinski (po pokrajini Šilin, slika spodaj) kamniti gozdovi v provinci Junan na

Napis na vhodu v osrednji kamniti gozd: »Gozd kamniti«

južnem Kitajskem, ki z raznovrstnostjo iz več obdobj ter dolgotrajnostjo razvoja razkrivajo temeljne značilnosti oblikovanja tega edinstvenega pojava zemeljskega površja.

ŠILINSKI KAMNITI GOZDOVI — SHILIN

Veliki šilinski kamniti gozdovi, katerih stebri dosegajo 50 m višine (glej sliko na strani 31), so oblika pokritega krasa. Karbonatne kamnine, na katerih so nastale škraplje, so bile namreč pokrite z debelimi plastmi naplavin, ki so odločilno vplivale na nastanek in obliko kamnitega gozda.

Šilinski gozdovi so torej nastali z raztapljanjem kamnine pod tlemi, z vodo iz prsti, ki vsebuje biogeni CO₂ in naplavine. Voda povečuje razpoke in ločuje gmote kamnine. Pod kislimi tlemi med stebri nastajajo široke in globoke špranje, na njihovih stenah pa globoki žlebovi. Najprej nastanejo kamniti zobje in iz njih gozd (glej sliko na strani 31). Razkrite karbonatne kamnine preoblikuje deževnica. Oblika in višina stebrov v gozdu sta značilnosti določenih vrst kamnine in njihovega topografskega položaja.

Sprva je bil apnenec, ki je že zakraseval, pokrit s permijem bazaltom in tufom, kar je vplivalo tudi na njegovo oblikovanost in skalo, ki je ponekod metamorfozirala. Skozi bazalte in tufe je pronicala voda in razvijal se je podtalni kras. V mezozoiku je bil del apnenca razgaljen. V oligocenu in miocenu so se kamniti bloki dvigali in spuščali, kraški relief je bil v spodnjih delih preoblikovan zaradi erozije. V eocenu se je vdrl t. i. šilinski graben in odložene so bile debele plasti jezerskih naplavin. Na naplavinah so v tropskem podnebnju nastale debele plasti lateritne prsti. V pliocenu se je začel razvijati sedanji kamniti gozd. V kvartarju je bil velik del naplavin odstranjen, ohranile pa so se naplavine v razpokah.

Osrednji del kamnitega gozda (glej sliko na strani 31) se razprostira na 1 km², večji in manjši kamniti gozdovi pa so razprostrani kar na 350 km². Osred-

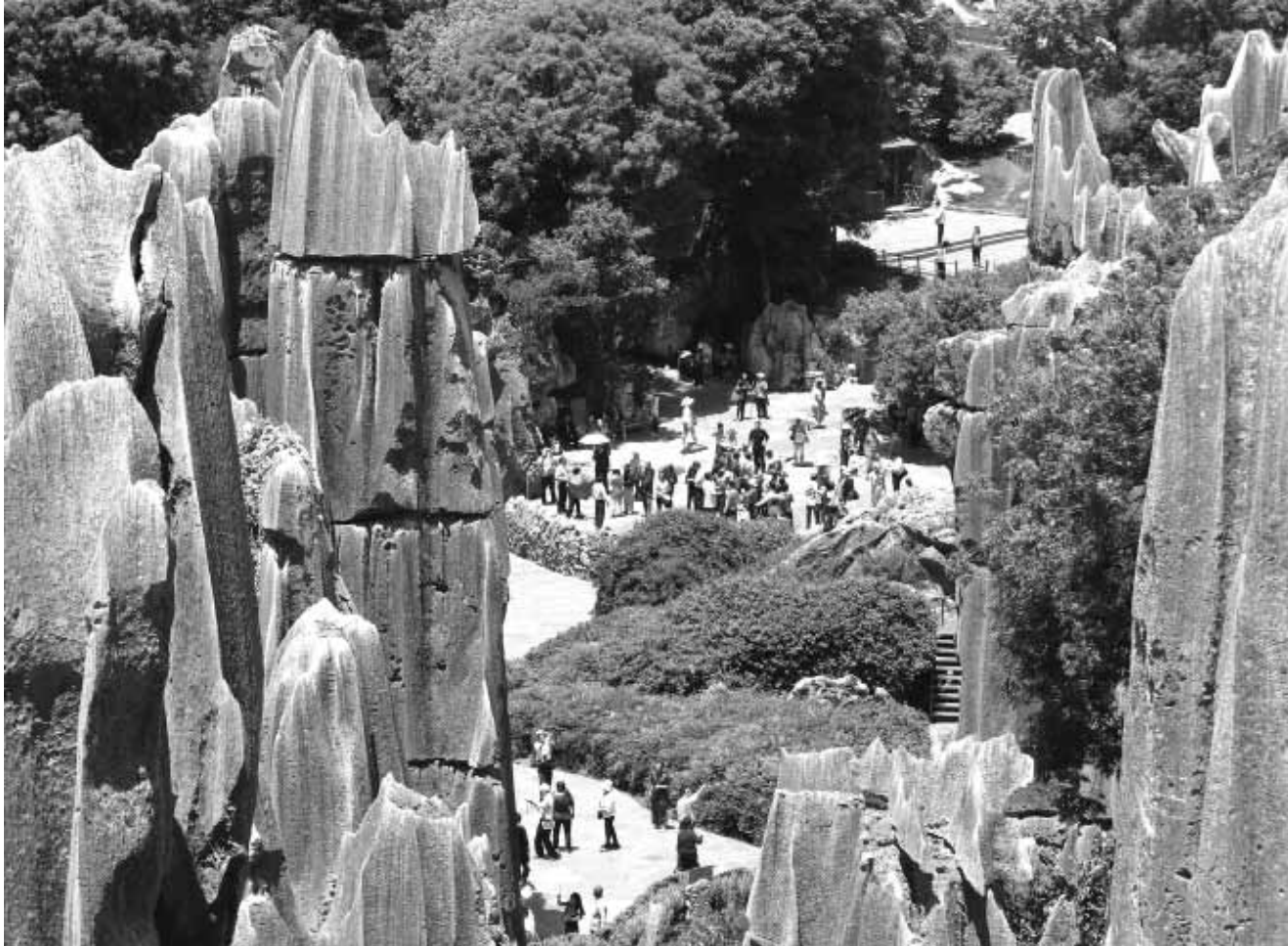
nji del je v podolju na nadmorski višini med 1625 in 1875 m. Gladina podzemeljske vode, ki je plitko pod površjem, se po izdatnem deževju dvigne za 10 m. Večina dežja (70–80 odstotkov) od 936 mm pade od junija do oktobra. Poprečna temperatura je 16,3°C, niha pa od –2 do 39°C.

Turistične dele šilinskih kamnitih gozdov letno obišče tri milijone in pol obiskovalcev. So edinstvena in celovita naravna in kulturna pokrajina na UNESCOVEM seznamu svetovne naravne dediščine znotraj t. i. južnokitajskega krasa.

LITOLOŠKE ZNAČILNOSTI KAMNITIH GOZDOV

Območje kamnitih gozdov gradijo spodnjepermijemski karbonati formacij Qixia in Maokou. To sta dve od pomembnejših bazalnih formacij, v katerih so nastali številni kamniti gozdovi. Značilnosti formacije Qixia so mikritni apnenci z interkalacijami dolomita in doloapnenca z vmesnimi polami skrilavca. V spodnjem delu formacije Maokou se apnenci izmenjujejo z dolomiti in doloapnenci. V zgornjem delu sledimo zaporedju apnencev, ki so ponekod tankoplastoviti, drugod pa gradijo več metrov debele sklade, ter masivnemu apnencu, ki v posameznih horizontih vsebuje tudi do več decimetrov velike gomolje roženca. Glavne litološke lastnosti formacije Maokou so v grobem podobne formaciji Qixia, le da pri formaciji Maokou ne zasledimo večjega vpliva poznodiagenetske dolomitizacije in ponekod znatne sekundarne poroznosti. Pri obeh pa opazimo močno diagenetsko spremenjenost osnovne kamnine, ki je nedvomno tudi posledica intenzivne vulkanske (bazalna lava) dejavnosti na prehodu iz paleozoika v mezozoik. Kamnina ima izredno visok odstotek karbonata.

Na raziskanem območju zasledimo znatne variacije v debelini, poroznosti, stopnji in načinu dolomitizacije, vsebnosti vključkov in barvi posameznih plasti, kar se zrcali v oblikovanosti kamnitih gozdov.

Vhodni predel v osrednjem kamnitem gozdu

V geoloških profilih je makroskopsko najopaznejša različna debelina plasti, ki variira od 10 cm do več metrov, po nekaterih podatkih lahko doseže celo več kot 30 m.

Ponekod zasledimo debelejšše segmente močno poroznih plasti, v katerih interkristalna poroznost največkrat presega 20 odstotkov. Zanje sta značilna dolosparit in dolomikrosparit. V nasprotju s homogeno in kompaktno kamnino pa segment poroznih plasti ne zakraseva le po litotektonskih stikih, temveč po celotnem profilu podobno oziroma skladno s stopnjo poroznosti. Hitrost zakrasevanja takšne kamnine je bistveno večja, dodatno pa je lokalno pospešena pod naplavinami.

Značilnost nekaterih plasti je tudi poznodiagenetska dolomitizacija. Kjer se pojavljata povečani

poroznost in dolomitizacija v istih plasteh, opazujemo tudi intenzivnejše zakrasevanje. Poseben primer je dolomitiziranost le posameznih manjših polj, tako da je videz sicer homogene, kompaktne in neporozne kamnine pegast. Na tako dolomitizirani apnenec ima zakrasevanje manjši vpliv kot na čist debeloskladnat apnenec. V manjšem merilu vidimo, da dolomitna polja, večinoma premera nekaj centimetrov, štrlijo iz kamnine.

IZBRANI PRIMERI KAMNITIH GOZDOV

Kamniti gozd Naigu leži 20 km vzhodno od osrednjega šilinskega kamnitega gozda. Sestavljajo ga večje skalne gmote, ki prevladujejo v osrednjem delu, in

manjši stebri, ki stojijo drug ob drugem ali posamezno. Svojevrstno obliko gozda določata predvsem pretrtost in sestava različnih skladov kamnine, na kateri je v različnih nivojih nastal kamniti gozd.

Stebri se razvijajo na različnih nivojih skladov kamnine in temu skladna je njihova oblika. Najznačilnejša oblika stebrov je gobasta ali pa so ob poroznih in močno dolomitiziranih skladih izrazite zajede. To je posledica hitrejšega podtalnega razjedanja in votljenja najporoznejšega dela kamnine, ki na površju razmeroma hitro razpada. Stebri, katerih vrhovi so v poroznih in močno dolomitiziranih skladih, so ožji in večinoma brez značilnih, pravilnih oblik, ki jih narekujejo dejavniki njihovega razvoja. Plastnat in neporozen apnenec pogosto tvori širše podstavke stebrov, ki so iz poroznih in močno dolomitiziranih ter masivnih in marogasto dolomitiziranih apnencev. Oblika podtalnih skalnih zob praviloma izrazito ne odseva različne sestave kamnine.

Pu Chao Chun je manjši kamniti gozd, ki leži 15 km južno od osrednjega šilinskega kamnitega gozda. Kamniti stebri so na grebenu, kjer je njihova mreža najgostejša, in na pobočju pod njim. Obliko temu kamnitemu gozdu določa predvsem svojevrstna razporeditev različno debelih, v zgornjem delu večinoma tenkih skladov kamnine, na katerih je v različnih nivojih nastal kamniti gozd. Obsežnost in podolgovatost stebrov pa narekujejo tudi prelomi in razpoke, ki pokončno prepredajo sklade kamnine. V obliki stebrov in njihovem skalnem reliefu se jasno kaže pomen podtalnega oblikovanja, preoblikovanje z deževnico pa počasi napreduje po stebrih navzdol.

Kamnina se skozi geološki profil ne spreminja. Vseskozi sledimo večinoma biomikrosparitnemu apnencu s skoraj stooctotnim deležem CaCO_3 . Apnenec v tem profilu kaže podobne sedimentacijske pogoje in ki ne glede na debelino plasti kaže enak odziv na vpliv erozijskih in korozijskih procesov. Debelina plasti pa odločilno vpliva na morfološki videz posameznih kamnitih stebrov in se na njem jasno odraža.

Kamniti gozd Lao Hei Gin

Kamniti gozd Lao Hei Gin (slika zgoraj) leži 18 km severno od osrednjega šilinskega kamnitega gozda. Posamezni in gručasti kamniti stebri ter večji korozijsko in erozijsko preoblikovani bloki kamnine zavzemajo okrog 2 km² površine. Kjer so stebri gručasti, so med njimi le špranje ali razpoke. Nastali so na različnih nivojih skorajda vodoravnih skladov kamnine in temu skladne so tudi njihove oblike. Večje gruče kamnitih stebrov so sestavljene iz več deset stebrov. Na razmeroma veliki površini kamnitega gozda so le posamezni stebri in skalni zobje. Nekateri stebri imajo obliko kvadrastih stolpov ali pa so gobasti. Pogosto so sestavljeni iz več kvadrastih ostankov skladov kamnine med lezikami in razpokami. Posamezni stebri so razmeroma veliki, široki in visoki ali pa so nizki in široki.

Prvotni apnenec je na območju kamnitega gozda Lao Hei Gin močno diagenetsko spremenjen.

Pomembna razlika med posameznimi paketi plasti je različna stopnja sekundarne poroznosti in rekristalizacije, kar se odraža tudi na morfološkem videzu kamnitih stebrov. Spodnji del stebrov gradijo dolospariti do dolomikrospariti tipa grainstone, pri katerih skoraj ne opazimo sekundarne poroznosti. Osrednji del stebrov gradijo zelo sekundarno porozni dolomiti. Zgornji del stebrov pa je zgrajen ponovno v skoraj neporoznih apnencih in dolomitih.

RAZLIČNI VPLIVI OBLIKOVANOSTI

Vpliv razpokanosti kamnine

Mreže razporeditve stebrov, torej tlorisa kamnitih gozdov, so skladne s pretrtostjo kamnine, v tem primeru večinoma pokončno, in so različnih oblik. Stebri so lahko povezani v nize med izrazitimi prelomnimi predeli, so tesno drug ob drugem ali pa kamniti gozd oziroma njegove dele sestavljajo posamezni široki ali ozki stebri. Špranje med stebri so torej različno široko razjedene, merijo od nekaj centimetrov do 10 m in več. Raznovrstnost mreže stebrov lahko zasledimo v istem gozdu.

Vpliv skladovitosti kamnine

Kamnino, iz katere se je razvil kamniti gozd, sestavljajo skladi različne debeline in sestave (slika spodaj). Ti se odlikavajo tudi v obliki kamnitih stebrov, zlasti v njihovem prerezu, obliki vrhov in skalnemu reliefu.

Na obliko stebrov, ki se razvijajo na debelih in enakomerno sestavljenih skladih kamnine, ti skorajda ne vplivajo, ampak se v njej odraža predvsem njihov bolj ali manj enakomeren razvoj iz podtalnih škrapelj v kamniti gozd.

Vzdolžni prerez stebrov na tankih skladih kamnine je pogosto nazobčan, saj so stebri razčlenjeni s stenskimi zajedami, ki nastanejo ob lezikah, ali pa se v njihovi obliki odraža neenakomerna odpornost

Naravni most v kamnitem gozdu

različnih skladov kamnine proti dejavnikom njihovega oblikovanja. Tanjši skladi razpadajo hitreje in vrhovi stebrov so zato razmeroma ravni in imajo značilen skalni relief, stebri pa so ob njih pogosto tanjši.

Vpliv sestave kamnine

Sestava kamnine, zlasti če je raznovrstna, lahko odločilno vpliva na oblikovanost kamnitih stebrov, tako na njihov vzdolžni prerez kot na obsežnost prečnega prereza.

Porozni skladi so pogosto podtalno prevotljeni in na površju hitreje razpadajo. Na njih so stebri najožji. Vrhovi stebrov, ki so nastali na takšni kamnini, so največkrat nepravilnih oblik.

Skladi kamnine s slabše topnimi sestavinami največkrat štrlijo iz sten, če pa so na vrhovih, so ti obsežnejši od spodnjega dela stebrov in imajo stebri značilne gobaste oblike. Te so še zlasti izrazite, če so stebri nastali na kamnini, katere spodnji skladi so razmeroma hitreje topljivi, so porozni ali hitro razpadajo.

SKALNI RELIEF KAMNITIH GOZDOV

Podtalne skalne oblike

Delimo jih na tiste, ki so nastale pod naplavinami in prstjo, torej zaradi pretakanja vode ob stiku med skalo in njimi, in tiste, ki nastanejo zaradi prenikanja vode skozi prst, ki le delno prekriva skalo, ter na skalne oblike, ki nastanejo na nivoju prsti ali naplavin, obdajajočih skalo.

Obsežnejši vrhovi stebrov in zob so razčlenjeni s srednje velikimi in manjšimi podtalnimi žlebovi in vdolbinami, ki so nastali pod prstjo, s katero je bila skala le deloma prekrita, torej zaradi prenikanja vode skozi prst in njenega pretakanja ob stiku s kamnino. Imajo značilno polkrožne ali obrnjeni črki omega podobne prečne prereze; na dnu so torej širši, njihovi premeri pa dosega 1 m. Največkrat so povezani v vejasto razčlenjeno mrežo.

Sestavljene skalne oblike

Tudi te skalne oblike so izrazite. To so večji žlebovi na zgornjem delu sten stebrov. Nastanejo zaradi iztekanja vode iz podtalnih žlebov, ki so na obsežnejših vrhovih stebrov, ali pa vodijo iz lijakastih zajed. Na dnu teh so podtalne vdolbine oziroma so nekoč bile. Na robu vrhov imajo torej večja ali manjša lijakasta ustja, ki so največkrat preoblikovana zaradi deževnice. Deževnica preoblikuje, zlasti pogloblja nekdanje podtalne žlebove, ki prepredajo širše vrhove. Žlebovi so torej sled podtalnega raztapljanja skale in deževnice, ki pa sčasoma, ob razgaljanju skale, lahko povsem prevlada.

Skalne oblike, ki jih dolbe deževnica

Najizrazitejše so na vrhovih in zgornjih delih sten kamnitih stebrov (slika na strani 31). To so žlebiči, žlebovi, vdolbinice in škavnice. Pogosto se razvijajo na starih podtalnih skalnih oblikah, jih preoblikujejo ali pa z dejavniki, ki oblikujejo podtalne skalne oblike, tvorijo sestavljene skalne oblike.

Žlebiči so zlasti na širših in razčlenjenih vrhovih, na koničastih so redki, kar je posledica njihovih strmih sten.

Škavnice so na širših vrhovih skalnih stebrov. Večje, ki so nastale iz podtalnih vdolbin, so pogoste odprte, polkrožne in imajo odtočni žleb, na obodu pa žlebiče. Njihov premer lahko preseže meter.

SKLEP

Nastanek kamnitih gozdov in njihova velikost sta pogojena z geološkimi, geomorfološkimi, hidrogeološkimi in klimatskimi razmerami. Odločilni dejavnik njihovega nastanka je padavinska voda, ki prenika v kras, in le ponekod nihajoča gladina podzemeljske vode. Bolj ali manj navpične razpoke in lezike voda širi v špranje. Čim globlje pod površjem je gladina podzemeljske vode, tem globlje seže vpliv padavinske vode. Prevotljenost pod kamnitimi gozdovi omogoča odnašanje raztopine, naplavin in prsti, pod katerimi se kamnina pogosto najhitreje členi in s tem omogoča rast gozdov. Največji kamniti gozdovi so v tropskih in subtropskih razmerah, kjer prevladuje korozija kamnine in je mehansko razpadanje neizrazito.

Obliko kamnitih gozdov narekujejo geološke značilnosti, način njihovega oblikovanja in razvoj. Sestava skladov karbonatne kamnine, njihov položaj in debelina ter razpokanost se odražajo tako v mreži kamnitih stebrov kot v njihovi obliki. Oblikujejo se pod naplavinami in prstjo ali pa neposredno z deževnico. Obakrat skalo razčleni značilni skalni relief, ki je sestavljen, ko kamniti gozdovi preraščajo iz podtalnih v razgaljene. Starejši kamniti gozdovi pa razkrivajo še njihov več milijonov let dolgi in raznovrstni razvoj.

(dr. Martin Knez, znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna)

(dr. Tadej Slabe, znanstveni svetnik, predstojnik Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna)

Fotografije Martin Knez in Tadej Slabe

Blaž Komac

NARAVNI PROCESI KOT ZNAMENJA V SVETEM PISMU

Sveto pismo je zapis o tem, kako se je Stvarnik razodeval in se človeku vedno bolj bližal, dokler se nam ni priličil v podobi Jezusa Kristusa. Najpomembnejši vidik svetopisemskih besedil je zato duhovni, knjiga pa je pomembna tudi z vzgojnega in zgodovinskega vidika.

O resničnosti in umeščenosti zapisanega v čas in prostor smo se začeli spraševati v novejši dobi. V zadnjih dveh stoletjih so bili vloženi veliki napori v raziskovanje pristnosti in resničnosti Svetega pisma. Mnogi so želeli ugotoviti, ali so v njem opisani dogodki resnični, drugi pa so želeli ovreči njegov pomen.

38

Temeljito preiskovanje Svetega pisma je pokazalo, da govori resnico in opisuje pristne, resnične dogodke. Mnoge so potrdili zgodovinski dokumenti in arheološke najdbe. Začetek novozavezne pripovedi vsebuje povsem jasen zgodovinsko-zemljepisni kontekst:

»V petnajstem letu vladanja cesarja Tiberija, ko je bil Poncij Pilat upravitelj Judeje in Herod četrti oblastnik Galileje, njegov brat Filip pa četrti oblastnik Itureje in Trahonítide ter Lizanija četrti oblastnik Abilene« (Lk 3,1).

Za svetopisemsko vero je bistveno, »da se nanaša na zares zgodovinsko dogajanje« (Benedikt 2012, str. 12). Kot bi danes rekli, da se je nekaj zgodilo v šestem letu vladanja Ban Ki-moona Združenim narodom in v prvem letu drugega predsedniškega mandata Baracka Obame v Združenih državah Amerike, ko je bil Vladimir Putin predsednik Rusije in je Angela Merkel že deveto leto vladala Nemčiji.

Zgodovinska metoda ne more izčrpati vseh razsežnosti besedila, saj je subjektivna in »mora po svojem bistvu prepuščati besedo v preteklosti« (Benedikt 2012, str. 13). Za celostno dojetje sporočila moramo upoštevati teologijo oziroma razumevanje Cerkve, lahko pa si pomagamo tudi z geografijo, ki se ukvarja z razmerji med naravo in družbo. Številni opisi naravnih procesov v Svetem pismu so primerni za podrobnejšo geografsko obravnavo, kar predstavljamo v nadaljevanju.

OPISI NARAVNIH PROCESOV V SVETEM PISMU

Nebo in Zemlja

Zemljo je po starozaveznem izročilu ustvaril Bog »v začetku časov« (1 Mz 2,1). Ob stvarjenju sveta je bilo napovedano, da poletje in zima, mraz in vročina, dan in noč, setev in žetev ne bodo prenehali, dokler bo trajala zemlja (1 Mz 8,22). Stvarstvo je po svetopisemskem razumevanju spremenljivo, nestalno (Ps 46,3; 107,33–35), iz česar implicitno izhaja, da je Zemlja minljiva in bo ob koncu časov prešla (Mt 13,31; 24,35; Lk 16,17; 21,33), nastala pa bosta novo nebo in nova zemlja (Iz 66,22; Raz 21,1). Za Sveto pismo je značilno tudi pravilno dojetje prostorskih razsežnosti: »nebo v višino« in »zemlja v globino« nimata dna (Prg 25,3).

Potres

Območje Izraela je zaradi lege na stiku arabske in afriške tektonske plošče v zadnjih 2000 letih prizadelo približno 30 močnih potresov (Bentor 1989; Hacka in drugi 2007).

Potres v Svetem pismu označuje veličino Boga, saj se Zemlja v njegovi prisotnosti strese ali zadrhti (1 Sam 14,15; 2 Sam 22,8; Ps 68,9). Bog »pogleda na zemljo, in ta se strese« (Ps 104,32a; Ag 2,6; Sod 5,4; Sir 16,18; Iz 29,6; 13,3; 1 Kr 1,40; Jer 50,46; 1 Mkb 9,13; Jer 49,21), ali povzdigne glas, in zemlja se zamaje (Ps 46,7; 75,4) v temeljih (Jdt 16,15). Zemlja se je stresla in skale so se razpočile ob Kristusovi smrti (Mt 27,51) in pred prihodom angela ob njegovem vstajenju (Mt 28,2). Potres naj bi prizadel Zemljo tudi ob »koncu časov« (Mt 24,7).

Potres je leta 1020 pr. Kr. stresel Judejo med bitko kralja Savla in njegovega sina Jonatana proti Filistejcem. Pripoved o uničenju obzidja Jerihe okrog leta 1000 pr. Kr. je verjetno najstarejši znan opis učinkov potresa (Joz 6,16–20).

Potres, ki je prizadel Galilejo približno leta 760 pr. Kr., je bil tako močan, da je služil kot temelj za štete let: »Besede Amosa ... v dneh Jerobeáma, Joáševga sina, Izraelovega kralja, dve leti pred potresom« (Am 1,1). Isti potres omenja Zaharija, ki je živel 450 let kasneje (Zah 14,5), prav tako Job, ki je živel 200 let kasneje (9,5). Leta 31 je potres uničil mesto Kumran, leta 363 pa podrl trdnjavo Masada v Judejski puščavi.

Zemeljski plaz

Potres pogosto sproži zemeljski plaz, in če ta zdrsne v reko, za nekaj časa zaustavi njen tok (Komac in Zorn 2007, 90–93). Zemeljski plaz je v poznem 13. stoletju pr. Kr. morebiti omogočil prehod izvoljenega ljudstva čez Jordan, saj je pri današnji Damiyi v Jordaniji »kakor nasip« za nekaj ur zaustavil reko (Joz 3,14–17). Psalm 114 priča, da je bil prehod čez Jordan povezan s potresom (in z zemeljskim plazom). Na podoben način sta vodo prečkala tudi Elija (2 Kr 2,8) in Elizaj (2 Kr 2,14).

Reko Jordan pogosto zajeziijo zemeljski plazovi in za več dni ustavijo njen tok. Plazovi so ga zajezili v letih 1160, 1266, 1534, 1546, 1834, 1906, 1927 in 1957 (Nur 1991; The Bible ... 2007). Ob potresu leta 1546 se je tok zaustavil za dva dneva, ob potresu z magnitudo 6,2 leta 1927 pa za več ur (Bentor 1989, 328).

Prelom

Svetopisemski pisatelji so dobro opazovali naravo, kar potrjuje tudi več kot 2000 let stara Zaharijeva prerokba. V njej gre verjetno za prvi opis premika ob tako imenovanem zmičnem prelomu: »in Oljska gora se bo razklala po sredi od vzhoda proti zahodu. Velikanska dolina bo: polovica gore se bo umaknila proti severu in polovica proti jugu« (Zah 14,4–5). Tudi ta proces je povezan s tektoniko oziroma s tektonskim jarkom in s potresi.

Ognjenik

Silovitost, mogočnost in nedostopnost ognjenikov so v človeku vedno vzbujali strahospoštovanje. Gore zagorijo v ognju in se kadijo, ko se jih Bog dotakne ali stopi nanje (2 Mz 19,18; 4 Mz 23,7; Ps 104,23b; Sod 5,5; Mih 1,3–4; Ps 97,3–5).

»Ko je tretji dan nastalo jutro, je začelo grmeti in se bliskati, težak oblak je pokrival goro in rog je močno zadonel ... Vsa Sinajska gora se je kadila, ker je Gospod v ognju stopil nanjo; njen dim se je vzdigoval kakor dim topilne peči. Vsa gora se je silno tresla ... Vse ljudstvo je zaznavalo grmenje, bliskanje,¹ glas roga in kadečo se goro; ljudstvo je videlo in trepetalo in stalo od daleč ... [gora] pa je gorela v ognju do srede neba — tema, oblak in mračnost«² (2 Mz 20,18; 24,15–17; 5 Mz 4,11).

Opis temelji na »zelo pazljivem opazovanju« (Bentor 1989, 336) in vsebuje kar sedem značilnosti vulkanskega izbruha (Jaupart 2000): grmenje in donenje roga, plameni in bliskanje oziroma razelektritve, piroklastični dim, potres, oblak in tema. Manjka opis

Mojzes na pročelju Plečnikovega NUK-a
Foto Blaž Komac

lave, kar je razumljivo, saj je iz velike oddaljenosti pogosto ni mogoče videti, je pa viden oblak, ki ponoči žari: »Gospod pa je hodil pred njimi podnevi v oblačnem stebru, da jih je vodil po poti, in ponoči v ognjenem stebru, da jim je svetil in so lahko hodili podnevi in ponoči« (2. Mz 13,21). Zgornje besedilo je zelo podobno opisu izbruha Vezuva leta 79, iz poročila Plinija mlajšega rimskemu zgodovinarju Tacitu leta 104 (Humphreys 2003):

»Nekaj dni prej je bilo veliko potresov, toda tisto noč so postali tako močni, da bi lahko mislili, ne le da se cel svet grozno trese, ampak da se preobrača. [Iz Vezuva] je v vijugastih izbruhih pare

znova in znova prihajal temen in strašen oblak, ki se je nato razprostrl v fantastične plamene, ki so spominjali na bliske strel, toda bili so veliko večji ... Kmalu nato se je oblak, ki sem ga opisal, začel spuščati proti morju.«

Poglavitni cilj pisca Svetega pisma ni bil opis naravne pojava, zato domnevamo, da je ognjenik uporabil kot pripomoček za opis enega od najpomembnejših dogodkov v zgodovini Izraela.

Udor

Neznane globine zemlje vzbujajo strah. Zemlja se je razprla ali razpokala ob potresih, podobna pojava sta udiranje in plazenje. V Svetem pismu beremo, kako je Bog iztegnil desnico in »zemlja jih je požrla« (2 Mz 15,12) ali kako so se ljudje živi pogreznili v podzemlje, zemlja pa se je nad njimi zaprla (4 Mz 16,32–33; Ps 106,17).

Primer iz bližnje zgodovine je, ko se je 8. januarja 1910 v Rablju v Italiji zaradi vdora vode in kamena v rov rudnika svinca in cinka udrlo površje. Krajevna bolnišnica se je v petih minutah pogreznila 30 m v zemljo in s seboj potegnila sedem ljudi, rešil se je le petnajstletni deček, ki je skočil skozi okno (Sorč 1998).

Suša

Krhko naravno ravnovesje polpuščavske pokrajine se hitro poruši in zeleno pokrajino prekrije puščava (Mih 7,13; Ag 1,11), pašniki opustijo (Jer 9,9), polja uvenejo (Iz 16,8), celo studenci, reke in morje se spremenijo v puščavo (Iz 50,2; Jer 51,36; Zah 10,11; Iz 24,4).

Preroki opominjajo, da lahko Bog zaradi krivde ljudstva zapre nebo, da ne bi bilo dežja (5 Mz 11,17). Pomanjkanju vode lahko pripišemo številne omembe lakote: 1 Mz 12,10; 2 Sam 21,1; 2 Kr 4,38; 1 Kr 18,2; 2 Kr 25,3; Jer 52,6; 1 Mkb 6,54; 1 Mkb 9,24; Apd 7,11. Še v Jezusovem času so se spominjali hude lakote, ki je nastala »v Elijevih dneh«, to je v 9. stoletju pr. Kr.! Takrat se je »nebo zaprlo za tri leta in šest mesecev« (Mr 4,25). V Apostolskih delih (11,28) je napoved, da

»bo prišla velika lakota čez ves svet«, kar se je uresničilo »pod Klavdijem« (v letih 41–54). Zaradi lakote so bile pogoste selitve (1 Mz 45,18; Jdt 5,10; Rut 1,1).

Neurje

Bog lahko naredi vihar (Ps 50,3; Jer 30,23; 23,19; Jon 1,4) in pošlje kameno točo (Ezk 13,11–13) ali vihar spremeni v tišino (Ps 107,29; Mr 4,39). Vihar je spremljal Elijev odhod v nebo (2 K 2,1.11). S severa pride mraz (Job 37, 9), z juga, iz puščave pa prihrumi uničujoč vihar (Job 1,19). Pri eni od egiptovskih naddlog, v kateri sta deželo prekrila tema (2 Mz 10,21–23) in prah (2 Mz 9,8–9), je morda šlo za peščeni vihar. Na to kaže omemba, da je bila tema blizu in da je bila tako gosta, da jo je bilo mogoče tipati. Iz podobnega naravnega vzroka se je morda »od šeste do devete ure« stemnilo v času Jezusove smrti (Mt 27,45). Ob Nilu je bil najhujši prvi spomladanski peščeni vihar, ko je veter v zrak odnesel sedimente, ki jih je bil odložil Nil ob jesenski poplavi.

PREHOD IZRAELCEV ČEZ RDEČE MORJE

V Svetem pismu zavzema posebno mesto opis prehoda Izraelcev čez Rdeče morje pod vodstvom Mojzesa (2 Mz 12–15). Po naročilu Boga oziroma »po veri« (Heb 11,29) je Mojzes iztegnil roko nad morje, ga razdelil in spremenil v kopno:

»Tedaj je Mojzes iztegnil roko nad morje in Gospod je gnal morje z močnim vzhodnim vetrom vso noč nazaj. Iz morja je naredil suho zemljo. In vode so se razdelile. Izraelovi sinovi so šli sredi morja po suhem in vode so jim bile kakor zid na desni in levi« (2 Mz 14,21–22).

Pisec je imel izkušnjo (nenadnega) znižanja morske gladine, ko so se ob puhanju Gospodovih nosnic »pokazale ... struge morja« in so se »razkrili ... temelji zemeljskega kroga« (2 Sam 22,16). Vzroke za ne-

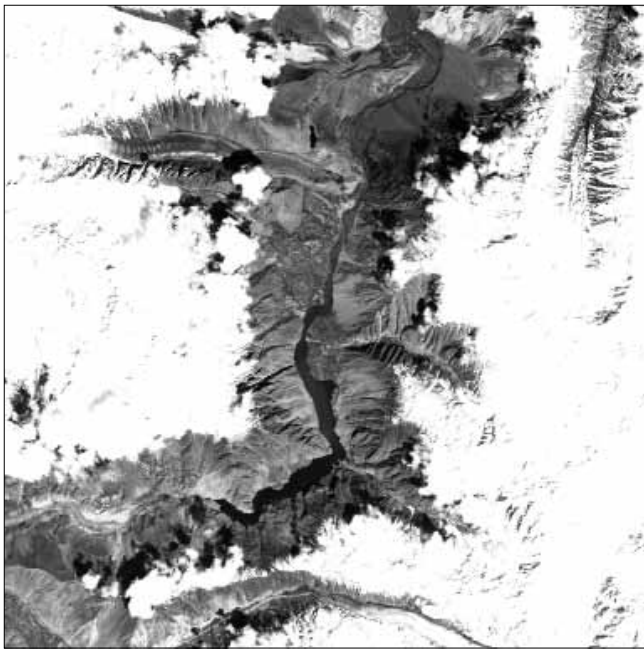
naden umik morja so iskali že mnogi, opisali bomo le najbolj možen naravni vzroki, ki ga tudi potrjuje besedilo. To bi lahko bili močni vetrovi z vzhoda: »Ob pišu tvojih nosnic so se nakopičile vode; valovi so se postavili kakor jez, globine so se strdile v osrčju morja« (2 Mz 15,8). Oceanografa Nof in Paldor (1992) ugotavljata, da bi lahko bil starozavezni opis povsem veren odraz dogodkov. V ozkih in dolgih zalivih se vodna gladina že ob zmernih nevihtah in vetru, ki piha s hitrostjo 20 m/s, dejansko lahko umakne za cel kilometer in upade za 2,5 metra. Ko veter preneha, se voda hitro in v nekaj minutah vrne v prvotni položaj. Ta pojav je v manjših razsežnostih dokumentiran na jezeru Eire v ZDA, možen bi bil v plitvini na severnem delu Akabskega zaliva (Humphreys 2003).

NARAVNI PROCESI KOT ČUDEŽI OZIROMA ZNAMENJA

Sveto pismo ob opisu zgodovine odrešenja prinaša številne opise naravnih procesov, zato je umestno vprašanje o pristnosti zapisov in možnosti nastanka čudežev. O prvem skoraj ne moremo dvomiti, saj smo videli, da so opisi natančni in verodostojni, celo v obliki kronike, vendar v skladu z razumevanjem narave v času pisanja Svetega pisma. V večini primerov gre za spomin na resnične dogodke.

Če sprejmemo resničnost opisov naravnih pojavov in procesov, bomo laže sprejeli to, kar Sveto pismo govori o duhovnih stvareh. Zato lahko kerigmo sv. Pavla potrdi petstoterica prič, od katerih »je še zdaj večina živih« (1 Kor 15,6). Tudi evangelist Janez se pri opisu razodetja posebej naslanja na osebno izkušnjo. Poudarja, da Jezusovi učenci oznanjajo to, »kar je bilo od začetka,« kar »so slišali«, »na svoje oči videli«, »opazovali« in »so otipale njihove roke« (1 Jn 1,1–4).

Drugo vprašanje je povezano z našim razmerjem do Boga. Če ga sprejemamo, je besedilo jasno, medsebojno povezano in razumljivo, če pa ne, težko sprejmemo tudi čudeže oziroma dejstvo, da Bog

Tudi v sodobnosti ob potresih nastajajo plazovi, ki zajezujejo reke.
Vir NASA Earth Observator

vstopa v stvarstvo. Krščanstvo to možnost sprejema v najbistvenejših potezah. Izpoved vere temelji na učlovečenju (*Et incarnatus est*) in vstajenju (*et resurrexit tertia die*) Božjega Sina. Največji čudež je torej prav gotovo vstop samega Boga v svoje stvarstvo in njegovo vstajenje.

Če je torej Bog pred dvema tisočletjema res privzel človeško podobo, v stvarstvo lahko vstopa tudi danes. Po svetopisemskem gledanju so vsi dogodki božji dogodki, saj Bog »z besedo svoje moči nosi vse« (Heb 1,3), ali kot je napisal sv. Avguštin v komentarju Prve Mojzesove knjige: »Narava je to, kar dela Bog.« Svetopisemskim pisateljem ni težko razumeti, da Bog skrbi za vse (»Vam pa so celo vsi lasje na glavi preštet.« Mt 10,30). Bog vodi zemeljsko zgodovino tudi z usmerjanjem naravnih pojavov, ki jih razumemo kot Božji poseg, posebej če so nastali na natančno določenem kraju in času, običajno pa so povezani z molitvijo.

V Drugi Mojzesovi knjigi beremo, kako so se Izraelci znašli v brezizhodnem položaju, potem ko

so dosegli obalo in tam prenočili: »Ko se je faraon bližal, so Izraelovi sinovi vzdignili oči in zagledali Egipčane, ki so šli za njimi. Izraelovi sinovi so se silno prestrašili in so vpili h GOSPODU« (2 Mz 14, 10). Mojzes je potem molil, dvignil palico nad morje in morje se je umaknilo zaradi močnega vzhodnega vetra, ki je »gnal morje ... vso noč nazaj«. Od tod veselje, ki preveva 114. psalm.

Čudeži so bili tudi eden od temeljev delovanja Jezusa, »ki ga je Bog pred vami potrdil z močmi, čudeži in znamenji, katera je Bog po njem delal med vami« (Apd 2,22) v Božjo slavo, kot potrditev prerokb, znamenje prihoda Božjega kraljestva, kot potrditev Jezusa kot Božjega Sina oziroma njegovega razmerja z Očetom, bili pa so tudi izraz Jezusovega sočustvovanja in prisposodba odpiranja duhovnih oči.

O pravih čudežih zunaj vseh kategorij lahko govorimo pri učlovečenju in vstajenju, sicer pa po večini ne gre za znanstveno nemogoča dejanja, ki bi nasprotovala naravnim zakonom. Čudeže zato Sveto pismo raje imenuje znamenja. Primera sta že omenjena razdelitev morja z močnim vzhodnim vetrom in Jezusovo najdenje kovanca v ribi, kar po naravi stvari ni nemogoč dogodek, čeprav je statistično zelo malo verjeten (Wilkinson in Frost 1997).

Čudež oziroma znamenje pritegne pozornost zaradi svoje narave ali trenutka, ko se zgodi. Je dogodek, za katerega Bog hoče, da je posebno znamenje njegove navzočnosti in dejavnosti v svetu. Sam po sebi ni dokaz za Boga, ampak jasen kazalnik, ki ga ljudje morejo spoznati, če se odprejo Bogu. Čudežev oziroma znamenj zato ne moremo razumeti zunaj teološkega konteksta (Wilkinson in Frost 1997).

Na koncu lahko ugotovimo, da sta samo dve veliki zmoti: prva je, da ni Boga (Ps 10,4), druga pa, da Bog ne more delovati v svojem stvarstvu.

Končno se mora vsakdo odločiti, ali verjame zapisanemu v Svetem pismu ali ne. Vprašanje svobodne volje je poleg vprašanja o Bogu eno od temeljnih vprašanj človeka, kar pa je že tema druge razprave.

LITERATURA

- Benedikt, XVI. Jezus iz Nazareta. Ljubljana: Družina, 2012.
- Bentor, Y. K. »Geological events in the Bible.« Terra Nova 1 (1989): 326–338.
- Hacka, R., Alkemab, D., Krusec, G. A. M., Leendersd, L., Luzie, L. »Influence of earthquakes on the stability of slopes.« Engineering Geology 91, št. 1 (2007): 4–15.
- <http://earthobservatory.nasa.gov/NaturalHazards/view.php?id=43921>
- Humphreys, Colin J. »The miracles of exodus« London: Continuum, 2003.
- Jaupart, Claude. »Vulkane.« Bergisch Gladbach: Verlagsgruppe Lübbe, 2000.
- Komac, Blaž, Zorn, Matija. »Naravni procesi v svetih knjigah« Geografski vestnik 79. Št. 2 (2007): 97–117.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze, slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.
- Nof, Doron, Paldor, Nathan. »Are there oceanographic explanations for the Israelites' crossing of the Red Sea?« Bulletin of the American Meteorological Society 73, št. 3 (1992): 305–314.
- Nur, Amos. »And the walls came tumbling down.« New Scientist, št. 6 (1991): 45–48.
- Sorč, Ervin. »Rabeljski rudnik — zamejska tehniška dediščina.« Gea, št. 8 (1998): 6–8.
- The Bible gateway. Medmrežje: http://www.biblegateway.com/passage/?book_id=6&chapter=3&version=45 (12. junij 2013).
- Vulgata. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1969. Medmrežje: www.biblija.net (20. junij 2007).
- Sveto pismo. Slovenski standardni prevod. Ljubljana: Wilkinson, D., Frost, R. »O Bogu in znanosti« Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- (dr. Blaž Komac, vodja Oddelka za naravne nesreče na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana)

1 Vulgata besedo prevaja kot *lampadas*, Bentor (1989, 334) zato pripominja, da bi bil boljši prevod »bakle«.

2 Vulgata besedo prevaja s *caligo*, prevod kralja Jakoba (King James Version, 1611) kot »gosta tema« (angl.: *thick darkness*). Bentor (1989, 336) pripominja, da bi bil umestnejši izraz »megla« (angl.: *fog*).

Lipa v Žiganji vasi

Mateja Šmid Hribar

DOJEMANJE LEPOTE DREVESA

*»Drevo, ki nekatere gane do solza radosti,
je v očeh drugih le zelena stvar, ki stoji na poti.«
(William Blake)*

Drevesa so v zgodovini človeštva odigrala pomembno vlogo, a odnos do njih se je s časom in v različnih kulturah spreminjal. V zgodovini je bil odnos do dreves vsebinsko zelo bogat, v naši kulturi pa je največkrat omejen predvsem na ekonomski vidik. Stari narodi so drevo pojmovali kot božanstvo oziroma kot prebivališče duha. Slovani so poleg gozdnih dreves častili tudi sadno drevje, gaje in gozdove. Nasploh so se naši predniki radi zadrževali pod

44
vaškimi lipami — pod njimi so vodili sestanke in seje, se družili, plesali in rajali. Na določena drevesa je bil človek iz različnih razlogov še posebno navezan in ponosen. Ker so imela tovrstna drevesa pomembno vlogo in so bila nosilci določenega izročila v prostoru, so skozi desetletja in stoletja pridobila bogato pričevalno vrednost in jih štejemo med drevesno dediščino. S spremembo načina življenja in s tehnološkimi pridobitvami pa se naš odnos do dreves zelo hitro spreminja in žal tudi izginja. V današnjem času drevesa največkrat omenjamo v zvezi z debelino debla in potem iščemo najdebelejše lipe, hraste, bukve in tako naprej. Pogosto razpravljamo tudi o starosti dreves, vendar pa so podatki o zasaditvi posameznih v Sloveniji le redko ustrezno dokumentirani. Kako pogosto, če sploh kdaj, pa razmišljamo o lepoti drevesa? Ali znamo zagledati lepo v drevesu? In kaj to lepo je? O tem bo tekla beseda v tem prispevku.

Lepota drevesa govori sama zase. Težko bi našli človeka, ki še nikoli ni občudoval lepote drevesa, pa vendar je kriterij estetske pomembnosti zelo težko opredeliti. V zahodnem svetu, kjer je izrazito prisotna logika ekonomije in se narava dojema kot ekonomska dobrina, se estetska vrednost drevesa določa po tem, koliko poveča vrednost nepremičnine, na kateri raste. Tako prisotnost drevesa lahko hiši poveča vrednost za 5 do 15 odstotkov (Urban forestry network, 2008). Celotno trenutno veljavna naravovarstvena zakonodaja pri nas ne upošteva estetske pomembnosti drevesa (in narave nasploh)! Kljub

temu je estetsko oziroma čutno doživljanje drevesa izredno pomemben moment varovanja dreves; na to nas je opozoril že Anko (1988), ko je v članku *O lepoti drevesa* razmišljal o odnosu človeka do drevesa in pozival k snovanju nove kulture drevesa. Drevo, ki s svojo lepoto nagovori človeka, sprva pomaga človeku vzpostaviti estetski odnos do njega, pozneje pa tudi do ostale narave.

Praden pa se potopimo v razpravo o lepoti oziroma estetski pomembnosti drevesa, na kratko premislimo o tem, kaj estetika sploh je. Zelo na grobo bi teorije o lepem lahko razdelili na tiste, po katerih

je lepo lastnost predmeta (objektivna estetika) in pri katerih je do neke mere mogoče postaviti merila lepega, ter na druge, ki lepo iščejo v subjektivnem občutenju predmeta. Ti dve struji sta se v zgodovini vedno prepletali. Do ključnega preobrata v estetiki je prišlo z empirizmom, ko se je razvila psihologi-
 stična estetika, katere bistvo lahko strnemo v to, da lepota ni več lastnost stvari samih, temveč se kot občutek oziroma zmožnost doživljanja lepega poraja v opazovalcu. Besedo estetika je šele leta 1735 skoval nemški filozof Baumgarten. Beseda izhaja iz gr. glagola *aisthanomai*, ki pomeni čutiti, zaznavati. Izhodišče Baumgartnove misli je bilo, da akt zaznavanja idej v umetnosti in naravi sproži spremembe duše, kar občutimo kot navdušenje ali odpor. Na sodobni razvoj estetike pa je pomembno vplival Kantov filozofski nazor, po katerem predmet ne določa zavesti, temveč je zavest tista, ki določa predmet (Kant, 1999). V skladu s tem po Kantu lepo ni več atribut oziroma lastnost predmeta, temveč je občutje, ki se poraja v subjektivnem doživljanju predmeta. Estetika črpa svojo moč iz dejstva, da človeka ne pusti ravnodušnega. Čutenje oziroma zaznavanje pa moramo imeti pred očmi vedno v širšem pomenu, torej čutenje, kot nam ga posredujejo različna čutila (vid, sluh, vonj, tip, celo okus).

Skladno s povedanim se v izhodišču zastavlja vprašanje, kaj je tisto lepo v drevesu oziroma katero drevo je lepo. Ali je lepo lastnost drevesa in je torej nekaj objektivno merljivega ali pa se lepo poraja v subjektivnem doživljanju drevesa?

Če stopam po poti objektivne estetike, ki verjame, da je lepota lastnost predmeta, bom skušala opredeliti estetične elemente drevesa. Ti bodo verjetno obsegali predvsem vidne lastnosti, kot sta simetrična oblika krošnje, skladnost različnih delov dreves in podobno. S slikovnimi testi za estetične elemente drevesa lahko preverim, katera drevesa se zdijo naši kulturi lepa, in izdelam merilo. Visković (2001, 539—544) poudarja naslednje lastnosti, ki vplivajo na lepoto drevesa oziroma jo povečujejo:

- Brezi na Rakitni
- organska celota debla, vej, krošnje in korenin (drevo je zanimivo bitje, ki kljub temu, da prihaja iz preteklosti, neprestano raste in cveti),
 - genetsko določene oblike oziroma habitus drevesa (npr. oblika krošnje),
 - skladnost in raznolikost struktur vsakega elementa drevesa (dinamika starih in mladih delov drevesa, npr. stare veje in mlado listje ter cvetje),
 - barvitost različnih delov drevesa in spreminjanje barv v letnih časih (barva lubja, vej, listov in spreminjanje barve listov v letnih časih),
 - neprestano spreminjanje (ne le listi, tudi drugi deli drevesa se v času spreminjajo, veje rastejo, iz popkov se razvijejo cvetovi, iz njih plodovi ...),
 - posebno lepoto pripisuje skupini dreves in gozda istih in mešanih vrst,
 - na lepoto drevesa vplivajo tudi drugi kulturni (npr. kamnita stena, cerkev) in naravni elementi (dež, nevihta, megla, mraz, sneg ...),
 - druge vrste, ki si v njem najdejo dom (npr. veverice, ptice,.) in
 - vonj posamezne drevesne vrste (vonj borovcev, opojni vonj bezgovega in lipovega cvetja, ostri vonj smreke ...).

Če pa menim, da se lepota poraja v subjektivnem občutenju in odnosu do predmeta, lahko lepo doživljam samo toliko, kolikor mi to dopušča zavest. Naj bo drevo zunaj mene še tako skladnih oblik, če nimam psihične sposobnosti za dožemanje lepote dre-

Odeta v zimski plašč

vesa, bom pač prikrajšana za doživljanje njegove lepote. Oziroma, kot se je slikovito izrazil Boštjan Anko (1988, 118): »Lepoto drevesa more celovito doživeti le, kdor je v določenem stanju »čutnih vibracij« — občutljivosti za lepoto, ki je kvaliteta življenja samo po sebi. Drevesa (širše vzeto pa tudi grmi) namreč nagovarjajo vse naše čute hkrati — vid s svojo sliko in menjavami, sluh s šelestenjem ali hrumenjem krošenj, vonj z dehte-

njem cvetov in tip z nepopisno gladkostjo lubja mlade breze. Redkeje jih zaznamo celo z okusom.« Da so naši predniki poznali tovrstno občutljivost za lepoto, nam izpričuje zame ena najlepših slovenskih ljudskih pesmi *Lipa zelenela je*, ki pri drevesu ne opeva centimetrov, temveč poudarja njegovo lepoto v različnih letnih časih in občutja, ki jih sproža.

Čeprav nimamo na voljo merila, ki bi merilo intenzivnost naših občutkov, se tu odpira prostor za presojo o lepoti barv (lubja, cvetov, listov ...), zvokov (šelestenja listov, brenčanja čebel v krošnji ...), vonja (cvetovi ...) ipd. Za tako dojemanje lepote pa postane nujna vzgoja za estetsko doživljanje drevesa. Kot pri vseh drugih stvareh se je tudi tu do neke mere treba naučiti zagledati »čudovito drevo«. Človeka lahko nagovori drevo kot celota (mogočno drevo), lahko pa le njegovi deli — način, kako se skozenj lovijo veter, zvok in svetloba, rumen list, ki se spusti na zemljo, veje, ki segajo v nebo, ali mogočne korenine. Vsi ti detajli, ki jih sprejemajo naša čutila, imajo na človeka poseben učinek in sooblikujejo estetsko doživljanje drevesa. Predvidevam, da bo človek z estetsko izkušnjo drugače dojemal ostala drevesa in tudi sicer svet okoli sebe.

Lepo drevo je tisto, ki v posamezniku vzbuja občutek lepega. To, da si uradno v Sloveniji nobenega drevesa ne upamo razglasiti za lepega, pove več o nas in naši kulturi kot pa o drevesih. Precej drugače na lepoto drevesa gledajo v japonski kulturi, kjer vsako leto praznujejo star praznik »hanami«, kar v prevodu pomeni opazovanje in uživanje ob lepoti češnjevih cvetov. Lepi, a krhki češnjevi cvetovi, ki nenadoma zacvetijo ter prehitro odcvetijo, simbolizirajo koncept večnega spreminjanja. Njihova minljiva in kratkotrajna lepota je primerljiva s kratkostjo našega življenja.

V raziskavi, ki sem jo med letoma 2006 in 2008 v zvezi z drevesno dediščino izvedla na območju Karavank, so sogovorniki v intervjujih lepoto drevesa prepoznavali v cvetoči in dišeči lipi, kjer je bil poseben poudarek namenjen vonju cvetov in zvoku

— »bečanju« čebel; v opojnem vonju bezgovih cvetov; v ozeleneli bukvi spomladi. Občina Žirovnica je v *Predlogu za zaščito Stagen* lepoto uradno izpostavila pri nizu dreves v Stagnah pri Zabreznici, ki bogatijo »severovzhodno veduto Vrbe« (Občina Žirovnica, 2007), lepi pa so tudi hrasti ob poti Novake—Senično (Perko, 2006).

Ker lepota drevesa pride do izraza prav v nezgozdnem prostoru, torej v bližini človeka, bi bilo smiselno estetski kriterij še posebej upoštevati pri drevesih, ki rastejo v vaških jedrih, ob samotnih domačijah ali na njih, ob gozdnem robu, kolovozih, poteh ter na planem. Predlagam, da se lepota in z njo povezana estetska pomembnost upoštevata pri drevesu, ki v posamezniku vzbuja občutek lepega in ga ne pusti ravnodušnega. Če določena skupnost v svojem okolju prepozna drevo kot lepo, menim, da temu drevesu nima nihče, niti uradna institucija, pravice oporekati estetske pomembnosti. Kajti lepo drevo je darilo, ki se ne da ne poustvariti niti nadomestiti. Lepo drevo preprosto je.

Če so včasih ljudje v drevesih prepoznali sopotnike, so drevesa danes dostikrat samo v napoto. Zato današnji čas od nas zahteva, da ponovno premislimo o svojem odnosu do dreves in drevesne dediščine. Na njih ne bi smeli gledati kot na breme, temveč kot na nekaj lepega, dragocenega, nekaj, kar so nam zapustili naši predniki in kar naj bi ohranili, oplemenitili in prenesli zanamcem. Velikokrat pozabljamo, da čas pri drevesu teče drugače kot pri nas; na to nas je spomnil tudi Anko (1988), ki je zapisal: »Tisti, ki snujejo hrastov gaj, da bi ga ljudje občudovali v njegovi stoletnosti, ga sploh ne bodo dočakali. Odšli so — in bodo — z njegovo podobo v srcu in skrb zanjo izročili naslednikom.« Pomembno je, da vzpostavimo odnos do drevesa kot do bitja, ki živi z nami in hkrati na drugačen način kot mi. Eden izmed možnih začetkov bi lahko bil priprava seznama lepih dreves na Slovenskem, v katerem bosta poleg drevesa navedena tudi merilo za uvrstitev na seznam in predlagatelj. Ne nazadnje bomo s tem marsikaj zanimivega izvedeli tudi o nas samih.

Plesnikov brest

LITERATURA

Anko, Boštjan: O lepoti drevesa. V: *Estetska funkcija gozda: Zbornik republiškega seminarja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1988, 113—122.

Občina Žirovnica. *Predlog za zaščito Stagen*, <http://www.zirovnica.si/povezava.aspx?id=309&pid=179> (december 2007).

Perko, Franc: *Lipa v Seničnem*. Senično (osebni vir, september 2006).

Šmid Hribar, Mateja: *Drevo kot dvopomenska dediščina* (magistrsko delo). Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2008.

Šmid Hribar, Mateja: *Kulturni vidiki drevesne dediščine*. Ljubljana: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 51 (1,2), 2008, 44—54.

Urban forestry network, <http://urbanforestrynetwork.org/benefits/aesthetic.htm> (marec 2008).

Visković, Nikola: *Stablo i čovjek: Prilog pričevalna p. j. botanici*. Split: AB izdanja antibarbarus, 2001.

(mag. Mateja Šmid Hribar, raziskovalka na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana)

Fotografije Mateja Šmid Hribar

Zvone Žigon

SLOVENSTVO TUDI PREKO POSLA?

Na prvi pogled zvenita pojma »slovensko izseljenstvo« in »gospodarsko sodelovanje« kot dve druga od druge popolnoma neodvisni, nepovezani zgodbi.

Vzrok tiči v naši preveliki omejenosti s stereotipi in predsodki, v vnaprej zarisanih, najpogosteje pretežno negativnih podobah nekaterih pojavov.

»Slovensko izseljenstvo« tako vse prepogosto enačimo predvsem s folklorističnimi zabavnimi prireditvami z vonjem po bolj ali manj posrečenih imitacijah kranjske klobase in potice, gospodarsko sodelovanje pa z brezosebnim pehanjem za dobičkom, v zadnjih časih tudi s korupcijo in ne nazadnje z gospodarsko krizo. Oboje je seveda bistveno več kot samo to.

Gospodarski procesi v najširšem pomenu izraza so živa, neizogibna vsakdanja resničnost vseh, od predsednika uprave nekega industrijskega mastodonta do samostojnega obrtnika. Še posebej v času ekonomske krize se vzorci kroženja kapitala in izdelkov spreminjajo, manjša podjetja so prisiljena širiti krog potencialnih poslovnih partnerjev, želijo si novih trgov. Težava je v tem, da jim, vsaj tako je mogoče opazati v Sloveniji, primanjkuje poslovne domišljije oziroma zamisli, gibljivosti, samozavesti in pravih povezav, brez katerih se zdi njihov vstop na že zelo zasičene trge v drugih državah težak ali celo neizvedljiv.

Na drugi strani razprave imamo slovensko skupnost v sosednjih državah ali v izseljenstvu in zdomstvu. Ta se sooča z nenehnim manjšanjem števila aktivnih pripadnikov in z naraščajočimi trendi asimilacije v večinsko kulturo, kar je vse v veliki meri tudi posledica medgeneracijske vrzeli. Zaradi pogosto dokaj trmastega vztrajanja pri starih vzorcih ohranjanja slovenstva marsikje ni pravega sodelovanja med različnimi rodovi in se mlajši še bolj od-

daljujejo, skupnih vrednot in ciljev je malo ali nič — zvok polke in vonj po klobasi mlade le še odbijata, spominjata jih na nekaj, kar bo vsak čas izumrlo.

Čisto drugače pa istim mladim lahko vse skupaj zadiši in zazveni, če je oplemeniteno z novo vsebino. Nekako nepričakovano se je namreč v na videz neizogiben ter zgodovinsko in sociološko »preverjen« proces asimilacije vrnil internet in povzročil teoretičkom socializacijskih procesov pravi glavobol. Redke stike med izseljenci v okorno napisanih pismih ter s kratkimi in dragimi telefonskimi klici dvakrat na leto so zamenjali vsakodnevno dopisovanje po elektronski pošti, »druženje« na Facebooku, neomejeno dolgi brezplačni pogovori »v živo« po Skypu. Nove oblike komuniciranja je tistim mladim, ki so slovenski jezik že izgubili, dodatno olajšalo še splošno znanje novodobnega »esperanta« — angleščine. In tako so se čezoceansko začele povezovati mlade generacije, sinovi, nečaki in vnuki slovenskih izseljencev in njihovih sorodnikov v matični domovini. »Slovenija« ne zveni več kot neoprijemljiva pravljica, kot nekakšen mit o izvoru, ampak postaja nekaj resničnega, nekaj, kar lahko preveriš v trenutno najbolj »resničnem« — virtualnem svetu You-tuba in drugih tovrstnih iznajdbah. Svoje »slovenstvo« tako marsikdo lahko živi tudi ob računalniku, sodelovanje v pevskem zboru ali folklorni skupini v izseljenski skupnosti pa tako kar naenkrat ni več edina možnost, nuja, temveč zgolj dodaten navdih. Ko ni stvar prisile, tudi klobasa tako lepše zadiši in polka lepše zazveni ...

S prihodom interneta so se torej začela širiti tudi obzorja v smislu samih načinov ohranjanja slovenstva in povezovanja z matično domovino. Že pred desetletji, ob osamosvojitvenih procesih in prehodu v nov družbenopolitični sistem, so se mnogi razmeroma premožni slovenski rojaki odločili bodisi za finančno pomoč Sloveniji bodisi za gospodarsko sodelovanje z njo. Ne glede na to, kako (ne)uspešno je to bilo, lahko ugotovimo, da je takrat šlo bolj kot ne za starejše podjetnike, ki so iz neracionalnih oziroma subjektivnih, domoljubnih vzgibov čutili dolžnost pomagati mladi državi in njeni rosni demokraciji.

Tisti časi so mimo — Slovenija se je medtem v mnogih pogledih razvijala, romantika in zanos, ki sta spremljala njena prva leta, sta se izgubila neznano kam, mnogim omenjenim »dobrotnikom« je ostal zgolj grenak priokus izkoriščenosti.

V tem pogledu je začetnemu navdušenju in potem razočaranju sledilo nekajletno zatišje. Kljub nekaterim poskusom na strani slovenske države ni prišlo do bistvenih premikov pri sodelovanju s slovenskimi podjetniki v tujini.

Stvari pa so se začele na svoj način vnovič »dogajati« približno vzporedno s poglobljanjem gospodarske in socialne krize v svetu in še posebej v Sloveniji. Ker se zdi, da je edino zdravilo za njeno premagovanje pospeševanje gospodarske rasti in mednarodnega povezovanja slovenskega gospodarstva, je v skladu z usmeritvami zadnjih vlad Ministrstvo za zunanje zadeve RS pričelo močno kampanjo spodbujanja gospodarske diplomacije. Gospodarske dejavnosti slovenskih diplomatskih predstavništev so postale njihova izrazita prioriteta, omenjeno ministrstvo je pričelo aktivno sodelovati pri pripravi gospodarskih delegacij v tujino in iz tujine v Sloveniji, dalo pa je tudi več drugih gospodarskih pobud.

Tovrstna prizadevanja je vzporedno začel pospeševati tudi Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki s svojimi povezavami s slovenskimi gospodarstveniki in gospodarskimi ustanovami zunaj meja RS na svoj način pomaga pri reševanju krize.

Takšni projekti omenjenega urada imajo svojo specifično »dodano vrednost«. Slovenska mala in srednja podjetja ter obrtniki lahko ob stiku s poslovnem — rojakom v Italiji, Avstriji, Srbiji, Nemčiji ali ZDA — lažje vzpostavijo prvi stik, mu vsaj za kanček bolj zaupajo in upajo, da jim bo pomagal pri premagovanju prvih birokratskih čeri in pasti, pri soočanju z drugačno poslovno kulturo in sploh pri iskanju poslovnih stikov. Ker tak podjetnik govori ali vsaj »čuti« tudi slovensko, vsekakor bolje čuti in razume njihove zadrege in težave ter je zato seveda odličen »amortizer«, blažilec kulturnogospodarskih trkov, ki so lahko usodni za iskalca posla iz Slovenije.

Po drugi strani »povprečni« podjetnik slovenskega rodu v drugih državah zelo verjetno ne zahaja v slovenska izseljenska in zamejska kulturna društva in se zelo redko, če sploh kdaj, udeležuje slovenskih prireditev. Poslovno povezovanje, pa tudi če bi šlo zgolj za občasna srečanja z drugimi podjetniki in poslovneži slovenskega rodu, zanj lahko pomeni novo paradigmo, vzorec, nov način ohranjanja slo-

venstva. Kolikokrat sem naletel na, denimo, izseljenska poslovneža, ki sta sodelovala leta in leta, pa do srečanja v slovenskem poslovnem združenju ni-

sta vedela, da sta oba Slovenca ... Objava kontaktov podjetja v spletnem poslovnem imeniku Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, občasno sodelovanje pri gostovanju slovenskih delegacij ali poizvedovanjih za poslovnimi stiki, članstvo v slovenskem poslovnem klubu ali združenju, ne nazadnje pa nemara celo čisto konkretne poslovne vezi s partnerji v Sloveniji in profitabilni projekti — vse to je TUDI lahko »slovenstvo«.

Da Slovenija ne bo zgolj pravljica ali v najboljšem primeru občasna nostalgično-turistična destinacija, temveč konkreten, sodoben, oprijemljiv, RESNIČEN (in — zakaj pa ne — prijazen) poslovni partner, del sedanjosti, del srca in razuma sodobnega mladega potomca slovenskih izseljencev ali rojakov v obmejnih regijah sosednjih držav, da bo tudi konkretno poslovno sodelovanje potekalo kolikor toliko »normalno« in da se bodo mladi poslovneži in tudi znanstveniki slovenskega rodu »vračali« v Slovenijo, bo seveda treba tudi na domačih tleh urediti še marsikaj, od zmanjševanja birokratskih ovir do premika v glavah, v katerih je še vedno vse preveč samozaverovanosti in zaprtosti, v primeru investicij v Sloveniji in vračanju strokovnjakov iz tujine pa tudi strahu pred boljšimi ...

(dr. Zvone Žigon, nekdanji generalni konzul RS v Clevelandu, novinar in publicist, zdaj svetovalec na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu, Ljubljana)

Fotografiji Zvone Žigon

Leon Marc

SLOVENIJA NA NIZOZEMSKEM

Po dobrih štirih letih službovanja na Nizozemskem sem konec julija zapustil Haag z množico vtisov in spominov. Profesionalno je bilo to zame izredno zanimivo obdobje, saj je poleg nizozemske politike za diplomate v Haagu obilo dela tudi z mednarodnimi organizacijami. Priča sem bil tudi inavguraciji Njegovega Veličanstva kralja Willema-Alexandra, doživljal sem pestro notranjepolitično dogajanje. Tudi prebivanje v Haagu, nedaleč od morja in blizu parkov je bilo zelo prijetno. Med mojimi spomini bo delo Lea Wisselinka, znanega slikarja haaških ulic, na katerem je upodobljen pogled iz znane indonezijske restavracije *Garoeda* v središču Haaga (Nizozemska je evropsko okno v Indonezijo), vključno s haaškim tramvajem št. 1, s katerim sem se običajno vozil na delo na veleposlaništvo.

Slovensko veleposlaništvo v Haagu je eno tukajšnjih najmanjših, vsaj po številu zaposlenih, pa smo se tudi v teh razmerah nekako znašli. Na tem mestu velja reči, da življenje diplomata majhne države, kot je Slovenija, nikakor ne ustreza predstavam, ki jih o tem zasledimo v medijih. Razkošje, ceremonialnost in vzvišenost, ki so bili značilni za diplomacijo v prejšnjem stoletju, so se že zdavnaj umaknili pragmatični zmernosti in varčevanju, odprtosti javne diplomacije in pripravljenosti za vsakršno delo. Povprečen slovenski diplomat bo dopoldne spremljal (včasih duhamorna) zasedanja mednarodne organizacije ali kak »briefing«, nato bo izdal potni list za vrnitev Slovincu, ki je izgubil dokumente, ali urejal podatke o stalnem bivališču za Slovence, ki živi na tujem; zatem bo pridobil podatke za slovensko podjetje, ki se zanima za tuji trg, pisal depeše, vmes dvigoval telefone in odpiral vrata, pokosil zelenico na vrtu, pripravil finančno poročilo, nato pa pohitel na večerni sprejem; tam se mize ne šibijo več od jedače in pijače ter večeri ne zaključujejo s cigarami, ampak so to priložnosti za pridobivanje kakšnih zanimivih informacij, hkrati pa tudi čas,

ko tujci preverjajo, koliko znanja, razgledanosti in primerne obnašanja diplomat premore. Kdor nima kaj povedati, se bo zelo hitro naveličal tudi sprejemov in večerij. Diplomatski poklic bi torej lahko primerjali s poklici, kot so duhovnik, zdravnik, politik, torej poklici, ko je človek pravzaprav ves čas v službi, ves čas na razpolago in venomer izpostavljen pogledom drugih; to je poklic, ki ga je včasih težko povezovati z družinskim življenjem in v katerem je malo prostora za zasebnost; poklic, v katerem čar tujine in diplomatskega poklica včasih zbledi, ker ob tebi ni prijatelj in sorodnikov. Diplomacija je nekakšna izložba domovine, v kateri so diplomati neprestano na ogled. Ostra tekma nacionalnih interesov, velikost države in varčevanje pa poskrbijo, da je diplomat majhne države trdno prizemljen in da ne živi v oblakih. Na prvem mestu morajo ostati dostojanstvo domovine in njeni interesi.

Posebej sem bil vesel, da smo na našem veleposlaništvu v Haagu v času mojega službovanja dali mesto dopolnilnemu pouku slovenščine. Lepo je bilo slišati glasove otrok v naših prostorih ter videti toliko odraslih Nizozemcev, ki so se za pouk

Ob slovenski maši v Rijswijku junija 2013
Foto Keimpe Dijkstra

slovenščine odločili bodisi iz spoštovanja do svojega slovenskega zakonca ali partnerja (pravzaprav partneric — večina je moških!), bodisi ker je bil to eden izmed načinov za oživljanje slovenskega delčka njihove identitete. Verjamem, da udeleženci pouka predstavljajo izredno pomembno vez med Slovenijo in Nizozemsko. Nekaj teh vezi mi je uspelo strniti v dve publikaciji: *Slovenija na Nizozemskem* in *20 let Slovenije* (v elektronski obliki sta dosegljivi na spletnih straneh veleposlanistva, <http://haag.veleposlanistvo.si/>).

V tej zvezi bi želel omeniti podelitev državnega odlikovanja članom nizozemskega Komiteja za priznanje Slovenije — združenja, ki si je v letih 1991 in 1992 prizadevalo za doseg nizozemskega priznanja mlade samostojne Slovenije. Iz rok tedanjega predsednika republike dr. Danila Türka ga je na slovenski rezidenci v Haagu novembra leta 2011 prejel Frank van Krevel, ki je bil tedaj nizozemski mladinski politik s slovenskimi koreninami. S tem so bila na poseben način kronana prizadevanja in delo nizozemske slovenske skupnosti in dana nova osnova za sodelovanje te skupnosti s sodobno Slovenijo.

Iz omenjenega komiteja je kmalu po osamosvojitvi vzniknilo Združenje prijateljev Slovenije, ki uspešno in inovativno povezuje tudi novo genera-

cijo Slovencev, ki delajo ali študirajo na Nizozemskem ali pa so si tu ustvarili svoj dom. Združenje že nekaj časa odlično vodi Mojca Nodelijk - Guštin. Lepo je bilo hoditi na piknike in uživati v slovenski kuharji, pestro in kakovostno je bilo na kulturnih prireditvah, zlasti pa sem bil vesel skupne organizacije predstavitve Draga Jančarja v Haagu.

Poleg Mojce Nodelijk - Guštin je duša tukajšnjega dogajanja Metka Dijsktra - Murko, ki je tudi članica Sveta Vlade za Slovence po svetu. V Sloveniji jo poznamo po člankih o dogajanju na Nizozemskem, ki jih objavlja v rubriki »Pismo iz Haaga« v *Družini* pa tudi drugih publikacijah. Bila je tudi pobudnica slovenske maše v Randstadu, ki jo je pričel prejšnji vodja katoliške misije Jože Pucelj in jo zdaj iz Bruslja nadaljuje dr. Zvone Štrubelj.

Ta oblika povezovanja Slovencev je bila dotlej poznana le v Limburgu, južni nizozemski provinci, kjer je v kraju Heerlen enkrat mesečno slovenska maša. Tam steber slovenske prisotnosti ostaja glasbenik Ton Kropivšek, za slovenski jezik pa skrbi Metka Boon - Pleterski. Slovenci so se tu pričeli naseljevati v prvih desetletjih prejšnjega stoletja, ko so delavci iz južne in srednje Evrope prihajali na delo v rudnike. Do druge svetovne vojne je imela tamkajšnja slovenska skupnost zelo razvejeno družabno življenje in je na višku moči štela več kot 4000 ljudi in več gostiln. Druga svetovna vojna in zlasti čas neposredno po njej pa sta skupnost močno politično razdelila. Komunisti med člani skupnosti so po drugi svetovni vojni promovirali vrnitev v Jugoslavijo, in precejšen del skupnosti je temu klicu sledil, vendar se je del teh zaradi ekonomskih in političnih razmer v tedanji Jugoslaviji ponovno vrnil na Nizozemsko. To zelo zapleteno dogajanje je odlično popisano v (deloma družinsko obarvani) monografiji raziskovalke Milene Mulders (rojene v sedemdesetih letih na Nizozemskem), ki je leta 2010 izšla tudi v slovenskem prevodu *S trebuhom za kruhom: moja slovenska zgodovina* pri Slovenski izseljenski matici in jo toplo

priporočam v branje za razumevanje tega dogajanja.

Opisanim zapletenim medvojnimi razmeram so se pridružili še povojni politični pritiski. Skupnost je reagirala tako, da se je poskušala v največji meri distancirati od politike in od Jugoslavije tako ali drugače, ta razdalja pa jo je prikrajšala za marsikatero vez in za boljše razumevanje dogajanja v domovini.

Novodobnim priseljencem ne manjka vezi. Na različnih koncih Nizozemske Slovenci povsem samoiniciativno oblikujejo skupine za pouk jezika, za srečevanje družin z majhnimi otroki, za pomek ob pivu; na Facebooku sta zaživeli celo skupina Slovencev na Nizozemskem in skupina slovenskih malčkov na Nizozemskem.

Kakšen vtis je name naredila Nizozemska? V deželi, v kateri je — tako kot je značilno za Nizozemsko — vse skoraj popolno, je človekova zavist v skušnjavi, da bi privoščljivo poudarjal tisto, kar se ne sklada povsem z razglašenimi ideali in vrednotami ter predstavami o Nizozemski na tujem. Hkrati pa je Slovenec prav zaradi visokih nizozemskih standardov — in navkljub drugačnim stereotipom mnogih Nizozemcev o Sloveniji — lahko ponosen, ko vidi, da se z Nizozemsko enakovredno kosamo npr. pri osnovnem šolstvu in zdravstvu in da nam na sploh ni treba zardevati zaradi kakovosti storitev.

Pogrešal sem hribe, a užival v bližini morja in ponudbi rib v obmorskem Scheveningenu (za tukajšnji hotel je mojster Plečnik za svojo diplomsko nalogo izdelal načrt paviljona, ki sicer nikoli ni bil realiziran). Vzljubili smo *gourmetten schotel* (praznično jed, kjer si omizje na pekaču sredi mize peče koščke mesa in zelenjave) in si kupili tak pekač za domov. Občudovali smo nizozemski otok Texel in krajinski park s peščinami, ki se razteguje med Scheveningenom (obmorskim delom Haaga) in Noordwijkom, bližnjim severnomorskim letoviščem. Na vrhu moje nizozemske lestvice pa sta *Kröller-Müller Museum* in *Nationaal Park De Hoge Veluwe*, ki sta izvrstna kombinacija umetnosti in naravnega

okolja: blizu mesta Apeldoorn je sredi naravnega parka postavljen čudovit muzej dragocenih, večinoma sodobnih umetniških del, ki sta ga zasnovala zakonca Kröller-Müller — zgled, kako je lahko kapitalizem socialno odgovoren in koristen za širšo skupnost. Seveda ne morem mimo prenovljenega *Rijksmuseuma* v Amsterdamu pa tudi ne mimo zares odličnega van Goghovega muzeja. Spoznal sem nizozemsko vnukinjo slikarja Matije Jame — Jama je nekaj let živel nedaleč stran od našega haaškega doma. V parku Palače miru smo zasadili slovensko lipo, skupaj z našim rojakom, tukajšnjim anesteziologom in mednarodnim dendrološkim strokovnjakom dr. Jožetom Ruprehtom. V sami palači pa zdaj visita sliko Ivana Žolgerja in Leonida Pitamica, ki sta bila pred drugo svetovno vojno kot prva Slovenca člana mednarodnega sodišča v Haagu. Domovina ju je nato iz političnih razlogov pozabila, danes pa spoznavamo, kakšna genija sta morala biti, da sta se v tistem času kot pripadnika majhnega naroda lahko uveljavila v svetu.

Leta 2010 je visoko kraljevo priznanje iz rok tedanje princese Maxime prejela Slovenka Suzana van Keulen. V nizozemskem senatu je do nedavnega delovala Marie-Louise Bemelmans-Videc, Slovenka po očetu. Na ulicah sem srečeval Tomosove mope, na nizozemskem tržišču so izredno dobro uveljavljeni avtodomi in počitniške prikolice Adrie Mobil, Gorenje je lastnik pomembnega tukajšnjega podjetja, najti je moč slovensko vino, Trimo je pod streho spravil tukajšnji Porsche. Pri Evropski vesoljski agenciji v že omenjenem letoviškem kraju Noordwijk deluje brazilsko-avstrijski Slovenec dr. Marko Bavdaž, v tehnološkem središču Nizozemske, v Eindhovenu, Gregor Klemenčič iz Žirov. Avsenikovo glasbo gojijo tu vsaj trije nizozemski ansambli. Nizozemec Tijmen Pronk je doktoriral iz narečij Ziljske doline. Nizozemec Roel Schuyt je prevedel *Prišleke* Lojzeta Kovačiča ...

Nizozemske ni lahko opisati. Človeka, ki prihaja iz Srednje Evrope, kjer sta tako pomembna tradicija in podeželje, najprej bega, ker vsaj ruralne tradicije

tu ni opaziti in nima posebnega mesta v kolektivni zavesti. Nizozemska tradicija? To je pravzaprav de-diščina nizozemskih mest, kamor sodijo urbana arhitektura, slikarstvo zlate dobe (nanj se je navezal slovenski slikar Tomaž Perko), trgovina, pomorstvo (v Rotterdamu je še vedno najpomembnejše evropsko pristanišče), čezmorska odkritja, z njimi povezan razvoj mednarodnega prava (Slovenci smo leta 2011 dobili prevod znamenitega dela o svobodni plovbi razsvetljskega pisca Huga de Grotiusa *Mare Liberum* — *Svobodno morje*) itd. Nizozemska je kakor eno samo veliko mesto z veliko vrtovi.

Tudi socialno gledano je Nizozemska izmuzljiva. Tu je moč najti fundamentalistične muslimane, a tudi fundamentalistične pripadnike protestantske cerkve, ki npr. zagovarjajo dobesedno branje stvarjenja in zavračajo otroško cepljenje (spomladi 2013 je v tako imenovanem Svetopisemskem pasu, območju, kjer živijo ortodoksni protestanti, izbruhnila epidemija ošpic). Pomembno je razumeti, da je istovetenje Nizozemske s popolno svobodo na spolnem področju, z evtanazijo itd. zelo površinsko, netočno in vsekakor ne daje popolne slike te dežele. Na Nizozemskem je marsikaj dovoljeno, vendar to še ne pomeni splošne družbene sprejemljivosti ali celo pozitivnega vrednotenja določenih socialnih pojavov, temveč zgolj njihovo zakonsko reguliranje. Na primer, za priznanje pravnih posledic življenja v dvoje je potrebna ena izmed oblik registracije.

Velik izziv je vprašanje multikulturalnosti. Nizozemska je glede tega v preteklosti poskušala z različnimi modeli, orala ledine (kakor pogosto to počne na različnih področjih), a tudi danes še nima dokončnih odgovorov na vprašanja, kaj natančno je integracija, kako priseljence k njej spodbuditi, kaj so nizozemske vrednote, kakšno naj bo razmerje med lojalnostjo novemu domu in stari domovini itd. Tu sem zato še bolj začel ceniti socialno kohezijo, ki jo uživamo v Sloveniji.

Brez težav ne gre tudi pri delavcih iz novih držav članic, ki so včasih izziv za nizozemsko okolje.

Tako imenovana Vzhodna Evropa ostaja večini Nizozemcev nepoznana, pogosto zaznamovana z negativnimi stereotipi.

O vsem tem sem zapisal pesem — ko sem bil povabljen k sodelovanju v haaški akciji popularizacije poezije *Poesie op Pootjes* (Poezija na nogah) – in jo tu prevajam v slovenščino:

SPOMINKI

*Noben Paul Claudel,
le diplomat iz vzhodnoevropske države.
Peščine, morje, razsvetljene tople grede,
dežela, polna vode,
navzven in navznoter;
veter,
polenovka in mladi slaniki.*

*Mleko in med,
kultura organiziranega udobja,
neudobna multikultura,
bolečina samotnega vodstva.*

*Načela in strpnost,
žrtvovana v templjih svobode,
na oltarjih svobode govora in Mare Liberum.*

Evropski polotok s svetovnim pristanom.

Seveda razlike med deželama obstajajo — in te ženejo turiste v obe smeri! A vendar sem v teh štirih letih — zlasti ob soočanju s krizo evra — spoznaval, kako smo si evropski narodi med seboj v temelju podobni in kako bodo za prihodnost Evrope pomembne vrednote, kot so odprtost, sodelovanje, solidarnost in seveda spoštovanje pravil dobrega gospodarjenja, vse z namenom, da ohranimo evropski način življenja, na Nizozemskem in v Sloveniji.

Tot ziens! (Na svidenje!)

(mag. Leon Marc, diplomat in publicist, Ljubljana)

Igor Grdina

600-LETNICA POSLEDNJEGA USTOLIČEVANJA KOROŠKIH VOJVOD

V nedeljo, 18. marca 1414, je bil Ernest Habsburški, ki so mu poznejši avtorji pritaknili na bojevniško odločnost namigujoči pridevek Železni, kot poslednji koroški vojvoda ustoličen na Krnskem gradu nad Gosposvetskim poljem. O tem je sam dal zapisati nekaj besed. Med številnimi njegovimi listinami tako lahko najdemo tudi tisto, ki poroča, da ga je »Gregor Schatter, eden od plemenitnežev nižjega urada (tj. dela zemljiškega gospostva) pri Kamnu (...), posadil na stol pri Krnskem gradu po starem običaju in zraven spadajočih pravicah(.)«

Poznejši koroški vladarji, ki so tako kot (nad)vojvoda Ernest prihajali iz habsburške hiše, so se slovesnemu obredu umeščanja odrekli. Preprosto niso mogli razumeti, čemu bi prvo mesto v deželi sprejemali iz rok moža, ki sodi pod pristojnost urada zemljiškega gospostva, torej dejansko od kmeta — pa čeprav je bil ta nekaj posebnega, tj. »plemenitnež« (v nemščini: edling). Zato so se do nastopa vlade Ferdinanda Notranjeavstrijskega (1593) — kot poznejši rimsko-nemški cesar je bil drugi svojega imena — novemu nadvojvodi na Gosposvetskem polju lokalni imenitniki lahko le poklonili. V naslednji generaciji so se morali plemiči na Koroškem zadovoljiti še z bolj skromnim obeleženjem prevzema deželne oblasti: glave so bili prisiljeni skloniti pred monarhovim namestnikom (1651). V času vlade cesarja Leopolda I., ki se je v zgodovino zapisal po srditih vojnah s Francozi in Turki, je odpadlo tudi to dejanje.

Po drugi strani pa je ustoličevanje nad Gosposvetskim poljem prav tedaj obravnaval Janez Vajkard Valvasor v svoji *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). S tem je kot prvi poudaril njegov pomen za ozemlje, ki daleč presega deželne meje Koroške. Ker je bila Kranjska — kot skoraj vse drugo s Slovenci poseljeno ozemlje — njej nekaj časa podrejena, je Valvasor s

svojimi razlagami imel bolj prav, kakor pa se je v njih motil. Napačno je bilo pri velikem polihistorju samo to, da je poudarjal pomen obreda ustoličevanja le še za svojo rodno deželo, ki jo je v prvi vrsti opisoval, in ne za celoten vzhodnoalpski prostor. To pomanjkljivost je pozneje odpravilo zgodovinopisje, ki je obravnavi umeščanja koroškega vojvode priznalo nespregljivo mesto v slovenski preteklosti.

Zavest o pomenu obreda ustoličevanja, ki ga je humanist Enej Silvij Piccolomini spomladi 1458 — se pravi malo pred pridobitvijo papeške tiare — v spisu *O Evropi* obravnaval kot veliko posebnost, je bila zelo trdoživa. V dobi, ko je nastalo največ pričevanj o njem, tj. v visokem in poznem srednjem veku, je zares bil edinstven. Drugod v slovanskem svetu, med Čehi, Rusi in Srbi, kjer so v starejših časih tudi poznali ustoličevanje, je slovesno umeščanje monarha na prostem zamrlo že veliko prej, saj po uveljavitvi razvitega fevdalnega reda in s tem tudi plemiških privilegijev tak obred ni imel več kakšnega vsakomur očitnega smisla. Nekaj podobnega je moč reči tudi za Germane v Skandinaviji, pri katerih je pod milim nebom stoječi kamen, do katerega ima dostop vsakdo, prav tako izpričan kot vladarski simbol. Na Koroškem pa je plemstvo obred na knežjem kamnu

sprejelo kot izraz posebnosti dežele, ki izvira — kakor je leta 1523 poudaril tamkajšnji deželni glavar Veit Welzer — »iz tujega in ne nemškega naroda«. Odpravila ga je šele krepitev monarhične vladavine, ki se je sčasoma razvila v absolutistično. Obred, ki je na Koroškem preživel izključitev nearistokratskih svobodnjakov iz oblastnih opravil v zgodnjem fevdalizmu, je v dobi, ko se je moč osredinila v rokah maziljenega in okronanega kralja oziroma cesarja, izgubil vsakršen pomen, pa tudi za državo pozitivno simbolično sporočilnost.

Najzgodnejši namig na ustoličevanje nad Gosposvetskim poljem je mogoče najti v znamenitem spisu o pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev, ki je nastal leta 870. Tam izvemo, da so po smrti vladarja slednjih prvi na ukaz Frankov, katerim so bili podrejeni oboji, poslali njegovega že krščenege sina, ki je bil pri njih poučen o veri. Slovani v Karantaniji, ki jih omenjeni spis označuje kot več ljudstev, so si ga »napravili« za vojvodo (v njihovem jeziku se mu je najverjetneje reklo knez). Po treh letih, ko je novi vladar umrl, so Bavarci ravnali enako. Spet so na ukaz kralja Pipina, ki je nosil krono od leta 751, poslali v Karantanijo že krščenega bratranca prejšnjega oblastnika. Ljudstva Slovanov v Vzhodnih Alpah so ga sprejela in mu izročila njegovo deželo.

Spis o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev torej dovolj jasno poroča, da vladarja slednjih »napravijo« prebivalci politično organizirane ozemeljske enote, ki je segala od porečja Donave na severu do savinjskega področja na jugu. Zdi se, da posamezna slovanska plemena, ki jih je poganski kralj Samo v 7. stoletju združeval s pomočjo sorodniških zvez preko mnogih žena, še niso bila povsem zlita v enotno ljudstvo in da je prav zato bilo potrebno širše privoljenje ob nastopu skupnega vladarja. Težko je reči, ali so že od prej poznala dinastični nasledstveni red, ki je bil domač germanskim ljudstvom. Vsekakor so Bavarci in Franki sredi 8. stoletja, ko se je Karantanija pred obrskimi grožnjami naslonila

na Zahod, ravnali tako, kot da je vladarsko mesto v njej zajamčeno sinu prejšnjega oblastnika oziroma najstarejšemu članu njegove rodbine. Knez Borut, ki je pred osvajalci z vzhoda poklical na pomoč Bavarce, je bil očitno že tako prileten, da mu ni bilo treba osebno sprejeti krščanstva kot jamstva za trdnost in trajnost zvestobe v orožju. Dovolj je bilo, da sta vero Zahoda sprejela njegov sin in nečak, ki sta bila po germanskih pojmovanjih prva v vrsti za prevzem vladarskega položaja v Karantaniji. Dejansko se je potem v drugi polovici 8. stoletja vse odvijalo po predvidevanjih Bavarcev in Frankov. Upori, ki so se dvignili proti takšnemu redu — zaradi njih je bila začasno prekinjena misijonarska dejavnost v Karantaniji, pri čemer pa ne vemo, ali je bila glavna tarča nezadovoljnežev vpeljava dinastične logike nasledstva, državni prevrat (morda v zvezi s spori med Franki in Bavarci), nasprotja med posameznimi plemeni ali celo sama krščanska vera —, so bili strti.

Uveljavljanje zahodnoevropskega fevdalizma na območje Vzhodnih Alp je bilo mogoče le ob kolikor toliko stabilnih političnih razmerah. In kakor je Cerkev tod vpeljevala krščanstvo s preseganjem starih verskih pojmovanj in ne na način, ki bi zaradi težnje po naglem spreminjanju obstoječih navad vz(pod)bujal odpor, se je tudi posvetna oblast trudila nadaljevati tradicijo ter jo prilagoditi novim časom in potrebam. Franki, ki so od Rimljanov podedovali idejo (zahodnega) imperija, so se morali iz dneva v dan močnejše zavedati, da pod streho svoje državne strukture združujejo zelo različna ljudstva. Etnično opredeljen tip oblasti in hierarhije je ob širjenju njihovih meja postajal nevzdržen, saj bi v državi na novo pridruženih ozemljih porajal trajno nezadovoljstvo. Dejstvo, da so se karolinški vladarji že ob prihodu na frankovski prestol naslanjali na moč in ugled središča vesoljne Cerkve, je samo še dodatno poudarjalo težnjo po obnovi rimskega imperija, se pravi enotne oblastne strukture na evropskem Zahodu, ki je zajemal tako romansko kot germansko in slovansko govoreče prebivalstvo.

Ustoličevanje koroških vojvod.
Vir <http://sl.wikipedia.org>

Obred ustoličevanja je opisan v vrsti pričevanj-
skih in pravnih besedil, vendar pa vsa izhajajo iz
časa, ko je bilo prevzemanje oblasti na Koroškem
že povsem vpeto v zahodnoevropski fevdalni okvir.
Najpomembnejša med njimi so dva vrivka v pravni
zbornik *Švabsko zrcalo*, in sicer v njegov gießenski
in sanktgallenski rokopis, *Avstrijska rimana kronika*
Otokarja iz Geule ter *Knjiga resničnih zgodb* opata
Janeza iz vetrinjske cisterce.

Najstarejša tradicija, ki najverjetneje sega v 11. sto-
letje, v ohranjeni obliki pa je bila zabeležena mnogo

kasneje, govori o tem, kako morejo koroškega voj-
vodo sprejeti za vladarja le svobodni ljudje. Slednji
iz svojih vrst najprej izberejo sodnika, ta pa potem
preveri, ali je mož, ki jim ga država — tj. srednjeve-
ško rimsko cesarstvo — namerava poslati za oblast-
nika, za to funkcijo primeren. Če je sklenjeno, da je
dobrodošel (kar je skozi čas vse bolj postajalo for-
malnost), ga lahko ustoličijo.

Od države izbranega vojvodo so za slovesno ume-
stitev oblekli v siv suknjič in plašč. Dobil je tudi pas,
torbo s prigrizkom — obvezna sta bila kruh in sir —

ter čevlje s preveznimi jermeni rdeče barve. V starih zapiskih je še posebej poudarjeno, da mora bodoči vojvoda nositi sivi slovenski klobuk z vrstico (z njo se je pokrivalo pritrnilo na glavo). Na njegov položaj v državni hierarhiji je v tistem trenutku poleg delov oprave v rdeči barvi, ki je veljala za znamenje privilegirancev, opozarjal zgolj rog, saj se je koroški vojvoda uspel uveljaviti kot lovski mojster srednjeveškega rimskega cesarstva. Ta dvorni naslov mu je od visokega srednjega veka zagotavljal dovolj ugleden položaj med državnimi vojvodami.

Potem ko je bil bodoči koroški vladar preoblečen, se je obred ustoličevanja lahko začel. Vojvoda, ki se je znašel v noši običajnih svobodnih ljudi na Koroškem, so posadili na kobilo ter ga povedli h knežjemu kamnu. Okoli tega vladarskega simbola so ga peljali trikrat, medtem pa so vsi prisotni — torej tudi fevdalni gospodje — v slovenskem jeziku zapeli kirielejson. Na tak način so izrazili zahvalo Stvarniku za to, da so tako oni kot dežela dobili gospoda po lastni volji. Koroški vojvoda je nato mogel začeti izvrševati svojo oblast. Ko pa je novi oblastnik prvič prišel pred cesarja, se je moral obleči kot pri ustoličenju. Monarhu je tedaj prinesel jelena, nakar je od njega na enak način kot drugi vojvode prejel svoje fevde. Odtlej ga nihče na Koroškem ni več mogel obtožiti ničesar. Izjema je bil le slovenski mož, toda vojvoda se je lahko njegovih zahtevkov rešil s formalističnim izgovorom, da ne razume njegovega jezika. To pomeni, da je lahko bila obtožba izrečena le v slovenščini. A vsaj za koroškega vojvodo Bernharda Spanheimskega, ki je bil v prvi polovici 13. stoletja velik podpornik viteškega pesništva, je izpričano, da je ta jezik obvladal in ga tudi uporabljal v protokolarnem položaju (ob sprejemu plemičev).

Pozneje je ustoličevanje dobivalo nove poudarke. Posebej pomemben je postajal obredni pogovor med možem, ki je sedel na knežjem kamnu, in v običajno koroško oziroma slovensko opravo oblečenim vojvodo. Prvotno je bil ta element umeščanja, v katerem je bilo potrjeno, da je novi oblastnik pravove-

ren in sposoben ustvarjanja pravičnega miru ter bo zato lahko varoval najbolj ranljive ljudi — kot npr. vdove in sirote —, manj poudarjen, saj so se vrline oblastnika preverjale predvsem v procesu njegovega sprejemanja. Omenjeni pogovor je vedno potekal v slovenščini, ki je bila nezamenljivi del obreda.

Vojvoda je potem, ko je njegovo spremstvo zatrnilo in s prisego potrdilo, da ima vse potrebne vrline za prevzem deželne oblasti, sedel na knežji kamen. Tako je simbolno zamenjal izpraševalca. Slednji je bil najprej svoboden človek — še ob zadnjem ustoličevanju se je opisoval kot »plemenitnež« —, pozneje pa mož iz določene rodbine, ki ga je vojvoda rešil vseh stvarnih bremen in ga torej izločil iz množice običajnih podložnikov. Bodoči koroški oblastnik h knežjemu kamnu tudi ni več prihajal na kobili, marveč je le-to — skupaj z marogastim bikom — na prizorišče ustoličevanja prignal. Po ustoličenju je obe živali dobil izpraševalec kot nekakšno simbolno odkupnino, da je vojvodi odstopil svoje mesto. Delovno sposobna kobila in bik sta bila razumljena kot obet naraščajoče blaginje.

Ko je izpraševalec izpraznil knežji kamen, je vojvoda nanj stopil ter z golim mečem zamahnil na vse štiri strani neba. Tako je pokazal pripravljenost na brezkompromisno uveljavljanje pravice — vključno z oboroženo obrambo ljudi in meja. Napravil je tudi požirek v klobuk nalite vode, s čimer je bilo opozorjeno na to, da se morajo ljudje zadovoljiti s tem, kar jim daje narava, ne pa stremeti po užitkih v pridelanem vinskem opojilu. Ob umestitvi so tudi prižgali kresove, kar je bil še zadnji očitni ostanek obreda iz njegove predkrščanske oblike — zato ni čudno, da je opat Janez Vetrinjski zapisal, da se to dogaja »po zoprnem običaju, ne po pravu«.

Takoj po ustoličenju na Krnskem gradu se je novi vojvoda podal v gosposvetsko cerkev, kjer je bila slovesna maša. Potem ko je ob navzočnosti koroških prelatov prejel blagoslov, se je lahko preoblekel v razkošno plemiško nošo ter sedel k pojedini. Nazadnje se je odpravil k vojvodskemu prestolu

na Gosposvetskem polju, ki je simboliziral sodno oblast, ter tam delil fevde in reševal najrazličnejše spore. Ta del slovesnosti se je zagotovo izoblikoval po pokristjanjenju vzhodnoalpskega prostora v času vlade frankovskega kralja Pipina.

Ustoličevalni obred na Koroškem, ki ni simboliziral v fevdalizmu običajne zvestobe kroni, marveč sprva odvisnost deželnega oblastnika od njemu podrejenih ljudi, pozneje pa vsaj povezanost z njimi, je v srednjem in zgodnjem novem veku pritegoval veliko pozornost. Vplivni francoski pravni in politični teoretik — za nameček pa še demonolog — Jean Bodin, ki je bil zagovornik dedne monarhije in krepitve oblasti krone, ga je v 16. stoletju zabeležil kot primer ureditve, kakršna ni ravno v skladu z njegovimi najglobljimi ideali. Kraljevska oblast, ki uteleša absolutno in trajno moč države, pač ne more biti odvisna od njej podrejenih ljudi. Zamisli zagovornikov voljenih monarhov, ki so se močno odmevale med protestanti, v nespremenljive božanske zakone zagledanega Bodina niso prepričevale.

Zato pa je povsem drugačen odnos do koroškega ustoličevanja, ki je simboliziralo povezanost vladarja in njemu podrejenih ljudi, utegnil imeti tretji predsednik ZDA Thomas Jefferson. Bodinov traktat *Šest knjig o državi* je bil v njegovi biblioteki; bralni zaznamki v njegovem primerku omenjene študije pričujejo, da jo je v času prizadevanj za neodvisnost severnoameriških kolonij od britanske krone teme-

ljito preučil. Ni sicer mogoče reči, da je njegova vednost o ustoličevalnem obredu na Krnskem gradu odločilno vplivala na nazore osrednjega avtorja deklaracije o neodvisnosti ZDA, toda po drugi strani pomena Jeffersonovega poznavanja drobca iz starejših poglavij slovenske zgodovine tudi ne gre podcenjevati. In prav je, da to vemo tudi mi.

Poudariti pa gre še nekaj: srednjeveški viri govore o slovensko, ne koroško govorečem ustoličevalcu in delih obleke. Otokar iz Geule je med njihovimi avtorji še posebej zanimiv in pomenljiv. Ta ugledni pesnik kronist koroškega vojvodo sinonimno imenuje »der windische herre«. Citirana oznaka nikakor ne pomeni nekega neopredeljenega (alpsko)slovanskega »gosпода«, marveč slednjega izrecno navezuje na slovenski kontekst, ki se je oblikoval v srednjem veku. Povsem jasna je, če jo doumevamo zgodovinsko, se pravi z očmi vede, ki naj dojema človeško usodo ne samo kot nekaj trenutnega, marveč predvsem v neprekinjeni kontinuitetni perspektivi. In v celovitosti. Pri tem seveda nikoli ne smemo pozabljati, da se v našem prostoru oznaka slovanski pojavlja šele v 19. stoletju. Potemtakem ni res, da gre v primeru ustoličevanja samo za koroško deželno tradicijo, s katero Slovenci kot celota nimajo nič — pa naj nam to zatrjuje kateri koli strokovnjaški nevednež ali povsem neuk človek.

(prof. ddr. Igor Grdina, slovenski zgodovinar
in literarni zgodovinar, Ljubljana)

Jože Maček

HABSBURŽANI — VLADARJI SLOVENSКИH DEŽEL OD RUDOLFA I. DO FRANCA JOŽEFA I.

Poznejše slovenske dežele so bile v sestavu frankovskega kraljestva oz. cesarstva od začetka 9. stoletja. Vladale so mu različne dinastije, Karolingi in še drugi ter naposled Staufovci. Po propadu te dinastije in po odstavitvi cesarja Friderika II. na lyonskem koncilu leta 1245 se je v tej državi, ki se je odtlej imenovala rimsko-nemško kraljestvo oz. cesarstvo, začelo medvladje (*interregnum*), ki je trajalo do leta 1273. V medvladju izvoljena kralja nista mogla rešiti krize, v katero je zašlo omenjeno kraljestvo. Teritorialni knezi, člani kraljestva, so ropali državno premoženje in pospeševali anarhijo. Državne institucije so se pogrezale v neučinkovitost. Na ultimativno zahtevo papeža Gregorja X. so se člani kraljestva sporazumeli, da bo ta država odtlej volilno kraljestvo. Postavili so volilni kolegij, ki so ga sestavljali trije cerkveni in štirje svetni volilni knezi. Ti so izvolili kralja, ki je bil pozneje navadno izvoljen za cesarja, toda to državno-pravnega statusa države ni spremenilo, zato bomo odslej pisali le o nemškem kraljestvu. Prvi kralj, ki je bil izvoljen na ta način, je bil očitno za volilne kneze sprejemljiv kompromisni kandidat, Rudolf I., grof Rudolf Habsburški, dokaj premožen, politično pa malo pomemben plemič iz Švice. Njegov rod se je imenoval po dokaj skromnem gradu Habsburg, ki še obstaja.

60

S tem je v tej državi prišla na oblast dinastična rodovina Habsburžanov, ki je z dvema kratkima prekinitvama vladala slovenskim deželam skoraj 600 let, najprej v okviru volilnega rimsko-nemškega kraljestva do leta 1806, ko je bilo zaradi Napoleonovih zmag cesarstvo ukinjeno. Zlobni jeziki so trdili, da je tako dolga doba kraljevanja oz. cesarovanja Habsburžanov uspevala le, ker so volilne kneze pač najbolje podkupovali. Leta 1804 so ustanovili dedno avstrijsko cesarstvo, ki je trajalo do konca avstro-ogrške monarhije leta 1918. V tem dolgem obdobju so Habsburžani kot vladarji na naše dežele seveda zelo vplivali v dobrem in slabem. Zato bomo v tem sestavku okvirno orisali zgodovino tega obdobja in prikazali nekaj za naše dežele najpomembnej-

ših vladarjev. Ker so bili Habsburžani kot vladarji skoraj vsi cesarji, se je v vseh avstrijskih deželah za vladarja uveljavil naziv cesar.

Rimsko-nemško kraljestvo je bila v bistvu konfederacija z okoli 200 člani, med njimi so bile kraljevine, kneževine, grofije, državni samostani, državna mesta in še manjše enote. Vse te enote so bile sila samostojne in med seboj niso čutile nikakršne sinergije. Po svojih hotenjih in potrebah so lahko bile med seboj v sporih in so se večkrat med seboj tudi vojskovali. Kralj omenjenega kraljestva je bil neke vrste vrhovni oblastnik, ki je predstavljal državo navzven, skrbel za njeno obrambo in vsako leto skliceval državni zbor. V zadeve članic konfederacije ni smel v ničemer posegati, ker so bile povsem samostojne,

moral pa je skrbeti za državno premoženje; to so bili tedaj fevdi — zemljiška gospodstva, ki so jih kralji podeljevali svojim zaupnikom, da so jim pomagali v primeru obrambnih potreb. Ti fevdi so trajali samo tako dolgo, dokler so bili njihovi nosilci moški fevdniki. Če je fevdna družina po moški strani izumrla, je fevd spet pripadel državi. Pravico podeljevanja takih izpraznjenih fevdov novim fevdnikom pa je seveda imel vsakokratni vladar. V času, ko so fevdne družine kar po vrsti izumirale, je bila to sila pomembna pravica, s katero si je vsakokratni vladar lahko močno utrdil svoj vladarski položaj. To pravico je spretno uporabil prvi Habsburžan kralj Rudolf I., za njim pa tudi vsi drugi. Rudolf I. je v dunajskem miru leta 1276 prisilil češkega kralja Otokarja II., da se je odpovedal pridobljenim alpskim deželam, ki so s tem prišle v odločanje kraljeve državne oblasti. Koroško je Rudolf I. prepustil grofu Majnhardu Goriško-Tirolskemu za pomoč v boju s češkim kraljem, vojvodini Avstrijo in Štajersko ter grofijo Krajnsko s Slovensko marko pa je leta 1282 podelil svojim sinovoma Albrehtu I. in Rudolfu II. Ta podelitev je bila zaradi nekih pravnih razlogov že leta 1283 omejena le na Albrehta, pridobitev Kranjske pa je bila zgolj formalna, ker jo je v zastavo za kraljev dolg dobil v upravo grof Majnhard Goriško-Tirolski (od leta 1286 koroški vojvoda). Tako je bila oblast prvega habsburškega kralja nad slovenskim ozemljem omejena sprva na Štajersko do črte Konjiška gora-Boč-Donacka gora. Šele v zvezi z bojem za češko krono med Goriško-Tirolskimi in Habsburžani se je ob pomiritvi v času Friderika I., leta 1311, posest Habsburžanov razširila do Save, s tem pa se je spremenila meja med Kranjsko in Štajersko. Po izumrtju grofov Goriško-Tirolskih se je leta 1335 oblast Habsburžanov razširila tudi na Kranjsko (do soško-savskega razvodja in Jadranskih vrat pri Postojni) ter na Koroško z ustoličenjem habsburških vojvod Otona (1335) in Albrehta (1342). Vojvoda Rudolf IV. (1358–1365) je po smrti Albrehta II. združeval oblast nad vsemi habsburškimi ozemlji in jo po letu 1363 razširil tudi na Tirolsko.

V 15. stoletju je habsburška dinastija doživljala najtežjo krizo, ki je nastala z razdelitvijo dinastične posesti med tri njene veje ter v zvezi s tem z večkratnimi medsebojnimi spori in celo vojnami. Poleg tega se je moč habsburške notranjeavstrijske veje, pod katero so spadale vse slovenske dežele, rušila tudi zaradi dviga nekaterih mogočnih fevdalnih rodovin na tem območju, ki so si v 15. stoletju pridobile položaj državnih gospodov ali celo knezov. Najpomembnejši je bil dvig Celjskih grofov v državne gospode (1423) in kneze (1436) z oblastjo na skoraj polovici današnjega slovenskega ozemlja. Obdobje vlade Ernesta Železnega (1386–1424), ki se je dal leta 1414 na Gosposvetskem polju zadnji ustoličiti po slovenskem obredu za koroškega vojvoda, in kralja Friderika V. oz. kot cesarja Friderika III. (deželni knez 1453–1193, nemški kralj od 1440, cesar od 1452) je pomenilo skrajno krizo habsburške dinastije tako zaradi osamosvajanja omenjenih mogočnih rodovin kot tudi zaradi vnanjih nevarnosti od turških vpadov in groženj ogrskega kralja Matije Korvina (kralja Matjaža). Frideriku je k rešitvi te krize pripomogla le sreča, da je preživel tekmece, ki so po vrsti izumrli (1456 Celjski knezi, 1466 Wallseejevci, 1490 z ogrskim Matijem Korvinom Hunjadijevci, 1500 Goriški grofje). Že Friderik je zaradi omenjenih izumrtij začel ponovno združevati notranjeavstrijske dežele, v katere so spadale Štajerska, Koroška, Kranjska in delno Goriška ter Trst. Poleg tega je konec 15. stoletja po izumrtju vseh drugih vej habsburške dinastije ta ostala omejena le še na Maksimilijana I. (kralj 1486, cesar 1508–1519) in njegovega sina, španskega kralja Filipa I. Maksimilijan I. je v vojni z Benetkami (1508–1516) razširil svojo posest v Zgornje Posočje (Tolminsko) in na Gradiščansko z Oglejem ter s tem za tri stoletja umiril mejo med habsburškimi deželami in beneškim ozemljem v Istri in Furlaniji.

V 16. stoletju so nastale v državi velike težave zaradi reformacije in turških vpadov. Turški vpadi so bili evropski problem. Vendar se zahodne države, skupaj s Svetim sedežem, za skupni boj proti Turkom

niso mogle sporazumeti in zato obramba tudi ni bila učinkovita. Kot neke vrste zasilno obrambo je nato Avstrija na Hrvaškem vzpostavila Vojno krajino. Pri njenem oblikovanju in vzdrževanju so morale s finančnimi prispevki in z vojaki sodelovati vse slovenske dežele, kar je bilo zanje veliko breme. Postopoma pa so začeli svetni in cerkveni zemljiški gospodje ter trgi in mesta zahtevati pravice pri odločanju v notranjdržavnih zadevah. Tako so se izoblikovale v posameznih deželah neke vrste avtonomne korporacije — deželni stanovi, ki so jih sestavljali svetni in cerkveni zemljiški gospodje ter trgi in mesta, kmetijski podložniki, ki jih je bilo v vseh deželah največ, pa še niso bili vredni svojega zastopstva. Zastopali so jih njihovi zemljiški gospodje. Dotlej navadni podaniki — večinoma podložniki — sploh niso mogli imeti nikakršnih stikov z vladarjem. Najbrž niti vedeli niso, kdo je njihov vladar. Zanje je bil njihov zemljiški gospod zadnja instanca na tem svetu. Ko so se začeli kmečki upori, so se podložniki, ki pri svojih zemljiških gospodih nikakor niso mogli doseči nekdanjih pravic — »stare pravde« —, s svojimi prošnjami in pritožbami začeli sinovsko obračati na vladarja. Med podaniki je do vladarja in njegove družine iz upanja vzniknila neke vrste ljubezen, ki je trajala do konca avstro-ogrske monarhije in se kot nostalgija marsikje ohranja še zdaj. Odtlej je bil vladar zadnje upanje v vseh težavah podložnikov. To upanje pa ni bilo v ničemer utemeljeno. Po tedanjih ustavah posameznih dežel je bilo razmerje med zemljiškim gospodom in podložnikom zasebnopravne narave, v katero država in tudi vladar nista smela posegati. Vladar je na prošnje in pritožbe lahko le odgovarjal, da bo zemljiškim gospodom priporočil, naj ugodno rešijo njihove vloge, konkretno pa ni mogel ničesar obljubiti, kaj šele izpolniti. Seveda so se zemljiški gospodje na vladarjevo priporočilo požvižgali. Kljub temu so se podložniki do konca fevdalnega reda v svojih težavah vedno znova obračali na vladarja. K temu je veliko pripomoglo povečevanje vladarja in vladarske hiše v Cerkvi, šolah in sploh v javnem življenju.

Z obdobjem razsvetljenstva v 17. in 18. stoletju pa so prosvetljeni absolutisti skušali vpeljati tako državno ureditev, ki bi omogočila »blaginjo za vse«. Začel se je uveljavljati državni absolutizem. Prosvetljeni absolutistični vladarji so zemljiškim gospodom in deželnim stanovom začeli odvzemati stare pridobljene pravice in jih nadomeščati s svojimi — državnimi. Med njimi so bile najpomembnejše olajšave podložnikom — odredbe o zmanjšanju fevdalnih naturalnih obveznosti in storitve tlake s tako imenovanimi robotnimi patenti. Povečali so tudi osebne svoboščine, ki so jih podložniki izgubili s sprejemom podložniških posestev. Tako smo prišli v obdobje, ko sta v naših deželah vladala dva prosvetljena absolutista, cesarica Marija Terezija (1740–1780) in cesar Jožef II. (1780–1790).

Rimsko-nemški cesar Karl VI. (1711–1740) ni imel sina — prestolonaslednika, imel pa je živi dve hčeri, med njima prvorojenko Marijo Terezijo. Čeprav je bilo dotlej po strogem habsburškem dednem redu nasledstvo po ženski strani nepredstavljivo, je Karl VI. želel, da ga nasledi hči. Zato je moral doseči spremembo dednega reda, ki bi to omogočala. Z dolgotrajnimi pogajanja z vsemi potencialnimi pretendenti na prestol, teh pa je bilo zaradi sila razvejenega sorodstva veliko, je dosegel poseben dogovor pragmatično sankcijo, s katero je bilo prvorojenki Mariji Tereziji zagotovljeno nasledstvo. S kakšnimi težavami, barantanji, podkupovanji in odpovedmi raznim pokrajinam je to dosegel, seveda ne moremo prikazovati, toda naposled je Nemški državni zbor 11. januarja 1732 priznal pragmatično sankcijo. S tem je bilo nasledstvo Marije Terezije za očetom pravno zagotovljeno.

Starši Marije Terezije so na tihem še vedno upali, da se jim bo rodil sin, zato hčere za njeno vladarsko funkcijo niso pripravljali, tako kot so pri prestolonaslednikih delali že od ranih otroških let. S starši je imela po tedanjih dvornih navadah zelo malo stika, živela je med tujimi vzgojiteljicami in dvornimi damami. Zrastla je v zdravo, veselo, širokosrčno, lepo, plavalaso dekle. Bila je tudi živahnega temperamenta

in navdušena plesalka. Šla je na vsak dvorni ples, kaj šele na ples v maskah. Seveda se je morala izobraziti, kakor je bilo tedaj običajno za cesarske hčere. Njen pouk so zaupali jezuitom. Odlično se je naučila latinščine, ki je bila na Ogrskem državni jezik, tekoče je govorila francosko, od nemškega jezika pa je obvladala le dunajsko narečje. Nemškega pravopisa se nikoli ni dobro naučila. Z enajstimi leti so vzgojo nadvojvodinje Marije Terezije zaupali grofici Charlotti Fuchs. Med njima se je kmalu vzpostavilo zaupno prijateljstvo, ki je grofici olajšalo njeno nalogo, gojenki pa je pomenilo veliko oporo v življenju in je trajalo do njene pozne starosti. Slednja je grofico ljubko imenovala »meine Füchsin« (moja Lisica), pred bolj domačimi osebami pa ljubeče tudi »Mami« (mamica). Svoje veliko spoštovanje in ljubezen ji je izkazala tudi s tem, da jo je dovolila pokopati v cesarski grobnici na Dunaju, kjer imajo svoje posmrtno bivališče izključno člani habsburške dinastije.

Na avstrijskem dvoru pa je od otroških let živel kot nekakšen brezdomec, daljni sorodnik, vojvoda Franc Lotarinški (1708–1765). Njegov oče Leopold Josef, vojvoda lotarinški, je namreč zaradi vojnih in diplomatskih zapletov izgubil vojvodino Lotaringijo, ki je pripadla Franciji. Po očetovi smrti je lotarinška vojvodska družina dobila svojo vojvodino nazaj, pozneje pa je po nekih zamenjavah dobila veliko vojvodino Toskano v Italiji. Med vojvodom Francem Lotarinškim in prestolonaslednico Marijo Terezijo se je vnela velika pristna ljubezen, ki je vodila do poroke na Dunaju 12. februarja 1736. S to poroko je ugasnila dinastija Habsburg in je nastala dinastija Habsburg-Lothringen, ki je trajala do konca prve svetovne vojne.

Marija Terezija je po očetovi smrti leta 1740 kot nadvojvodinja zavladata v vseh avstrijskih deželah ter na Češkem in Ogrskem. Po smrti cesarja Karla VI. pa podpisniki pragmatične sankcije te niso več priznavali in so Avstrijo napadli. Začele so se »nasledstvene vojne«, ki so trajale več let. Marija Terezija je imela srečno roko pri izbiri svojih vojskovodij in ministrov ter je vse težave uspešno prebrodila in

državo dokaj napredno in uspešno vodila do svoje smrti. Ker so bili njeni predniki kralji in večinoma tudi cesarji rimsko-nemškega kraljestva, tako seveda tudi njen oče, je kot vladarica avstrijskih, čeških in ogrskih dežel dosegla, da je bil njen mož veliki vojvoda Franc Lotarinški 13. septembra 1745 izvoljen za rimsko-nemškega cesarja. Kronanje je bilo 25. septembra 1745 v Frankfurtu ob Majni. Kljub veliki želji moža, da bi jo kronali hkrati z njim za cesarico, je to odločno odklonila. Njeni samozavesti je očitno zadostovalo, da je bila avstrijska nadvojvodinja, ogrska in češka kraljica, kar je podedovala po očetu, cesarica pa bi bila lahko samo po volji svojega moža, čeprav ga je v bistvu sama dala povzdigniti v cesarja. Nejasno ostaja, kako je bilo mogoče, da so jo v vseh uradnih razglasih in listinah ter v privilegijih in zakonih do smrti vedno naslavljali kot cesarico, čeprav nikoli ni bila kronana. Cesar Franc v avstrijskih, čeških in ogrskih deželah ni imel nikakršnih pravic ali pristojnosti, bil je le vladaričin soprog. S cesarovanjem se ni veliko ukvarjal, to sta opravljala po njegovih napotkih dva državna kanclerja. Pač pa je imel skrb, da se državni fevdi po izumrtju fevdnikov po moški strani niso izgubili. V glavnem se je ukvarjal z gospodarstvom v avstrijski državi. Od svoje žene je prevzel v zakup ogromna zasebna zemljiška gospostva habsburške vladarske hiše v Dolnji Avstriji, na Češkem in drugod, od avstrijske države državna gospostva ter seveda prve protoindustrijske fužinarske, kovinarske in orožarske državne obrate. Bil je izredno uspešen gospodarstvenik. Prigospodaril je ogromno premoženje. Po njegovi zgodnji smrti so seveda vsi otroci kot dediči dobili lepe dediščine, prvi sin Jožef II. pa je dobil bajno vsoto 21 milijonov goldinarjev, ki pa jo je kot prvi služabnik države, kakor se je sam imenoval, daroval v državni proračun.

V srečnem zakonu Marije Terezije s Francem Lotarinškim se je v 21 letih rodilo 16 otrok, od teh jih je nekaj umrlo v otroških letih. Prestolonaslednik je postal nadvojvoda Jožef, rojen leta 1741, ki je postal

leta 1765 materin sovladar, po očetovi smrti istega leta rimsko-nemški kralj, čez nekaj časa pa rimsko-nemški cesar. Marija Terezija je bila uspešna in zelo priljubljena vladarica. Ker ni bila izobrazena v državnih in pravnih vedah, oče je namreč do svoje smrti ni pripustil k vladarskim poslom, je morala po nastopu svoje vladavine svoj »vladarski primanjkljaj« hitro nadomestiti. Vendar se je zelo hitro naučila vladati. Pregovoren je bil njen občutek za realnost. Imela je prvovrstne in napredne svetovalce. Ministri in svetovalci so ji pripravili osnutke, odločila pa je vedno sama, velikokrat na jezo predlagateljev, ker je številne reformne ukrepe sicer sprejela, vendar jih je ublažila in njihovo izvedbo upočasnila. To se je dogajalo zlasti, ko je za sovladarja imenovala sina Jožefa II. Sovladarstvo ni bilo niti najmanj skladno, ker je mati vihravega sina komaj zadrževala pri njegovih predvidenih, pogosto prav tako vihravih ukrepih. Vseh njenih reformnih ukrepov ne moremo naštevati, omenimo pa naj ogromen korak v ljudski prosveti — predpisala je obvezno osnovno šolstvo; tega seveda tedaj še niso mogli povsod vpeljati zaradi pomanjkanja prostorov in denarja za učiteljske plače, vendar so ga vpeljali v naslednjih desetletjih. Osebnost je bila Marija Terezija zelo verna. Na starost, ko se zaradi debelosti skoraj ni mogla več premikati, si je dala pod svojimi sobanami narediti kapelo, v stropu pa veliko loputo, ki so jo odprli, kadar je bila spodaj v kapeli maša. Marija Terezija je mašo skozi loputo poslušala, obhajilo pa ji je duhovnik prinesel navzgor v sobane. Kot vladarica se je kljub temu spopadla s tedanjo, zelo samosvojo Cerkvijo. Tukaj naj omenimo samo ukinitvev tedaj najpomembnejšega samostanskega reda — jezuitov z zaplenbo vsega njihovega premoženja v prid avstrijske države.

Marija Terezija je bila zelo ljudska vladarica. Njeno vladarsko geslo je bilo: Pravičnost in blagost. Uresničiti ga seveda ni mogla, prizadevala pa si je. Državi je želela vladati na nekakšen materinski način. Po razsvetljskih pojmovanjih je menila, da se da z vzgojo vse doseči. Vse svoje narode je že-

lela vzgajati. Kakšnih posebnih rezultatov seveda ni dosegla. To se je posebej pokazalo pri ustanovitvi njene »moralne komisije«, ki naj bi preprečevala zakonsko nezvestobo. Ta pojav je bil v njenem času zlasti na Dunaju, pa tudi drugod, zelo razširjen. S to komisijo se je vladarica seveda izredno osmešila. Žgečkljivim zgodbam s tega področja, ki so se prenašale ustno in s časopisjem, ki ga je bilo tedaj že kar precej, se je smejal ves Dunaj, v posmeh pa so bile tudi drugod po državi. Moralna komisija vsekakor k dvigu morale ni nič prispevala. Marija Terezija je kot vdova živela 15 let. Ves čas je žalovala za možem in je bila do smrti vedno oblečena v črnino. Umrla je leta 1780 v starosti 63 let.

Po njeni smrti je samostojno zavladal Jožef II., od leta 1765 sovladar, kot prvi vladar dinastije Habsburg-Lothringen. Bil je aktiven razsvetljenec in gotovo najnaprednejši vladar v avstrijskih, čeških in ogrskih deželah. Šteli so ga za revolucionarja na prestolu. V nasprotju z materjo, ki je niso vzgajali za vladarico, so njegovi pripravi za vladarja namenili izredno pozornost. Dodelili so mu najboljše možne vzgojitelje, žal predvsem častnike, ki so mu privzgojili vojaški pristop. Pozneje so ga zasebno učili profesorji dunajske univerze, ki so bili skoraj vsi razsvetljenci — tedaj naprednjaki. Učili so ga matematiko in nekaj o naravoslovju ter jezike avstrijskih narodov; seveda latinskega, ki je bil uradni jezik v Ogrski kraljevini. Seznanjali so ga z zgodovino Avstrije in njenih dežel. Velik poudarek je bil na pravu, zlasti državnem in ustavnem. Posebno težo so imele vojaške znanosti. Njegovo izobrazbo so zaokrožili s filozofijo in veroukom. Z veseljem pa se je Jožef II. ukvarjal z glasbo.

Člani habsburške rodovine v inteligentnosti menda niso ravno blesteli. Jožef II. pa je bil izjema. Po zapisih njegovih profesorjev naj bi bil njegov intelekt oster kakor britev. Navzel se je razsvetljskih idej, npr. da le vlada čistega razuma lahko napravi ljudi srečne in da naj bi država zagotavljala blaginjo vsem svojim podanikom. To pa je bilo v ostrem nasprotju s tedanjimi vladajočimi monarhičnimi stališči in tudi

s pogledi njegove matere. Jožefov vladarski ideal je bila država državljanov. Seveda se sam vladanju ne bi odrekel, toda bil bi prvi služabnik države; to je dejansko pokazal s svojim vse mere presegajočim garanjem in z osebno odpovedjo ogromni dediščini po očetu, ki jo je prenesel v državni proračun. Njegovo vladarsko geslo je bilo: S krepostjo in zgledom!

V osebnem življenju Jožef II. ni imel sreče. Kot 19-letni princ se je poročil z lepo in prisrčno princeso Izabelo Parmsko, vnukinjo francoskega kralja Ludvika XV., ki jo je iskreno ljubil. Tudi ona mu je ljubezen vračala. Žal pa je ob rojstvu druge hčerke z njo vred tudi umrla. Jožef II. je bil neutolažljiv. Štiriletni zakon z Izabelo je bil redek srečen čas v njegovem življenju. S smrtjo soproge je v njem zamrl vsak občutek ljubezni in sočutja do ljudi. Ko je čez sedem let zaradi črnih koz umrla še njegova prvo-rojenka, je zaradi zasebne usode otrdel kot vladar. Na mesto njegove družine so stopili njegovi narodi, avstrijska država in cesarstvo. Na izrecno željo svoje matere se je leta 1765 drugič poročil. Marijo Jožefo, bavarsko princeso (oče je bil bavarski volilni knez Karl Albrecht, pozneje cesar Karl VII.), mu je za ženo izbrala Marija Terezija. To je bila povsem politična poroka z namenom, da bi Avstrija vzpostavila tesno zvezo z Bavarsko. Princesa ni bila ustreznega videza in se Jožef II. zanjo nikakor ni ogrel, do nje je bil povsem brezbrizen. Zelo verjetno je, da se nikoli nista zblížala. Po treh letih je umrla zaradi črnih koz. Mož je niti na bolniški postelji ni obiskal in se tudi njenega pogreba ni udeležil.

Jožef II. je bil sila skromen in varčen. Cesarski dvor, kjer se je prej kar trlo raznih dvornih odličnikov, dvornih dam in komornikov, da o nižjih služabnikih ne govorimo, je skrčil na zgolj potrebno mero. Nepotrebne sprejeme in slovesnosti je povsem odpravil. V pisnem občevanju je prepovedal nebitveno baročno leporečje in zahteval samo konkretne opise, dejstva in predloge. Stanje v svoji ogromni državi je hotel spoznati do vseh podrobnosti. Bil je edini vladar, ki je obvozil vse svoje dežele, in

to *inkognito* (skrivaj), ne kot cesar z velikim spremstvom, temveč kot grof Falkenhayn zgolj s tajnikom in osebnim strežajem ter v navadni kočiji. Ustavljaj se je pri kmetih podložnikih, tržanih, obrtnikih, v redkih šolah, hiralnicah, v edinih tedanjih državnih uradih — kresijah, v graščinah, ki so tedaj bile še upravni organi na lokalni ravni, v kasarnah in še kje. Povsod je dal zapisati pomanjkljivosti, pozneje, ko se je izdal kot cesar, pa je sporočil dobre rešitve in zahteval izboljšave ter pohvalil, kar je videl dobrega.

S cerkvenimi in verskimi razmerami sploh ni bil zadovoljen in jih je hotel izboljšati. Kot *protector ecclesiae* (zaščitnik oz. varuh cerkve) si je lastil pravico do urejanja verskih oz. cerkvenih vprašanj. Izdal je patent o verski toleranci, s katerimi so dobile pravico do javnih verskih prostorov vse vere v avstrijski državi, tudi judovska. Ukinil je blizu 800 moških in ženskih samostanov, razen tistih, ki so se ukvarjali z nego bolnikov ali s šolstvom. Njihovo posest je zaplenil v prid verskega sklada, da je lahko po letu 1784 ustanovil veliko število novih župnij, pri nas več kot polovico dotlej obstoječih. Nadaljnjih posegov ne moremo navajati. Številni grobi posegi v cerkvene zadeve so tako razburili Sveti sedež, da se je tedanji papež Pij VI. osebno podal na Dunaj, da bi skušal spraviti zadeve v prejšnje stanje. Cesar ga je sprejel z vsemi državniškimi častmi, šel mu je pri prihodu daleč naproti in ga ob odhodu tudi daleč pospremil. Pri pogajanjih pa ni niti najmanj popustil. Papež je razočaran odpotoval. Podložniške zadeve, ki jih tukaj ne moremo podrobneje prikazovati, je uredil tako, da je skoraj odpravil fevdalni red. Izjemno pomembno je, da je to storil še pred francosko revolucijo leta 1789. Seveda pa vsi njegovi reformni ukrepi tudi za državo niso bili dobri. Tak ukrep je bila državna centralizacija in uvedba nemščine kot edinega državnega jezika.

Zlasti posegi v fevdalni red so pri plemstvu izzvali tako sovraštvo do njega, da je grozil državni udar. Zapustili so ga vsi njegovi ministri in drugi sodelavci, ki so bili seveda vsi lastniki ogromnih

Kip Rudolfa I. v katedrali v mestu Speyer, v Nemčiji.
Vir <http://en.wikipedia.org>

zemljiških gospostev. Tako je moral nekaj najpomembnejših reformnih ukrepov še sam preklicati oz. njihovo izvajanje odložiti.

Jožef II. ni bil posebno dobrega zdravja. Na nekem vojnem pohodu še v mladosti se je nalezel neke bolezni, najbrž malarije, ki ga je dolgo spremljala. Funkcijo prvega služabnika države je jemal skrajno resno. Delal je kot obseden. Vse zakone o reformah je sam oblikoval ter nadzoroval njihovo izvajanje, ko so ga vsi skušali blokirati. Ti napor in popolna osamljenost — v zadnjem poldrugem letu so ga namreč zapustili vsi njegovi najzvestejši prijatelji — so njegovo zdravje tako oslabili in ga fizično povsem strli, da je leta 1790 umrl, star komaj 49 let. Pri malih ljudeh — kmečkih podložnikih — kljub izrazitim prizadevanjem za njihove pravice v času svojega

življenja ni bil kaj prida priljubljen. Ni trpel, da bi se mu kdor koli na kakršen koli način prilizoval, pa tudi do podložnikov, za katere je največ storil, je imel dokaj hladen odnos. Po njegovi smrti so se zavedeli, kakšnega zaščitnika so izgubili, in so ob dokončni odpravi njegovih reform v njihov prid ponekod izbruhnili tudi kmečki upori.

Jožefa II. je po dednem redu nasledil prvi mlajši brat Leopold II. (1747–1792), ki je bil dotlej veliki vojvoda v Toskani in v tej deželi zelo napreden vladar. Takoj po nastopu vlade je moral pomiriti avstrijsko, češko in ogrsko plemstvo. Nekatero Jožefovo reforme je skušal nadaljevati, druge pa je moral preklicati. Vladal je le dobrih 18 mesecev, ker je umrl že 1. marca 1792. Zaradi kratke dobe njegove vladavine ga le omenjamo.

Nasledil ga je njegov najstarejši sin, kot rimsko-nemški cesar Franc II. in od leta 1804 kot avstrijski cesar Franc I. Ker Jožef II. ni imel naslednika, je bilo jasno, da ga bo nasledil njegov brat, že omenjeni Leopold II. Cesarica Marija Terezija pa je bila še vedno zaskrbljena za nadaljnji obstoj habsburško-lotarinške dinastije. Ko je izvedela, da se je sinu Leopoldu, tedaj še toskanskemu velikemu vojvodi, rodil sin Franc, torej njen vnuk, je pohitela v Burgtheater (najpomembnejše gledališče na Dunaju) in s cesarske lože zaklicala občinstvu: »Otroci, otroci, Poldi ima poba!« Predstavo so prekinili, in obiskovalci so lahko dolgo radostno vzklikali babici Mariji Tereziji. Veselje je bilo razumljivo. Z rojstvom prvega Leopoldovega sina je bilo nasledstvo v habsburško-lotarinški dinastiji zagotovljeno. Franc II. je bil rojen leta 1768 v Firencah. Na tamkajšnjem dvoru očeta Leopolda II. je preživel neskaljeno otroštvo. Zaradi očetovih liberalnih, če ne kar meščanskih pojmovanj se je lahko družil z otroki vseh družbenih plasti. Za njegovo vzgojo sta skrbela dva bolj liberalno usmerjena plemiča. S 16 leti je Franc II. odšel na Dunaj, ker ga je njegov stric Jožef II. določil za svojega naslednika. Vzgojo nečaka je cesar prevzel v svoje roke. Uvajal ga je v državne posle. Vendar sta bila stric in

nečak povsem različnih značajev. Stričev ognjevit, nemirni, vedno naprej stremeči intelektualni duh je trčil ob nečakov nekoliko okorni, brezbrizni in filistrski značaj. S prizadevnostjo in pridnostjo je prestolonaslednik vendar nadomestil, za kar mu je manjkal talent. Govoril je skoraj vse jezike avstrijskih narodov in je do podrobnosti poznal upravni ustroj avstrijskih dežel, Češke in Ogrske.

Ko je po smrti očeta Leopolda II. leta 1792 začel vladati kot avstrijski nadvojvoda, so še v istem letu sledila kronanja za ogrskega in češkega kralja ter v Frankfurtu ob Majni izvolitev in kronanje za rimsko-nemškega cesarja. Franc II. je bil štirikrat poročen in je imel 13 potomcev, ki jih tukaj seveda ne moremo obravnavati. Najprej je skušal slediti liberalnim političnim usmeritvam strica Jožefa II. in očeta Leopolda II., a francoska revolucija (1789), ki se je dogodila maloprej, je tedaj še večinsko fevdalno Evropo tako pretresla, da so povsod zatrli vsa kolikor toliko napredna gibanja, tako seveda tudi v Avstriji. Poleg tega so se kmalu začele napoleonske vojne, pri katerih so se Avstrija in druge države v glavnem slabo odrezale. Napoleon je zasedel številne dežele dotedanjega rimsko-nemškega cesarstva, tako da rimsko-nemškega kraljestva pravzaprav ni bilo več. Franc II. je zato leta 1806 odložil dostojanstvo rimsko-nemškega cesarja in oznanil razpust omenjenega cesarstva. Še prej, leta 1804, je iz avstrijskih, čeških in ogrskih dežel ustanovil dedno avstrijsko cesarstvo in si privzel naslov Franc I., cesar Avstrije. Navadni ljudje te spremembe seveda niso zaznali in ne razumeli. Z utemeljitvijo avstrijskega cesarstva je Avstrija postala poleg Francije in Prusije ter Rusije le ena od evropskih velesil.

V vojnah je Napoleon zasedel velik del Evrope in je povsod hotel odpraviti fevdalni red in uvesti vladavino državljanov oz. meščanov. Na slovenskem ozemlju je ustanovil posebno, neposredno Parizu podrejeno pokrajino, Ilirske province, ki so razen Spodnje Štajerske in dela Koroške zavzemale vse slovensko ozemlje. Po porazu Napoleona so se

Johann Ranzi, Cesar Franc Jožef v beli uniformi z medaljami in odlikovanji Marije Terezije, 1851.
Vir <http://en.wikipedia.org/wiki>

vse fevdalno nastrojene evropske države združile v tako imenovano Sveto alianso, skrajno nazadnjaško združenje, ki je imelo svoja kongresa na Dunaju in v Ljubljani. Na njiju so skušali vzpostaviti nekoliko spremenjeno prejšnje stanje. Cesar Franc I. je v teh okoliščinah postal čuvar legitimizma in monarhičnega absolutizma, ki ga je izvajal skupaj s proslulim, v Avstrijo priseljenim grofom, pozneje v kneza povzdignjenim Klemensom Metternichom. Ta je bil sicer najprej le zunanji minister, pozneje pa kancler, vendar je s svojimi političnimi stališči povsem prevladal in je do marčne revolucije leta 1848 vladal v Avstriji skupaj s policijskim ministrom grofom Sedlnitzkim. Metternich je bil odločen nasprotnik naprednih idej in iz njih izviraajočih narodnostnih

pobud. Cesar Franc I. se je pod njegovim odločilnim vplivom spremenil v prav nazadnjaškega vladarja. Umril je leta 1835 na Dunaju.

Po dednem redu bi mu moral slediti njegov najstarejši sin Ferdinand, vendar je ta imel takšne telesne in duševne hibe, da za vladanje ni ustrežal. Seveda so razmišljali, da bi Ferdinanda zaradi omenjenih hib izključili iz prestolonasledstva in za naslednika cesarja Franca določili Ferdinandovega brata, nadvojvodo Franca Karla. Režijo te »nasledstvene vojne« sta vodila dva glavna akterja: knez Metternich, ki je želel tudi pod naslednjim vladarjem nadaljevati svoje vladanje kakor dotlej, in žena omenjenega Franca Karla, nadvojvodinja Zofija, ki je želela na prestol spraviti svojega prvorojenca, nadvojvodo Franca Jožefa. Zmagala sta oba. Za vladarja so po dednem redu postavili nadvojvodo Ferdinanda. Kronali so ga za ogrskega in češkega kralja, pri vladanju Avstriji pa se je moral podvreči nekakšnemu skrbništvu. Leta 1836 so oblikovali Državno konferenco, ki je v njegovem imenu prevzela vodstvo države. Kljub skrajno nazadnjaškemu vodstvu države pa se je liberalizem v Avstriji vendarle čedalje bolj uveljavljal. Liberalna nastrojenost prebivalcev se je širila. Zaradi izredno slabih gospodarskih in socialnih razmer je bilo delavstvo v mestih, zlasti na Dunaju, precej zrevolucionirano. Na Dunaju so prebivalci in študentje od cesarja zahtevali svobodo. Knez Metternich je seveda z vsemi sredstvi poskušal preprečiti zahteve »prekucuhov«.

V ozadju pa je rovarila častilakomna nadvojvodinja Zofija, da bi dosegla padec Metternicha. Razmere na Dunaju so se čedalje bolj slabšale. Iz bojazni, da bi padla monarhija, so žrtvovali državnega kanclerja Metternicha. Ta je moral odstopiti 13. marca 1848. Drugi dan po njegovem begu je cesar Ferdinand I. Dunajčanom obljubil, da bo sodeloval pri izdelavi ustave. Vest o padcu Metternicha je Dunajčane navdušila. Boji, ki so se širili po dunajskih ulicah, so prisilili cesarja, da je obljubil splošno in prosto volilno pravico in novo ustavo. Zaradi nevarnih razmer na

Dunaju je cesarska družina 17. maja 1848 pobegnila v Innsbruck na Tirolsko. V vmesnem času pa so revolucijsko vrenje v vseh žariščih v Avstriji, na Ogrskem in Češkem z vojaščino zatrli. Položaj dinastije se je nekoliko izboljšal. Imenovana je bila nova avstrijska, sicer skrajno nedemokratska vlada. Državni zbor, ki je bil z Dunaja premeščen v Kroměříž, je začel zasedati 22. novembra 1848. Monarhijo so poskušali oblikovati na demokratični in federativni podlagi. Po zatrtju revolucije je bila prva naloga krepitev monarhije. Častilakomna nadvojvodinja Zofija je s svojo skupino izsilila odstop cesarja Ferdinanda.

Drugega decembra 1848 se je cesarska družina zbrala v nadškofijski palači v Olomucu na Češkem. Mladega cesarjevega nečaka nadvojvodo Franca Jožefa so razglasili za polnoletnega. Njegov oče nadvojvoda Franc Karl se je odrekel pravici do prestolonasledstva, nato se je cesar Ferdinand I. s svojo odstopno izjavo v prid svojega nečaka odrekel prestolu. Ferdinand I. je bil le cesar v senci, vladali so drugi. Umril je v visoki starosti 83 let v Pragi leta 1875.

Mladi cesar Franc Jožef I. je začel vladati v skrajno zaostrenih razmerah. Bil je edino upanje monarhije, da ga bodo prebivalci sprejeli kot mladega in kot takega tudi naprednega vladarja. Toda pri tem so se povsem prevarali. Franc Jožef I. je bil najmlajši potomec dinastije Habsburg-Lothringen. Rojen je bil leta 1830 na Dunaju. Bil je sin Ferdinandovega brata, že omenjenega Franca Karla in Zofije Friederike, bavarske princese iz vladarske hiše Pfalz-Zweibrücken-Birkenfeld. V zakonu njegovih staršev je bil oče očitno povsem v ozadju. Vzgojo prvorojenca je od začetka skupaj s knezom Metternichom prevzela mati Zofija, ki ga je za cesarjem Ferdinandom na vsak način hotela, namesto njegovega očeta, spraviti na cesarski prestol. Ta vzgoja je bila izrazito konservativna in monarhična. Zajemala je seveda vse za prestolonaslednike predvidene predmete, ki pa so morali biti vsi pretkani z zgodovino in veroukom. Franc Jožef je bil vzoren učenec. Poleg splošnih predmetov naj bi obvladal tudi jezike vseh avstrijskih narodov; slo-

venskega jezika zaradi premajhnega števila Slovencev gotovo ne. Njegov pouk je bil povsem nadzorovan. Mati Zofija se ga je redno udeleževala, pogosto pa ga je nadzoroval tudi dunajski nadškof, kardinal Rauscher. Usodno je bilo, da je gojenec vse skrajno nedemokratske in monarhične nazore povzel po svoji materi in jih skoraj nespremenjene ohranil do smrti. Seveda pri nobenem moškem članu vladarske hiše brez vojaške vzgoje ni šlo. Vojaške zadeve so se Francu Jožefu posebno priljubile. V javnosti se je skoraj vedno pojavljal v vojaški uniformi.

Franc Jožef se je poročil s svojo sestrično, po vsej Evropi po lepoti znano bavarsko princeso Elizabeto, pozneje znano kot »Sisi«, toda s stranske veje, ki je živela domala povsem meščansko. Po poroki, ki jo je napeljala mati Zofija, je kljub ljubezni v zakonu začelo škripati, ker je tašča in obenem teta zahtevala življenje nove cesarice po strogem španskem dvornem protokolu, ki pa ga ta ni mogla sprejeti. Franc Jožef je ostal tudi na osebni ravni popolnoma pod vplivom svoje matere. Zakon se je zaradi tega popolnoma spridil. Po mnenju nekaterih je Sisi tudi duševno obolela. V zakonu so se rodili trije otroci, med njimi prestolonaslednik Rudolf. Toda ta je že v ranih šolskih letih prišel pod vpliv naprednih gibanj. Bil je velik intelektualec, toda pravi antipod svojega očeta. Tako sta se z očetom popolnoma razšla in ga ta sploh nikoli ni pripustil h kakim vladarskim poslom. V državi, kljub priznanim sposobnostim, Rudolf tako ni imel nikakršne funkcije. Veliko je pisal odlične sestavke o demokraciji, parlamentarizmu in naravoslovju, seveda pod imenom nekega novinarja. Proti njegovi volji so ga poročili z belgijsko princeso Štefanijo. Zakon ni bil srečen. Nato se je Rudolf spustil v razne ljubezenske avanture, nazadnje z zelo mlado hčerko dunajskih bančnikov, baronico Mary Vetsera. V lovskem dvorcu Mayerling blizu Dunaja je 28. januarja 1889 ustrelil najprej njo, nato še sebe. Za prestolonaslednika je bil nato imenovan nadvojvoda Franc Ferdinand, sin cesarjevega brata Karla Ludviga.

Franc Jožef je bil pod materinim pogubnim vplivom. Izbiral je tudi skrajno konservativne svetovalce in ministre, kar se je odražalo tudi v zakonih in odredbah, ki jih je izdajal. Svojo vladavino začel v skrajno zmedenih razmerah, ki jih tukaj seveda ne moremo prikazati. V takih razmerah so zmerno liberalni koncepti vladanja v državi povsem propadli. Nadomestil jih je Bachov absolutizem, imenovan po notranjem ministru grofu Alexandru Bachu. Kot ena od posledic marčne revolucije leta 1848 so v vseh avstrijskih deželah vzplamtela tudi narodnostna gibanja. Zlasti slovanski narodi nikakor niso mogli uveljaviti niti temeljnih narodnostnih pravic. Avstrija se je štela za nemško državo, v kateri so večinski Nemci zatirali Slovane, kolikor so le mogli. Cesar Franc Jožef I. je veliko govoril o »mojih narodih«, hkrati pa je jasno poudarjal, da je on osebno »nemški knez«. Enako se je dogajalo na Ogrskem, kjer so bili Ogrri večinski narod, Slovani pa manjšinski. To se je še okrepilo po »avstrijsko-ogrski nagodbi« leta 1867, ko se je prejšnje avstrijsko cesarstvo preoblikovalo v avstro-ogrsko monarhijo.

Te nove države se je prijelo ime ječa narodov, res pa je bila upravno zelo dobro urejena. Do Jožefa II. je bila Avstrija gospodarsko dokaj zaostala država, v drugi polovici 19. stoletja pa se je gospodarsko zelo razvila. To ni bila zasluga vlade ali vladarja, temveč avstrijskega gospodarstva samega. Ključni izziv mnogonarodne avstrijsko-ogrske države je bila rešitev narodnostnih vprašanj. Zanje pa Franc Jožef kot zadržan monarhist seveda ni imel nikakršnega posluha. V spominu imam prizor iz filma, mislim, da Žižkovega, ko se je cesar peljal v dvornem vlaku skozi Sv. Jurij ob južni železnici (zdaj Šentjur). Ta kraj je bil poleg Šmarja pri Jelšah in še redkih drugih dokaj slovensko naravnani. Tamkajšnji župan je bil zdravnik in znan slovenski skladatelj dr. Gustav Ipavec. Po tedanji navadi se je dvorni vlak ustavljal na malo večjih postajah, tako tudi v Šentjurju. Cesar je stopil iz vlaka, kjer so ga že čakali ljudstvo in krajevni veljaki. Župan je kot zaveden Slovenec za-

čel svoj nagovor seveda v slovenskem jeziku. Cesar se je jezno obrnil in stopil v vagon, adjutant je dal znak za odhod in vlak je odpeljal. Cesar seveda na Spodnjem Štajerskem ni priznaval Slovencev in ga je slovenski nagovor tako razsrdil, da je reagiral skrajno nekorektno, seveda nič v duhu »mojih narodov«.

Seveda se je ponemčevanje Koroške in Spodnje Štajerske nadaljevalo. Razpad avstro-ogrske monarhije so nemški krogi z zatiranjem nenemških narodov s Francem Jožefom na čelu v bistvu napeljali že v zadnjih desetletjih njegove vladavine. Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda je bil le povod za začetek prve svetovne vojne, katere konec leta 1918 je pomenil tudi dokončni zaton Avstro-Ogrske in s tem vladavine Habsburžanov. Da je nostalgija za Habsburžani ponekod živa še sedaj, pa je razlog tudi v sistematični in vsiljivi reklami za habsburško vladarsko hišo, ki je bila predpisana v šolah in vsem javnem življenju. Moja mati, ki je hodila v podeželsko dvorazrednico v letih 1896–1904, si je od vse šolske učenosti do pozne starosti zapomnila le avstrijsko himno: »Gott behüte, Gott beschütze unseren Kaiser, unser Land« (Bog ohrani, Bog obvaruj našega cesarja in našo državo).

Po smrti prestolonaslednika Rudolfa je bil na njegovo mesto leta 1896 imenovan prvi sin cesarjevega brata nadvojvode Karla Ludvika, nadvojvoda Franc Ferdinand. Leta 1898 je bil imenovan za generala konjenice in je kot cesarjev namestnik prevzel komando avstrijske armade. Med cesarjem in novim prestolonaslednikom že v začetku ni bilo prave skladnosti. Stanje se je docela poslabšalo, ko se je hotel Franc Ferdinand poročiti s češko grofico Zofijo Chotek. Po avstrijskih dednih in dvornih predpisih to nikakor ni bilo dovoljeno, ker je bil plemiški rang grofice za nadvojvodo in predvidenega bodočega vladarja prenizek. S tem so nasprotja med cesarjem in prestolonaslednikom postala nepremostljiva. Naposled je cesar po dolgem omahovanju le dal soglasje za poroko, toda le za morganično. Ferdinand se je moral s prisego odpovedati pravici, da bi otroci iz

ttega zakona imeli po njem kakršne koli pravice do prestola. Franc Ferdinand je imel tudi sicer povsem druge predstave o vladanju in prihodnosti monarhije. Pozneje je bila njegova žena sicer povzdignjena v vojvodinjo Hohenberško, toda to je imelo pomen le glede dvorne etikete. V gradu Belvedere na Dunaju je imel Franc Ferdinand neke vrste vzporedno vlado. Za Slovane je posebej pomembno, da je bil vsaj na tihem naklonjen trializmu, torej delitvi Avstro-Ogrske na tri dele, torej nemško, ogrsko in slovansko. V zvezi s Francem Ferdinandom pa je pomembno, da je Avstro-Ogrska leta 1878 zasedla Bosno in Hercegovino, leta 1908 pa jo je anektirala, torej priključila svojemu ozemlju. Seveda je bila zaradi tega Kraljevina Srbija zelo razdražena in je v Bosni organizirala podtalne prosrbske in seveda protiavstrijske organizacije. Skratka, nacionalne razmere v Bosni so bile sila zapletene. Tedaj pa je avstrijska armada odločila, da bo imela v Bosni velike manevre, in sicer prav na srbski narodni praznik, Vidov dan leta 1914. To je bilo nedvomno izzivanje Srbov v Bosni. Tajne službe in celo sam guverner Bosne feldmaršal Potiorek so opozarjale na nevarnost takega izzivanja. Manevri naj bi prestavili na poznejši čas. Na te manevre bi seveda moral iti komandant avstrijske armade Franc Ferdinand. V zadregi zaradi omenjenih odvrnitvenih sporočil se je šel posvetovati s cesarjem. Ta pa je bil kratek: »Storite tisto, kar je vaša dolžnost!« Ferdinand je štel to kot cesarjev ukaz, da se manevrov udeleži. Pozneje se je govorilo, da ga je cesar poslal v Sarajevo, da bi se ga znebil. Atentat na prestolonaslednika v Sarajevu je tako znan, da ga ne kaže opisovati. Zdi se, da so ga srbske organizacije res načrtovale, toda s spremembami voženj po Sarajevu so se mu izognili, naposled pa je po odhodu prestolonaslednika iz sarajevske mestne hiše zaradi neustreznega sporazumevanja med njegovo varovalno ekipo glede poti le prišlo do atentata, ki ga je bolj po naključju opravil srbski nacionalist Gavrilo Princip. Ustrelil je oba, prestolonaslednika in njegovo ženo vojvodinjo Hohenberško. Njuni trupli so prepeljali

do morja, od tam z ladjo v Trst in nato z dvornim vlakom na Dunaj. Vlak se je na vseh večjih postajah ustavljaj, da so se ljudje lahko vsaj od daleč poslovili od prestolonaslednika in njegove soproge. Da je dvorni protokol veljal tudi po smrti obeh, se je videlo iz tega, da je na katafalku in mrtvaškem odru ležal prestolonaslednik višje, soproga, ki je bila le vojvodinja, pa nižje. Franc Ferdinand bi kot Habsburžan imel pravico do groba v dunajski kapucinski grobnici — zadnjem ležišču Habsburžanov, seveda pa ne tudi njegova soproga. Zato so oba pokopali v grobnici v cerkvi Ferdinandovega gradu v kraju Artstetten. Na podstavku obeh sarkofagov je napis: »Povezana z zakonsko vezjo — združena z enako usodo!«

Za novega prestolonaslednika je bil imenovan cesarjev nečak Karl, sin cesarjevega brata, nadvojvode Otta. Rojen je bil leta 1887 na gradu Persenburg pri Ybbsu ob Donavi, poročil se je s princeso Zito iz rodovine Bourbon-Parma. Oba sta bila torej sicer iz vladarske hiše, vendar stranske veje. Seveda Karla niso vzgajali za vladarja. Obiskoval je znano gimnazijo (Schottengymnasium) na Dunaju, kjer so ga imeli radi profesorji in sošolci. Klicali so ga kar Erzkarl, skrajšano od nadvojvode, torej Nadkarl. Nato je sledila vojaška kariera. Ko je postal prestolonaslednik, je vojaško sicer napredoval, toda cesar ga k državnim poslom ni pripustil. Atentat v Sarajevu je bil le povod za začetek prve svetovne vojne. Nasprotujoče si velesile, zlasti Prusija, so komaj čakale nanj. Avstrija je Srbiji izročila tak ultimatum, da ga nobena samostojna država ne bi mogla sprejeti, in sicer, da bi pri raziskavi atentata na srbskem, ne le na bosenskem ozemlju sodelovali avstrijski organi. Nato se je začela prva svetovna vojna. Avstrija je šla v vojno koalicijo s Prusijo. Cesar je bil tedaj že zelo star in se ni mogel več veliko posvečati vojnim zadevam. Tako so Prusi prevzeli vse komandne položaje in potisnili avstrijske generale ob rob. Tako so vsaj od leta 1915 naprej vojno vodili Prusi. Cesar Franc Jožef je umrl jeseni leta 1916 na Dunaju po 68 letih

vladanja, v starosti 86 let. Za novega avstrijskega cesarja je bil novembra 1916 imenovan Karl I.. Isti dan je postal ogrski kralj, kronan pa je bil nekaj dni pozneje. To kronanje je bila velika napaka, ker si je s tem povsem onemogočil kakršne koli reforme na Ogrskem, hkrati pa tudi v Avstriji. Na vojaške zadeve zaradi pruske hegemonije v tej koaliciji dejansko ni imel skoraj nobenega vpliva. Kmalu po nastopu svoje vladavine je želel doseči mir za svojo državo, čemur so seveda ostro nasprotovali Prusi. Prek svojih svaikov Sixta in Xavierja iz Bourbon-Parme, ki sta bila častnika v belgijski armadi, je posredoval strogo zaupno pismo za francoskega predsednika Poincareja, v katerem je ob določenih pogojih predlagal premirje. Ko je pismo prišlo v javnost, ga je Karl I. najprej tajil, nato pa priznal. S tem se je pri Prusih povsem onemogočil. Svetovna vojna je šla svojo pot. V začetku leta 1918 je ameriški predsednik objavil svojih znamenitih 14 točk. Glavna vsebina je bila razbitje avstro-ogrske monarhije. Še oktobra 1918 je Karl I. skušal rešiti, kar se je rešiti dalo. Predlagal je, da bi nastala Avstro-Ogrska kot federacija. Klical je vse vodilne avstrijske politike v avdienco in jih skušal pridobiti za to zamisel. Med njimi je bil tudi predsednik kluba jugoslovanskih poslancev na Dunaju, dr. Anton Korošec. Ta je na cesarjev predlog odvrnil: »Majestät es ist zu spät!« (Veličanstvo, prepozno je!) Češkoslovaška republika je bila oklicana 28. oktobra 1918, Država Srbov, Hrvatov in Slovencev 29. oktobra, Republika Nemška Avstrija 30./31. oktobra, novo oblikovana madžarska vlada pa je 31. oktobra razglasila ločitev Madžarske od Avstrije. Tako je propadla Avstro-Ogrska kot monarhija. Cesarski družini je bilo zaplenjeno vse premoženje in je morala oditi v begunstvo, kjer se je nekaj časa potikala pri sorodnikih. Naposled je odšla na otok Madeira, kjer je Karl I. umrl 1. aprila 1922 v kraju Funchal. Tam je tudi pokopan. Baje je bil zelo veren. Sveti sedež ga je pred nekaj leti razglasil za blaženega.

(Akad. prof. ddr. Jože Maček, Ljubljana)

Damir Globočnik

LAYERJEVA »MARIJA POMAGAJ« NA BREZJAH

Podružnična cerkev sv. Vida na Brezjah, ki je bila najbrž zgrajena v 14. stoletju ali v prvi polovici 15. stoletja, je bila konec 19. stoletja temeljito prenovljena. Urban Ažbe, ki je med letoma 1796 in 1819 župnikoval v Mošnjah, je dal na desni strani cerkve prizidati kapelico Matere božje, kar je dokazoval napis na zadnji steni kapelice: »Haec capela aedificata est A. 1800 parochizante Urbano Aschbe sub fundatoribus Simone Rosmann et Laurentio Pocher.« (»Ta kapela je bila zidana 1800, ko je župnikoval Urban Ažbe, sezidala sta jo Simon Rozman in Lovrenc Poher.«) Urban Ažbe je kapelico poimenoval »Pomoč kristjanov« (kapelica »Marije pomočnice«, »Marije Pomagaj«). Za oltar v kapelici je pri poznobaročnem slikarju Leopoldu Layerju (1752–1828), ki je imel slikarsko delavnico v Kranju, naročil sliko Marije z Jezuškom — sliko *Marije Pomagaj*.

72

Sliko so postavili v lesen oltar, ki so ga krasili kipi Marijinih staršev sv. Joahima in sv. Ane ter sv. Valentina in sv. Roka. Izdelavo oltarja je Josip Dostal pripisal podobarski in pozlatarski delavnici Götzlov, ki je vzporedno z Layerjevo delovala v Kranju. Verjetno ga je izdelal Jožef Götzl (1754–1806), ki se je izšolal pri Marku Layerju, očetu Leopolda Layerja (po: Josip Dostal, »O nastanku podobe Marije Pomagaj na Brezjah«, *Bogoljub*, XXXXII, 1944, št. 5, str. 90).

Oltar je imel zidano menzo in lesen nastavek z dvema gladkima stebroma in štirimi pilastri. Nastavek je prehajal v baldahin. V atiki je bilo Marijino ime. Na vsaki strani sta bila po en angelček in vaza. Ob nizkem tabernaklju sta klečala dva angela na konzolah. Nad tabernakljem je visela Layerjeva slika *Marije Pomagaj*. Slika je bila v pozlačenem okvirju s krono, žezlom in lilijo na vrhu polkrožnega zaključka okvirja. V »timpanonu« pod krono je bilo plamteče Srce Marijino. Obdaja ga sij in obkroža venec vrtnic, iz njega se dvigajo plameni. Ognjeni zublji gorečega Srca Marijinega bi lahko simbolizirali

ljubezen do Boga. Nekdanji oltar v kapeli prikazuje stare fotografije in votivne slike.

Layerjeva slika *Marije Pomagaj* je po čudežnih ozdravljenih na Brezjah v letu 1863 postala najbolj priljubljena nabožna podoba v Sloveniji.

Milostne podobe se podobe svetih oseb, od katerih je mogoče pričakovati uslišanje. S čudodelnimi oziroma milostnimi podobami so povezani čudežni dogodki. Začetke Marijinih božjih poti pogosto pojasnjujejo legende o Marijinih podobah, ki so bile najdene po čudežu. Velesovsko Madono (romanski kipec Marije z Jezusom), ki ga v enem najstarejših Marijinih svetišč na slovenskem ozemlju častijo od 13. stoletja, naj bi našel duhovnik iz Trate na hrustu med sprehodom po samotni dolini, v kateri so postavili kapelo in nato cerkev, ki je postala slovita romarska pot. Do nastanka brezjanske božje poti je bila osrednja slovenska božja pot Svete Višarje. Pastir iz Žabnic je leta 1360 vrh Višarij iskal svoje izgubljene ovce. Ovce so klečale pred brinovim grmom, v katerem je bil lesen kipec Marije z Jezusom.

Kip je odnesel župniku v Žabnice. Kip je izginil in našli so ga spet na Višarjah. To se je trikrat ponovilo, zato so spoznali, da hoče Marija ostati na planini. Oglejski patriarh je naročil, naj na kraju, kjer so našli kip, sezidajo kapelico. Leta 1705 je sedem dečkov našlo v gozdu nad Kropo romarsko podobico *Marije z nagnjeno glavo*. Postavili so ji oltarček in nad njim leseno kapelico. Že v začetku 18. stoletja so na tem mestu postavili veliko cerkev. Nekatere legende govorijo o čudežnem krvavenju lesenih plastik. Ko so leta 1692 prenavljali cerkev sv. Lovrenca v Ljubnem na Gorenjskem, je zidar Gregor Eržen iz Kamne Gorice iz objestnosti udaril s kladivom po glavi Marijin kip, ki je bil v lopi. Kip je začel krvaveti. Zidar se je podal na romanje k papežu v Rim, po vrnitvi pa je živel pobožno in vsem priporočal češčenje ljubenske Udarjene Matere Božje.

Marija ni bila mučenka, zato po njej ni telesnih svetinj, ki bi jih lahko častili. Češčenje milostnih podob je temeljilo v prepričanju, da je svetnik ali svetnica v podobi prisotna na podoben način kakor v svojem grobu ali svetinjah.

Kristjani ne spoštujejo svetih podob, ker bi bilo v njih nekaj božjega ali neka notranja sila, zaradi katere bi jih bilo treba častiti. Čast izkazujejo tistemu, kar svete podobe predstavljajo. Ne častijo torej Marijine podobe, ampak Marijo, ki je upodobljena na milostni podobi. Marijina milostna podoba je samo »posrednica milosti«.

Frančiškanski pater Henrik, ki je tik pred prvo svetovno vojno pripravil besedilo za knjigo o romarski poti na Brezjah (objavljeno je bilo šele leta 2000 v Brezjanskem zborniku), je zapisal: »Marija Pomagaj je tudi 'čudodelna podoba'.

To sicer ni tako tolmačiti kakor, da bi imela naša podoba samanasebi kako nadnaravno moč, da bi samanasebi čudeže delala ali milosti delila; tudi ni sprejeti, da bi bil vsak dogodek čudež, vsaka prikazen nadnaravna, vsako ljudsko govorjenje in čudenje utemeljeno; ali ko si se verno in zaupno zatekel k Njej, ki nam jo ta podoba predstavlja, in se je prime-

ril učinek daleč presegajoč vsak naravni pojav, moraš to dejstvo nazivati čudež in podobo čudodelno.

Seveda čudeže dela le Bog. Dela jih tudi po svojih svetnikih — v nekaterih krajih — posebno po Mariji. Tak kraj so tudi naše Brezje.«

Zgodnja Danica je večkrat poročala o čudežnih ozdravljenjih na Brezjah. Takole je opisala prvo med njimi: »1.) Mica Tavčar, rojena 28. sveč. 1816. je ležala 12 tednov bolna, božjast jo je hudo lomila in vila tako, da so kosti pokale. V ti bolezni se ji je desna noga v kolenu sključila in od kolena naprej je vsa noga mrtva postala. — 16. tednov je po boleznih po bergijah hodila, med tim časom je pa zmeraj

Leopold Layer, *Marija Pomagaj*, začetek 19. stoletja, olje, tempera, platno 100 x 80 cm
Foto Gregor Peda, Umetniška založba Peda, Passau

Leopold Layer, Avtoportret, risba s svinčnikom
Vir V. Steska, Slikar Leopold Layer in njegova šola, Ljubljana 1914

zdravila imela. — Potem se ji je sanjalo dvakrat zaporedoma, da je šla v cerkev na Brezjah po bergljah, iz cerkve pa brez bergelj. In to se je res zgodilo 22. kimovca 1863, ko je bila po sv. maši v cerkvi ostala in je Marijo prosila, da bi se nje sanje spolnile. Noga je bila poprej prav na kljuko kriva in se v kolenu ni nič vdala.« (V. Lah, »Dogodbe pri Marii Devici na Brezjah na Gorenskem«, *Zgodnja Danica*, 1864, št. 27)

Z naraščajočo popularnostjo božje poti se je večalo tudi zanimanje za vprašanja, povezana z nastankom Layerjeve slike *Marije Pomagaj*.

Do druge svetovne vojne je veljalo, da je Layerjeva *Marija Pomagaj* nastala v letu 1814 ali nekoliko

prej. Josip Dostal je v članku, ki ga je leta 1944 objavil v *Bogoljubu*, dokazal, da je Layer sliko naslikal že precej pred letom 1814, namreč okrog leta 1800. Slike ni naslikal iz lastnega nagiba, temveč po naročilu graditelja kapelice.

Pismo župnika Ažbeta kuratu pri Sv. Joštu Francu Julianiju, napisano po veliki noči 1811 (14. aprila 1811), je potrdilo Dostalovo domnevo, da je bila Layerjeva podoba *Marije Pomagaj* v času francoske zasedbe (Ilirske province) že v oltarju v kapelici. Ažbe piše, da je silno potrta zaradi trdega francoskega jarma. Trpi on in trpijo njegove ovčice. Ljudstvo si je za zavetnico izbralo Marijo Pomočnico na Brezjah. »K tej podobi so ves postni čas prihajali tako pogosto in v tolikih množicah ljudje iz okoliških župnij, da je do pet tujih duhovnikov ondi maševalo. Dne 2. aprila so prišle štiri procesije pod vodstvom svojih dušnih pastirjev. Bilo je toliko ljudstva, da niti polovica ljudi ni mogla v cerkev in da so vse klopi polomili.« Dostal poudarja: »Opažamo, da župnik Ažbe govori v tem pismu o podobi Marije Pomočnice, ki je bil nanjo gotovo ponosen. Ali si moremo misliti, da bi bili to podobo, ki je bila že več let v toliki časti, odstranili in jo zamenjali z novo sliko, in to še ob času župnika Ažbeta, ki je bil vendar navezan na svoje delo? Ni bilo treba. Layerjeva slika je bila že v oltarju. Pa je tudi jako nevarno božjepotna svetišča spreminjati v bistvenih rečeh. Vse se lahko pokazi in podere, kar ni zgodovina.

Iz doslej povedanega bomo zlahka razumeli, zakaj se je Leop. Layer zaobljubil, da bo poslikal vprav kapelico na Brezjah. Najbrž je že v ječi slišal, kako je Marijina slika, ki je izšla iz njegove delavnice, čaščena in kako veliko zaupanje imajo ljudje do nje.« (Josip Dostal, »O nastanku podobe Marije Pomagaj na Brezjah«, *Bogoljub*, XXXII, 1944, št. 5, str. 91)

Dostalovi interpretaciji je pritrdila tudi umetnostnozgodovinska stroka, vseh pa seveda ni uspela prepričati. O nastanku *Marije Pomagaj* je ljudski spomin spletel več različic legende, ki govori o tem, da naj bi Leopold Layer naslikal *Marijo Pomagaj* in jo

daroval za novo kapelico na Brezjah iz zaobljube, ki jo je dal v ječi, kamor so ga leta 1810 zaprle francoske oblasti zaradi ponarejanja denarja. Ko je Layer poklonil sliko cerkvi na Brezjah, naj bi ta nadomestila neko danes izgubljeno Marijino sliko, ki je nastala po naročilu Ažbeta.

V resnici je Leopold Layer leta 1814 poslikal kapelico na Brezjah, kar je potrjeval napis na notranji strani loka kapele: »Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex Voto.« [»Leopold Layer naslikal leta 1814 po zaobljubi.«]

Henrik Damiš je opisal Layerjevo stensko poslikavo v Marijini kapeli, ki so jo verniki zaradi upodobitev štirih dogodkov iz Marijinega življenja lahko dojemali kot spremljavo milostne podobe. Freske so bile na začetku 20. stoletja slabo vidne oziroma tako potemnele, da je bilo težko razbrati posamezne motive, saj jim je močno škodil dim od sveč, ki so jih romarji prižigali v majhni, slabo zračeni kapelici. Stene kapelice so prekrivale tudi številne votivne podobe in bergle, ki so jih pustili romarji.

Na desni in levi strani kapelice so bili naslikani štirje prizori z Marijo, ki so jih pojasnjevala latinska besedila. Pri vhodu levo je Layer naslikal Marijino rojstvo, pod katerim je bil napis »Quasi aurora consurgens Cant. VI. 9. [Kakor vzhajajoča zarja]«, pri vhodu desno je bilo Marijino oznanjenje z napisom »Pulchra ut luna, Cant. VI. 9. [Lepa kakor luna]«, na evangeljski strani zadaj Marijino vnebovzetje (»Electa ut sol Cant. VI. 9. — [Izvoljena kakor solnce]«) in na listni strani Marijino kronanje (»Terribilis ut castrorum acies ordinata Cant. VI. 9. — [Strašna kakor zvrščena vojskina truma]«). Nad levim oknom sta bila Adam in Eva, pod katerima je bil napis: »Eva mortificatis. S. Aug.« [»Eva je usmrtila.«] Nad desnim oknom je bilo Brezmadežno spočetje (»Maria vivificavit ad Cal.« — [Marija je oživila]). »Na oboku pa imamo tole skupino: Sin božji drži v desni križ, v levi piščo, ki ima zadeti spredaj stoječe ljudstvo. Nižje na Jezusovi je njegova Mati; glavo obdaja dvanajstero zvezd. Truma vernih, med katerimi se nahaja

tudi vkljeni Layer sam, prosi Marijo pomoči. To tolmači napis: 'POMVZH VSIH KERSHENIKOV'. Marija jih usliši. Obrne se do Jezusa: 'KRISTE ELEISON', [Kristus usmili se nas!].« (Po: Henrik Damiš, opombe k: »Slikar Leopold Layer«, Brezje — Marija Pomagaj, v: Brezjanski zbornik, Ljubljana 2000, str. 89–90) Napis »Pomozh kershtenikov« je bil v boho-ričici in pomeni: Pomoč kristjanov.

Poleg omenjenih prizorov Marijinega rojstva, oznanjenja, vnebovzetja in kronanja, Adama in Eve, Brezmadežnega spočetja in Marije Priprošnjice so bili v medaljonih naslikani sv. Vid, sv. Anton Puščavnik ter sv. Kozma in Damijan.

Leopold Layer Ažbetovega naročila za izdelavo kopije ni mogel dobesedno izpolniti, saj najbrž ni nikoli bil v Innsbrucku, da bi si lahko ogledal znamenito Cranachovo podobo *Marije Pomagaj*, ki se je mošenjskemu župniku globoko vtisnila v spomin med bivanjem v Innsbrucku. Ni se mogel neposredno zgledovati po Cranachovi sliki iz Innsbrucka, niti mu ni bila za predlogo njena passavska ali pa dunajska kopija. (Prva kopija Cranachove *Marije Pomagaj*, ki je nastala v Passauu na začetku 17. stoletja, je postala še bolj čaščena kot Cranachova slika, ki je bila prenesena v Innsbruck. Po njeni zaslugi je Passau postal najpomembnejše romarsko središče v Srednji Evropi.) Avguštin Stegenšek je menil, da naj bi bila vzor za Layerjevo sliko ena od innsbrških podob Cranachove slike — drobna podobica C. Schleicha, ki jo je župnik Ažbe nemara prinesel seboj iz Innsbrucka, kjer je študiral bogoslovje, doktoriral in nekaj časa služboval v briksenški škofiji (po: Avguštin Stegenšek, »Ob stoletnici Marije Pomagaj na Brezjah«, *Ljubitelj krščanske umetnosti I*, 1, Maribor 1914, str. 36–39).

Podobnost barv Marijinih oblačil na Layerjevi sliki in na passavski Mariji Pomagaj, kot je predstavljena na kolorirani baročni grafiki iz nekdanjega uršulinskega samostana v Škofji Loki (najbrž prva polovica 18. stoletja, dva angela držita Marijin portret, dva angela ga kronata, osrednjo skupino spremljajo

emblemske upodobitve s citati), priča, da je Layer morda uporabil za predlogo tudi kakšno drugo grafiko.

Avguštin Stegenšek je tudi podrobno preučil razlike med Cranachovo in Layerjevo Marijino podobo. Na tem mestu naj samo pristavimo: čeprav je Layer kopiral oziroma po svoje priredil in napravil lastno varianto Cranachove slike, ki jo je videl na podobici, mu je uspelo naslikati nadvse mikavno, poduhovljeno, materinsko toplo sliko, razumljivo slovenskemu človeku, ki se mu realistična Cranachova, za nemško slikarstvo sicer nenavadno mila in ljubka, vendar časovno odmaknjena vzornica ne bi mogla približati.

Jože Pogačnik je zapisal: »Kako je to, da si pravi ti, Marija z Brezij, v vseh srcih? Ti edina, kjer se spočije, kdor govori slovensko.

Da, prav zato, ker si ti naša, naša, naša. Kdor ve, kaj je naše, ve, da si ti naša.

Glej: Saj sem te videl tudi v tujini; v daljnem Inostu pri sv. Jakobu živiš in tam te je usanjal naš Layer. Ali tam nisi naša, nemška si, mrzla in nema. Tam nisi, kakor si na Brezjah.

Tam so te postavili v visoki, visoki oltar, da si tako daleč našemu srcu, nihče se ne more več zapupno pogovoriti s teboj. In mrzlo steklo so pribili pred tvoj obraz in niso te kronali. Nisi jim tako blizu, kot si nam.

In tudi ti si druga. Tako vzravnano, skoraj moško stojiš, kot da čutiš, da si nad nami. Mati, tam nisi topla!

Ali pri nas: Vedno vidim tvojo globoko sklonjeno postavo, kakor da se sklanjaš, kolikor se le moreš, da čuješ šepet molivcev in utrip in želje celo, ko si ne upajo na jezik. Toliko ljubeznjivosti je v tvoji sklonjeni postavi — da, v tem si naša, v tem si slovenska. Glej, mi smo ti dali majhno kamrico, majhno kakor nazarensko sobico, da se zdi, da sprejemaš vsakega

posebej.« (Jože Pogačnik, »Marija Z Brezij«, *Križ na gori*, I., 1924/1925, št. 11/12, str. 174–175)

Lev Menaše, ki je dopolnil Dostalov in Steletov seznam slovenskih variant innsbruške oziroma pasavske milostne podobe, ugotavlja, da so te v Sloveniji začele nastajati že v 17. stoletju. Med kopijami pasavske *Marije Pomagaj* je bila še posebej kvalitetna kopija iz leta 1660, ki je bila nekdanj na glavnem oltarju stare ljubljanske križevniške cerkve. Kopija za cerkev ljubljanskih križnikov je nastala istega leta kot kopija, ki je zaslovela na Dunaju. Dunajsko sliko je cesar Leopold I. dal postaviti v cerkev Marije Pomagaj na Dunaju (Mariahilf, zgrajena 1686–1689). Cerkev in mestno četrt Mariahilf so poimenovali v znak zahvale za zmago nad Turki pred Dunajem 12. septembra 1683.

Ljubljanska slika, ki jo je podaril komtur Jurij Gotfrid grof Lamberg, je tudi sama postala milostna ter se v 18. in 19. stoletju pojavila na božjepotnih podobnicah. Po gradnji nove križevniške cerkve so podobo iz leta 1660 postavili v kapelico na levi strani cerkve. Na glavnem oltarju križevniške cerkve jo je nasledila slika Johanna Michaela Rottmayrja iz leta 1716, ki jo je podarila avstrijska cesarica Eleonora. Slika prikazuje, kako angeli nad pomoči potrebnim nosijo njeno predhodnico, omenjeno milostno podobo ljubljanskih križnikov iz leta 1660. V spodnjem delu prizor dopolnjuje motiv »Pribezališče grešnikov«. Slika, pri kateri je leta 1782 molil papež Pij VI., je leta 1857 zgorela. Varianta slike se je ohranila na Jesenicah (po: Lev Menaše, »Variante z Marijinimi milostnimi podobami«, *Marija v slovenski umetnosti/Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994, str. 143 in 220).

(dr. Damir Globočnik, doktor umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik, Radovljica)

Janez Turk

NARODNOSTNI PREPIH V JULIJSKIH ALPAH NA PREHODU STOLETIJ

Triglav Slovincem pomeni več kot zgolj gora, njegovo podobo najdemo celo v državnem grbu. Kot izredno mogočna in daleč naokoli izstopajoča gora je privlačil tudi sosednje narode, kar je prišlo še posebej do izraza konec 19. stoletja ter v tragičnih in vihnarnih časih prve polovice 20. stoletja. Velika večina slovenskih dežel je do leta 1918 spadala pod avstro-ogrsko monarhijo, ki je bila narodnostno zelo raznolika. Vzvode oblasti so imeli v naših deželah predvsem Nemci. V tistih časih, in seveda že mnogo prej, se je jezikovna meja hitro spreminjala, praviloma na škodo Slovencev. Nemški jezik je na Koroškem postajal prevladujoč, počasi pa je pričel izpodrivati slovenščino tudi ponekod na Kranjskem. V takšnih okoliščinah so se v nekaterih krogih pojavile težnje po obravnavanju Julijskih Alp s Triglavom za nemško gorstvo.

Tovrstne želje je gojila predvsem kranjska sekcija Nemškega planinskega društva (Deutscher und Österreichischer Alpenverein). V drugi polovici 19. stoletja je bila zelo dejavna v Julijskih Alpah. Označevali so poti, postavljali kočje in predvsem skrbeli, da so bili na slovenskih tleh zgolj nemški napisi in kažipotni. Sekcijo je organiziral Karl Dežman (Karl Deschmann), ki je bil v mladih letih navdušen Slovenec, kasneje pa je prestopil v nemški kulturni krog in postal do Slovencev celo sovražno nastrojen. Bil je pobudnik gradnje poti na Triglav iz doline Kot in tudi gradnje Triglavske kočje (danes Staničev dom). Koča je bila kmalu po odprtju (1887) oziroma po Dežmanovi smrti preimenovana v Deschmannhütte.

Politične razmere v monarhiji na prehodu iz 19. v 20. stoletje so omogočale gospodarski napredek v prvi vrsti tistim, ki so govorili nemški jezik oziroma so pripadali nemškemu kulturnemu krogu. Ljudstvo je v nemški kulturi velikokrat videlo napredek in možnosti za vzpon po družbeni lestvici, kar bi

jim omogočilo boljše življenje. V tej luči morda lažje razumemo delovanje Karla Dežmana.

Drugo nemško društvo, ki je v tistih časih delovalo na naših tleh, je bil Avstrijski turistični klub (Österreichischer Turistenclub). To društvo je bilo Slovincem razmeroma naklonjeno, saj so v gorah postavljali dvojezične napise oziroma smerokaze. V njihovi lasti je bila kočja Marije Terezije pod Triglavom (današnja Planika).

V istem času se je kot nasprotje nemškim težnjam v velikem delu slovenskega ljudstva krepila narodna zavest. Tudi zaradi delovanja nemških društev na slovenskih tleh se je pojavila nuja po ustanovitvi Slovenskega planinskega društva (SPD). Ustanovljeno je bilo leta 1893.

Resnici na ljubo so bile dejavnosti Slovenskega planinskega društva ob sami ustanovitvi usmerjene bolj v sredogorje kot v visokogorje, ki so si ga lastili Nemci. Vodstvo društva je sprva menilo, da so gore v Julijskih Alpah s Triglavom na čelu prezahtevne,

Aljažev stolp na Triglavu
Foto Matija Turk

78

da bi se v njih lahko udeleževali povprečni člani društva. V takšnih okoliščinah bi si Nemško planinsko društvo to gorstvo zlahka dokončno prilastilo. Tega se je dobro zavedal Jakob Aljaž, ki je bil v letih 1889–1927 župnik na Dovjem. Na svojo pobudo se je lotil dejavnosti, s katerimi bi Slovenci nedvoumno izrazili pripadnost Julijskih Alp slovenskemu prostoru. Na vrhu Triglava je postavil stolp (1895) in ga nato odstopil Slovenskemu planinskemu društvu. Aljažovo delo je tudi postavitve prvih slovenskih koč pod Triglavom, najprej v Vratih in kmalu zatem pod vrhom Triglava na Kredarici.

Načrt za stolp je izdelal Aljaž sam, kleparska dela pa je opravil mojster Belc iz Šentvida pri Ljubljani. Posamezne dele stolpa so na vrh Triglava znosili Aljaž in šest nosačev. Aljaž je skupaj z mojstrom in tremi delavci prenočil v tedanji Dežmanovi koči. Slovenci takrat pod Triglavom še nismo imeli svoje koč. Oskrbnik koč je Aljažu povedal, kakšno srečo imajo, da za njimi niso prišli tudi nemški gosti. Nemški turisti so namreč imeli prednost pri prenočevanju, saj je bilo število prenočišč omejeno. Aljaž je zaradi nedopustnega ponižanja takrat sklenil, da postavi pod vrhom Triglava tudi slovensko koč.

Mojster Belc in njegovi pomočniki so stolp na vrhu Triglava sestavili in pritrtili v pičlih petih urah,

bilo je 7. avgusta 1895. Aljaž jih je čakal pred Dežmanovo koč. Postavljeni stolp na vrhu si je ogledal teden dni kasneje, skupaj še z dvema delavcema. Jakob Aljaž je poskrbel tudi za opremo v stolpu: stole, termometer, posodo s špiritom, kozarce, panoramsko karto, spominsko knjigo ... Stolp je nudil varno zavetje pred mrzlim vetrom in pred nevihto, v njem je bilo prostora za tri do štiri ljudi.

Že takoj po postavitvi je stolp požel zelo pohvalno kritiko, tudi med številnimi nemškimi turisti, ki so se povzpeli na Triglav. Za člane kranjske sekcije Nemškega planinskega društva pa je bil zelo moteč. Po njihovem mnenju je »nemško« goro zgolj »skazil«. Verjetno jih je na stolpu motil predvsem prvi in takrat tudi edini slovenski napis v triglavskem pogorju. Vsi tedanji kažipotni so bili pač nemški. Stolp so želeli odstraniti, zato so trdili, da je bila njegova postavitve nezakonita. Toda Aljaž je vrh Triglava odkupil od dovške občine, še preden je izdelal načrt za stolp, in to je pomenilo, da je stolp postavil na svojem svetu.

Naslednji Aljažev načrt je bila postavitve slovenske koč ob poti na Triglav. Dovška občina mu je ponovno omogočila, da je od nje odkupil svet na Kredarici, in tam je nato skupaj s pomočniki zgradil prvo slovensko koč pod vrhom Triglava.

Za koč so posekali macesne nad Krmo, na višini okoli 1700 m. Hlude so morali zvleči še 800 metrov višje na Kredarico. Aljaž je za to delo najel 20 delavcev in še prej kupil 300 m vrvi. Delati so pričeli zgodaj spomladi, ko je bilo v gorah še dovolj snega. S pomočjo vreten so nato hlude vlekli navzgor po snegu. Tesarji so prišli iz Bohinja. Slovesno odprtje koč je bilo 10. avgusta 1896.

Slovensko planinsko društvo je Aljažu zaupalo tudi nalogo, naj v dolini Vrat postavi koč za njihovo društvo. Uradno odprtje koč v Vratih je bilo 9. julija 1896. Odbor Slovenskega planinskega društva se je odločil, da bo koč nosila Aljažovo ime.

Koč na Kredarici in Triglav sta bila iz Vrat dostopna le po poti čez Prag. Pot je uredilo Nemško

planinsko društvo. Neki nemški turist je Jakobu Aljažu navrgel očitek: »Le kako se predrzne Slovensko planinsko društvo na Triglavu kočo delati, ko smo mi Nemci pot gori naredili.« Zato je bil naslednji Aljažev podvig nadelava nove poti do Kredarice. Nova slovenska pot iz Vrat na Kredarico je bila dokončana leta 1903 in nosi ime po Franu Tomiškju, kasnejšem dolgoletnem predsedniku Slovenskega planinskega društva (Tomiškjova pot).

Med Slovenskim in Nemškim planinskim društvom se je vnel oster boj za prevlado v Julijskih Alpah. Obe društvi sta tekmovali za pridobitev pravice do gradnje planinskih koč na pomembnejših turističnih območjih. Na prelazu Vršič so bili uspešnejši Nemci ter na mestu današnje Erjavčeve koč zgradili svojo kočo. V tekmi za Kriške pode pod Razorjem pa je bilo uspešnejše Slovensko planinsko društvo. Občina Kranjska Gora je Kriške pode prodala Slovenskemu planinskemu društvu, čeprav je bila deležna hudih pritiskov vplivnih ljudi, ki so bili na strani Nemškega planinskega društva. V sporu med društvoma so se še posebno izkazale nekatere občine na Bovškem in Tolminskem, ki so dale Slovenskemu planinskemu društvu izključno pravico do graditve koč in potov na svojem območju. Pri tem je imel veliko zaslug predvsem Josip Abram, župnik v Trenti.

O tem, kako napeto ozračje je vladalo tedaj med obema društvoma, govori že podatek, da je veljalo kot narodno izdajstvo, če je kateri izmed članov slovenskega ali nemškega društva obiskal kočo konkurenčnega društva.

V dolini Trente je imelo Nemško planinsko društvo Baumbachovo kočo (zgrajeno leta 1881), slovensko društvo pa dve koči oziroma prenočišči: Zlatorog (Pri Cudru) in gostilno Pri Zorču. Tudi za preureditev teh dveh gostišč v Trenti v koči Slovenskega planinskega društva je dal pobudo Josip Abram. Slovenske napise za obe koči je izrisal Abram sam. Stanje nemške koč v primerjavi s slovenskima (leta 1906) je nazorno opisal Anton Švigelj. Baumbachova

Kapelica na Kredarici
Foto Matija Turk

koča naj bi bila, po pisanju sodeč, ozka, umazana, zatohla in neurejena. »Radi nje bi se ljubitelj Trente in pesnik triglavskega veličastva trikrat obrnil v grobu, ko bi vedel, kakšna je ta planinska stavba, katera naravnost profanira pesnikovo ime ...« Nasprotno naj bi bila prenočišča v obeh slovenskih gostilnah veliko bolje urejena ter hrana boljša, zato so v ti dve koči radi hodili tudi nemški turisti, ki sicer niso bili člani nemškega društva.

Slovensko društvo je bilo zelo dejavno v dolini Soče, predvsem v Trenti. Zahvala gre predvsem znamenitim gorskim vodnikom iz Trente, ki so po gorah vodili tudi dr. Juliusa Kugyja. Anton Tožbar (po domače Špik), Jože Komac - Pavr, Andrej Komac - Mota in Anton Kravanja - Kopiščar so sodelovali pri nadelavi potov na vse pomembnejše gore nad dotlej močno zapostavljeno Trento.

Med bolj dejavnimi podružnicami Slovenskega planinskega društva je bila ziljska, ustanovljena leta 1900. Že leto prej so na Sv. Višarjah v gostilni za planince uredili tri prenočišča, prav tako je bilo tod vedno mogoče obedovati. Nameravali so postaviti slovensko koč v Zajzeri, dolini v Zahodnih Julijskih Alpah. V ta namen so leta 1903 odkupili del zemljišča. Da bi tu postavili slovensko koč, si je želel tudi Henrik Tuma, ki je nekoliko potarnal:

»Med turisti v Zajzeri Slovenca skorajda ne najdeš in vendar je vsa Zajzera pristno slovenska in je obenem najlepša kotanja Julijskih Alp.« Do gradnje kočice žal ni prišlo, društvo je naletelo na številne birokratske ovire, kasneje pa je gradnjo preprečila prva svetovna vojna, ki se je še posebej močno razdivjala v gorah nad Zajzero.

Leta 1903 je nemško društvo občinam Žabnice in Ukve poslalo ponudbo za nadelavo planinske poti od železniške postaje v Ovčji vasi v dolino Zajzero. Vendar sta slovenski občini ponudbo zavrnila, saj je društvo postavilo pogoj, da poti slovenski planinci ne bodo smeli uporabljati. Istega leta so nemški planinci uničili vse slovenske smerokaze na poteh na Sv. Višarje in v Zajzeri, na eno izmed poti pa postavili napis *Verboten Weg* (prepovedana pot).

O zanimivem pripetljaju je poročal Planinski vestnik leta 1905. V Nemški planinski koči pod Mangartom sta prenočevala dva člana Slovenskega planinskega društva. »Oskrbnica kočice, ki je sicer zagrizena nemčurka, je to hotela biti tem bolj ob tej priliki vpricho nekaterih nemških gostov, ter je ves čas kazala svojo zagrizenost, a jo je izkazala posebno pri računu, da je zaračunala celo to, česar slovenska gosta nista naročila. Ker sta zahtevala popravljen račun, se je po njiju odhodu znesla nad njima, da je gostom, ki so prihajali one dni v kočico, ogorčeno označevala gorenja dva gospoda za Slovenca, ki sta ji ukradla razne jedi in pijače.« Epilog

je sledil na sodišču v Bovcu, ki je oskrbnici naložilo sedem dni zapora.

Spor med Slovenskim in Nemškim planinskim društvom je trajal vse do prve svetovne vojne, po kateri se je del slovenskih dežel (razen Primorske z Benečijo in Rezijo ter Porabja in Koroške) priključil Kraljevini SHS. Na slovenskem ozemlju je nemško društvo v primerjavi s slovenskim že pred tem naglo nazadovalo in ni zmoglo več slediti dejavnostim slovenskega društva. Veliko zaslug za nagel vzpon slednjega in za njegovo prevlado že v času monarhije sta imela s svojimi naprednimi idejami Jakob Aljaž in Josip Abram.

LITERATURA

- Klinar, Stanko, Strojina, Tone, Urbanija, France, Škulj Edo (1993). *Aljažev zbornik*. Mohorjeva družba v Celju.
- Kragelj, Jožko (2000). *Josip Abram — Trentar*. Založba Ognjišče, Koper.
- Lovšin, Evgen (1961). *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*. Planinska založba Slovenije, Ljubljana.
- Mlakar, Janko (1953). *Jakob Aljaž — triglavski župnik*. Planinska zveza Slovenije.
- Planinski vestniki* 1903, 1905, 1906.
- Sivec, Ivan (1994). *Triglavski kralj*. Založba Družina, Ljubljana.

(Janez Turk, geolog, esejist, Ljubljana)

Renato Podbersič ml.

OB 100-LETNICI ZAČETKA PRVE SVETOVNE VOJNE

Atentat v Sarajevu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda 28. junija 1914 je sprožil prvo svetovno vojno. Mladi napadalec Gavrilo Princip se verjetno sploh ni zavedal, kako usodne bodo posledice njegovega dejanja ob Miljacki. Na god sv. Ane, 26. julija 1914, je Avstro-Ogrska objavila splošno mobilizacijo in čez dva dneva se je začel spopad svetovnih razsežnosti. Vojne napovedi med različnimi evropskimi državami so kar deževale in vojni stroj se je pognal. Končalo se je šele jeseni 1918, krvava kosa je do takrat terjala skoraj deset milijonov življenj. S prvo svetovno vojno se je, zgodovinsko gledano, zaključilo »dolgo 19. stoletje«, če uporabimo posrečeno umestitev znanega britanskega marksističnega zgodovinarja Erica Hobsbawma.

Že pred vojno sta se izoblikovala dva nasprotna tabora: centralne sile (Nemčija, Avstro-Ogrska in Italija) ter antanta (Velika Britanija, Francija in Rusija). Kraljevina Italija je ob začetku vojne razglasila nevtralnost. Začela so se skrivna pogajanja, ki naj bi Italijo spravila v vojno na eni od vojskujočih se strani. Tako je bil 26. aprila 1915 podpisan londonski sporazum, ki je ob ustrezni ozemeljski nagradi Italijo obvezoval, da v enem mesecu vstopi v vojno na strani antantnih sil. Navidezni mir, ki je do takrat obvaroval slovenske dežele Habsburške monarhije, se je zaključil, saj se je na jugozahodu monarhije vzpostavila soška fronta.

Precej dolgo obdobje miru, državna propaganda, avanturizem in kratkovidnost so se odražali tudi pri vsaj navideznem navdušenju slovenskega prebivalstva za vojno. Ali kot je zapisal ljubljanski *Slovenec* v svoji posebni izdaji tik pred začetkom vojne: »Premalo bi bilo rečeno, če bi rekli, da bo slovenski vojak storil svojo dolžnost, kajti storil bo več, veliko več. Junaštvo slovenskega vojaka se je izkazalo na vseh bojnih poljih Evrope kot neprekosljivo. Njegovemu

junaštvu se pridružuje globoki srd proti breztidno nesramnemu srbstvu, s katerim hočemo definitivno obračunati, da bo potem mir enkrat za vselej.« (*Slovenec*, 26. julij 1914)

Le malokdo je verjel, da bo vojna trajala več kot nekaj mesecev, in vsaj navzven je večina prebivalstva podpirala gotovo zmago avstrijskega orožja in kaznovanje »zločinskih« Srbov. Mobilizirani možje in fantje so v začetku na fronto odhajali okrašeni s cvetjem in s pesmijo na ustih ter z zavestjo, da v boj odhajajo »za pravično stvar«. Posamezniki drugačnega mnenja, predvsem intelektualci liberalne usmeritve, so se hitro znašli na udaru državne represije. Sodeč po časopisnih zapisih, navdušenju za vojno kar ni bilo konca, tudi v Ljubljani: »Veličastni prizori so se vršili včeraj zvečer v Ljubljani, ki je ponavljala prisego stare svoje zvestobe državi. Vsa Ljubljana je bila in je še danes odeta v cesarske in slovenske zastave, po mestu se je pričel pomikati okoli osme ure zvečer vojaški mirozov godbe 27. pešpolka in domobranske godbe. Sprevod se je pomikal po sijajno razsvetljenih ulicah, polnih množice prekipe-

vajočih čustev. Tudi Grad je bil bajno razsvetljen. V dolgih strnjenih vrstah so spremljali sprevod vojaki in častniki od občinstva z ulic in iz oken navdušeno aklamirani. Z mnogih oken so metale gospodične nanje cvetke. Množica, broječa gotovo do 40.000 ljudi, je prepevala cesarsko pesem, narodne himne, in po vseh ulicah so orili veličastni glasovi: Živela Avstrija! Živel cesar! Živela naša junaška armada!« (Slovenec, 29. julij 1914)

Ob listanju župnijskih kronik in oznanilnih knjig lahko hitro ugotovimo, da so bili prav tedanji duhovniki, zlasti na podeželju, glavni posredniki vesti ob sarajevskem umoru habsburškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove žene Zofije. Podobno tudi ob mobilizaciji in vojni napovedi. Avstro-ogrski duhovniki, ki so službovali po različnih pastoralnih enotah, so bili pravzaprav tudi nekakšni uradniki, vdani habsburškemu cesarju in katoliški državi. V tedanji državi je bila še vedno prisotna jožefinska miselnost, da je duhovnik podaljšana roka države. Tako so duhovniki vodili matične knjige v imenu države, ljudem razglašali zakone in zapovedi oblasti ter skrbeli za domovinsko vzgojo. To je še bolj prišlo do izraza v kriznih časih, npr. v času vojne. Duhovnik je bil v tistih časih eden glavnih voditeljev na vasi, saj je bil med zelo redkimi izobraženimi ljudmi. Ljudje so duhovnikom zaupali in se nanje obračali po pomoč in nasvet, tudi pri vsakdanjih opravkih.

Katoliški vojaški kurat daruje mašo za avstro-ogrske vojake na soški fronti. Vir Društvo soška fronta Nova Gorica

V času vojne se je vloga duhovnikov še okrepila, saj so se funkcije in odgovornosti pomnožile.

Ob začetku prve svetovne vojne je za duhovno oskrbo vojakov Habsburške monarhije skrbel široko razpredena mreža duhovnikov različnih veroizpovedi. Položaj posebnega vojaškega škofa je zasedal katoliški škof Emerik Bjelik (1860–1927), apostolski vikar cesarsko-kraljeve armade in mornarice (*Feldvikar*). Njegov položaj je bil enak činu generalmajorja, poveljnika armadnega korpusa. V etnično in versko raznoliki avstro-ogrski vojski je bilo uradno priznanih sedem različnih veroizpovedi: (najštevilnejša) rimskokatoliška, pravoslavna, grškokatoliška (unijati), protestantska luteranska, protestantska kalvinska, judovska in muslimanska. V vsakem štabu armadnega korpusa je bil navzoč tudi vojaški kaplan oziroma kurat, ki je imel status poveljnika vseh kuratov različnih veroizpovedi, ki so delovali znotraj armadnega korpusa. Vojaški kurati so bili dodeljeni vsaki diviziji, brigadi in regimentu. Delovali so tudi v vojnih bolnišnicah in lazaretih. Orožja navadno niso nosili in so imeli posebne oznake.

Vsak katoliški vojaški kurat je moral imeti s seboj posodico s svetim oljem, štolo, križ in obredno knjižico, na rokavu pa je moral nositi našitek Rdečega križa. Vojaškim kuratom ni bilo dovoljeno nositi s seboj posvečenih hostij, bali so se namreč morebitnega onečaščenja. Škof Bjelik je seveda želel, da bi se na bojiščih pogosto opravljala vojaška služba božja, vendar se je že tedaj zavedal, da se bo treba glede tega ravnati v skladu s trenutnimi razmerami na bojiščih.

Med vojaškimi kurati avstro-ogrske vojske najdemo razmeroma veliko slovenskih duhovnikov iz različnih škofij. Pomemben razlog za to je, da so znali po več jezikov, lahko pa so se jih tudi hitro priučiti.

Že pred začetkom prve svetovne vojne so oblačila za vojaške kurate prilagodili, da so bila bolj primerna za bojišče. Poleg talarja so kurati nosili duhovniško suktnjo, sive jahalne hlače s škornji oz. usnjenimi gamašami, oficirsko vojaško kapo, namesto črnega

dokolenskega suknjiča pa se je uveljavil sivi suknjič, kakršnega so nosili v nemški cesarski armadi.

Državna oblast se je zavedala tudi pomena ustrezne duhovne oskrbe vpoklicanih vojakov. V miru je v avstro-ogrski vojski delovalo 138 katoliških kuratov. Ob začetku vojne se je potreba po vojaških kuratih še povečala. Tako je vojaški škof Bjelik že v začetku oktobra 1914 v različnih časopisih, tudi v Slovincu, objavil potrebo »za službo na fronti.« Status in spoštovanje različnih veroizpovedi je urejalo vojaško pravilo službe, vojska si je precej prizadevala, da bi različne verske dejavnosti poleg osnovnega poslanstva gojile predvsem spoštovanje do cesarja in monarhije ter preprečevale morebitne konfliktna situacije iz religioznih vzrokov. Sicer so za duhovno oskrbo vojakov poleg vojaških kuratov skrbeli tudi krajevni duhovniki. Velikokrat so tovrstne prošnje nanje naslavljali častniki, nemalokrat pa so krajevni duhovniki sami čutili dolžnost in poslanstvo, da mašujejo in pridigajo vojakom.

Državnim in vojaškim oblastem se je zdelo pomembno spodbujati versko sodelovanje na krajevni ravni in zagotavljati versko oskrbo vojakov. Sredi junija 1915 je vojaški škof Bjelik izdal razglas:

»Bojna služba za vojake

Cesar je blagovolil zapovedati, da se tam, kjer se to še ni zgodilo, mora omogočiti celemu moštvu s črnovojniki da se udeleže ob nedeljah in ob praznikih božje službe s primernim nagovorom.« (*Slovenec*, 15. junij 1915)

Zlasti slovesne so bile maše ob raznih civilnih obletnicah (cesarjev rojstni dan ali god, obletnica sarajevskega atentata, vojaške zmage) in krščanskih praznikov. Veliko je bilo dogodkov s cerkvenim obležjem v neposrednem frontnem zaledju.

Udeležba pri lokalnih cerkvenih slovesnostih je za marsikaterega vojaka pomenila spomin na domače kraje. Udeležbo pri teh slovesnostih pa so gojile tudi vojaške oblasti, saj so v tem videle možnosti kre-

Zaradi bojev na soški fronti poškodovana cerkev sv. Ignacija na Travniku v Gorici.
Vir Društvo soška fronta Nova Gorica

pitve stikov s krajevnim prebivalstvom. Pogosto so vojaki nastopali pri procesijah: »Obhajali smo shod sv. Ane. Kratka procesija se je vršila pred cerkvijo. Zvonenje so nadomeščali vojaki, ki so prišli k sv. maši. Stali so pred cerkvijo in paradno nastopali pri procesiji.« (*Župnijska kronika Batuje*, 1. avgust 1915)

Navadno so se vojaški kurati kmalu zbližali s krajevnimi duhovniki in jim tudi pomagali pri duhovni oskrbi. Podobno se je dogajalo tudi v Črničah v Vipavski dolini, kot je zapisal tedanji dekan Alojz Novak: »Pri moji maši ob 8^h me je nadomestoval vojaški kurat; sedaj imam dva v vasi.« (*Župnijska kronika Črniče*, 25. september 1915)

Slovenske dežele so ob začetku prve svetovne vojne sodile v III. armadni zbor s sedežem v Gradcu. Vpoklicani vojaki so korakali predvsem na dve fronti, ki jih je odprla avstro-ogrsko vojska v prvem letu bo-

jevanja. Proti Rusiji na severovzhodu ter proti Srbiji na jugovzhodu. Daljna Galicija, ki je terjala krvav davek tudi med polki s pretežno slovenskimi vojaki, se je globoko vtisnila v spomin naroda in preživelih.

Med celotno prvo svetovno vojno je bilo vpoklicanih okrog 150 vojaških kuratov slovenskega rodu iz različnih škofij. Ljubljanski škof A. B. Jeglič je podpiral njihovo delovanje pri skrbi za vojake na bojnem polju. Iz njegovega dnevnika je razvidno, da si je z mnogimi slovenskimi kurati redno dopisoval ali se z njimi srečeval ob vojaškem dopustu. Zanimali so ga stanje na frontah, morala moštva, njihova duhovna oskrba, prejetje zakramentov itd. Večkrat se je med vojno sestal tudi z vojaškim škofom Bjelikom. Ob enem izmed sestankov je v svoj dnevnik 5. decembra 1915 zapisal: »Zopet škof Bjelik. Obiskal me je vojaški škof. Vojaške kurate je videl: vse jih hvali, da za vojake res skrbe in se ne boje nobene nevarnosti.« Kot razkriva neki drug zapis v dnevniku škofa Jegliča, so do junija 1916 avstro-ogrske vojaške oblasti vpoklicale 22 duhovnikov iz Ljubljanske škofije za vojaške kurate. (*Jegličev dnevnik*, 22. junij 1916)

Vojni spopadi so zahtevali smrtni davek tudi med slovenskimi vojaškimi kurati. Prvi je padel kurat Valentin Rozman, rojen leta 1871 v Mostu pri Breznici. Kurat je postal že leta 1905, do začetka vojne je služil v vojaški bolnišnici v Gradcu. Svoje poslanstvo je opravljal z veliko odgovornostjo, med drugim je bil avtor knjižice *Krščanski vojak*. Ob začetku so-

vražnosti je s svojim 7. (celovškim) pehotnim polkom odkorakal v daljno Galicijo. V ruski ofenzivi ga je pokončala krogla 27. avgusta 1914 v kraju Golgory v Galiciji.

Na bojnem polju na soški fronti je leta 1917 padel vojaški kurat dr. Janez Andolšek iz Ljubljanske škofije. Zaradi vojnih naporov na soški fronti je v zaledju umrl tudi vojaški kurat Jožef Pintar iz Mariborske škofije, maja 1917 ga je zadela kap. Prav tako v zaledju je zaradi nesreče oktobra 1916 umrl vojaški kurat Anton Gnidovec iz Ljubljanske škofije. Iz Vipave, kjer je nudil duhovno oskrbo ranjenim vojakom, se je peljal na dopust, ko se je prevrnil voz s konji pri Razdrtem.

Več kot štiriletna krvava vojna je prizadela tudi slovenske dežele, še posebej Goriško. Za naše kraje so se razmere zaostriale še zlasti po italijanskem vstopu v vojno maja 1915 in posledično z vzpostavitvijo soške fronte. Tam so kar 29 mesecev trpeli vojaki različnih narodnosti in veroizpovedi.

Na frontah prve svetovne vojne so umirali vojaki, od tega skoraj 35.000 Slovencev, z območja soške fronte pa je odšlo skoraj sto tisoč goriških beguncev. Ob koncu spopadov novembra 1918 je sledil razpad Avstro-Ogrske in tudi italijansko uveljavljanje londonskega sporazuma, vključno z žalostnimi posledicami za skoraj tretjino Slovencev na Primorskem. Začelo se je novo obdobje z novimi preizkušnjami.

(mag. Renato Podbersič ml., zgodovinar, Nova Gorica)

Tone Gorjup

ŠKOF ROŽMAN IN SLOVENSKA CERKEV V AVSTRALIJI

Slovenska katoliška in narodna skupnost v Avstraliji je dobila prve obrise pred slabim stoletjem, vendar se je izoblikovala šele tedaj, ko je dobila svojega duhovnika.

Pred drugo svetovno vojno so v to oddaljeno deželo prihajali večinoma Primorci, da bi se osvobodili jarma fašizma. Bilo jih je morda nekaj sto, a so bili raztreseni po obalnih mestih in podeželju. Število rojakov na peti celini je začelo naglo naraščati po letu 1947, ko so oblasti pod pritiskom mednarodne skupnosti začele sprejemati begunce, ki so ob koncu vojne zapustili domove in domovino, da bi si rešili življenje.

Nekateri med njimi so bili v množici, ki se je v prvih dneh maja 1945 kot kakor reka vila skozi predor Ljubelj. V tej množici je bilo tudi dvajset frančiškanov, od tega osem duhovnikov. Po božji previdnosti so nekateri med njimi pozneje na prošnjo škofa Gregorija Rožmana odšli na najbolj oddaljen konec sveta in tam »zgradili« slovensko Cerkev v Avstraliji.

Ko je škof Rožman ob prihodu na Koroško uvidel, da je tudi sam postal begunec, je prepoznal svoje poslanstvo v skrbi za vse, ki so se znašli v številnih taboriščih onkraj meje. Obiskoval jih je, tolažil, zbiral sredstva zanje in jim že v prvih tednih namenil pastirsko pismo »V Gospodu ljubljeni rojaki!«. Pastirska pisma je pošiljal tudi svojim duhovnikom in jim v njih razlagal, kakšna je vloga duhovnika v novih razmerah. Dejavnjšo vlogo pri delu za begunce so mu kmalu preprečili Angleži, ki so ga držali v osami v Celovcu; tudi v Rim ga niso pustili. Lahko je sprejemal le nekatere obiske in od časa do časa vodil kakšno slovesnost. Prav zato je veliko časa namenil pismenim stikom z duhovniki in verniki. Posvetil je tudi več duhovnikov. Pred koncem leta 1945 je zakrament duhovništva podelil p. Rudolfu Pivku, ki je nameraval oditi v misijone na Kitajsko. Slednji Pater Rudolf se je šel za to skupaj z »novomašnim ministrantom« fr. Bazilijem Valentinom zahvalit Mariji Pomagaj, čeprav je s tem tvegaval življenje. Od tam sta škofu pisala pismo in mu v njem

omenila, da sta se ga spomnila pri njenem Marijinem oltarju. Pater Rudolf je šel zatem z drugimi frančiškanskimi kleriki in bogoslovci v Schwaz na Tirolsko, kjer je dokončal študij, od tam pa je odšel na Kitajsko. Škofa je v Celovcu pogosto obiskoval p. Odilo Hajnšek, ljudski misijonar na Koroškem, in mu prinašal novice od blizu in daleč.

Po posredovanju Rima je salzburški nadškof s pomočjo Američanov poskrbel, da se je škof Rožman jeseni 1947 umaknil iz Celovca in nekaj časa ostal njegov gost. Od tam je odšel v Švico, kjer je počakal na vizo za Združene države Amerike. Za to deželo se je odločil na povabilo nekaterih slovenskih duhovnikov in frančiškanov, zlasti p. Bernarda Ambrožiča. Pri tamkajšnjih rojaki je bil že leta 1936, zdaj pa je tja odhajal z mešanimi občutki, saj so mu drugi duhovniki takrat še nasprotovali.

V Združenih državah Amerike je škofa Rožmana delo za rojake po svetu tako prevzelo, da je »pozabil« na nasprotnike. Obiskoval je slovenske naselbine, pridigal, vodil misijone in tridnevnic ter spremljal

Škof Rožman in pater Rudolf Pivk
Foto arhiv Baraga House

86

delo duhovnikov, ki so bili, čeprav na tujem, še vedno podrejeni ljubljanskemu ordinariju. Kadar ni bil na misijonskih potovanjih pri rojakih v Kanadi, Južni Ameriki ali v Evropi, je bil razpet med Clevelandom in Lemontom — ameriškimi Brezjami, za katere so skrbeli frančiškani. Posebno škofovo poslanstvo je bilo pisanje člankov za slovenske liste na tujem. V njih je rojake spodbujal, naj poleg zvestobe Kristusu in Cerkvi ne pozabijo domovine, jezika in dediščine svojega naroda. Na njegov naslov so vsak dan prihajala številna pisma, na katera je skušal redno odgovarjati. Oglašali so se duhovniki pa tudi verniki z vseh koncev sveta, tudi iz daljne Avstralije. Slednji so škofovo delo spremljali prek slovenskega tiska, ki je takrat izhajal v obeh Amerikah ali v zamejstvu.

Škof Rožman je v pismih, ki so prihajala, med drugim bral: »Zdaj smo Slovenci raztreseni po vsej Avstraliji in naša največja težava je v tem, da nimamo niti enega slovenskega duhovnika. Bi bil kdo izmed

vaših duhovnikov toliko požrtvovalen, da bi prišel v Avstralijo reševat duše tisočem, ki se že potapljajo? Mnogi že za veliko noč niso opravili spovedi, kar je gotovo žalostno. Toda mnogi bi zdaj še z veseljem sprejeli duhovnika, a kako bo pozneje? ... Pošljite nam enega, prav gorečega! Kako vam bomo zanj hvaležni!« Škof je takšne prošnje vzel resno in začel iskati primernega človeka. Duhovniki, ki so ob koncu vojne zapustili domovino, so odšli skupaj z rojaki v dežele, ki so sprejemale begunce. Pot jih je vodila v Argentino, Kanado, ZDA in drugam, nekateri so ostali pri rojakih v Evropi, drugi nadaljevali s študijem. Ker škof med duhovniki begunci iz svoje škofije ni našel nikogar, se je obrnil na frančiškane. Ponudila sta se mlada duhovnika frančiškana z Gorenjskega, ki so ju Nemci med vojno prijeli in poslali v koncentracijsko taborišče, a sta ga na srečo preživela.

Škof Rožman si iz pisem rojakov, ki so mu jih pisali iz Avstralije, ni mogel ustvariti prave predstave o tamkajšnji slovenski skupnosti. Šele učitelj Jože Čuješ, ki je po koncu vojne nekaj let delil usodo beguncev v Celovcu in se je leta 1949 naselil v Avstraliji, mu je opisal razmere v novi domovini, potrebe slovenske skupnosti v Sydneyju, stanje v zbirnih taboriščih za priseljence in politiko avstralskih oblasti do njih. Zato je Rožman, ko je dobil omenjena duhovnika za Avstralijo, njemu sporočil veselo novico: »Vi ste mi prvi dali podatke o slovenskih imigrantih v Avstraliji, zato Vam sporočam, da se je posrečilo dobiti dva slov. duhovnika za Avstralijo. Sta to frančiškana p. Klavdij in p. Beno, oba iz Dachaua, ki sta že nekaj časa tu v USA in znata že nekaj angleščine. Kje bosta se naselila, se bo šele videlo na licu mesta, kjer bo bolj potrebno ...«

Maja 1951 sta p. Beno Korbič in p. Klavdij Okorn prispela v Sydney in začela postavljati temelje slovenskemu misijonu. V mestu in okolici sta zbirala rojake k nedeljskim mašam in navezala stike z nekaterimi, ki so živeli v drugih mestih in na podeželju. Pot do njih sta si utrla s slovenskim mesečni-

Slov. gemenišče v Argentini - na Velikonoč 1957.

Dragi Rev. M. Basil,

Vaše pismo z dne Oct. 15, 1956 (!) - najlepša hvala za zanimivo poročilo - me je našlo našem gemenišču v Adrogué - tu je koroški Gubli. Skufijo. Že šest mesecev sem tu, zelo zaposlen - jutri pa se mislim vrniti v Clev, in se takoj pripravljati za obisk izseljen. cev in njih duhovnikov v Zap. Evropi - Pri naseni naši ne poročam na Vas in na Slovence v Avstraliji. Želim, da vam Sv. Duh ohranja sveto veselje v sedanjem molitvi - Ste vam ho ohranjen tudi optimizem, ki je na klav. niti upravi se bolj potreben. - In kladnega zdravja naj vam da Gospod. - Naj bo veliko za slanes dovolj - se zabujti popoln dan - danes - moram blagosloviti temeljni kamen za slov. cerkev (prvo v Arg.) Marije Kraljice sveta v slov. vasi v Lanús-u (Lazaristi). - Pozdrav in blagoslov! + Gregorij Ruzman

Pismo škofa Rožmana.
Foto arhiv Baraga House

kom *Misli*, ki je začel izhajati januarja 1952. *Misli* so vzpostavile most z domovino in vsemi kraji po svetu, kjer so prebivali Slovenci. Tudi škof Gregorij Rožman, ki je prek novega lista utrdil vezi z najbolj oddaljeno slovensko skupnostjo, se je začel oglašati v njem. V prvem pismu, ki ga je namenil bralcem, med drugim beremo: »Vsem brez razlike želim zdravja in ugodne delovne razmere, da bi si mogli čimprej vsi postaviti vsaj skromen dom za svoje družine, v katerih bi mogli gojiti vse lepe slovenske običaje, slovensko besedo in pesem, da se tajinstvene in svete vezi, ki nas vežejo na prelepo slovensko domovino, ne pretrgajo. Brez božjega blagoslova naše delo nima trajne vrednosti — naj Vas ta blagoslov spremlja in vas bo spremljal, če mu svoje duše odprete vsaj s kratko vsakdanjo molitvijo, z otroško vdano mi-

slijo na Očeta, ki je nad nami in vodi pota našega življenja. V njegovi roki smo varni!«

Patra Beno Korbič in Klavdij Okoren sta pred iztekom dveletne vize odšla nazaj v Ameriko in ostala tam, čeprav so avstralski Slovenci upali, da se bosta vrnila. Vendar niso ostali sami. Tam je bil od oktobra 1952 p. Rudol Pivko, eden izmed prvih novomašnikov škofa »begunca«. Iz Kitajske, kjer je zavladała revolucionarna oblast, so ga izgnali in pridružil se je sobratoma v Avstraliji. Z njunim odhodom je prevzel uredništvo *Misli* in postal dušni pastir rojakov od Brisbana do Adelaide. Nekaj tednov pred njim je v Pert, prestolnico Zahodne Avstralije, prispel koroški duhovnik dr. Ivan Mikula. Krajevni škof mu je zaupal skrb za slovensko, nemško, italijansko in hrvaško govoreče vernike. Mikula je bil

dober znanec škofa Rožmana, saj si ga je leta 1932 izbral za novomašnega pridigarja; pozneje ga je v pismih obveščal o svojem delu v Avstraliji.

Število Slovencev v Avstraliji je v nekaj letih narastlo na deset tisoč. Frančiškani v Združenih državah Amerike so Avstralijo sprejeli za svoj misijon in zato poskrbeli zanje. Tako je avgusta 1955 v Sydney odšel p. Bernard Ambrožič, leto zatem pa še p. Bazilij Valentin. Prvi je ostal v Sydneyju in prevzel uredništvo *Misli*, drugi pa se je naselil v Melbournu kot prvi stalni duhovnik. Pater Bazilij si je redno dopisoval s škofom. V odgovoru na njegovo prvo poročilo, ki ga je škof Rožman poslal iz Argentine, beremo: »Pri nobeni maši ne pozabim vas in na Slovence v Avstraliji. Želim, da vam Sv. Duh ohranja sveto veselje v sedanjem poklicu — s tem vam bo ohranjen tudi optimizem, ki je na kamniti njivi še bolj potreben. In trdnega zdravja naj vam da Gospod ...« Pater Bazilij je za pomoč pri pastoralnem delu v Melbournu začel razmišljati o šolskih sestrah in se s prošnjo zanje obrnil na škofa Rožmana. Čeprav je iskal pri več redovnih skupnostih, mu ni uspelo, saj je po njegovih besedah pri sestrah začela ugašati naklonjenost »slovenski stvari«.

Slovinci v Avstraliji so dolgo upali, da bo škof Gregorij Rožman obiskal tudi njihove skupnosti. V letu njegove zlate maše (1957) so se pridružili molitveni pobudi »Duhovni šopek škofu Rožmanu«, ki so ga povili vsi verni Slovenci po svetu. Ob tem so se mnogi spraševali: Bo obiskal tudi nas? Celotroci so ga vabili v pismih, naj pride v Avstralijo. Zato je na uredništvo *Misli* spomladi leta 1959 poslal pismo za rubriko Kotiček naših mladih: »Ne vem, kdo sta Slavica in Slavko Filipčič, pa brez dvoma nista tako daleč od uredništva, da bi jih to pismo ne doseglo.

Kar ne nehata ,izzivati', da bi škof Rožman prišel na obisk tudi v Avstralijo. Da ne bo praznega upanja in potem nejevoljnih razočaranj, prosim, da jima poveste tole: škof Rožman je že 30 let škof, mora biti torej že precej star. Res je že bliže 80 kot 70. Ko bi bil vsaj pet let mlajši, bi začel resno misliti na potovanje v Avstralijo.« Škof je v nadaljevanju zapisal, da je nameraval v Argentino, kjer čakajo na posvečenje štirje novomašniki, a je zaradi bolezni moral potovanje odpovedati. Zatem je nadaljeval: »Z rojaki v Avstraliji bom kot doslej tudi za naprej v zvezi po spominu pri sveti maši in po angelih varuhih, ki so bolj zanesljivi in točni kot najmodernejši radio oddajnik. Vaši angeli varuhi in moj so v zelo živahni zvezi med seboj — če jih naprosimo ...« Nekaj mesecev zatem je umrl.

Po smrti škofa Rožmana so v Avstralijo prišli še trije frančiškani, ki so maja 1945 odšli na Koroško. Leta 1961 se je za nekajletno delo na tej celini odločil p. Odilo Hajnšek, dve leti za njim p. Valerijan Jenko. Več let je med Slovenci v Avstraliji preživel tudi p. Inocenc Ferjan, ki ga je škof Rožman posvetil v duhovnika skupaj s p. Bazilijem Valentinom. Kot vojaški kurat je bil ranjen v korejski vojni, zato je za nekaj časa zapustil ameriško vojsko in se pridružil frančiškanom med avstralskimi izseljenci.

Glede na navedeno lahko rečemo, da je bil škof Gregorij Rožman duhovni pastir tudi Slovincem v Avstraliji, čeprav jih ni nikoli obiskal. Priskrbel jim je duhovnike, do svoje smrti spremljal njihovo delo ter nagovarjal rojake prek pastirskih pisem in številnih razmišljanj, večkrat pa tudi v osebem pisnem stiku s posamezniki.

(Tone Gorjup, novinar, Jarše)

FRANČIŠKANSKE POSTOJANKE V AVSTRALIJI DANES:

ADELAIDE – p. Janez Tretjak (janez.tretjak@ofm.si)

MELBOURNE – p. mag. Ciril A. Božič, provincialov delegat (ciril.a.bozic@ofm.si)

SYDNEY – p. Darko Žnidaršič, predstojnik (darko.znidarsic@ofm.si)

– p. Valerijan Jenko (valerin.jenko@ofm.si)

Matija Ogrin

POLJANSKI ROKOPIS, PRIČA SLOVENSKEGA BAROČNEGA IZROČILA

Slovensko slovstvo, ob katerem so Slovenci v preteklih stoletjih živeli ter ob njem duhovno rasli, je bilo precej obsežnejše, kakor nam ga prikazujejo literarni priročniki.

Razlog, zakaj ta obsežnost ni primerno prikazana, je predvsem ta, da je slovensko baročno slovstvo od konca protestantske dobe, torej od konca 16. stoletja, obstajalo predvsem v rokopisni obliki in manj v tiskanih knjigah. Rokopisov pa je velika večina do danes propadla in jih ne poznamo več. Teh, razumljivo, ni v literarnih zgodovinah.

Toda nekaj rokopisov se je vendarle ohranilo in pričujejo o raznolikosti in vitalnosti našega nekdanjega slovstvenega življenja, ki se je opiralo ne toliko na tiskano, marveč verjetno predvsem na rokopisno knjigo. Tudi ti rokopisi so, presenetljivo, ostali do danes kaj malo znani. Ta zapis velja enemu najlepših med njimi, ki ljubitelja slovenskih starožitnosti očara s svojo arhaično lepoto.

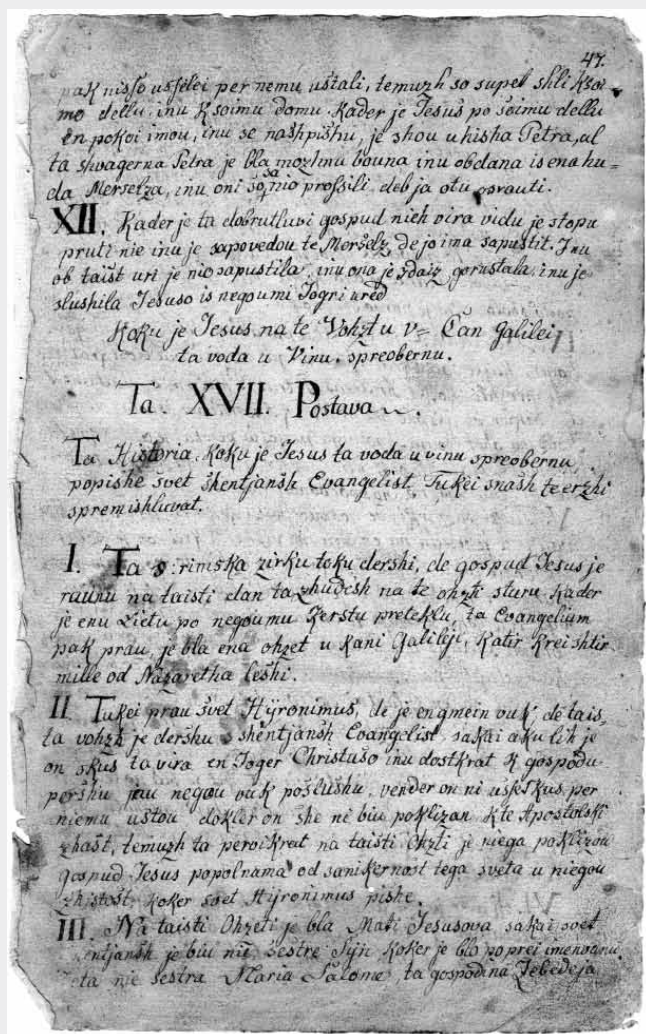
Poljanski rokopis je ena najbolj presenetljivih najdb, kar si jih je moč misliti pri raziskovanju slovenskih baročnih rokopisov. To je impozanten poznobaročni rokopis velikega formata — v velikosti folianta —, ki na več kot 700 straneh opisuje Jezusovo življenje v sto »postavah« ali poglavjih. Leta 2009 je bil odkrit v Poljanski dolini — od tod njegovo ime — in je prek dr. Franceta Štukla in dr. Borisa Golca prispel v NUK. Začetek in konec besedila sta precej poškodovana, deloma izgubljena, glavnina pa je dobro ohranjena. Rokopis je nastal v letu 1799 ali kmalu po njem, morda torej celo v 19. stoletju. Opis in faksimile *Poljanskega rokopisa* sta na voljo na spletnem portalu *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* (Register NRSS, Ms 023).

* * *

Besedilo spada v zvrst asketične literature iz tradicije besedil *vita Christi*. O Jezusovem življenju, kakor ga strnjeno opisujejo štirje evangelisti, so že cerkveni očetje in zgodnji teologi skušali sinoptično zbrati vse razpoložljive podatke in podrobnosti. Te

je že patristika pozne antike obogatila z mnogimi razlagami in komentarji, ki jim je srednji vek dodal še nekatere mistične prvine, zlasti opise razodetij nekaterih svetnikov, ki jim je v videnjih Jezus razodel nekatere skrivnosti o svojem trpljenju.

Iz te tradicije zajema tudi *Poljanski rokopis*, vsekakor prvi in edini doslej znani primer te specifične zvrsti asketične literature v slovenskem jeziku. Med viri, po katerih je doslej neznani gorenjski pisatelj napisal ali priredil to delo, je verjetno na prvem mestu obsežna knjiga *Das Grosse Leben Jesu* bavorskega kapucina Martina Cochemskega (Martin von Cochem, 1634–1712), tedaj znamenitega pisatelja asketične, hagiografske in druge teološke literature. Njegove knjige so bile zaradi živahnega sloga in nazornega baročnega prikazovanja teološke vsebine s pomočjo pripovedne tehnike zelo priljubljene in so izhajale v številnih izdajah v 18. stoletju — kljub hudemu odporu razsvetlencev in celo kljub državnim prepovedim — in še pozno v 19. stoletje. Edino delo Martina Cochemskega, ki je v slovenščini izšlo

Poljanski rokopis
Foto Arhiv Matija Ogrin

»Tukei prav svet Hieronimus, de je en gemein vuk, de taista vohct je deržu Šentjanž Evangelist. [...] Na taisti ohcti je bla Mati Jezusova, zakai svet Šentjanž je biu nje sestere sin. [...] Leta nje sestra, Maria Salome, ta gospodina Zebedeja, je šla k nje inu prav: »Jest sem moiga sinu Johanesa uženila po navadi te postave, zatori te prosem, de bi ti meni pomagala h te ohcti perpraulat.« [...] Zatori je ona šla is soja sestru pruti Kana neketere dni pred ohctjo, deb one ta ohzt perpraule. Iz tega se nikolku dol vzame, de ohct je bla sv. Johanesa, dokler ta luba Maria Divica tu posvetnu ni več čislala, al k službi soje sestere inu zavol žlahte je ona kjekei šla, ter je tam vse reči podvižala, kar je narbolši mogla. [...] Al Mati Božja je povsod gledala, kar je blo potrebni ga, inu koku se imajo te špiže naprej postavti, zatori je ona zamirkala, de je vina zmankalu. [...]

Potem je šla ona iz velikem zaupainam k Jezuso, ktir je koker en ponižen per dureh na enimo kraj sedu, inu je diala k nemu: »Moi narlubeznivši sin, vina ni več tu jnu moja sestra je sromaška; jnu jest navem, kje bi mi vinu vzeli, de ta ohct bode dober inu spoštenu končana. Ti zamoreš nam pomagat, aku očes.« Jezus prav k nje: »Žena, kaj je meni inu tebi za tu?« Al koker bi otu reči: Ti veš, de jest iz moje božje moči znam čudeža striti, inu ne iz človeške moči. Al ta božja natura jest nimam od tebe, zatori jest nisem dolžan čudeža delat po toimu pogirvan [po tvoji želji]. Dokler po Bogstvo jest nisem dolžan tebi pokorn biti, tudi moja ura še ni peršla, čudeža delat.« (str. 47, 49)

kot tiskana knjiga, je *Razlaga svete maše*, v dveh izdajah celo ob koncu 19. stoletja. Toda pred tem so naši duhovniški in redovniški pisci ter bukovniki prevedli ali predelali že plejado njegovih knjig, ki so krožile samo v rokopisih. Skoraj gotovo je, da je pisec besedila, ki ga nosi *Poljanski rokopis*, poznal obsežno delo *Das Grosse Leben Jesu* in iz njega za-

jemal. Toda hitra, zasilna primerjava (nikakor ne zadostna) kaže, da se besedili močno razlikujeta. Ohranjeni prvi listi *Poljanskega rokopisa*, denimo, se začnejo s poglavjem: *Ta peta postava: Kir je gospud Jesus Christus u Betlehem rojen biu*. Začetek tega poglavja ustreza v Cochemovi obsežni knjigi 54. poglavju: *Wie Maria und Joseph nach Bethle-*

hem reifete. Snov obeh poglavij in potek pripovedi se precej ujemata. Toda besedili kot taki se močno razlikujeta. Avtor *Poljanskega rokopisa* je — če je res prevajal in prirejal po Cochemovi knjigi — zelo svobodno predeloval, povzemal in mestoma celo dodajal vsebino, ki je pri nemškem kapucinu ni zaslediti. Zdi se, da je bil neznani slovenski pisec v določeni meri samostojen in je po svoje priredil to obsežno premišljevalno besedilo.

Najsi bo z njegovimi viri tako ali drugače: napisal je po obsegu impozantno besedilo, v katerem na specifično baročen način razvija zgodbe iz evangelijev, jih dopolnjuje z mnogimi čisto človeškimi predstavami o svetih osebah, poteku dogodkov, raznih detajlih, in tako to, kar je v evangeliju strnjeno v nekaj stavkov, preoblikuje v čutno-nazorno, razgibano in slikovito *pripoved*, polno naravnega človeškega čustvovanja, pa tudi legendarnih in gnostičnih drobcev ter doživetega krščanskega izročila. Pomudimo se ob lepem odlomku iz XVII. postave o čudežu na svatbi v Kani Galilejski.

V tej zgodbi že spočetka opazimo prvine, ki jih v evangeliju ni, marveč izvirajo iz ljudskega in patrističnega izročila: da se je na svatbi v Kani poročil sv. Janez Evangelist, da je bila Mati Božja sestra njegove matere itn. Te drobce je pisatelj vpletel, ker je spoštoval izročilo, hkrati pa je z njimi pripoved o svetih osebah postala bolj človeška, bližnja našemu izkustvu — saj so v resnici tudi oni bili ljudje in so skrbeli za jedi in opravke. Hkrati pa je pisec zelo pozoren na notranji, evangeljski smisel dogajanja. Tako se v *Poljanskem rokopisu* prepletajo, oživljeni v barvito pripoved, teologija z legendo, kanonično z domišljijским in dogma s pristnim vživetjem v človeške položaje in čustvovanja. Prav s tem pripoved postane umetniško prepričljiva in duhovno navdihujoča. Jezik besedila je sicer močno zaznamovan z gorenjskim govornim jezikom, a vendar dokaj blizu tedanji knjižni normi in z razmeroma urejenim pravopisom.

Prav posebno presenečenje pa nam *Poljanski rokopis* razkrije še, ko med raznim rokopisnim gradivom odkrijemo, da hrani Arhiv Republike Slovenije del rokopisa (prim. Register NRSS Ms 028), ki vsebuje *isto* slovensko besedilo, le da je nekaj desetletij, morda pol stoletja starejše. Ta rokopis, ki je nastal sredi 18. stoletja, je bil nekoliko manjšega formata (a še vedno kvart), zato je obsegal čez 900 strani besedila; od teh je žal ohranjenih le 80. Toda to povsem zadošča za podrobno primerjavo — tako besedilno kakor jezikovno. *Poljanski rokopis* je od besede do besede prepisan iz rokopisa v Arhivu Slovenije, le da z določenimi jezikovnimi odmiki od starejše verzije, ki je, za čuda, v tem primeru bolj knjižna, mlajša pa za spoznanje bolj zaznamovana z gorenjskim govornim jezikom. (Takšni so popravki, kakor npr. napou > napu; dol obernene > dolubernene; niegou > negou idr.)

Vsekakor je *Poljanski rokopis* — s svojim delno ohranjenim »arhetipom« vred — čudovit primer baročne literarne ustvarjalnosti, ki se je od besedil teološko-dogmatičnega značaja, kakor so denimo katekizmi, že močno razvila v smer pripovedi, imaginacije in slikovitosti, torej umetniške literature — ob tem pa vseskozi ostaja v živi kontinuiteti s tradicijo, a jo tudi deloma svobodno variira. Hkrati nam oba rokopisa o Jezusovem življenju dokončno izpodbijeta zakrnelo, nestvarno predstavo o rokopisih kot tekstih, ki si jih je kdo pripravil le kot manj pomembne zapiske za zasebno rabo. Nasprotno, oba rokopisa sta na vogalih porjavela, tolikokrat sta šla iz rok v roke, od hiše do hiše. Besedilo je bilo med ljudmi tako priljubljeno, da se je nekdo odločil, da stari rokopis prepíše, in s tem je besedilo znova zaživel. Ali bolj učeno povedano: v *Poljanskem rokopisu* je ohranjeno slovensko baročno besedilo, ki mu je bila pot do tiskane knjige zaprta zaradi naših jožefincev in razsvetljencev, vendar je krožilo med slovenskimi ljudmi s pomočjo stare rokopisne kulture. V času okrog leta 1800, ko so naši razsvetljenci tiskali

MOLITOV K ČAST' TE SVETE KRVI, KTIRA JE IZ STRAN' KRISTUSOVE TEKLA

Bodi počešena, o ti presveta Kri, ktira si iz stranske rane Jezusove tekla, inu k zadoststurjenu vseh grehu celga svejta si prelita bla! Is serčno lubezenjo inu andohtjo častim jest tebe, inu iz globoko ponižnostjo molem jest tebe!

O ti narsvetejši Kri, kaj za ena velika čast je tebi ta sladki Jezus skazu, de je on tebe v svojm žlahtnim sercu ukol nosu, inu sa skazat svoja narveč lubezen k tebi, ni poprej [tebe] prelit otou noter da svoje smert'. [...]

Zavol' tiga savupam jest celo gvišnu skuz tebe celu odpušajne mojih grehu dasečt: jnu enu popolnoma sadost sturjejne vseh mojih dougu zadobt. O ti Božja Kri, ko b' jest tebe le vrednu na pomuč poklicat inu moji duš' kraftnu k nuc strit zamogu! Ah, vzemi ,saj te goreče žele mojga serca gor, inu pusti si tebi moja mlačna andoht dopasti. Te lubi angeli nej tebe na mest mene molio; jnu vsi svetniki nej tebi na mest mene ta doužna čast skažejo.

O ti luba, o ti kraftna serčna Kri! jest lubem, jest posvečujem tebe jnu občutem pruti tebi enu posebnu nagnene inu zavupajne.

O ti vroča Kri, o ti gnad pouna Kri Jezusuva! Ah, užge moja duša v tvoi svet' lubezen, inu zvesel moje serce is tvoia Božja kraftio.

O roženfarbana Kri, plači moje douge, inu govor zame vse dober per Bogu, tvojmo Očeto!

O Nebeški Oča, jest postavem tebi pred oči ta nardražiši Kri, katira iz te stranske rane tvoiga Sinu je tekla, jnu posebnu taiste narkraftniše kaple, katire na dno njegovga serca sa ležale inu ta narzadnikrat sa prelite ble; inu taiste Božje kervave kaple ofram jest tebi k operil' moje duše, inu k vunzbrisanu useh mojih grehu inu dougou. Ena sama od letih kapelc ie več vredna, koker use dougou celga svejta! Zatori bodo ja lete nardraži serčne kapelze pred tabo velale za moje – aku lih velike inu teške – dolge inu štrafenge plačat.

Zatori prosem jest tebe skuz ta Božja kraft lete Božje Kervi, inu zarotim tebe skuz ta lubezen, is katira je Kristus taista is dno svojga serza preliv, de b' ti perpustu v moj smert, kader bodo use moje dobre inu hude dela vagane, le ena sama od letih kervavih kapelc skuz mojga zvestiga Angelza Varha k moim dobrim delam perložt! – tok' očem jest zagvišan inu potroštan od tebe ena gnadlova sodba perčakat.

Amen.

Lublanske Novice in druga temeljna razsvetljenska dela, je *Jezusovo življenje v sto postavah* izšlo nekje na Škofjeloškem v novi rokopisni izdaji. To velja, da bi se zapomnilo, lahko rečemo z Martinom Krpanom.

Glede na čudovito vsebino rokopisa, v kateri si podaja roke mnogo takega in še več, kot je o Jezusovi človečnosti in božanskosti izražalo ljudsko izročilo Slovencev, se ni čuditi, če je to besedilo doživel v slovenskem jeziku več prepisov, morda celo več predelav. V njem je najti duhovno branje za vse

liturgično leto, prisrčno in hkrati globoko. Še posebej poglobljeno pa je predstavljen najpomembnejši, velikonočni del Jezusovega življenja — njegovo odrešilno trpljenje. Izmed mnogih besedil o velikonočnem času izberimo vsaj eno molitev, tako lepo in globoko, da nas lahko spremlja vse leto.

(dr. Matija Ogrin, višji znanstveni sodelavec
na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede
ZRC SAZU, Ljubljana)

Božidar Premrl

SVETO IME IHS

Na Primorskem, še posebej na Krasu in v Vipavski dolini, zelo pogosto vidimo Jezusov monogram IHS. Najpogosteje mu je v zgornjem delu dodan križ, ponekod celo razpelce s križanim, spodaj pa goreče srce ali trije žebelji. Redkeje je IHS upodobljen na hostiji v monštranci. Tu in tam so njegovi znaki v napačnem zaporedju — kot SHI.

Največkrat je vklesan na prekladah dvoriščnih portonov in hišnih portalov kmečkih domačij, včasih tudi na okenskih okvirjih, na oklepih vodnjakov, na konzolah, ki nosijo *gank*, in na vogelnikih stavb. Ponekod je naslikan na fasadah ali vrezan v njihov omet. Na Gorenjskem ga je bilo videti tudi na kovanjih okenskih rešetkah. Pogosto ga vidimo na kapelicah, kamnitih križih in drugih nabožnih znamenjih ter celo na panjskih končnicah v čebelnjakih. Tu in tam ga opazimo celo na kamnih podpornih zidov na strmem zemljišču. Izjemni so mejniki nekdanje jezuitske zemljiške posesti v Podbregu na gornjem Vipavskem, na katerih je IHS tudi v vlogi grba jezuitskega reda.

Znamenje IHS so vrezovali, slikali in oblikovali tudi na raznih predmetih nepremične in premične hišne opreme: na oklepih ognjišč iz klesanega kamna, zglavnikih za polena, pečnicah, glavnih stropnih tramih kmečkih *hiš*, omarah in skrinjah, miznih ploščah, naslonjalih stolov, končnicah zibelk, posteljnih škarjah, obodnih škatlah in pušicah za spravilo drobnih reči in pripomočkov. Vrezovali so ga na kmečkih orodjih in pripravah, kot so nečke, greben za česanje lana, jarem za volovsko vprego ... Vidimo ga tudi na raznovrstnem starem posodju: vrezano je na kamnih za mast in na kamnitih možnarjih, naslikano na majolikah, oblikovano na modelih za maslo in za potico, na lončenih skledah, vrčih, ženitovanjskih krožnikih, lesenih žličnikih ...

Žene in dekleta so ga vezle na prte in prtice za razne namene in priložnosti, najpogosteje na velikonočne prtice in zavesice za bogkov kot, ter na mrliške ali *parne rjuhe*. Spretno gospodinje so oblikovale IHS na svatovski pogači in božičnem kruhu ter na velikonočnih pirnih.

Na cerkvenih zunanjščinah je ta sveti monogram največkrat na portalih in na vzdanih ploščah na hrbtni strani prezbiterija, včasih na pročelni rozeti in na vrhu zvončnice, v notranjosti cerkva pa na stenskih slikarijah, na oltarjih in oltarnih prtih, na kamnitih kropilnikih, na nebesnem baldahinu ali nebu, na banderih, na mašnih plaščih, izjemoma celo na brisači za duhovnika. In, seveda, na hostijah. Neredko je upodobljen tudi na molitvenikih, *hišnih žegnih*, podobicah in svetinjicah.

Na kmečkih domačijah so si razlagali znamenje IHS kot Jezusovo navzočnost v hiši, kot znamenje, da je hiša *požegnana*, da so ljudje v njej verni in pobožni. Pri Jernačevih v Slopah sem slišal: »Mi smo imeli to, kakor da je en kos božjega. Vsak, ki je prišel, je vedel, da so tukaj kristjani.« Predvsem pa so razumeli IHS kot versko znamenje, s katerim se je hotela domačija in družina izročiti v božje varstvo: »Stari ljudje so hoteli imeti povsod nekaj božjega, kot božji blagoslov. To je tisto zaupanje v božje varstvo.« In še: »To je bilo nekakšno znamenje, da nas bo Bog bolj varoval.«

Jezujski grb nad portalom šentjakobske cerkve v Ljubljani

OBLIKE IN RAZLAGE ZAMENJA IHS SKOZI ZGODOVINO
 Monogram IHS je bil prvotno okrajšava za grško obliko Jezusovega imena *ΙΗΣΟΥΣ* (= *IESUS*), ki jo sestavljajo prvi dve črki *jota* in *eta* in zadnja črka *sigma*. Grki so torej brali to okrajšavo kot *IES*. Ko se je v nespremenjeni pisni obliki prenesla v besedila v latinskem jeziku, pisana v latinici, se je pomen teh črk polagoma zabrisal in so jo začeli brati kot kratico IHS (ihs) ali JHS, v kateri so vsaki črki pridali pomen začetnice besede.¹ Tedaj je IHS dobil pomen *I(esus) H(ominum) S(alvator)* — Jezus, Odrešenik ljudi. Ta monogram z izjemnim simbolnim potencialom je v teku stoletij navdihnil še vrsto drugačnih razlag, ki pa imajo vse isto vsebinsko jedro. V latinskih sta najbolj znani *In hoc signo (vinces)*, V tem znamenju (boš zmagal), ter *In hoc salus*, V tem je rešitev, v grški pa *Iesus Christos Soter*, Jezus Kristus Odrešenik.

Češčenje tega svetega monograma je še posebej širil sv. Bernardin Sienski v 15. stoletju, ki ga je okrasil s sončnim krogom z dvanajstimi žarki. Papež Martin V. mu je leta 1427 dodal še križec, k njegovi

splošni rabi pa je največ prispevala Družba Jezusova, ki jo je leta 1540 ustanovil sv. Ignacij Lojolski in prevzel IHS za njen grb ali emblem. V jezuitskem grbu je običajno na prečki H-ja še križ, spodaj pa so trije žebli ali srce s tremi žebli. Jezuiti so iz okrajšave IHS izpeljali še nekaj razlag zase, na primer: *Iesu humilis societas*, Jezusova ponižna družba, in *Iesum habemus socium*, Jezusa imamo za tovariša.²

Še številnejše so ljudske izpeljave v drugih jezikih: pri Nemcih *Jesus Heiland Seligmacher*, Jezus Odrešenik Zveličar, pri Hrvatih pa, na primer, *Isus Hrist Spasitelj*, Jezus Kristus Odrešenik, in *Isus hranitelj svijeta*, Jezus hranitelj ljudi.

KAKO RAZLAGAMO POMEN TEGA ZNAMENJA NA SLOVENSKEM

V naših nabožnih pesmih se je v zvezi s češčenjem Jezusovega imena uveljavil izraz (*sveto*) *sladko ime Jezus*. *Sladka imena* so tri: Jezus, Marija, Jožef, in zanje so oblikovani trije monogrami. Z monogramom IHS je bilo najbolj razširjeno Jezusovo ime, pogosten je bil tudi Marijin monogram (marsikje v paru z Jezusovim), Jožefov monogram pa je videti bolj poredko.

Na Slovenskem je IHS porodil pravo bogastvo razlag in njihovih različic. Večina razlag, ki so navedene v naslednjih vrsticah, pa je bila zapisana na Primorskem.

JEZUS V HOSTIJI SVETI

(*Jezus hostiji sveti; Jezus v sveti hostiji; Jezus hostija sveta; Jezusova hostija sveta; Jezusova hostarija; Jezus Hostije Sveto; Jezus hostija svetà*)

JEZUS V HOSTIJI SKRIT

(*Jezus hostiji skrit; Jezus v sveti hostiji skrit; Jezus, skrit v hostiji; Jezus Kristus v hostiji skrit; Jezus hostijin sin; Jezus hostija sin; Jezus hostija stvarnik; Jezusova hostija sveta; Kristusova hostija; v imenu hostije; hostija; sveta hostija; Jezus kruh sveti; Jezus, skrit pod podobo kruha*)

JEZUS HIŠA SVETA

(ime hiše svete; iz hiše svete; sveta hiša; Jezus, hiša skrivnosti; Jezus, hiša skrivnostna)

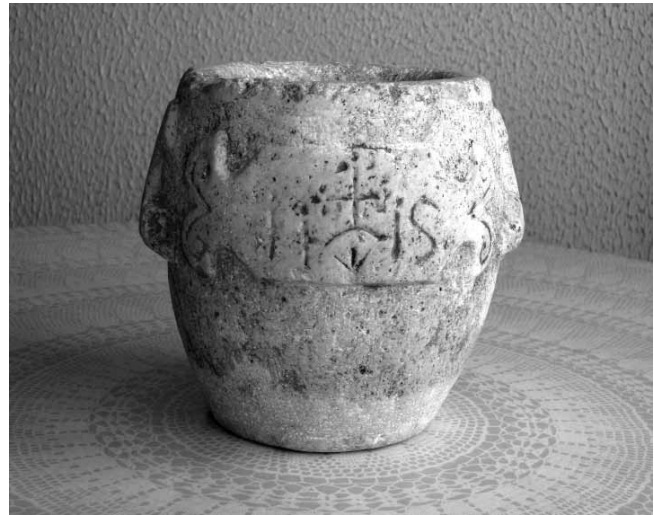
JEZUS HVALJEN, SLAVLJEN

(Jezus, hvaljen si; Jezus, hvaljen sin; Jezus, hvaljen sveti; Hvaljen Jezus; Hvaljen Jezus Kristus; Hvaljen bodi, Jezus; Hvaljen bodi, Jezus Kristus; Slavljén bodi, Jezus Kristus)

JEZUSOVO SRCE

(srce Jezusovo; sveto srce Jezusovo; presveto srce Jezusovo; sladko srce Jezus; sladko srce Jezusovo; sladko srce Jezus in Marija; presladko srce Jezusovo; Sladko bodi, srce Jezusovo; Jezusovo hvaljeno srce; Hvaljeno bodi, Jezusovo srce; Isusovo hrabro srce)

Okrašeno okno hiše Matijaževih v Kočah na Pivki

Kamnit možnar Županovih iz Budanj

SVETO REŠNJE TELO

(znak Svetega rešnjega telesa; Presveto rešnje telo; Jezusovo telo, srce; Kristusovo telo)

SVETO SLADKO IME JEZUSOVO

(ime Jezus; ime Jezusovo; Jezusovo ime; sveto ime; sladko ime; sladko ime Jezus; sladko ime Jezusovo; sveto sladko; sveto sladko (prtiček);³ sveto sladko IHS; sveto sladko ime Jezus in Marija; Kristusovo ime; ime hvaljeno srce)

JEZUS KRISTUS

(Jezus Kristus, sin božji; Jezus Kristus Signore; Jezus Hristus slava; Jezus Hristos; Jezus Hristus sakrament; Jezus Hristus sanktus; Jezus Hristus Sanctus; Isus Hristos Sanktus; Isus Kristus Sanktus; Isus Hristus; Isus Kristus; Kristus; Kristus, kralj sveta; Kristusovo trpljenje)

EVHARISTIJA

(evharistija, hostija; evharističen znak; Jezus, evharistični sveti)

JEZUS KRISTUS ODREŠENIK

(Jezus Kristus Odrešenik; Jezus Hristus Odrešenik;

IHS z vinsko trto in pšeničnim klasjem v molitveniku
Presveta evharistija, Celovec 1915

Jezus, odrešenik sveta; Jezus, božji sin odrešenik; Jezus Kristus Zveličar

IESUS HRISTOS SOTER

(Jezus Hristós Zoter; Jesus Hristós Soteriós; Isus Hristos Soter; Isós Hristós Sotér; Jezus hominum soter)

JEZUS KRISTUS SALVATOR

(Jezus Hristos Salvatore; Jezus Hristus Salvatore; Jezus Hominum Salvator; Jezus Hominibus Salvator; Jezus Hristos Salvadór)

IN ŠE NEKAJ NEOBIČAJNIH RAZLAG:

Jezus hebrejski sin; Jezus Kristus sureksit; Jezus hozana sveti; Il Ho Sana; Jéhušuva.

Številnih izvirnih razlag se je domislil župnik Vid Premrl v Slivju. Naj navedemo nekaj izbranih:

*Jezus, hram svetosti
Jezus, hrepenenje src
Jezus, hrana svetnikov
Jezusu hočem služiti
Jezusu hočem slediti
Jezusu hvaležen sem
Jezusov hlapec sem
Iesus horror Satanae, Jezus strah Satana
Iesus hospes sanctorum, Jezus gostitelj svetnikov
Iesus humilis Salvator, Jezus ponižni Odrešenik
Hvaljeno bodi, sveto ime Jezusovo!*

Med zgoraj navedenimi ljudskimi razlagami so bile najpogostejše (z vštetimi različicami vred): *Jezus v hostiji skrit; sladko ime Jezus; Jezus v hostiji sveti; Jezus Kristus in Jezus hvaljen; slavljen*, med duhovniki pa praviloma velja *Jezus Hristos Soter*. Nekateri vprašani so pojasnjevali pomen monograma IHS s približnimi, opisnimi odgovori: da je to verski, cerkveni, krščanski ali katoliški znak; nekaj krščanskega, krščanska ali cerkvena reč; sveta stvar ali sveta beseda; nekaj božjega, ena reč božja, ena pobožna reč; božje znamenje ali božji žegen.

IZBRANA LITERATURA O ZNAMENJU IHS:

James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti* (Zagreb, 1991).

Dž. K. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola* (Beograd, 1986).

Lexikon der christlichen Ikonographie, Zweiter Band, Allgemeine Ikonographie (Rom - Freiburg - Basel - Wien, 1970).

Anđelko Badurina ur., *Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršćanstva* (Zagreb, 1979).

Neues universal-Lexikon nachschlagewerk in drei Bänden, Band II (Köln, 1976).

Ludwig Traube, *Nomina sacra* (München, 1907).

Webster's New Collegiate Dictionary, Based on Webster's New International Dictionary (Second Edition, Copyright 1956 by G. & C. Merriam Co.)

(Božidar Premrl, komparativist, Ljubljana)

Fotografije Božidar Premrl

1 Ker so pisali *sigmo* tudi v obliki, podobni latinični črki C, sta v pozni antiki nastali tudi različici IHC in JHC.

2 V svojem grbu ga ima tudi zdajšnji papež Francišek, prvi jezuitski papež v zgodovini.

3 Na Krasu marsikje pravijo tako prtičku, na katerem je izvezen IHS.

Zinka Zorko

LITERARNO USTVARJANJE V PORABJU

Prva slovenska romana Franceka Mukiča

Slovensko Porabje na Madžarskem se je v zadnjem desetletju obogatilo z dvema romanoma Franceka Mukiča, ki sta pisana v slovenskem in prekmurskem knjižnem jeziku. Ta je nastal v 18. stoletju in temelji na goričkem prekmurskem podnarečju. Govori Porabja, zlasti vasi Gornji Senik, Števanovci, Andovci, Verica in Sakalovci, na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in besedijski ravni spadajo k temu podnarečju. Oba romana sta predstavljena tudi v slovenski zborni knjižni jezik.

I. GARABONCIJAŠ — PORABSKA LEGENDA

Prvi Mukičev roman *Garaboncijaš — Porabska legenda* je izšel v Murski Soboti pri Podjetju za promocijo kulture Franc — Franc, d. o. o., v sodelovanju z Zvezo Slovencev na Madžarskem leta 2005. Leta 2007 je pri isti založbi izšla prestava tega romana v slovenski zborni knjižni jezik z naslovom *Črnošolec*.

Francek Mukič, urednik slovenskega Radia Monošter, rojen na Gornjem Seniku, je končal študij slovenskega jezika in književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti. Objavljati je začel že v sedemdesetih letih v *Narodnem koledarju* pri takratni Demokratični zvezi južnih Slovanov na Madžarskem, leta 1973 so mu objavili črtico *Sodnik*, leta 1976, ko je bil že študent na Filozofski fakulteti v Ljubljani, pa otroško poezijo. Pri Mohorjevi družbi v Celju so mu leta 1982 objavili v knjižici *Slovensko Porabje* povest *Poteptani češnjevi cvetovi*. Posvetil se je publicističnemu in jezikoslovnemu delu ter objavil: *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar* (1993), *Slovensko slovnico* (1997), *Spoznavanje slovenstva* (2002) in *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (2005). Zelo pomembni sta tudi njegovi knjigi *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj I* (2001) in *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj II* (2003). Kot publicist je objavljaj komentarje in razmišljanja v časopisu *Porabje* in v *Slovenskem koledarju*. Konec devetdesetih let 20. stoletja je bil urednik *Slovenskega koledarja*.

Na ovitku knjige *Garaboncijaš* je zapisano: »Strašljiv uboj mladeniča Marcija Lončarja, ki se zgodi blizu

njegove rodne domačije v Gornjem Seniku v Slovenskem Porabju le streljaj od takrat hermetično zaprte državne meje med Rákosijevo Madžarsko in takratno Titovo Jugoslavijo, je uvodni impulz in hkrati rdeča nit zgodbe, ki jo pisatelj hote pušča odprto. Zakaj? Preprosto zato, ker gre za razne uradne in neuradne (re)konstrukcije tega primera, okoli katerega se je napredla prava legenda, ki še danes ni povsem ugasnila. Še več: okoli Marcijevega uboja se je napletlo obilo psevdorazlag, zato je pisatelj poiskal kar nekaj pričevalcev, med drugim tudi Tonyja Sorodnika in porabskega Slovenca, ki sedaj živi na Koprskem. A zločin, ki je takrat vznemiril in razklal vso porabsko pokrajino, čeprav je preteklo že veliko vode, ostaja še vedno luna, ki se nam smeje kaže v mlakuži.

Seveda se Francek Mukič ni mogel niti smel izogniti takratnemu burnemu povojnemu času, v katerega nas popelje s svojo novinarsko-reportažno žilico. Tako pred bralčevimi duhovnimi očmi 'rekonstruira' prihod sovjetske Rdeče armade, povojne razprtije med takratno prosovjetsko madžarsko oblastjo in slovenskimi partizani ter začetke postavljanja dejanskih in duhovnih pregrad med obema državama. Marci Lončar se je z vsem srcem in mladostno vihravostjo predal vihri takratnih časov, kakor tudi strastni in nedoumljivi ljubezni. Mukičev roman se skozi analitično pripovedno tehniko skuša približati odgovoru na vprašanje, kaj ga je stalo življenja — sledenje izzivom časa ali odzivanje na klice ljubezni.«

GARABONCIJAŠ (STRAN 150–151):

»Niške ne vej, kà se je zgodilo v Zalaegerszegi z Marcinom, ka tau nikdar njumanej vöovado. Nej starišom, nej sestram, nej pajdašom. Skrivnost je odneso s sebov v grob. Vsakši, što ga je pozno tisti cajt, pravi, ka se potom tistoga, ka so ga za devet gni vöpüstiti z vauze v Zalaegerszegi, spoj pa spoj spremeno. Skor takši je biu, kak če bi odnémo. Sploy se je v sé zapro. Skor nikanej gučo. Z domanjimi je tó samo telko pripovejdo, kelko je spoj mujs bilau. Spejvo je več tó nej, če rejsan je prva cajta trnok eričen biu po spejvanji. Kak če bi nika čüto.

— Zadnji den pred smrtjov je biu trnok veseli. Spejvo je, füčko, se špajso, norijo delo.

— Kak se zna, ka so ga trikrat strejlili?

— Domanji so čüli. V künjski steni so našli tri patruline hüzzline tó. Pa tri rane na prsaj pa šinjeki so tó na tau kazale.

— Takšo formo so ga zavadili vsi trgé patruni.

— Djenau.

— Morilec je mogo biti dober strejlec.

— Tau tak. Sploy pa, ka je nikoga drügoga nej rano.

— Družina je ranč večerdjala, nej?

— Ja, šalato so geli: oča Djauži, mati Marca, Marci, sestra Angela pa mali Lali.«

ČRNOŠOLEC (STRAN 199):

»Nihče ne ve, kaj se je zgodilo v Zalaegerszegu z Marcijem, saj tega ni nikomur izdal. Ne staršem ne sestram ne prijateljem. Skrivnost je odnesel s seboj v grob. Vsakdo, ki ga je poznal v tistih časih, pa ve povedati, da se je po prihodu z devetdnevnega zasliševanja docela spremenil. Bil je skorajda tak, kakor bi bil onemel. Popolnoma se je zaprl vase. Komaj kaj je *gučal*. Tudi z domačimi je govoril le najnujnejše. Ni bilo več nobenega petja, po čemer je bil tako zelo znan. Kakor bi bil nekaj slutil.

— Zadnji dan pred smrtjo je bil menda izredno vesel. Pel je, žvižgal, se šalil, kajne? Ljudje bi morali tako živeti že tudi tedaj, ko še nismo stari, še ne umiramo! Kako se ve, da so bili trije streli? se je zanimal Tibi.

— Domači so slišali. Našli so tudi tri nabojne tulce v kuhinjski steni. Pa seveda tudi iz treh strelnih ran na prsih in vratu se je dalo marsikaj sklepati.

— Torej so zadele vse tri krogle.

— Natanko.

— Morilec je moral biti izkušen strelec.

— Vsekakor. Še zlasti, ker ni ranil nobenega drugega.

— Družina je večerjala, kajne?

— Da, jedli so solato. Pravzaprav so ravnokar končali; oče Jožef, mati Marca, Marci, sestra Angela in mali Lali.«

Jezikovna analiza odlomka iz romana *Garaboncijaš* potrjuje, da slovenski govori v Porabju spadajo v goričko prekmursko podnarečje z jakostnim naglaševanjem in z ohranjenimi nepremičnim, premičnim, mešanim in končniškim naglasnim tipom.

Dolgi samoglasniki so enoglasniki i, ü, u, ö, ę, օ, a ter dvoglasnika ej in au. Kratki naglašeni samoglasniki se pojavljajo tudi sredi besede kot odrazi akutiranih in umično naglašanih glasov. V citiranem odlomku iz *Garaboncijaša* so narečni samoglasniki: ü: je füčko, so čüli, hüzzlini, drügoga; u: je gučo; ö: so vöpustili, tó; e: den; ej: rejsan, so strejlili, ne vej, nikanej, je pripovejdo; au: tau, je bilau. Upad samoglasnikov je redek, najpogostejši je v deležnikih na -l za moški spol: je odnemo 'onemel', je spejvo 'pel',

bi čüto 'slutil'. Narečne soglasniške premene so pogoste: niške 'nihče', gni 'dni', spoj 'sploh', domanji 'domači', kelko telko 'kolikor toliko', trge 'trije', večerdjala 'večerjala'.

V oblikoslovju so ohranjeni vsi trije spoli, med števili se redko opušča dvojina. V orodniku ednine se pojavlja končnica -ov: s sebov, pred smrtjov; v mestniku množine pa za vse spole -aj: na prsaj. Ohranjena je trda pridevniška sklanjatev: drügoga. V besedju je ohranjenih veliko starih slovenskih besed, tudi prevzete besede in kalki so pogosti: stariši, što 'kdor', ka 'da', nikanej, gučati, trnok 'zelo', se zna 'se ve'. Prevzete besede iz nemščine so pogoste: cajt, mujs, se je špajso, šinjek, patrún, djenau 'točno', nekaj je tudi madžarskih: hüzzlin 'tulec', več pa je kalkov: je nej vöovado 'ni izdal', so vöpistili.

II. VTRGNJENE KORENJÉ

Drugi roman Franceka Mukiča *Vtrgnjene korenjé* je izšel leta 2010, prestava v slovenski knjižni jezik *Strgane korenine* pa leta 2011.

NA OVITKU ROMANA:

»Pisanje literature mi pomeni krvavo bitje z bežečim časom. Prvič zato, ka zavolo nesmilene asimilacije nakraci skor nede več v Porabji lüdi, ki bi gučali pa šteli slovenski ... Komi pa te pisati? Po drugom tali zato, ka sem se ke-snau odlaučo, ka bi zato ešče tak tö potrejbno bilau vloviti pa v knjigin ramek djati ništarni življenjski obliskov z našoga Slovenskoga Porabja. Tau tö nej baja, če se moje reči nedo daleč čüle. Pauleg tö živéjo lidgé, nej samo daleč. Glavno je, ka če bi koga don brigale, ji leko najde, porabske krčsance, v mojjaj pisanjjaj. Če drugoga aska nede z njij, te do leko služile, porabske bliskëtance, kak spomini na odpüstnici s špitau. Na nej de zamerkano, ka so s slovenskoga narodnoga tejjla vövrezali slejpo klobaso. Zapisano de don tau, ka se je té višišnji tau našoga tejjla — Slovensko Porabje — vözlükjno, zato ga je trbölo völüčiti. Brezi slepiča človek leko živé. Brezi spomina pa — nikak nej.«

V romanu se odstira življenjska zgodba Jožefa Gumilarja. Leta 1950 so ga izgnali iz Porabja — z Gornjega Senika — v madžarsko taborišče Hortobagy kot takrat družbi nevarnega državljana skupaj z bratom Viktorjem, ki se je vrnil z ženo iz Amerike, z bratovo družino, s sestro in starši. V taborišču so garali na veleposestvu tri leta in pol. Domov se ni smel vrniti, ostati je moral na Blatograjski pusti v Blatogradu.

Zgodba se razvija ob pogovorih v gostilni s poštarjem Ferijem, študentom zgodovine in svetovne književnosti na univerzi v Budimpešti. Na dvorišču Gumilarjevega doma sta rasla lipa in hrast, ki je pognal korenine iz zemlje, in Jožef ju je vztrajno obsekaval in zažigal. S težavo je dobil dovoljenje za obisk rodnega Porabja, rojstne vasi Gornji Senik, vendar ni našel ne domače hiše ne hleva, vse je bilo zaraščeno in uničeno. Na avtobusu se je peljal iz Monoštra proti nekdanjemu domu, ko ga je prepo-

znala potnica Marta, sestra Rezike Štajer, v katero je bil zaljubljen, ko mu je bilo devetnajst let. Njegov oče je tej ljubezenski zvezi zelo nasprotoval. Marta mu je zaupala, da je Rezika sedaj poslovodkinja vaške trgovine daleč od Porabja. Sorodniki so mu poslali Rezikin naslov in s poštarjem se je dogovoril, da se bo v pismih nekdanji ljubici podpisoval s psevdonimom, Rezika pa bo pošiljala svoja pisma na Ferijev naslov.

Roman ima štiri dele. V drugem delu se že začne odvijanje njunih življenjskih zgodb, zapisanih v pismih po letu 1981. Rezika mu je odstirala bridkosti svojega življenja, svoj nesrečni zakon z grobim vojakom Lukacsem in odraščanje svojih treh otrok. Jožef je v pismih podoživljal trpljenje svoje družine v taborišču, naključno poroko z Angelo, ki je nikoli ni imel zares rad, in življenje svoje hčerke. Bil je zaposlen, priden delavec, vendar se mu je zdravje začelo krhati, oči so mu začele pešati. Srečen, da sta se vendarle zopet zblížala, je v eno izmed pisem priložil dve dehteči šmarnici, roži ljubezni. Za njena pisma so izvedeli tudi v upravi državne varnosti, zato so Reziko večkrat zasliševali. V pismih sta se dogovorila za srečanje v Sombotelu in preživela sta v hotelu nekaj srečnih trenutkov, kot da bi bila mlada zaljubljenca. O tem srečnem doživetju, o tej znova najdeni ljubezni in neizmerni človeški bližini je Jožef poročal prijatelju Feriju. V pismih Reziki je sporočal, kako čudovito cvetita na njegovem dvorišču Hrastič in Lipica — njuni prisposobi, saj bi ju lahko imenoval tudi Jožef in Rezika. Odpovedovati mu je začel vid, zato si je omislil telefon, da je lahko klical in slišal svojo ljubico. Največja umetnost življenja je postarati se z veliko mero ljubezni in radosti v srcu. Rezika mu je sporočila, da ji je umrl mož, Jožef pa se je spopadal z vedno novimi boleznimi. Leta 1990 je dočakal prvo demokratično izvoljeno madžarsko vlado. Leta 2007 je gledal televizijski prenos polnočnice.

BESEDILO IZ ROMANA VTRGNJENE KORENJÉ
(STRAN 249–250):

»Kak če bi nej dobro vüdo, je skor zijo Jožef Gumilar v televizijo, v šteroj so nutpravili, ka do tisto leto, 2007-oga leta, državno paunaučnico slüžili v birkečoj štali na Konjskoj pusti na Hortobágyi. Televizija pa de sveto mešo od tistec v živoy oddaji nutkazala. Biu je njegvi osemdeseti božič. Tau bi si zato nej brodo, ka kaj takšoga ešče zadobi.

Na velkoj madžarskoj pusti je tisto nauč bila trda kmica. Po vauskoj, dročlavoj pauti se je prauti Konjskoj pusti sükala deset kilomejterov duga žareča kača z vöposvetnjeni autonov. Kak če bi Mojzešov goreči steber tapufno po naučnoj madžarskoj Siberiji. Daleč v kmici se je v močnoj reflektorskoj sveklini prikažüvala nikša skazanca, Za en cajt je Gumilar vüdo v televiziji, ka tisto, kà se skažüje, je nikanej drügoga, nego njina nekdešnja birkeča štala. Dà je njegvi nekdešnji dom razsvetlüvalo vse več krepki posvejtov, je od velke svekline tak vögledalo, kak če bi z neskončne ravnine vörasla prava püstinska katedrala.

V enom štalinom kotèj so drgetale pa tužno bleckale dvej birke dvojčice, štere so se zadvečarka narodile. Termometer je kazo minus štiri stopinje. Če bi nej biu tisti prepitani, kak naužic oster vöter, bi ešče tavalalo. V slami je biu pripravleni vküpsklamfani oltar, pri šterom so darüvali paunaučnico štirge dühovnicke. Namesto orgol se je čülo mükanje krav pa bleckanje birk. Barátke so spejvali božične pesmi. V djaslini je ležalo Dejtece. Ešče tüdi v kuste bunde oblečene püstinske pastere z bundastimi kučmami je zeblo. Dühovnike, šteri so slüžili sveto mešo, je mraz samo tak tepo.«

NA OVITKU KNJIGE:

»Leko se tazažené siromačka dekla z velikimi börglami velkoga pavra, leko do vüj zalüblenoga pojba zaprejo v taborišče, leko se cenzurerajo pa vkrajdjemlejo njije lübezenske pisme, leko se dekla prisili s pistolov v zakonski djarem, v šteroga nešče, leko zalüblenca tapopine viherni vöter kak dvej peri, v različne kraje neskončne madžarske puste, leko se njima vkrajtrgajo njije korenjé, leko se z njija srca vövrejže materni gezik, leko se pošle nauč nad njije oči, leko se dojrüši majter z njije düše ... Tisto nevidno, kà njija zaistino vküpzvezano drži že cejlo življenje, pa od njija nišče nede mogo vkradniti tačas, ka ta sapo djemala ...«

PRESTAVA BESEDILA ŠTRGANE KORENINE
(STRAN 200):

»Kakor bi se mu bilo sanjalo — bilo je na sveti večer leta 2007 — je Jožef Gumilar nejeverno strmel v zaslon televizijske postaje Duna Televízió, ko so napovedali, da bodo prenašali polnočnico iz ovčje staje na Konjski pusti. Bil je njegov že osemdeseti božič.

Na veliki madžarski pusti je bila trda tema. Po ozki, razdrapani poti se je Konjski pusti bližala vsaj deset kilometrov dolga žareča kolona avtomobilov. Kakor bi bil padel Mojzešov ognjeni steber na nočno madžarsko Sibirijo. V močnem žarometu prvega vozila je v daljavi pričelo vstajati iz teme nekaj kot kakšna prikazen. Čez čas se je videlo, da je to že razpadajoča ovčja staja, kjer so živeli v pregnanstvu. Ko jo je obsvetljevalo vse več žarometov, se je staja počasi pričela dvigovati iz neskončne ravnine kot neka püstinska katedrala.

V koticu hleva sta drgetala in otožno bleketala dva jagnjeta dvojčka, rojena popoldne. V slami je bil pripravljen začasni oltar, pri katerem so darovali mašo štirje duhovniki. Namesto orgel se je slišalo mukanje krav in blejanje ovac. Skupina redovnikov je pela božične pesmi. V jaslih je ležalo Detece. Bil je hud mraz. Zeblo je celo v debele kožuhe ogrnjene pastirje s kučmami na glavah. Mašujoče duhovnike je zeblo še bolj.«

PRESTAVA:

»Lahko starši odženejo revno kajžarsko deklo z gruntarskimi vilami, lahko do ušes zaljubljenega fanta zaprejo v taborišče, lahko zaplenijo njuna ljubezenska pisma, lahko kdo deklo s pištolo prisili v nezaželen zakon, lahko zaljubljenca usoda odpihne v različne kraje madžarske puste, lahko jima strgajo korenine, lahko jima izrežejo materni jezik iz srca, lahko jima bolezen pošlje noč nad oči, lahko se od hudega krušita tudi njuni duši ... Zavedata se, da jima lahko prav vse to kdo vzame, nič pa jima ne more vzeti tiste nevidne niti, ki ju resnično povezuje čez vse življenje.«

V prvem citiranem odlomku iz knjige *Vtrgnjene korenjé* se pojavlja enaka jezikovna podoba kot v romanu *Garaboncijaš*. Samoglasniški ü zastopa knjižni u: so se sükala, se je prikažüvala, drügoga, dühovnicke, se je čülo; samoglasniški l se je razvil v u: duga, kusti; ö se je razvil iz e: je vögledalo; polglasnik se razvije v e: meša; dvoglasnik ej: nikanej, posvejt, Dejtece; dvoglasnik au: po naučnoj, paut. Soglasniške premene so podobne: gd>d: dà 'ko'; tl>kl: sveklina; kt>št: štéri; j>g: štirge; -kje>-cke: dühovnicke; h>Ø: krepki 'krepkih'; kusti 'tolsti'; tm>km: kmica.

Oblikospreminjevalni vzorci so enaki kot v prvem romanu. Pojavlja pa se vzorec trde sklanjatve pridevnika za ženski spol: po vauskoj pauti. Narečne besede so: ka 'da', bi si nej brodo 'mislil', bleckanje 'blejanje', skazanca 'prikazen'. Prevzete so besede iz nemščine: cajt, štala, vküpsklamfani; iz madžarščine: birka 'ovca', barátke 'bratje-redovniki'.

V drugem citiranem odlomku z ovitka knjige so jezikovne značilnosti naslednje:

Glasoslovje: samoglasniki: ü<u: zalüblenoga, zalüblenca; polglasnik se razvije v e: leko 'lahko'; ö zastopa e ob v ali r: vöter, börgle 'hlevske vile'; dvoglasnik ej: dvej, se vövrejže, cejlo; dvoglasnik au: nauč. V soglasniškem sestavu h ali onemi ali ga zamenja j: do vüj (proteza v se pojavi pred ü), ta popine 'popihne', leko; lj otrdi: zalüblenoga; j>dj/g: djarem, gezik.

Narečne besede so: dekla 'dekle', börgle 'vile', nede 'ne bo', korenjé. Prevzete nemške besede in kalki so pogosti: pavra 'kmeta', majter 'malta', pojba 'fant', se vkrajdjemlejo, vküpzvezano, vövrejže.

Oba romana ponovno prebujata narodno zavest pri Slovencih v Porabju.

(Akad. prof. dr. Zinka Zorko, jezikoslovka, Selnica ob Dravi)

Marko Terseglav

BELOKRANJSKA FOLKLORA DANES

Večina Slovencev si pod besedo folklor predstavlja plesne skupine v nošah pokrajin, ki na odrih ali ob praznikih predstavljajo našo plesno dediščino. V znanosti ima beseda širši pomen, saj je folklor celota ljudske duhovne ustvarjalnosti skozi čas in poleg plesov obsega še ljudsko pesništvo, glasbo, daljše in krajše prozne oblike, ljudsko gledališče, verovanja in mitologijo.

Vse zvrsti, med njimi tudi ljudsko pesništvo, niso v vsakem času enako razvite, saj so podvržene načinu življenja, zato tudi pozabi. V nekem času se del repertoarja ljudskih pesmi lahko izgubi, odmre, a pesmi vedno na novo nastajajo, čeprav se skozi čas spreminjajo, saj se prilagajajo življenjskemu okolju, slogu, okusu, razvoju jezika in množični kulturi. Ljudska duhovna kultura je živ organizem, ki se spreminja in oplaja z vedno novimi glasbenimi, jezikovnimi in metro-ritmičnimi in vsebinskimi prvinami. Zato folklor nikoli dokončno ne umre, ampak se spreminja, vztrajno in počasi. Spremenljivost je v ljudski ustvarjalnosti počasnejša kot v t. i. visoki kulturi. Zato ni čudno, če danes med t. i. ponarodelimi pesmimi sodobnikov najdemo npr. pesmi, ki jih po njihovih jezikovnih, verzni in glasbenih prvinah lahko umestimo v stari vek ali še celo v čas pred njim.

Bivanje starega in novega je v ljudski kulturi nekaj običajnega. To velja tudi za Belo krajino, ki me je kot raziskovalca pritegnila ne le zaradi velikega števila arhaičnih prvin, ampak tudi zaradi izredne raznolikosti. V Beli krajini lahko sledimo trem različnim jezikovnim prvinam, trem glasbenim »govoricam« in trem kulturnim jedrom. Na severu, od Gorjančev, mimo Semiča in dalje proti jugu lahko sledimo dolenskim jezikovnim in kulturnim vplivom, ob Kolpi pa se srečamo s hrvaškimi in srbskimi prvini. Skozi stoletja burne belokranjske zgodovine

so se ti vplivi dobro premešali, hkrati pa so ostala tudi samostojna kulturna jedra, ki lahko živijo tudi samostojno. Drugačnost se je ohranila do danes, s tem pa tudi drugačne, a med seboj povezane kulture. Belokranjci še danes prepevajo nekatere hrvaške in srbske pesmi, a so jih jezikovno, glasbeno in še kako podredili svojemu idiomu, svoji slovenski tradiciji. Enako velja tudi obratno.

V štiridesetletnem raziskovalnem delu sem mnogokrat moral odgovarjati na vprašanja ljudi, kako je sploh s slovensko folkloro, je ta sploh še živa, je v današnjem času sploh še mogoča. Odgovarjal sem tako kot v uvodnem odstavku in z dodatkom, da je folklor vedno živa, je pa zaradi družbenozgodovinskih vzrokov lahko v nekem času bolj poudarjena in bolj množična, v drugem pa manj. Ljudje preveč radi posplošujejo in primerjajo življenje npr. 19. stoletja z današnjim, ko je način življenja in s tem tudi življenje folklore popolnoma drugačno. Ta neupravičena skepsa o možnosti preživetja folklore, ki se pojavlja zlasti med intelektualci, ni od danes, saj je o smrti folklore govoril in pisal že Primož Trubar. Potem je še v 20. stoletju celo zbiratelj in raziskovalec ljudskih pesmi dr. Matija Murko trdil, da je ljudska duhovna kultura možna le tedaj, ko je večina ljudi nepismenih, s pismenostjo pa se folklor izgubi. Današnji čas ga demantira, saj vidimo, da se kljub šolam, novim medijem in novim kulturnim žanrom folklor ni izgubila, se je pa spremenila in

se je danes mogoče bolj »preselila« v človekovo intimno sfero in je pri Slovencih (zaradi negativnega odnosa do preteklosti in tradicije) postala bolj »zasebna kategorija«. To pa je v nasprotju posebej še z drugimi slovanskimi in neslovanskimi narodi, ki prav danes, v globalnem svetu, z vsemi njegovimi pastmi vred, začenjajo bolj ceniti prav ljudsko kulturo, jo oživljajo in v njej vidijo kulturno in nacionalno vrednoto, saj so prepričani, na kar že dolgo opozarjajo strokovnjaki, da je svojskost, samosvojest in specifičnost neke etnije možno najjasneje videti le v ljudski duhovni kulturi. Ta najjasneje izraža specifično identiteto nekega etnosa. Na to nas opozarja tudi UNESCO, mednarodna organizacija za kulturo in šolstvo. Slovenci pa smo se zaradi konstantnega »provincialnega kompleksa« želeli po hrbtu velikega Prešerna in z zanikanjem Kopitarja in evropske kulturne revolucije, ki jo je v 18. stoletju sprožil nemški pastor in kulturnik Herder, odreči naši kulturni tradiciji, spominu in tudi lastni identiteti. Nevarnost pozabe naših ljudskih pesmi vidim še v našem šolstvu, kjer pri glasbenem pouku učence učijo o vseh svetovnih glasbenih žanrih in ritmih, o specifičnih slovenskih ritmih in glasbi pa tako rekoč ne izvedo ničesar. Še večji problem pa je naša metamorfoza iz nekdanjega naroda spontanih pevcev v narod molčeče večine poslušalcev. Ljudska pesem pa lahko živi le, če se poje. Tu in tam v družbah sicer še slišimo kakšno enoglasno in kričečo kakofonijo, večina mladih pa ne obvlada več najenostavnejšega in spontanega dvoglasja v terciah.

Vrnimo se v Belo krajino. Pred leti sem na magnetofonski trak posnel ljudske pevke v Adlešičih, na Preloki, v Starem trgu in še po mnogih krajih. Ob tem sem pregledal zapise starejših zapisovalcev v teh krajih od 19. stoletja do danes. Pokazalo se je, da se je sodobni pevski repertoar večinoma pokrival s starejšimi zapisi, da so torej pevke v 21. stoletju prepevale iste pesmi kot v 19. stoletju. To kaže, da ima belokranjska folklorna svojo tradicijo in svoje neprekinjeno življenje. Že v 17. stoletju je Janez V.

Metliška folklorna skupina pleše bojanske plese

Valvasor zapisal nekaj belokranjskih uskoških pesmi. Njihove različice sem v 21. stoletju zabeležil tudi sam, prav tako sem posnel pesmi, ki jih je v 19. stoletju v Beli krajini zapisal Stanko Vraz ali pa ob koncu stoletja adlešički župnik in kulturnik Josip Šašelj. V zgodnjih petdesetih letih 20. stoletja je v Beli krajini snemal Glasbenonarodopisni inštitut in ponovno sem njihov takrat posneti pevski repertoar posnel 50 let kasneje tudi sam. Skozi rodove in rodove je tradicija ostala živa.

Za živost in raznovrstnost belokranjskega pešemskega izročila je najbolje pogledati konkretne primere, od najstarejših verzno-metričnih, glasbenih, jezikovnih in vsebinskih oblik do današnjih. Najbrž ni Slovenca, ki ne bi poznal belokranjskega poletnega kresovanja ob poletnem sončnem obratu. Čeprav se je način življenja hitro spreminjal in so celo v nekaterih belokranjskih krajih kresovanje že davno opustili, pa ga danes niso oživele le folklorne skupine, ampak se je tako kot v Adlešičih običaj s petjem vred ohranil spontano z zavestno zavezano-stjo tradiciji in s prenosom na mladi rod.

Veliko Slovencev, tudi tistih, ki še nikoli niso bili v Beli krajini, je že slišalo za t. i. pomladna obredja, za jurjevanje, kresovanje, za igro most, za belokranjske plese. Ko sem prvič, in to v živo, slišal petje kresnic (žensk, ki ob poletnem sončnem obratu hodijo od hiše do hiše in med polji ter želijo vse dobro ljudem in pridelkom), sem obstal z od-

prtimi usti. Zaslišal sem neznano, meni čisto tujo melodijo pesmi *Bog daj, Bog daj, dobro leto*. Ženske pesem pojejo antifonično, ena skupina začne, ob koncu melodične kitice se oglasi druga skupina in nadaljuje in vse tako do konca. Še preden ena skupina konča, druga že vstopi. Belokranjke takemu petju danes pravijo, da se lovijo. To je splošna razlaga. V bistvu pa se še zavedajo tradicije, da se vsaka taka obredna pesem (tako kot molitvice proti urokom) ni smela prekinjati, saj bi to vodilo v nesrečo, želelna pesem s klicanjem blagoslovov pa bi bila neuspešna. A še bolj fascinira melodija, večinoma le na treh sosednjih tonih (kar je Stanko Vurnik nekoč poimenoval kot »orientalska monotinja«), le tu in tam se bežno dotaknejo četrtega. In take tritonske melodije, ki jih srečujemo v belokranjskih obrednih pesmih, niso od danes, ampak segajo daleč nazaj v stari vek. Danes v glasbi poznamo dur in mol, te pesmi pa so v nekih drugih, drugačnih tonskih načinih. Ljudje so jih nekoč sprejeli in jih tudi ohranili. Do danes se je ohranilo še starinsko dvoglasje z burdonom. Ta značilna obredna pesem pa ima v Beli krajini tudi sodobnejšo, durovsko različico, kar pomeni, da se je pesem prilagodila novemu okusu in znanju in je ljudem morda še bolj všeč kot stara. To spet kaže, kako folklor lahko preživi in se vklopi v sodobni čas. Kresovanje in nekoliko drugačne kresne pesmi so bili nekdanj znani povsod po Sloveniji, najbolj pa se je kresovanje, čeprav se je tudi tam začelo izgubljati v prejšnjem stoletju, ohranilo v Beli krajini, in to zaradi pevk, ki so zavestno ohranjale in gojile tradicijo. V današnjem času pa so številne folklorne skupine tiste, ki oživljajo staro dediščino in jo tako spet posredujejo mladim. To počnejo tudi popevkarji, ki jim mladi še raje prisluhnejo in se pri tem srečajo z že pozabljeno tradicijo.

Veliko Slovencev pozna tudi belokranjskega zelenega Jurija, ki po ljudskem verovanju v deželo prinese pomlad. Zato so po mnogih slovenskih krajih za jurjevo koledovali. A spet je najbolj ohranjeno

belokranjsko jurjevanje. Z obredjem pa so se ohranili različni običaji in tudi jurjevske pesmi, npr.:

*Prošal je, prošal
pisani vuzem,
došal je došal
zeleni Jurij ...*

To pa je, na kar je že pred leti opozoril uveljavljeni slovenski etnomuzikolog dr. Valens Vodušek, stari peterec (3 + 2), ki sodi še v našo skupno staroslovansko dediščino. Ljudje se teh »arhaizmov« oz. posebnosti sploh več ne zavedamo, zato tudi ne vemo več, kako se je tudi davna preteklost s folkloro ohranila vse do danes. In takih primerov je v vsem slovenskem ljudskem pesništvu in v glasbi še veliko.

Vsaj tisti, ki spremljajo nastope folklornih skupin, so gotovo kdaj videli in slišali *Predgrajsko kolo*, kjer pevci med plesom v kolu prepevajo staro balado o treh vilah, ki mladeniču iztrgajo srce iz prsi. Začne se tako:

*Pobelelo pole ov cama, ov cama.
Ne bi mele ovce čobana, čobana ...
itd.*

Kolo, ki je z uskoki pred stoletji prišlo v Belo krajino, se je tu ohranilo. Pesem je balada v prvotnem pomenu besede, saj gre res za pravo plesno pesem. Zanimiva pa je tudi vsebina. Sodobni človek seveda ne more sprejeti dejstva, da je nekoč v davni preteklosti res šlo za kruto iztrganje srca iz prsi, zato po današnjem mišljenju to razlagamo le pesniško metaforično, da je pač pastir dal srce svoji ljubici in ga ni želel deliti s posesivno sestro in materjo. To se nam zdi edina pametna razlaga. In tako si pesem že dolgo razlagajo tudi pevci, kar pomeni, da vsaki civilizaciji in vsakemu času postane nekaj tuje in nesprejemljivo, zato to odklonijo, spremenijo ali opustijo. Zato se je tudi veliko slovenskih ljudskih balad skrajšalo, kot npr. pesem *Dekle je po vodo šla*,

ki jo pojemo še danes, a zelo okrnjeno, saj je bila nekdaj pravljica balada o zlati ribici, ki izpolni tri želje. Skozi čas so ljudje ta motiv opustili in ga nadomestili z nabožnim (želje so naslavljali na Boga), potem pa so še to opustili in pesem je ostala taka, kot jo poznamo še danes. To je spet primer, na kakšen način lahko folklor preživi. Glavna zapoved za preživetje je prilagajati se času, poslušalcem ter njihovem okusu in znanju. Toda vedno mora ostati nekaj tradicije, če že ne v vsebini, pa vsaj v ritmu in glasbi. Pri raziskovalnem delu sem ljudi večkrat spraševal, kakšna glasba jim je všeč, kaj radi berejo itd., in vsaj pri večini se je izkazalo, da je to glasba ali literatura (sodobna), ki nosi v sebi nekaj tradicionalnega. Pri neki pevki sem nekoč med knjigami opazil nekaj zvezkov doktorskih romanov, ki jih prodajajo po kioskih, in sem jo vprašal, ali ima rada pravljice. Seveda je zanimala in pribila, da so pravljice le za otroke. A še zdaleč ni tako. Če pogledamo, kaj danes ljudje radi gledajo na TV, razne mehiške in druge nadaljevanke, vidimo, da jim je všeč tisto, kar nosi v sebi trdno strukturo pravljice. In novodobni doktorski romani prinašajo seveda sodobno vsebino, sodobne poklice (zdravnike, sestre, ljubezenske trikotnike, zaplete in razvoj), a struktura je prav takšna kot pravljica. Folklor je spet zmagala: njena struktura je preživela s pomočjo sodobnega vsakdanjega življenja in sodobnih likov v njej. Folklor se v današnji čas lahko prenaša na različne načine. Omenjene so bile folklorne skupine in tudi popevkarji. Po mnogih slovenskih krajih, tudi po belokranjskih, pa je prenos folklorne lahko še bolj posreden, tradicionalen. Mlade pevke in pevci npr. so pesemsko gradivo z načinom petja vred zavestno prevzeli od starejših, in to dediščino ohranjajo. Mlade pevke v Adlešičih so od svojih starejših predhodnic prevzele celoten pevski repertoar, ga negujejo in ohranjajo ter spet prenašajo drugim.

V 19. stoletju in v začetku 20. stoletja je za ohranjanje slovenskega pevskega izročila veliko naredila Mohorjeva družba, s sistematičnim zbiranjem

Adlešiške pevke, 1987

in objavljaniem ljudskih pesmi iz vseh slovenskih pokrajin. Po drugi svetovni vojni sta vse do svoje smrti pri Mohorjevi družbi objavljala ljudske pesmi z napevi dr. Zmaga Kumer ter belokranjski rojak in župnik Matija Tomc. Ta je z občutkom za belokranjski melos objavljala harmonizacije in priredbe belokranjskih (in tudi drugih) ljudskih pesmi. Te priredbe so prišle v programe glasbenega pouka na osnovnih in glasbenih šolah, in tako so se ljudske pesmi spet ohranile v delu mlade generacije in s tem ostale žive. Pri večini Belokranjcev je kljub sodobnemu načinu življenja, novim medijem in novi popularni glasbi ohranjena tudi močna zavest pomembnosti tradicije in kulture, ki jih je zaznamovala in jim omogočila, da so to, kar so. Že Janez Trdina je v 19. stoletju navdušeno pisal o belokranjskem rodoljubju in ves navdušen zatrjeval, da meščani Metlike govorijo najlepšo, najčistejšo slovenščino. Najbrž so jo res, saj jim »tujščina« in nemškutarstvo nista bila prav nič po volji. Poleg čistega jezika pa so zato ohranili domačo kulturo in so se nanjo tudi v vseh časih opirali in jo spoštovali. Zato ni čudno, da so tudi v današnjem času, ki je spontani ljudski kulturi nenaklonjen, če ne celo sovražen, ohranili toliko svoje dediščine. Jo čutijo kot del njih samih. Nekoč je pesnik in belokranjski rojak Oton Župančič z ognjevito željo zapisal verz: *Odpri luči vrata, krajina mi bela!* Ko znova in znova prihajam v to

Tamburaši iz Sodevcev ob Kolpi

gostoljubno deželico pod Gorjanci, se spomnim na ta verz in si v mislih dodam: je že zdavnaj odprta, je že polna luči. Ob tem pa vedno z malo grenkobe pomislim, koliko Slovencev v Beli krajini sploh še ni bilo in je ne poznajo.

Večina Slovencev danes povezuje belokranjsko ljudsko inštrumentalno glasbo s tamburicami, in ta vtis utrjujejo folklorne skupine, čeprav so tamburice prišle v Belo krajino šele v začetku 20. stoletja. Popolnoma so utihnile dude, in to tudi pri potomcih uskokov. Danes povsod prevladuje harmonika. Moramo pa vedeti, da so ljudski inštrumenti, npr. harmonika, zelo odvisni od ekonomskega položaja prebivalcev, ta pa v Beli krajini nikoli ni bil rožnat, zato so prevladovali doma narejeni inštrumenti, piščalke, sviralice ali dipke.

Belokranjsko tradicionalno plesno izročilo bi na splošno lahko razdelili na večinsko slovensko dediščino s polkami, valčki, mazurkami in drugimi, po vsej Sloveniji znanimi plesi. Potem so tu še manj-

šinski uskoški plesi s kolom ter posebni meščanski plesi Črnomlja in Metlike. Danes smo lahko prav v tej pokrajini priče zanimivemu prepletanju še žive plesne dediščine z novo, t. i. odrsko revitalizacijo ljudskih plesov.

Stanje današnje belokranjske ljudske kulture je precej drugačno od tistega v 19. stoletju, kar je razumljivo, saj mlade generacije povsod po Sloveniji težijo k univerzalizmu, seveda tudi v Beli krajini. Če je še do srede 20. stoletja prevladovala nekakšna multikulturnost, to vedno bolj zamenjuje večinski slovenski idiom, razen v programih folklornih skupin. A paradoks, oz. bolje, belokranjska odprtost se kaže v tem, da so prav slovenski kraji in slovenski ljudski poustvarjalci ohranjali in še ohranjajo zdesetkano uskoško dediščino in dediščino belokranjskih pravoslavcev, ohranili pa so še del dediščine, ki so jo našli tu ob svoji naselitvi v Belo krajino.

Ob koncu je treba omeniti, da prvo zvočno snemanje (takrat še na voščene valje) belokranjske glasbene dediščine sega že v leto 1914 in se je potem z novimi tehničnimi sredstvi nadaljevalo vse do danes. Iz te množice posnetkov zadnjih stotih let je pred leti Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU iz Ljubljane na štirih zgoščenkah predstavil 128 zvočnih dokumentarnih posnetkov belokranjske ljudske vokalne in inštrumentalne glasbe s strokovnimi komentarji od leta 1914 do danes. Gre za reprezentativni prerez dela belokranjske folklore.

*(dr. Marko Terseglav, etnolog,
literarni zgodovinar, Ljubljana)*

Fotografije Arhiv GNI ZRC SAZU, Ljubljana

Dušan Štepec

DEŽELA KOZOLCEV V ŠENTRUPERTU NA DOLENJSKEM

Dežela kozolcev je razvojni projekt Občine Šentrupert na Dolenjskem, ki je strokovno vrednost dediščine kozolcev prevzela za svojo razvojno priložnost na področju turizma. Občina je v projekt vključila lokalna društva in podjetja, izobraževalne in znanstvene ustanove ter številne posameznike. Od samega začetka je projekt strokovno nadzirala in usmerjala novomeška območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Posebno svetovalno telo župana v času izvajanja projekta je bil interdisciplinarno sestavljen projektni svet, ki je vseskozi spremljal načrtovanje in izvajanje projekta ter sproti strokovno preverjal projektne rešitve.

Deželo kozolcev sestavljajo:

1. muzej na prostem s prenesenimi kozolci, ki so bili obnovljeni v skladu s konservatorskimi načeli;
2. Center za ohranjanje kulturne dediščine za raziskovalno, strokovno in izobraževalno dejavnost na področju varstva in ohranjanja stavbne dediščine s posebnim poudarkom na dediščini izdelovanja in uporabe kozolca na Slovenskem;
3. mreža »in situ« ohranjenih in za javnost predstavljenih kozolcev in drugih objektov lesene stavbne dediščine Mirnske doline, ki povezuje v prvotnem okolju ohranjeno stavbno dediščino v lokalno turistično ponudbo.

Razstavljanje Lukatovega topjarja na Trsteniku.
Foto A. M. Kranjc, Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto

Lukatov toplar v Deželi kozolcev
Foto Alenka Veber

Dežela kozolcev je nastajala med letoma 2010 in 2013. Najprej je bil postavljen muzej na prostem s kozolci iz Mirnske doline (2010–2012), ki je bil delno financiran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. Sledila je ureditev muzejske vstopne informacijske točke in Centra za ohranjanje kulturne dediščine (2011–2013), ki sta bila delno financirana iz sredstev LEADER LAS.

Ponovno postavljanje enega izmed kozolcev v muzeju na prostem.
Foto Dušan Štepec, Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto

NAJPREJ K IDEJI

Do ideje o postavitvi muzeja na prostem v Šentrupertu je prišel župan Občine Šentrupert Rupert Gole. Ko je razmišljal o tem, kako bi lahko lokalna skupnost zagotovila možnosti za ohranjanje in varovanje Simončičevega toplarja v Bistrici pri Šentrupertu, ki je eden od najbolj prepoznavnih kozolcev na Slovenskem in kulturni spomenik državnega pomena, je prišel do ideje o postavitvi muzeja na prostem s kozolci. S svojimi sodelavci je pripravil idejno zasnovo, po kateri naj bi ob južnem robu nastal muzej na prostem z 19 kozolci. Med njimi naj bi svoj prostor dobil tudi Simončičev toplar. Povod za županovo idejo o muzeju na prostem v Šentrupertu je bilo večletno konservatorsko in raziskovalno delo novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, ki je v zadnjih desetih letih opravila več raziskav kozolcev v Mirnski dolini. Raziskave so bile povezane s prizadevanji, kako ohraniti Simončičev toplar v Bistrici pri Šentrupertu in kakšno vsebino mu nameniti. Raziskava kozolcev v Mirnski dolini je bila kasneje razširjena na celotno Dolenjsko in Belo krajino. Njene ugotovitve so bile leta 2011 objavljene v knjigi z naslovom *Kozolec na prepihu časa. Simončičev toplar v Bistrici pri Šentrupertu*, ki jo je

izdal Zavod za varstvo kulturne dediščine kot 22. številko Zavodske strokovne revije Vestnik. Avtor knjige Dušan Štepec je v njej prišel do ugotovitve, da predstavljajo kozolci v Mirnski dolini zelo pomembno dediščino na Dolenjskem, posamezni med njimi pa segajo celo v sam vrh tesarske dediščine na Slovenskem. Na teh strokovnih temeljih je bila županova ideja v strokovnem projektnem svetu, ki je bil leta 2010 ustanovljen kot županovo posvetovalno telo, dopolnjena, izčiščena in strokovno utemeljena.

MUZEJ NA PROSTEM JE ENA OD OBLIK VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE

Muzej na prostem je ena od pomembnih dodatnih oblik varstva kulturne dediščine. Pri tej obliki varstva na neko skrbno izbrano lokacijo prenesemo objekte kulturne dediščine, ki jih iz različnih razlogov ne moremo ohraniti na mestu nastanka. Na novi lokaciji jih ponovno postavimo, obnovimo po konservatorskih načelih in muzeološko predstavimo. Muzeji na prostem so dostopni javnosti, v njih so prikazani način poselitve, graditve stavb, način in kultura življenja v nekem časovnem obdobju v preteklosti. Njihov glavni namen ni ustvarjati dobiček, temveč imajo predvsem znanstvene in izobraževalne namene.

Muzej na prostem med nastajanjem.
Foto Dušan Štepec, Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto

Krovca pri delu na Lukatovem topljarju.
Foto Dušan Štepec, Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto

Prvi takšen muzej na prostem je bil ustanovljen že daljnega leta 1891 na polotoku Djurgarden pri Stockholmu na Švedskem in je kasneje postal vzor za številne po Evropi in svetu. Na Slovenskem je tradicija postavljanja muzejev na prostem nekoliko mlajša in sega v čas po drugi svetovni vojni. Po letu 1961 so bili pri nas postavljeni prvi muzeji na prostem (Škofja Loka, Kamnik, Muljava ...). Razmišljanje o muzejih na prostem je pri nas vseskozi spremljala živahna strokovna kritika. Strokovnjaki v muzejski in konservatorski stroki se nikoli niso povsem strinjali o tem, ali na Slovenskem res potrebujemo

muzeje na prostem, in če jih, kakšne vrste oziroma oblike naj bodo. Dejstvo pa je, da delujejo danes v Sloveniji trije večji (Rogatec, Sečovelje in Pleterje) ter vrsta manjših muzejev na prostem. Med večje tovrstne muzeje lahko po novem prištevamo tudi šentrupertskega.

Seveda muzej na prostem ni idealna oblika varstva, ki je predvsem ohranjanje dediščine na mestu nastanka oziroma v njenem avtentičnem okolju, vendar ob aktualnih gospodarskih razmerah in ob vplivu globalizacije, ko je dediščina vse bolj podvržena propadanju in izginjanju, postaja vloga in pomen muzeja na prostem vedno znova aktualna. Muzeji na prostem niso zgolj parki za odslužene objekte, temveč so prostori, ki ponujajo aktivna srečevanja z različnimi oblikami dediščine in spodbujajo k oblikovanju pravilnega odnosa do dediščine.

MIRNSKA DOLINA — OBMOČJE BOGATE IN RAZNOLIKE KULTURNE DEDIŠČINE

109

Mirnska dolina je dobila ime po reki Mirni, ki je 44 kilometrov dolg desni pritok Save v vzhodnem delu osrednje Slovenije. Osrednji del Mirnske doline zavzema skoraj 10 kilometrov dolga in v najširšem delu pet kilometrov široka kotlina s poplavno ravnino med Mirno, Šentrupertom in Mokronogom. To območje je izjemno bogato s kulturno in naravno dediščino in relativno dobro ohranjeno kulturno krajino. Zaradi tega sodi Mirnska dolina po Strategiji prostorskega razvoja Slovenije med krajinska območja s prepoznavnimi značilnostmi na nacionalni ravni. Zadnje raziskave na žalost kažejo slabo stanje dediščine v Mirnski dolini. V obdobju med letoma 1998 in 2008 je v Mirnski dolini propadlo ali bilo uničenih kar 15 odstotkov tako imenovane etnološke nepremične dediščine, preostalih 35 odstotkov dediščine pa je bilo skrajno ogroženih. Med najbolj ogrožene segmente tovrstne dediščine sodijo tudi kozolci. Da bi se vsaj delno zaježila porazna sta-

Dežela kozolcev, prvi muzej kozolcev na svetu
Foto Alenka Veber

tistika, izvaja varstvena služba v tem prostoru več oblik varstva: pravno, arhivsko in fizično. Muzej na prostem v Šentrupertu uvrščamo v strokovna prizadevanja varstvene službe na področju fizičnega varstva dediščine v Mirnski dolini.

MUZEJ NA PROSTEM — KOZOLCI MIRNSKE DOLINE

V muzeju na prostem, ki je urejen na 2,5 hektarja veliki površini na južnem robu Šentruperta, je na ogled predstavljenih 19 sušilnih naprav. Od tega 16 kozolcev iz Mirnske doline, en kozolec iz Občine Ivančna Gorica in dve enostavni sušilni napravi brez strehe. Z njimi sta predstavljena razvoj kozolca na Slovenskem, od njegovih najenostavnejših oblik do najzahtevnejšega toplarja, ter raznolikost kozolcev v Mirnski dolini glede na čas njihove izdelave, likovne obdelave in socialni status njihovih lastnikov. V muzej na prostem so predstavljeni kozolci, ki jih ni bilo več mogoče ohranjati na mestu nastanka, so propadali ali pa jim je grozil skorajšnji dokončen propad.

V pripravljani fazi projekta je bila izdelana projektna gradbena dokumentacija z arhitekturnimi posnetki vseh kozolcev, ki so bili predstavljeni v muzej na prostem. Za vse kozolce so bila pridobljena

gradbena dovoljena. Za tri izmed njih, ki so razglašeni za kulturni spomenik lokalnega pomena, pa so bili izdelani konservatorski načrti. Izdelani so bili strokovni kriteriji za izbor kozolcev za predstavitev in tik pred začetkom prestavljanja še projekti za izvedbo za vsak kozolec posebej.

V izvedbeni fazi je pet ekip tesarskih in krovskih mojstrov v obdobju med marcem in septembrom 2012 razstavilo in v muzeju na prostem ponovno postavilo ter obnovilo vseh 17 kozolcev ter izdelalo kot rekonstrukcijo dve enostavni sušilni napravi brez strehe — belokranjske ostrvi in ribniški »kozuček«. Kozolci so bili izbrani na podlagi različnih strokovnih kriterijev. Eden od pomembnih kriterijev je bil, da kozolca na mestu nastanka ni bilo več mogoče ohranjati, da je propadal oziroma mu je grozil skorajšnji propad. Izbor 17 kozolcev v muzeju na prostem, sestavljajo tako naslednji kozolci:

1. *Lahov kozolec iz Migolice* — enojni kozolec s petimi okni, postavljen v začetku 20. stoletja,
2. *Pluskarjev kozolec z Brezovice pri Mirni* — enojni kozolec z osmimi okni s plaščem, postavljen v drugi polovici 19. stoletja,
3. *Blaščev kozolec s Praprotnice* — enojni kozolec z dvema oknoma s plaščem, postavljen v začetku 20. stoletja,
4. *Šrajev kozolec iz Velikih Pec* — enojni vzporedni kozolec s šestimi pari oken, postavljen v začetku 20. stoletja,
5. *Kamnarjev toplar iz Ravnika* — kozolec z dvema paroma oken, postavljen na začetku 19. stoletja,
6. *Jurgličev toplar iz Prelesja* — kozolec s tremi pari oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen leta 1924,
7. *Zatlerjev toplar z Rakovnika pri Šentrupertu* — kozolec s tremi pari oken, postavljen leta 1878,
8. *Lapov toplar z Bistrice pri Šentrupertu* — kozolec s tremi pari oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen leta 1911,
9. *Franckov kozolec iz Drage pri Šentrupertu* — ko-

- zolec na kozla z dvema paroma oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen po drugi svetovni vojni,
10. Šepčev — *Ladihov kozolec iz Dolenje Nemške vasi* — nizki kozolec s tremi pari oken, postavljen v zadnji četrtini 19. stoletja,
 11. Žmavčev kozolec iz *Straže* — toplar z dvema paroma oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen leta 1915,
 12. *Ziherletov toplar iz Slepška* — toplar s tremi pari oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen leta 1923,
 13. *Lukatov toplar s Trstenika* — kozolec z dvema paroma oken in repom, postavljen leta 1795,
 14. *Gabrijelov kozolec iz Rodin pri Trebnjem* — nizki kozolec z dvema paroma oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen okoli leta 1920,
 15. *Hribski toplar iz Prelesja* — kozolec s tremi pari oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen leta 1958,
 16. *Rantahov kozolec z Vrha* — kozolec na kozla z dvema paroma oken, postavljen v prvi polovici 20. stoletja,
 17. *Grčarjev toplar iz Kamnja* — kozolec s tremi pari oken in gankom na glavnem pročelju, postavljen okoli leta 1915.

Poleg kozolcev sta v muzeju na prostem predstavljena še dva primera enostavnih sušilnih naprav brez strehe: ostrvi iz Bele krajine in »kožuček« iz Ribniške doline.

Vsi kozolci v muzeju na prostem so pokriti z betonskim ali opečnim zareznikom. To je kritina, s katero so bili pokriti kozolci v času prenosa v muzej na prostem. Sicer pa so bili kozolci v Mirnski dolini zelo dolgo kriti tudi s slamo. Ponekod po dolini celo do začetka osemdesetih let 20. stoletja. Spomin na slamnato kritino ohranja Lukatov toplar, ki je bil po prenosu v muzej na prostem na novo pokrit s slamnato kritino. Tudi sicer je Lukatov toplar v muzeju na prostem z več vidikov izredno zanimiv kozolec. Po času nastanka sodi med najstarejše še ohranjene

kozolce na Slovenskem, kljub vsemu pa je bil zgrajen že v sodobnejši konstrukcijski različici. To pomeni, da je njegov izdelovalec pri gradnji konstrukcije že uporabljal ločene podporne ročice, kar ga uvršča med najzgodnejši primer takšnega načina gradnje kozolcev na Slovenskem. Njegova pomembna konstrukcijska posebnost pa sta sprednji in zadnji zatrej, ki sta zaprta s prepletom iz leskovih oparjenih palic. Gre za zelo star način gradnje lesenih sten pri bivalnih in gospodarskih stavbah na Dolenjskem, ki že dolgo ni več v uporabi.

V letu 2012 sta bili v muzeju na prostem izvedeni osnovna komunalna in cestna infrastruktura (parkirišče, poti za obiskovalce, elektrika, lesena mostova, požarni hidranti) ter zunanja ureditev (sodovnjak in okrasno grmičevje). Z ureditvijo vstopne informacijske točke in Centra za ohranjanje kulturne dediščine je bila Dežela kozolcev uradno odprta za javnost 6. junija 2013. Upravlja jo občinsko podjetje Dežela kozolcev, d. o. o.

SODELAVCI PROJEKTA

Pri načrtovanju in izvajanju projekta je sodelovala vrsta strokovnjakov z najrazličnejših področij (arhitektura, konservatorstvo, restavracijsko delo, lesarstvo, vrtna arhitektura, kmetijstvo, turizem, etnologija in kulturna antropologija, mediji), ki so vsak po svoje prispevali k uspešni realizaciji projekta. Pri razstavljanju in ponovnem postavljanju ter obnovi kozolcev je sodelovalo kar pet tesarskih in krovskih mojstrov s svojimi ekipami.

Interdisciplinarno sestavljen projektni svet, ki je bil leta 2010 ustanovljen kot županovo posvetovalno telo, je ves čas izvajanja projekta sproti preverjal strokovne odločitve pri načrtovanju in izvedbi projekta. Novomeška enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine pa je bila odgovorna, da so bila vsi posegi v muzeju na prostem izvedeni strokovno in v skladu s konservatorsko doktrino.

Projekt postavitve muzeja na prostem sta vodila direktor projekta Peter Geršič iz Novega mesta in dr. Iztok Kovačič, ki je bil nosilec naloge na Občini Šentrupert.

RAZISKAVE

Med projektom je bilo izvedenih kar nekaj raziskav, s katerimi smo poskušali reševati nekatere strokovne dileme pri nastajanju muzeja na prostem ter spoznati dejansko problematiko varstva in ohranjanja kozolcev v Mirnski dolini. V letu 2010 je projektivno podjetje Matrika, d. o. o., iz Ljubljane opravilo pregled številčnega in fizičnega stanja kozolcev v osrednjem delu Mirnske doline, to je na območju med Mirno, Šentrupertom in Mokronogom. Ugotovilo je, da je na tem območju ohranjenih še 623 kozolcev. Ugotovitev stanja pred samim začetkom projekta je pomembna naloga, saj bomo lahko odslej spremljali, kaj se s kozolci v dolini dogaja in kako bo projekt Dežela kozolcev vplival na njihovo ohranjanje v prihodnje.

V letu 2012 je bilo opravljenih več raziskav. Raziskovalno-dokumentacijski center JAS iz Ljubljane je izdelal konservatorske načrte za obnovo treh kozolcev, ki so razglašeni za kulturni spomenik lokalnega pomena in so bili prestavljeni v muzej na prostem: Kamnarjev toplar iz Ravnika, Jurgličev toplar iz Prelesja in Lukatov toplar s Trstenika. V fazi izdelave konservatorskih načrtov so bile na omenjenih treh kozolcih opravljene tudi temeljite dendrokronološke raziskave, ki jih je opravil Oddelek za lesarstvo na Biotehniški fakulteti v Ljubljani pod vodstvom prof. dr. Katarine Čufar. Z njimi je bilo ugotovljeno, katere vrste lesa so se pri gradnji kozolca uporabljale in kdaj je bil les za gradnjo kozolcev posekan.

Zelo pomembno raziskavo pa sta opravila še Borut Kričej in prof. dr. Franc Pohleven, ki sta analizirala vrste in stopnjo poškodb na kozolcih, ki so bili prestavljeni v muzej na prostem. Za vse poškodbe sta pripravila tudi predloge za sanacijo.

Na koncu je treba omeniti še raziskavo vseh 17 kozolcev v muzeju na prostem, ki so jo izvedle etnologinje Liljana Jantol Weber, Alenka Lamovšek, Jana Barbo Jerko ter Mojca in Mateja Ramovš. V raziskavi so ugotavljale okoliščine nastanka kozolcev, podatke o njihovih izdelovalcih in naročnikih ter gmotne razmere lastnikov, ki so uporabljali kozolce. Ugotavljale pa so tudi uporabo kozolcev v različnih letnih časih. Rezultat te raziskave je tudi predstavitvena brošura o Deželi kozolcev, ki jo je izdala Občina Šentrupert leta 2013 in je obiskovalcem dostopna v muzeju na prostem.

ŽELJE, CILJI IN NAČRTI

Muzej na prostem ni zgolj park za odslužene objekte, temveč predvsem prostor, ki ponuja možnost za aktivna srečevanja z različnimi oblikami dediščine in spodbuja k oblikovanju pravilnega odnosa do dediščine. V Šentrupertu smo poskušali razviti model, ki presega zgolj vlogo in funkcijo klasičnega muzeja na prostem. S Centrom za ohranjanje kulturne dediščine in z mrežo »in situ« ohranjenih objektov smo želeli doseči cilje, ki so povezani s kompleksnim in aktivnim varstvom kozolcev v kulturni krajini, za katero vemo, da spreminja tradicionalno podobo in rabo. Mirnska dolina sodi namreč po Strategiji prostorskega razvoja Slovenije med krajinska območja s prepoznavnimi značilnostmi na nacionalni ravni. S prenosom 17 kozolcev in postavitvijo dveh enostavnih sušilnih naprav v muzeju na prostem smo poskušali na muzejski način in v izobraževalne namene predstaviti osnovni razvoj kozolcev na Slovenskem ter vso raznolikost kozolcev v Mirnski dolini, Center za ohranjanje kulturne dediščine in mreže »in situ« ohranjenih kozolcev pa naj bi v prihodnosti izvajal celovito in celostno varstvo in ohranjanje kozolcev v kulturni krajini. Zaradi tega bo vloga Centra za ohranjanje kulturne dediščine v prihodnosti zelo pomembna, saj bo namenjen izvajanju raziskovalnih, izobraževalnih in dokumentacijskih dejavnosti.

Prostor srečevanja z različnimi oblikami dediščine.
Foto Alenka Veber

Muzeji na prostem so namreč znanstveno načrtovane in vodene institucije, v katerih so raziskovalne, izobraževalne in dokumentacijske naloge izjemno pomembne, saj na njih temeljita njihov nadaljnji razvoj in uspeh.

Projekt Dežela kozolcev po strokovni plati še ni končan. Njegova ambicija je, da sčasoma preraste v ekomuzej, ki je v svojem vsebinskem bistvu nadgradnja muzeja na prostem. Za razliko od muzeja na prostem je ekomuzej bolj družbeno angažirana oblika interpretacije kulture in načina življenja v nekem prostoru in času, ki ponuja pogled tudi v prihodnost. Ekomuzej je namreč prostor, kjer se zbirajo informacije, kot na primer o razvoju lokalnega okolja v prihodnosti, v njem potekajo kritični razmisleki

in dialogi o sedanjosti in prihodnosti. Za razliko od muzeja na prostem je ekomuzej bolj laboratorij raziskav kulture in načina življenja v preteklosti in sedanjosti ter je izobraževalni center za raziskovanje, varovanje in ohranjanje kulturne dediščine. Posebnost ekomuzeja pa je tudi njegov nenehni razvoj in širjenje v lokalnem okolju. Ekomuzej se širi s svojimi dislociranimi enotami. Z »mrežo kozolcev«, ki so ohranjeni na mestu nastanka in bodo za javnost dostopni, se želi k temu principu približati tudi Šentrupert.

(mag. Dušan Štepec, konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto)

Sandi Sitar

KAKO UGOTOVITI PRIHODNOST

Poznati prihodnost, še preden postane sedanost, je bila želja, mnogokrat pa tudi huda potreba davne preteklosti in vseh časov. Čaranje in religiozne napovedi so si prizadevali na svoj način. Utopije so se začele v antiki s Platonom in v našem veku s Thomasom Morusom. Z izredno odmevnim esejem o hitrejšem naraščanju prebivalstva v primerjavi s proizvodnjo hrane se je leta 1798 zapisal v zgodovino Robert Malthus. Umetnost je razvila žanr znanstvene fantastike. Moderna futurologija se je začela v 20. stoletju. Prvi zapis besede s tem pomenom je iz leta 1943. Sredi 20. stoletja so začeli za sestavo prognoz in futuroloških scenarijev uporabljati zmogljive računalnike, dandanašnji vsakoletni vložki na to področje se štejejo v milijardah dolarjev. S pomočjo najnovejše tehnologije za zajemanje, posredovanje in obdelavo podatkov skušajo nadzirati ekonomske tokove, demografska gibanja, vojne nevarnosti, naravne katastrofe ter vrsto drugih svetovnih in že tudi vesoljskih pojavov. Ustvarjalni prispevek na tem področju so prispevali tudi nekateri Slovenci.

114

Kakšna bo prihodnost, je nedvomno najpogostejše vprašanje, ki si ga zastavljajo ljudje več kot milijon let, odkar so začeli ločevati čase med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. V deželi, kjer je argonavtom na begu z zlatim runom zmanjkalo vodne poti in so se morali podati po kopnem proti Jadran-skemu morju, je najvišja gora Triglav. Že davni staroselci so tej gori zaradi razgledovanja v tri časovne razsežnosti pripisovali simboličen pomen. Z enega od vrhov naj bi se videlo, kaj bo prinesel prihajajoči čas. Toda kateri od treh vrhov je pravi in kako priti nanj? Vrh Triglava so prvič osvojili šele leta 1778, želja po poznanju prihodnosti pa sega v sam začetek kulturne zgodovine človeštva.

Napovedovanje prihodnosti so posebej skrbno gojili v kulturah staroveških držav. Pri antičnih Grkih so bile še zlasti v časteh svečenice pitije iz Apolonovega svetišča v Delfih. Vdihovale so opojne pare in omamljene govorile besede, ki so jih svečniki skušali povezovati v razumljiva sporočila, na primer kot navodila o gradnji mest ali pa napotila o

smiselnosti načrtovanih vojn. Iz šumenja dreves in žuborenja čarobnega studenca so Apolonovi svečniki skušali odgovarjati na vprašanja obiskovalcev o prihodnosti. To so bile le nekatere od oblik in načinov prerokovanja; v ta namen so Grki uporabljali okoli 230 različnih metod.

Kakor druge sposobnosti naj bi bilo tudi napovedovanje prihodnosti lastnost posebej obdarjenih ljudi. V transu pod vplivom opojnih snovi ali pa z opazovanjem naravnih pojavov naj bi prihajajoče dogodke vnaprej zagledali in jih sporočili drugim. V ta namen so opazovali let ptic — tako na primer leteča ptica na sloviti železnodobni situli z Vač simbolizira življenje, sedeče pa so znanilke smrti. Opazovali so tudi vremenske in zlasti astronomske pojave. (Kaj nam kažejo zvezde?) Ta način je uporabljala astrologija, ki ima svoje začetke v prazgodovini, svoj vrhunec pa je dosegla v začetku novega veka, a tudi v našem času je niso povsem opustili.

Za individualne astrološke napovedi je največjega pomena rojstni datum v primerjavi s položajem

sonca, lune, planetov in zvezd. Iz teh podatkov je mogoče izdelati horoskop, kratkoročno napoved za človeka ali tudi dolgoročno za širšo skupnost. Ker je šlo pogosto za vprašanja zdravja, so bili astrologi poleg matematike in astronomije poučeni tudi o medicini in farmaciji. Tako je veljalo tudi za slovenskega humanista Andreja Perlaha, ki je živel v letih 1490–1551 in so ga zaradi vsestranskega znanja imenovali »slovenski Evklid« oziroma »Hipokrat«. Ali pa humanista Martina Pegiusa, ki je živel v 16. stoletju in je imel v grbu netopirja. Bil je slovit pravnik, a je drugo polovico življenja posvetil astrologiji. Vendar se mu ni obneslo: obdolžili so ga čarovništva in ga vrgli v dosmrtno ječo.

Najbolj vsestranski genij renesanse in najbrž vseh časov je bil Leonardo da Vinci (poleg drugega tudi slikar portreta Mone Lise). Združeval je umetniško nadarjenost, znanje z vseh tedaj razvitih področij in tehnično izumiteljstvo. Odkril in izumil je stvari, ki so bile tedaj še prezgodnje, da bi jih razumeli in uporabili, to so storili šele mnogo pozneje. Leta 1500 je prišel Leonardo v slovenske kraje, da bi načrtoval protiturško vodno zaporo ob sotočju Soče in Vipave. V svojih vizijah prihodnjih dogodkov je šel tako daleč, da je sodobnike svaril pred ravnanjem, ki vodi v ekološko katastrofo.

Povsem drugačen napovedovalec prihodnjih dogodkov je bil astrolog in zdravnik Nostradamus. Živel je v 16. stoletju, izkazal se je v medicini, nato pa se je posvečal predvsem astrologiji. Svoje napovedi je pisal v verzih ter jih leta 1555 in 1558 zbral v knjigah prerokb. Te še dandanes razdvajajo: nekateri vidijo v njih presenetljivo točne dolgoročne napovedi zgodovinskih dogodkov, drugi pa jim odrekajo tak pomen. Nostradamusovi verzi so pogosto dvoumni in odprti za bolj ali manj samovoljne dodatke in razlage uporabnikov. Ali bi bilo slovenske razmere na koncu 20. in v začetku 21. stoletja mogoče razlagati tudi kot uresničenje njegove napovedi: »Banditi na svobodi, jezni in izčrpani od žeje: vse to ni konec koncev tukaj nič novega. Pri-

Napovedovalka prihodnosti Pitija je prešla pod Michelangelovim čopičem iz antike v renesančno poslikavo Sikstinske kapele.

jatelska roka je predolgo čakala povelja. Novi vodja osupne ves vzhod.«

Da bi svojo deželo naredil bolj poznano in priznano, za prihodnost pa uspešnejšo in zanimivo, si je v drugi polovici 17. stoletja prizadeval Janez Vajkard Valvasor, zemljiški posestnik na gradu Bogensperk, predvsem pa človek širokega zanimanja in znanja ter pisec in založnik. Za njegovo delo se je zanimala londonska Kraljeva akademija, ki ga je predvsem zaradi raziskave presihajočega Cerkniškega jezera in razlage tega pojava leta 1687 sprejela za člana. Leta 1689 je Valvasor zbral svoje grafične podobe in opise naravnih in kulturnih zanimivosti

Kranjske (ta, osrednja slovenska dežela je tedaj obsegala večji del sedanje države Slovenije). Več kot 3000 strani nemško pisanega in bogato z bakrorezi opremljenega dela nosi naslov Slava vojvodine Kranjske. Z njim je Valvasor prispeval svojemu času in prihodnosti najbolj izčrpno poročilo o svoji rodni deželi.

Jurij Vega je izhajal iz revne kmečke družine, a se je izšolal na jezuitski srednji šoli in liceju v Ljubljani ter je pridobil naslov inženirja. Zaposlil se je pri urejanju rečnih korit za plovbo. Leta 1780 je prišel na Dunaj, oblekel artilerijsko uniformo in v miru poučeval na častniški šoli, v vojnah pa se je predrzno boril v prvih vrstah. Napisal je učbenik matematike in fizike v štirih knjigah, več zanimivih člankov, trajen sloves pa si je pridobil z logaritmskimi tablicami, sestavljenimi tako natančno, da so jih uporabljali več kot poldrugo stoletje, vse do pojava osebnih računalnikov sredi 20. stoletja. Tako je veliko prispeval k uporabi matematike na vseh področjih, še zlasti pa v šolstvu in znanosti, ter je močno in deloma po usmerjenosti in pojavih tudi napovedljivo obvladoval proces, v katerem prehaja prihodnost v sedanjost.

Leta 1800 se je v Jarenini nad Mariborom rodil Jakob Lorber. Preživljal se je kot glasbenik (violinist, učitelj, skladatelj), leta 1840 pa je v svoji notranjosti zaslišal skrivnosten glas, ki mu je velel pisati. V naslednjih 24 letih je po tem nareku, ki ga je slišal samo on, nastalo 25 v nemščini napisanih knjig, ki so deloma dopolnitev v Bibliji manjkajočih poglavij, deloma svojski opis preteklosti in sedanjosti človeštva pa tudi prihodnosti. Tudi v tej se bo nadaljeval boj materialnega z duhovnim in dobrega z zlim. V najboljšem primeru bo nastala zemeljsko presegajoča vesoljska civilizacija, v najslabšem pa bo še ta propadla.

Lorberjevimi vizijami daje verodostojnost napoved številnih dosežkov v znanosti, tehniki, medicini in umetnosti, ki naj bi omogočali materialno blagostanje in pospešen razvoj duhovnosti. Tako je več desetletij in tudi stoletij prej napovedal številne izume (avtomo-

Vrhunski matematik in drzni častnik Jurij Vega je v obdobju pred Napoleonom zaslovel s svojimi logaritmi, ki so v naslednjih dveh stoletjih pospešili razvoj številnih področij in preusmerili življenje človeštva.

bile, letala) ter znanstvena in še posebej astronomska spoznanja (številne galaksije, zunajzemeljsko življenje), strukturo snovi in energije iz podatomskih delcev ter geološki, biološki in civilizacijski razvoj. Čeprav je bil v filozofskem pogledu idealist, je presegel enostranske poglede in razlage tako glede mikrokozmosa kot makrokozmosa in še posebej glede človeške civilizacije, s poudarkom na njeni prihodnosti.

Pesniki pogosto napovedujejo prihodnost. Tako je na primer Simon Gregorčič v pesmi *Soči* napovedal prvo svetovno vojno, France Balantič pa v ekspresivnih verzih svojo smrt v plamenih druge svetovne vojne. Veliko se je iz svojega časa oziral v prihodnost

V času, ko je Fabiani načrtoval in vodil prenovo kraškega urbanističnega bisera Štanjela (na sliki je njegov Ferrarijev vrt v tem kraju), je napisal tudi futuristični esej *Akma*.

največji pesnik France Prešeren. Pri tem je bolj zaupal poglobljeni misli in široki razgledanosti kakor pa astrologom. Z njihovimi špekulacijami je obračunal v pesmi *Zvezdogledom*. V Uvodu h Krstu pri Savici je svojim rojakom napovedal odločilen boj za priznanje in polnopravnost narodnosti. V vedri napitnici *Zdravljica* pa je nazdravil Slovenkam in Slovencem. Zaradi poziva vsem narodom k sožitju je ta pesem postala himna in slovenska poslanica svetu.

Zaradi predmeta svojega znanstvenega dela je imel izrazito naprej v čas usmerjen pogled naravoslovec Albin Belar (1864–1939): ukvarjal se je s preučevanjem vremenskih pojavov in potresov. Na tem področju je skušal zasnovati prognostiko, ki se zdi vsaj v seizmografiji (še?) nemogoča. Sodeloval je v svetovnih prizadevanjih, da bi vzpostavili sistematično informacijsko mrežo, ki bi s svojo strukturo, natančnostjo in gostoto informacij napovedovanje pojavov vendarle omogočala.

Arhitekti načrtujejo prostorski okvir prihodnosti, zato se tudi zanimajo za futurologijo ali se z njo aktivno ukvarjajo. Med tovrstnimi literarnimi deli slovenskih avtorjev gre posebno mesto Maksu Fabianiju (1865–1962). O širini in globini njegove ustvarjalne misli priča knjižica *Acma — Akma — Anima Mundi — Duša sveta*, ki je v letih 1915–1945 nastala v italijanščini na italijansko in nazadnje nemško okupiranem Krasu (v rojstni vasi Kobdilj oziroma bližnjem Štanjelu, kjer je pred drugo svetovno vojno in med njo županoval). To svoje delo je postavil na trdne filozofske temelje, od pitagorejcev in Platona ter Leonarda iz Vinčija do Newtona in Einsteina, ter na osnove infinitezimalne matematike, v kateri sta neskončno veliko in neskončno majhno zgolj relativna pojma. Vsak najmanjši delec deluje na vse druge, in drugi delujejo nanj. Človek vstane iz kaosa kot ptič Feniks iz ognja in doživlja rušenje starih vrednot ter nastajanje novih, ta proces pa Fabiani imenuje

akma. V tako naslovljenem eseju razvije osnove za človeško in civilizacijsko prihodnost.

Svoj futurološki esej *Akma* je Fabiani označil kot »razmišljanje o življenju in umetnosti«. Izoblikoval je temeljna vodila za skorajšnjo prihodnost, v sklepu pa je razgrnil pred bralci svoj pogled na naslednjega pol milijona let, ki bodo človeka popolnoma spremenila, tako po videzu kot po bistvu. Človek se bo povezal in tudi zlil z zunajzemeljskimi civilizacijami, pri tem pa se bo vztrajno približeval neskončnemu svetu, zgrajenemu iz veselja veselij, in sočasno iskal popolnost. Usmerjen v globine duhovnosti se bo naposled spraševal o zadnjem smotru eksistence človeške vrste in vsega sveta in bo iskal odgovore z dekodiranjem akme.

Arhitekt Jože Plečnik (1872–1957) je imel do prihodnosti poseben odnos. V mladosti je bil izrazito napreden, v poznejšem samostojnem delu pa se je po vzore raje kot v prihodnost obračal v preteklost. Modernistične težnje so mu predstavljale konico razvoja, sam pa si je bolj prizadeval za trajnimi vrednotami. Pobude posebne vrste je iskal na ezoteričnih področjih, tudi v prostozidarstvu in teozofiji. Zlasti pa ga je pritegovala geomantika, bodisi da je sprejemal numerološka sporočila drugih arhitektov ali pa je v svoje stvaritve vgrajeval takšna sporočila za prihodnost. Posebej poduhovljena je njegova zgradba slovenske skupščine, ki naj bi s koničasto streho v obliki stožca zajemala kozmično energijo iz vesolja.

Veliki elektrik Milan Vidmar (1885–1962) je imel presenetljivo visok inteligenčni kvocient. Doktoriral je iz strojništva, a se je povsem posvetil elektrotehnik, še zlasti prenosu električne energije (transformatorji, daljnovodi). Bil je mojster najzahtevnejših iger s kartami (tarok, poker), med šahisti z amaterskim statusom pa ni imel primerljivega nasprotnika. Te usmeritve in široka razgledanost v vseh panogah znanosti, do filozofije kot njihovega vrha, so usmerjale njegov pogled v prihodnost. Tako je med drugo svetovno vojno načrtoval slovenski in jugoslovanski povojni razvoj elektrifikacije. Svoje vizije je razširjal

na vsa glavna področja človeške ustvarjalnosti in na celovito družbeno organiziranost. Bil je imeniten slovenski futurolog, še preden se je pri Slovencih ta stroka razvila kot samostojna znanstvena panoga.

Herman Potočnik (1892–1929), v svetu poznan po psevdonimu Noordung, je bil po prednikih slovenske krvi, rodil pa se je zunaj Slovenije in je pretežno živel in deloval na Dunaju. Kot inženirski častnik se je udeležil prve svetovne vojne, med katero je zbolel za jetiko, tako da so ga pri 27 letih upokojili. V preostalih desetih letih je doštudiral strojništvo, smer raketna tehnika, in leta 1928 napisal knjižico *Problem vožnje po vesolju*. Zasnoval je presenetljive tehnične novosti, zlasti in upravičeno slovita geostacionarni satelit in naseljena vesoljska postaja z umetno težnostjo. Izdelal je strateški načrt za postopen prodor v vesolje. Kot vizionar pa se ni prepustil nekritičnemu navdušenju, ampak je opozarjal na nujnost vrednotenja odnosa med vložkom in koristnostjo ter na nevarnosti zaradi prisotnosti človeka v vesolju, še posebej v vojaškem pogledu.

Po drugi svetovni vojni sta z napredkom vseh področij postala načrtovanje in s tem v zvezi težnja po čim bolj eksaktnem predvidevanju ter napovedovanju stalnica, ki postavlja poglede v prihodnost pred vedno večje zahteve. Specializirana futurologija je zato stvar sedanjosti in hitrega razvoja, to in povezovanje različnih področij pa v največji meri omogoča zlasti računalniško zajemanje in obdelava podatkov. Hkrati si še ne povsod kot znanost priznana futurologija postavlja teoretske osnove, piše svojo zgodovino in skuša odgovarjati na tako ali drugače zastavljeno vprašanje: Kakšna bo prihodnost prihodnosti? In kako bi jo bilo mogoče — v korist vsega človeštva, torej z izrazito etično konotacijo — usmerjati?

(dr. Sandi Sitar, umetnostni zgodovinar, pisatelj,
publicist in novinar, Ljubljana)

Slikovno gradivo Arhiv Sandi Sitar

Nada Praprotnik

RASTLINE, KI SO JIH KRSTILI PO BOTANIKIH

»Bogastvo izginja, najimenoitnejše zgradbe propadajo, najbolj številne družine prej ali slej izumrejo, najmočnejše države in kraljevine, v katerih vlada največje blagostanje, se zlomijo, vendar pa je treba uničiti vso naravo, preden bo pozabljen tisti, ki je povzdignil luč botanike.«

Carl Linné, 1737: *Pravila botanične nomenklature (Critica botanica)*.

Že sloviti švedski naravoslovec Carl Linné je zagovarjal rabo poimenovanja rastlinskih rodov in vrst po botanikih. Tako tudi med rastlinami, ki uspevajo na Slovenskem, posebno pozornost vzbujajo tisti rodovi in vrste, ki so jih krstili po naravoslovcih. V teh imenih se zrcali tudi botanična zgodovina našega ozemlja, saj pričajo o raziskovalcih, ki so živeli in delovali pri nas.

Med prvimi naravoslovci, ki so raziskovali naše rastlinstvo, je bil idrijski zdravnik Ioannes Antonius Scopoli (1723–1788). Napisal je prvo delo o kranjskih (slovenskih) rastlinah. Že daljnega leta 1760 je izšla prva izdaja dela *Kranjska flora (Flora carniolica)*, leta 1772 pa druga izdaja, ki je temelj slovenske floristike in je še danes zanesljiv vir za raziskovanje našega rastlinskega bogastva.

Po Scopoliju so poimenovali rod bunik (*Scopolia*). Že v 16. stoletju so na Sabotinu nad Solkanom našli rastlino, ki je bila podobna strupeni volčji češnji. Mnogo kasneje so jo poimenovali po Scopoliju in po nekdanji deželi Kranjski, ki je obsegala Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko. Po slovensko ji pravimo kranjska bunika ali kranjski volčič (*Scopolia carniolica*). Visoka je do 60 cm, kimasti zvonasti cvetovi so na zunanji strani rjave barve, na notranji strani pa so rumenkasto zeleni. V Sloveniji raste v bukovih gozdovih in v vlažnih soteskah. Razširjena je tudi v srednji in jugovzhodni Evropi, bližnje sorodnice pa ima le v Aziji.

Po tem znamenitem botaniku se imenuje še nekaj vrst. Scopolijev repnjak (*Arabis scopoliana*) je bil prvič

odkrit na Nanosu. Pravimo, da ima tam klasično nahajališče. Raste še na Snežniku, nad dolino Kolpe in v Trnovskem gozdu. Scopolijeva črnobina (*Scrophularia scopolii*) ima rojstni kraj v bohinjskih gorah, pogosta pa je tudi drugje po Sloveniji. Kraška rastlina pa je Scopolijev grint (*Senecio scopolii*). V »gorah v okolici Senožeč« ga je našel Scopoli in ga imenoval volnatodlakavi grint (*Senecio lanatus*). Dal mu je že uporabljeno ime, zato so ga morali kasneje preimenovali. Ker rastline velikokrat na novo krstijo po »botanikih, ki so se prvi zmotili«, je grint dobil ime po Scopoliju! Pri nas raste na kamnitih pobočjih, kraških gmajnah in travnikih na Krasu od Sežane do Čičarije.

Naravoslovec in jezuit Franc Ksaver Wulfen (1728–1805) je pred več kot dvesto leti nekaj časa živel v Ljubljani in tedaj raziskoval rastlinski svet na Kranjskem ter prehodil kar nekaj našega alpskega sveta. Po njegovi smrti je leta 1858 izšlo njegovo najpomembnejše delo *Noriška flora (Flora norica phanerogama)*, ki sodi med klasična floristična dela slovenskega ozemlja. Wulfen je bil tudi botanični mentor Karlu Zoisu in Francu Hladniku. Po njem so imenovali rod wulfenovka (*Wulfenia*); rastlino je našel v koroških Alpah. Ta terciarni reliktna raste na robu slovenskega narodnostnega ozemlja na avstrijskem Koroškem v Karnijskih Alpah na gorskih pašnikih in sestojih rjastega sleča na Krniških skalah in na Javorniku nad Mokrinami nad Šmohorjem v Ziljski dolini. Wulfenovka ali pasji jezik (*Wulfenia carinthiaca*) je koroška narodna cvetlica.

Scopolia carniolica
Foto Ciril Mlinar

Po Wulfenu se imenuje tudi naša največja »trobentica« Wulfenov jeglič (*Primula wulfeniana*). Wulfen ga je odkril pri sv. Primožu nad Kamnikom, na Grintovcu in pod Ljubeljem. Ima velik cvet, ki je pri naših jegličih največji. Rožnato rdečih venčnih listov je pet in so srčasto izrobljeni. Raste na gruščnatih skalah in v skalnih razpokah v visokogorskem svetu. Najpogostejši je v Kamniško-Savinjskih Alpah in v Karavankah. V Julijskih Alpah postaja redkejši. Onstran naših meja ga najdemo v Karnijskih Alpah in v obmejnih gorskih območjih v Italiji in Avstriji, saj rastline ne priznavajo državnih meja.

Po Wulfenu se imenuje še nekaj vrst: Wulfenov grobeljnik (*Alyssum wulfenianum*), Wulfenov netresk (*Sempervivum wulfenii*), Wulfenov oklep (*Androsace wulfeniana*) in Wulfenov mleček (*Euphorbia wulfenii*), vendar te rastline ne rastejo v Sloveniji.

Balthasar Hacquet (1739 ali 1740–1815) je bil naravoslovec, nekaj let idrijski zdravnik in profesor na ljubljanskem liceju. Njegovo najpomembnejše floristično delo je knjiga *Kranjske alpske rastline* (*Plantae alpinae carniolicae*) iz leta 1782. V njej je opisal nekaj novih vrst. Njegov herbarij hrani Prirodoslovni muzej Slovenije.

Po Hacquetu se imenuje rod tevje (*Hacquetia*), ki ima eno samo vrsto (*Hacquetia epipactis*). Strokovno

pravimo, da je monotipični rod, ki nima bližnjih sorodnikov. Verjetno je geološko stara vrsta. Ponekod jo po slovensko imenujejo tudi rumenkulja. Preden se spomladi naši bukovi gozdovi olistajo, zacveti v podrašti. Na prvi pogled dobimo vtis, da ima velike zelene venčne liste in v sredini mnogo rumenih prašnikov. »Prašniki« pa so v resnici majhni cvetovi, ki so združeni v glavičasto kobulasto socvetje; tega v zvezdasti obliki obdaja pet do osem velikih rumenozelenih listov ogrinjala, ki nas spominjajo na venec cveta. Socvetje, ki daje videz enega samega cveta, imenujemo pacvet. Tudi oprasevalci ga tako vidijo in zato je njihova naloga lažja, saj bi bil posamezen cvet skoraj neopazen. Taka socvetja so torej prilagoditev rastlin na oprasitev. Tevje raste po gozdovih skoraj po vsej Sloveniji in ima alpsko-dinarsko razširjenost od severovzhodne Italije do zahodne Bosne ter karpatsko razširjenost na Moravskem, Slovaškem in v južni Poljski.

Po Hacquetu se nekoliko »po pomoti« imenuje Hacquetov ušivec (*Pedicularis hacquetii*). Kranjski botanik in lekarnar Žiga Graf je leta 1833 na botanično sloviti Črni prsti v Julijskih Alpah našel neznano vrsto ušivca in jo naslednje leto tudi opisal. Začetek naše zgodbe pa sega v leto 1784, ko je Hacquet pisal o »postavnem ušivcu«, ki ga je videl na Javorniku nad Cerkniškim jezerom. Ker je Graf poznal ta prispevek, je bil prepričan, da je na Črni prsti našel rastlino, o kateri je pisal že znameniti naravoslovec, in jo je imenoval po njem. Kasneje se je izkazalo, da je Hacquet na Javorniku videl kasneje opisani bosanski ušivec (*Pedicularis hoermanniana*). V Sloveniji Hacquetov ušivec raste na gorskih traviščih in poraslih meliščih v Julijskih Alpah, pojavljanje v Karavankah pa je vprašljivo, saj tam v glavnem raste zelo podobni bosanski ušivec. Splošno pa je razširjen v jugovzhodnih Alpah, v Karpatih in osrednjih Apeninih. Tone Wraber je v delu Luke Pintarja *Rože na Slovenskem* zapisal:

»Kako imenitna rastlina je Hacquetov ušivec in kako neimenitno ime ima! Pri tem imamo seveda v mislih ime rodu, kajti vrstni pridevek spominja na zelo spoštovanega Balthasarja Hacqueta.«

Botanični baron Karel Zois (1756–1799), »glasnik cvetne lepote naših Alp«, se je ukvarjal predvsem z raziskovanjem alpskega rastlinstva. Ohranili so se rokopisni zapiski z njegovih botaničnih ekskurzij in herbarij, ki ga hrani Prirodoslovni muzej Slovenije.

Po Zoisu so imenovali rod tropskih trav *Zoysia*. Janez Bleiweis je pred več kot sto petdesetimi leti izdal *Koledarček slovenski za navadno leto 1855*. V njem je pisal o Žigi Zoisu in omenil, da se »po bratu njegovem Dragotinu, učenem botanikarju, ena trava iz Indije njemu na čast *Zoysia* imenuje«.

To poimenovanje je manj znano, zato pa sta toliko bolj znameniti njegovi dve »mični cvetki«.

Če bi izbirali cvetlico, ki naj bi predstavljala slovensko, sončno stran Alp, bi se odločili za Zoisovo zvončico (*Campanula zoysii*), ki se je na naših tleh ohranila še iz časov pred ledeno dobo in »dočakala sonce današnjih dni«. Karel Zois jo je našel v skalnih razpokah v Bohinjskih Alpah in na vrhu Storžiča. Njegov botanični mentor Wulfen jo je imenoval po njem in zapisal, da »prvo poznanje zelo redke rastline dolguje slavnemu gospodu Karlu plemenitemu Zoisu, ki se posveča ves botaniki, ki ji žrtvuje pozornost, trud in čas, pa gotovo ne malo denarja«. Od drugih vrst istega rodu se jasno razlikuje že po obliki venca modre barve. Ostale zvončice imajo zvonast cvetni venec, pri Zoisovi pa je valjast, pri dnu trebušasto zaobljen, polagoma se oži in je na ustju močno stisnjen, na vrhu ima ljubko zvezdico petih belo dlakavih zobčkov. Spada med zelo stare, terciarne rastline in med endemite naših Alp. Na zahodu njena nahajališča segajo v Karnijske Alpe v Italiji, najbolj severno nahajališče je na Obirju v Avstriji, najbolj vzhodno na Uršlji gori, najbolj južno pa v Govcih na severnem robu Trnovskega gozda. Najbolj pa je razširjena prav v skalnih razpokah visokogorskega pasu v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah in Karavankah. Res je prava »hči slovenskih planin«!

Karel Zois je neznano rumenocvetno vijolico našel »v kranjskih Alpah, ki meje s Koroško« — torej v Karavankah. »Živo, še z zemljo« jo je poslal v Ce-

lovec. Wulfen jo je imenoval po najditelju in opisu dodal še ročno pobarvano risbo. »Najlepši otrok naših gora!« je zapisal v strokovnem latinskem opisu Zoisove vijolice (*Viola zoysii*).

Zoisova vijolica je podobna majhnim mačeham. Visoka je kakih 10 cm in ima rumene cvetove. Štirje venčni listi so obrnjeni navzgor, peti pa navzdol. V maju in juniju zacveti na visokogorskih tratih in grušču v osrednjem delu Karavank. Skoraj sto let po odkritju je bila v Evropi prava botanična redkost. Kasneje so jo našli v pogorjih Bosne, Hercegovine, Črne gore, Makedonije in Albanije, kjer je veliko pogostejša kot na osamljenih nahajališčih v Karavankah.

Franc de Paula Hladnik (1773–1844) je leta 1810 ustanovil Botanični vrt v Ljubljani. Raziskoval je kranjsko rastlinstvo in strokovno sodeloval z vsemi tedanjimi vidnejšimi evropskimi botaniki. Zbral je herbarij, ki ga hrani Prirodoslovni muzej Slovenije.

V letu 1819 je Hladnik na robu Trnovskega gozda, na Čavnu, našel še neznan rod iz družine kobulnic. Nemški (saški) botanik H. G. L. Reichenbach ga je leta 1831 opisal in ga imenoval po najditelju rebrinčevolista hladnikija (*Hladnikia pastinacifolia*). V letu 1834 ga je vključil pod številko 757 v svojo herbarijsko zbirko Nemška posušena flora (Flora Germanica exsiccata). Kot nahajališče je zapisal: pri Ljubljani na Kranjskem (»bei Laybach in Krain«) in primerek še posebej označil z latinskim vzklikom:

»-Isigne decus! -«

S temi besedami je hotel poudariti, da je primerek hladnikije pravi okras njegove herbarijske zbirke in da je nekaj posebnega in redkega.

Hladnikija na prvi pogled deluje kaj neugledno — vsaj prvi trenutek, ko jo opazimo in ko o njej še ničesar ne vemo. Raste na kamnitih traviščih in na skalovju v Trnovskem gozdu na Čavnu, Kuclju, Zelenem robu in Poldanovcu. Njena razširjenost je zelo majhna, ima ozek areal. Imamo jo za predstavnico samostojnega rodu, ki obsega le eno vrsto. Take rodove imenujemo monotipične, in že to je rastlinska posebnost, saj imajo v veliki večini primerov rodovi

več vrst. Spada tudi med geološko stare vrste, med ostanke ali relikte, ki so se ohranili iz časov pred ledenimi dobami. Hladnikovka je edini endemični rod slovenskega rastlinstva, in univerzitetni učitelj botanike Tone Wraber je rad poudarjal, da je »ena najbolj imenitnih rastlin slovenske flore«.

Po Hladniku se imenuje tudi Hladnikov grintavec (*Scabiosa hladnikiana*). Neznano vrsto grintavca je s Polhograjskih dolomitov poslal na Dunaj avstrijskemu botaniku N. T. Hostu. Ta ga je opisal in imenoval po najditelju oziroma pošiljatelju. Ni pa navedel točnega nahajališča, ampak je zelo približno zapisal, da raste na Kranjskem v gorah in alpskih kotlinah. Rastlina je lahko visoka do enega metra. Glavičasta socvetja z modrovijoličnimi cvetovi obdajajo ovojčkovi listi. Rastlina raste na toplih rastiščih, na travnikih, med grmovjem in v redkih gozdovih od nižine do montanskega pasu v dinarskem, predalpskem in preddinarskem območju (Polhograjsko hribovje, Idrijsko, Zasavje, ob spodnjem toku Savinje ter na slovenski in hrvaški strani Gorjancev).

Izredno redka in endemična pa je oblika kranjske bunike, ki jo je v gozdovih okoli Turjaka našel Hladnik in so jo kasneje imenovali po njem Hladnikova bunika (*Scopolia carniolica* f. *hladnikiana*). Od kranjske bunike se razlikuje po barvi cvetov, ki so zunaj in znotraj zelenkasto rumene barve. Ima le nekaj nahajališč: Kolovec pri Kamniku, pod Lubnikom pri Škofji Loki, v Posočju v dolini Idrije in nad Borovniškim Peklom.

Žiga Graf (1801–1839) je bil farmacevt, kemik in botanik. Napisal je več prispevkov o kranjskem rastlinstvu in zbral herbarij, ki ga hrani Prirodoslovni muzej Slovenije.

Po njem je »po ovinkih« dobil ime rod selivka (*Grafia*). Ena od novo opisanih rastlin, ki jih je pred več kot dvesto leti na Kranjskem našel Balthasar Hacquet, je bila golaška jelenka (*Athamanta golaka*). Našel jo je na Velikem in Malem Golaku in na drugih okoliških gorah. Po kasnejšem preimenovanju je ta postavna kobulnica dobila rodovno ime *Grafia*,

obdržala pa je vrstno ime po Golaku v Trnovskem gozdu. Kranjska selivka (*Grafia golaka*) je visoka 50 do 100 cm, ima golo, rahlo progasto steblo, ki je pri vrhu razraslo. Liste ima pernatu deljene, bleščee, v obrisu trikotne. Beli cvetovi so v kobulu. V Sloveniji raste na kamnitih travnikih in med grmovjem v montanskem pasu v Kamniških in Julijskih Alpah, v Polhograjskem hribovju, na Šmarni gori, na Notranjskem in Kočevskem ter seveda na Golaku.

Andrej Fleischmann (1804–1867) je bil botanik in vrtnar v Botaničnem vrtu v Ljubljani. Leta 1844 je napisal delo *Pregled kranjske flore (Übersicht der Flora Krain's)*, ki je bilo drugo tiskano delo o našem rastlinstvu.

Po njem se imenuje Fleischmannovo grabljišče (*Knautia fleischmannii*). Zanj so značilni nekoliko usnjati, redko dlakavi ali skoraj goli ter bleščee listi. Glavičasta socvetja obdajajo ovojčkovi listi. Cvetovi so štirištevni in rdečevijoličasti. To je endemična rastlina jugovzhodnega alpskega predgorja. Raste na suhih travnikih in med grmovjem od Polhograjskega hribovja do Istre in Kočevskega, samo eno nahajališče ima v Gorskem kotarju.

Na Ljubljanskem gradu je vrtnar Fleischmann našel neznani rebrinec in ga posadil v Botanični vrt. Hladnik ga je opisal in ga po svojem vrtnarju poimenoval Fleischmannov rebrinec (*Pastinaca sativa* var. *fleischmannii*). Kasneje ga niso več našli niti na Gradu niti drugje v naravi. Postal je znamenit, ker na klasičnem nahajališču ne raste več, obdržal pa se je v ljubljanskem Botaničnem vrtu. Fleischmannov rebrinec, nabran na Ljubljanskem gradu, se je ohranil še na nekaj herbarijskih polah v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. Nabrali so ga Andrej Fleischman, Franc Hladnik in Henrik Freyer.

Imena, ki so jih rastline dobile po botanikih, so svojevrstni in večni spomeniki in hkrati tudi zahvala njihovim prizadevanjem, da bi odkrili in vsem približali bogastvo našega rastlinskega sveta.

(dr. Nada Praprotnik, muzejska svetnica, Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana)

Stane Granda

UTRUJENI OD ZGODOVINE?

Ob 170. obletnici prve omembe Slovenije v slovenskem tisku in slovenskem jeziku.

Jeseni 1844. leta je cesar Ferdinand obiskal Ljubljano. 4. oktobra so *Kmetijske in rokodelske novice* objavile pozdravno pesem J. V. Koseskega Slovenja: *presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu prvemu, ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano.*

V tej objavi je Slovenija (takrat so pisali Slovenja), kot ozemlje, ki ga naseljujejo Slovenci, prvič omenjena v slovenskem tisku in jeziku.

V času gospodarske krize, ko se obeta novo rekordno število nezaposlenih, v dneh, ko mnogim napovedujejo zniževanje plač in še večjo negotovost glede varnosti zaposlitve, ko se obeta znižanje pokojnin in socialne varnosti nasploh, ko nam napovedujejo še težji pristop do zdravstvenih storitev, in še bi lahko jadikovali, mnogi nad samostojno slovensko državo obupujejo. So posamezniki, ki se celo sprašujejo o smiselnosti osamosvojitve. Številni državljani — mogoče celo večina — so prepričani, da so njihova velika pričakovanja izpred dvajsetih let izigrana. Mnogi odgovornost za to pripisujejo politikom in politiki kot taki. Številni postajajo vse bolj pasivni, predvsem pa niso pripravljene več nikomur ne verjeti ne zaupati. Pretresi v slovenski Cerkvi jih v tem razpoloženju še utrjujejo. Mnogi celo niso pripravljene verjeti stari modrosti, da za dežjem posije sonce.

Težkih časov ni mogoče zanikati. Prav njihovo priznavanje pa je edini vzvod, da jih začnemo spreminjati. V zmoti so tisti, ki pričakujejo, da se bo pojavil politik, ki nas bo čudežno, sam, brez nas in mimo nas, popeljal iz neobetavnih razmer. Ga ni in ga ne bo. To dejansko ne pomeni, da ne obstajajo ljudski voditelji. Gotovo jih je več, toda če ljudje na ladji niso pripravljene sodelovati pri reševanju pred potopom,

potem še tako sposoben kapitan nima možnosti, da izpelje svojo temeljno nalogo. Začeti je treba torej pri sebi. Takoj in nato nadaljevati vsak dan!

Slovenci izjemno slabo poznamo svojo zgodovino. Prav zato so številni sposobni idealizirati preteklost, zlasti stanje pred tridesetimi leti, kar je splošna človeška, ne samo slovenska značilnost. Vrnimo se za okoli 500 let v preteklost. Ali se kdaj vprašamo, kako so se počutili naši predniki v letih velikih kmečkih uporov, v katerih so praviloma zgubljali, kako so se tresli pred turškimi vpadi, kakšna groza jih je obšla ob katastrofalnem potresu leta 1511, ob različnih zdravstvenih epidemijah, ki so jih imenovali kuga, pojavu davkov, ki jih prej ni bilo ...? Pa reformacija, ki je v že tako zmedene razmere vnesla novo zmedo? Približno sto let so trajale te težave, pa smo še vedno tu!

Pogovorimo se s svojimi starši ali starimi starši, kako so doživljali gospodarsko krizo v času med obema vojnoma. Ni primerljivo z današnjimi razmerami. Sledili so druga svetovna vojna, revolucija, poveljni poboji, komunistična oblast ... Je bilo težje takrat ali je danes?

Življenje je kratko, pričakovanja, ki smo jih vanj vtkali, velika, razkorak med tistim, kako naj bi bilo, in tem, kako je, spominja na prepad, ki mu ni videti dna.

Obup in pasivnost sta največja sovražnika posameznika in naroda. Pogosto razmišljam, zakaj se je

v povojnih množičnih pobojih tako malo ljudi skušalo rešiti. Upoštevam, da so bili fizično in duševno neskončno izčrpani, toda zaradi želje po preživetju bi morali kaj poskusiti. Spominjam se, da mi je oče pripovedoval, kako se je s skokom iz vlaka rešil nemškega vojnega ujetništva. Večkrat sem ga moral peljati na Suhor, kjer mi je razlagal, kako se je treba prebijati iz obkoljene stavbe, kar mu je kot enemu redkih uspelo novembra 1942. Vedno sem neskončno hvaležen dr. Janezu Zdešarju za opis bega iz Teharij. Še bi lahko našteval, toda ob koncu takega razmišljanja vedno končam s sporočilom Šamperlove mame iz Spodnje Spuhlje pri Ptujju, da je v najbolj črnih trenutkih vedno treba ugotoviti, kje ti je Bog odprl okno za rešitev in preživetje. Mislim, da je prav ta njena misel eno najtrajnejših načel človekovega preživetja. Povedano drugače, nikoli dokončno obupati je tudi ena izmed dimenzij pojmovanja svetosti življenja. Sam bi temu rekel odgovornega odnosa do življenja kot božjega daru. Prav ta nas obvezuje k trajnim in po potrebi tudi skrajnim naporom za preživetje.

Navdušenje, ki nas je zajelo ob nastanku samostojne slovenske države, največjega dosežka v zgodovini našega naroda, je bilo na eni strani takoj izpostavljeno posmehovanju posameznikov, ki sta se jim zrušila vnaprej zagotovljeno lagodno življenje in takšna ali drugačna participacija pri oblasti v prejšnjem režimu, ter je rodilo znano besedo »Slovencljuni«, na drugi strani, in to je usodnejše, pa nas je pasiviziralo. Kot da smo se ustrašili lastnega dosežka. Namesto da bi dojeli, da se naša zgodovina, tista resnična, narodna, predvsem pa svobodna, šele začinja, da zahteva nekajkrat več naporov, predvsem pa drugačne, kot smo jih bili dotlej vajeni, smo začeli strahotno neodgovorno ždeti v neki slavi in samozadovoljstvu. Pojavile, in to z določenimi izkušnjami iz najbližje preteklosti, so se pajdaške skupine, ki smo jim sprva rekli »udbomafija«, danes pa tajkuni. Izkoriščati so začele našo nebudnost in neodgovornost do samega sebe, kar je tudi nekakšna zakonitost prelomnih obdobj. Tiste,

ki so nas nanje glasno opozarjali, smo razglasili za paranoike, jih izrinili iz javnosti, in pajdaštvu se je odprla široka možnost. Prav po njihovi zaslugi so bili sprejeti zakoni, zaradi katerih jim organi oblasti, če se že iztrgajo izpod njihovih vplivov in jih taka volja začasno obsede, pravzaprav nič ne morejo. Ne vemo, kaj je nižje: morala ali sodstvo. Gnilost naših preteklih razmer izjemno dokazuje primer človeka, ki ga je Gospodarska zbornica Slovenije razglasila za podjetnika leta, RTVS mu je namenjala posebno pozornost, ko je mestu in svetu razlagal pravnost svojih lumparij, danes pa je zaradi istih dejanj prebivalec zapora na Dobu. Pa to še ni najhujši primer, predvsem pa ni primerljiv z onim, ki so ga ugledni slovenski državljani prosili, naj postane rešitelj Slovenije. Prav to ga še vedno drži v soju žarometov.

Obup in pasivnost sta največja sovražnika posameznika in naroda. Posezimo znova v zgodovino. Prešerna bi spoznanje, da samo še kmetje in služinčad govorijo slovensko, po najbolj osnovni logiki moralo napeljati k pesnikovanju v jeziku onih, ki jih je družbeni vzpon grozil odplaviti iz narodnega telesa. Storil je ravno obratno oziroma tisto, kar »mož je storiti dolžan«. Postal je največji slovenski pesnik. Tudi Anton Martin Slomšek, knezoškof, v svojem času na družbeni lestvici najvišje postavljeni Slovenec, ni pristal na ugodje, ki mu ga je prinašala škofovska služba, ampak je ostal zvest narodu in geslu trpeti in umreti za slovenstvo. Ne prvega ne drugega ni k temu nihče silil. Odločilna je bila njuna vest, najgloblje narodno čustvovanje. Občutek dolžnosti in zvestobe. Naj v letu 600-letnice zadnjega ustoličevanja spomnim še na dva Korošca. Matija Majar Ziljski je bil prvi politični preganjanec v zgodovini zaradi poudarjanja pripadnosti in odgovornosti slovenskemu narodu. Večina danes zanj ne ve. Redka so slovenska mesta, ki so po njem poimenovala javne prostore. V sosednji Italiji bi kot tako dolžnost čutila najbolj zakotna vas. Dr. Lambert Ehrlich, ki ga je vosovski likvidator ubil zaradi zavzemanja za samostojno, mednarodno priznano slovensko državo,

je celo še danes za mnoge slovenske katoličane sumljiv. Bolj verjamejo njegovim morilcem kot pa njegovemu delu, iz katerega je izšla zmagovita misel o samostojni Sloveniji. Slovencem se pozna, da nikoli nismo imeli lastne države. Tako ali drugače smo se znali braniti pred onimi, ki so nas ogrožali. Zdaj, ko nas nihče ne ogroža, ko smo sami sebi dejansko največji sovražnik, imamo več smisla in razumevanja za sovraštvo kot pa za odnos do lastne državnosti.

Primeri mož, ki smo jih zgoraj navedli, so samo vrh slovenstva, ki nam je pomagalo »stati in obstati«. Navedli bi lahko še številna imena, tudi iz današnjih dni, na primer stoletnika Borisa Pahorja, ki v Trstu vztraja na braniku našega etničnega ozemlja. Za vsakega velikega moža naše zgodovine velja, da je to delal predvsem iz svojega notranjega nagiba, ne želje po oblasti ali visokem položaju. Še najmanj so ti veliki možje pomišljali na materialne koristi. Dejansko so z zavzemanjem za slovenstvo, ki ni bilo nikoli v zgodovini dobičkonosno — »nacionalni interes je iznajdba nekdanjih komunistov« —, kazali prezir do bogastva kot posledice političnega delovanja. Pravzaprav jih nikoli ni zanimalo, kako se bodo zapisali v zgodovino, kaj bodo zanamci o njih rekli in pisali. Tako kot smo lahko o gornjem prepričani, pa se moramo zavedati, da so ti veliki možje vedno računali na rojake, ki jim bodo prej ali slej v okviru svojih možnosti sledili. Verjeli so v svoj narod, čeprav se pri tej svoji veri niso imeli skoraj na kaj opreti.

Prepričanje nekaterih, da slovenstvo danes tone, predpostavlja neko skupno zavest, ki izginja. Seveda te ni, ampak obstaja skupek naših osebnih prepričanj in nagnjenj, naših pripadnosti. Dve nista enaki, in v tem je njihova velika in nepremagljiva moč. Da slovenstvo tone, bi pravzaprav pomenilo, da nas je takih, ki čutimo odgovornost do svojega naroda, vedno manj. Gotovo naše število in intenziteta naših čustvovanj nista vselej enaka, toda to še ne pomeni, da smo kot narod in posledično tudi država, kajti ta je naša in zanjo nismo dolžni nobenemu tujcu izkazovati hvaležnost, pred tem, da usahnemo.

Foto Alenka Veber

SOOČENJE SAMIH S SEBOJ

Malodušnost ni greh, vsaj velik ne. Še manj je značilnost osebne krščanske držbe. Naši predniki, podobno kot pripadniki drugih narodov, so živeli v izjemno težkih razmerah. Stoletja so bili odvisni predvsem od narave in sebe. Pri kmetih, ti so bili do leta 1941 v večini, je prevladovala majhna posest, in še to sestavljena iz slabših površin, kajti najboljše so bile že ob nastanku slovenskih vasi, hubnega sistema, bi rekli strokovno, pridržane za gospodo. Zanje bi bilo malodušje lahko usodno, saj bi jih odvrnilo od vsakodnevne dela. Podobno lahko zapišemo tudi za klasične delavce. Odvisni so bili od dela svojih rok. Oboji so lahko živeli boljše, če so bili delavoljni, ukaželjni in so hoteli napredovati. Predvsem so se zavedali, oboji, da je njihova usoda odvisna predvsem od njih.

Nekdanja komunistična oblast, ki je odločala o vsem, nas je uspavala. Večino, ne vseh. Zadovoljstvo nad tem, da država vsem preskrbi delo, mnogim stanovanja ..., da, skratka, odloča in misli namesto nas, je mnogim, zlepa ali zgrda, ustrezalo. Prej si se s tem sprijaznil, ugodnejše je bilo življenje. Prav ta

pasivnost v preteklosti postaja mnogim vsebina malikovanja komunistične preteklosti. Vse je bilo krasnó. Ni bilo treba skrbeti za službo, delal si, kolikor si hotel, plače so bile, stanovanje so ti dali (? , večino mladosti sem zidaril), imeli smo sindikalne domove, do zdravnika si lahko prišel (pozabljajo, da so bili za višje posebni sanatoriji) ... No, nekatere stvari so bile dobre in bi lahko ostale. Za nekatere pa je bila cena osebne nesvobode nesorazmerno visoka. Zavedati se je treba, da so bili takrat drugi časi in da danes tudi v državah visokega družbenega standarda, tudi v Skandinaviji, marsikatera stara ugodnost in pravica postaja stvar preteklosti.

Spominjam se, kako me je ves čas po osamosvojitvi pretresalo govorjenje: »Država mora dati, država mora poskrbeti, država mora vedeti ...« Posebej je bilo to značilno za eno Demosovih strank. Misel: »Ne sprašuj se, kaj je država dala tebi, ampak kaj si ji ti dal!« pri Slovencih ne najde domovinske pravice. Pozna se nam, da smo bili vselej v zgodovini zvesti podaniki vladarjev, pa naj bodo to Habsburžani, Karadjordjeviči ali ne nazadnje Tito, države pa smo radi, to je bil nekakšen nacionalni šport, prinašali okoli. Ni slučajno Martin Krpan, poklicni tihotapec, nesporen narodni junak. Cela področja slovenskega narodnega ozemlja so živela od tihotapljenja soli, vina, tobaka ... Zdaj, ko imamo lastno državo, bi, mogoče iz prirojene tradicije, mnogi to prakso nadaljevali. Sem ne štejem onih, ki jo s tajkunskimi zgodbami spravljajo na kolena. Slovenci za velik kriminal nikoli nismo imeli posluha, »malo se znajti« pa je nekakšna vrsta narodnega športa, ki ga pozna tudi velik del Evrope. Slovenci smo se osamosvajali pod gesli, da smo bili vedno srednji Evropejci, da hočemo in zmoremo biti druga Švica, nismo pa hoteli za to veliko žrtvovati. Ob gospodarski krizi, ki jo vse bolj preglašá moralna, katere najpomembnejši vir je naša tranzicija iz ene najbolj totalitarnih držav nekdanjih držav ljudske demokracije, garnirana z neverjetno balkanizacijo, ki smo se je navzeli v obeh Jugoslavijah, imamo poglavitno težavo v so-

očenju z lastno realnostjo. Desetletja in celo stoletja smo prste upirali v druge, bruna v lastnih očeh pa nismo sposobni izdreti. Ne priznamo niti tega, da nas v procesih notranje demokratizacije, pravne države, predvsem pa v soočenju z lastno zgodovino na veliko prehitvajo celo naši nekdanji »južni bratje«, za katere smo kot sodržavljaní v nekdanji skupni državi težko našli dobro besedo.

Kot objektivno okoliščino, ki ima nedvomno velik vpliv na današnje stanje, pa ni demokratični primanjkljaj, kot trdijo zagovorniki nekdanjega totalitarnega režima, lahko štejemo tudi in predvsem velik odliv prebivalstva v izseljenstvo od osemdesetih let 19. stoletja, med obema svetovnjima vojnoma, ko je Primorska v tem pogledu dobesedno narodno krvavela, vojni in poveljne poboje, emigriranje v Argentino, zdomstvo v petdesetih in zlasti šestdesetih letih 20. stoletja, ko so naše delavce državna podjetja dobesedno prodajala v zahodno Evropo (gre za blizu 100.000 ljudi). Odšli so oziroma so bili pobiti najbolj ambiciozni ljudje. Posledice teh človeških odlivov še vedno podcenjujemo. Tragičnosti izgube v zgodovini najbolj vitalnih slovenskih ozemelj na Primorskem in Koroškem še danes ne dojemamo dovolj. Ali ni svojevrstna narodna tragedija, da del Slovenije onstran Karavank, ki nam je dal Brižinske spomenike, kjer je potekalo edinstveno ustoličevanje v slovenskem jeziku, kjer je bila napisana prva slovenska katoliška knjiga, kjer je Matija Majar Ziljski prvi razglasil idejo Združene Slovenije, katere rojak Lambert Ehrlich je prvi zahteval samostojno, mednarodno priznано slovensko državo, ni del slovenske države? Vrnilo se nam je edino Prekmurje. Če je kaj čudež v zgodovini, je to, da smo po vsem tem, kar smo prestali, Slovenci kot narod sploh še obstali!

V NOVE ZARJE

Gospodarska kriza bo nedvomno slej ko prej premagana. Pri tem verjetno sami ne bomo odigrali

ključne vloge, ampak nam bo, vsaj posredno, pomagala Evropa. Tudi z redom, ki nam ga vsiljuje. Vprašanje pa je, kaj bo z našo moralno krizo, ki sega že tako globoko, da mnogi trdijo, da se slovenstvo razkaja, ne samo tone. Če je naša gospodarska kriza del svetovne, je naša moralna kriza predvsem, če že ne čisto slovenska! Od zunaj neposredne pomoči ne moremo pričakovati, političnim voditeljem ne zaupamo, moralnih nimamo. Cerkev, ki je v ključnih trenutkih zgodovine odigrala odločilno vlogo, ima preveč težav sama s seboj. Mislim seveda na njeno vodstvo, ne božje ljudstvo. Ni druge rešitve, kot da začnemo vsak pri sebi, v krogu svoje družine, da moralni preobrat zanesemo v svoje neposredno okolje, kolektiv in tako naprej. Načela, ki se jih moramo oprijeti, čeprav so občečloveška, so vsaj kristjanom, kljub blatu, ki se nas je prijelo, jasna. Še posebno zaradi zadnjega, v bistvu zaradi sebe, zaradi stanja, v katerem smo, smo to dolžni storiti. To je naša zgodovinska odgovornost. Sicer bomo res javno sporočali, da je naša vera prazna. Iluzorno bi bilo pričakovati, da se nam bodo pri tem vsi pridružili. Tudi (papirnati) katoličani ne. Mogoče ne bomo niti v večini. Lahko pa postanemo moralna sila, ki je nihče ne bo mogel preglasiti, in se ne bo dogajalo, da bi v prvem lumpu države iskali njenega odrešenika. V življenju so, tako kot pri hrani začimbe, pogosto pomembnejše na videz male in drobne stvari kot pa bombastične revolucije, ki se praviloma spremenijo v svoje nasprotje.

Postanimo aktivni državljani. Zavejmo se odgovornosti sodelovanja v vsem javnem življenju v skladu s svojimi možnostmi, udeležujmo se volitev in volimo po preudarku, predvsem pa lastni pameti in odgovornosti. »Ne morem se odločiti,« je znak nezrelosti, nedoraslosti. Treba je izbirati med možnim in se ne predajati nekemu idealiziranju, ki je samo izgovor pred nezmožnostjo aktivnega državljanstva. »Vstajniške akcije«, ki smo jim priča zadnje me- sece, so samo tlakovanje poti za nov totalitarizem.

V svoje programe vključujejo ravno toliko opozoril na obstoječe pomanjkljivosti, da zmedejo dobronamerne in naivne poštenjake. Kot nekdanj OF, katere snovalci so tudi tokrat v ozadju. V Sloveniji že ves čas po osamosvojitvi nismo sposobni sestaviti enobarvne vlade in nobena opcija ne zmore speljati svojega programa. Ne leva ne desna. Pravzaprav zaradi nenaravnih koalicij, ki so same s seboj v nasprotju, niti natančno ne vemo, kaj katera hoče in zmore, kar je raj za rovarjenje stricev iz ozadja. Volivci s svojo pasivnostjo in, roko na srce, politično nezrelostjo in nerazgledanostjo, ustvarjamo politično in državljansko mlakužo, potem se pa pridušamo. Všeč mi je sicer neresna misel, da bi tiste, ki ne hodijo na volitve, pa potem razmere na vse pretege kritizirajo, zaradi tega denarno kaznovali. Prevzemi odgovornost za svojo prihodnost in se odloči!!!

Misel, da smo Slovenci utrjeni od lastne zgodovine, ni brez osnove. Kaj vse se je zgodilo v 20. stoletju? Doživeli smo tri totalitarizme: fašizem, nacizem, komunizem. Prva dva sta nas hotela kot narod iztrebiti, tretji je povzročil največji poboj Slovencev v tako kratkem času. Zapustili smo državni okvir, v katerem smo bili tisočletje, bili smo nekaj deset let v skupnosti z južnimi Slovani, zamenjali nekaj ekonomskih sistemov, prešli iz naroda kmetov v meščansko družbo ... Veliko, strahotno veliko se je dogodilo in spremenilo v preteklih desetletjih. Dejansko je potrebna volja za prilagajanje tem zgodovinskim prelomnicam. Slovenci za boljšo prihodnost, za življenje, ki smo si ga predstavljali in ga želeli ob osamosvojitvi, ne potrebujemo nekega novega nacionalizma, ampak predvsem več osebne in skupne odgovornosti, aktivne volje do boljšega in srečnejšega življenja. Tudi drugi narodi in države so šli skozi velike krize, tudi drugi so postopoma gradili svojo identiteto. To, da smo majhni, je lahko naša prednost in sreča, če je zato ustrezna volja.

(Prof. dr. Stane Granda, zgodovinar, esejist, Ljubljana)

Jože Strgar

NAM JE PREBUJANJE POTREBNO?

Maja 2011 se nas je pri Sv. Jožefu v Ljubljani zbralo nekaj nad trideset zavzetih ljudi, da bi razmišljali, kaj in kako lahko naredimo, da bi se v Sloveniji izboljšale družbene razmere. Kot pobudnik tega srečanja sem razposlal štirideset vabil, prišli so skoraj vsi. V arhivu je shranjen seznam udeležencev tega srečanja. Rodilo se je civilno gibanje, ki smo ga pozneje v ožjem odboru poimenovali civilna iniciativa **PREBUDIMO SLOVENIJO**.

Ožji odbor se je pridno sestajal in deloval, zato smo kaj hitro, že 19. septembra 2011, v veliki športni dvorani na Otočcu pripravili prvi Zbor kristjanov in ljudi dobre volje. To je bil dogodek leta. Že na začetku delovanja civilne iniciative, zlasti pa neposredno pred zborovanjem na Otočcu, se je ožja pa tudi širša javnost za pojav in delovanje civilne iniciative zelo zanimala. Celo javni mediji, začeni s ljubljanskim Dnevnikom in nacionalno televizijo, so o dogajanju poročali. Osnovno vprašanje se je glasilo: Ali gre za novo politično stranko in čemu je takšno gibanje potrebno? Vprašanja so se še zaostрила, ker je Lojze Peterle ustanavljal neke vrste strateški svet za politiko. Na TV1 SLO sva s Peterletom razložila, da sta to dve stvari — eno je splošno gibanje, drugo pa dolgoročno politično preučevanje. Kljub temu sem moral na nekaj mestih in celo v Družini razložiti, da nam gre za splošno družbeno prebujanje slovenskega človeka, zlasti kristjanov in ljudi dobre volje, ki so bili toliko desetletij odrinjeni od vsega javnega. Zato smo sklenili, da se moramo prebuditi in pričeti delovati tudi na javnem odru, v splošnem družbenem življenju in tudi v politiki. Krščanski družbeni nauk, ki se je pri nas, zlasti od Krekovega časa naprej, že uveljavljal in je v velikem delu sveta tudi danes uspešen — po drugi svetovni vojni je dobesedno rodil uspešno Evropo —, bi bil za nas, za našo družbo spet lahko uspešen. Vsi drugi sistemi so propadli, zlasti naš komunistični samoupravni socializem, ki nas je pripe-

ljal na dno evropske civilizacije in demokracije. »Na vrsti smo,« je bilo napisano v Družini in ponovljeno na našem prvem srečanju pri Sv. Jožefu.

Prvemu Zboru kristjanov in ljudi dobre volje septembra 2011 na Otočcu so kaj hitro sledili še odmevi — najprej v Mariboru, potem v Murski Soboti, nato v Kopru in v Šentvidu. Tudi Otočcu II v letu 2012 so sledili odmevi tu in tam. V prvi polovici leta 2013 smo v februarju in aprilu pripravili dvoje srečanj z odličnimi, novimi predavatelji. Za jesen 2013 pa pripravljamo Otočec III. Na vseh teh zborih ali prireditvah se je zvrstilo okoli štirideset predavateljev različnih strok in poklicev ter z različnih koncev Slovenije. Nekje sem prebral, da se s temi prireditvami, zlasti s tako številnimi in raznovrstnimi predavatelji, rojeva družbena in politična elita Slovenije. Bog daj, da bi se temu vsaj približevali. Ljudje s širokim strokovnim in družbenim obzorjem, ki v svoja razmišljanja in dejanja vključujejo avtentično slovensko in s tem krščansko zavest, so nam nadvse potrebni. Ob tem bi smeli reči, da ob splošnem izobraževanju ter nagovarjanju ljudi za politične, duhovne ter državljanske dolžnosti in pravice izobražujemo tudi tiste, ki naj bi družbo upravljali. Vsi smo potrebni vsakovrstnih spodbud, družbene in politične razgledanosti ter pristne slovenski zavesti.

Ker nismo čisto na začetku, se lahko že vprašamo, ali smo bili uspešni. Ali smo utrdili in razširili splošno zanimanje za javne zadeve in ali smo spodbudili do-

volj veliko število razmišljajočih ljudi za javne nastope ter javno delovanje? Kakršen koli odgovor bo le delno pravilen. Če pogledamo na volitve, smemo reči, da smo spodbudili nekoliko večjo udeležbo. A še vedno je ta veliko premajhna. Množica ljudi, ki se čutijo kristjane ali so kako drugače dobronamerni, je na volilni dan ostala doma. Politične »zatolčenosti«, ki jo je vsiljeval in gojil komunistični sistem, v tej ali oni obliki trajajoč toliko desetletij, ni mogoče na hitro odpraviti. Ljudje se še vedno bojijo javno izpovedovati svojo osebno, to je krščansko naravnost. Prevladujoči javni mediji še vedno vzdržujejo sovražno razpoloženje do vsega, kar je pristno slovensko in krščansko. Ob tem se je med nami razširilo še »pišmeuhovstvo«, češ kaj me briga, »s tem naj se ukvarjajo drugi«. Ob vsem tem pa kaj radi še godrnjamo nad tistimi, ki si vendar prizadevajo za spremembe. Kakšna nerazsodnost! Koliko truda bo še potrebnega, da bi v večji meri spoznali, kako nujno je, da se spet zavzeto zavedamo svojih demokratičnih pravic in dolžnosti. Ne moremo in ne smemo se zanašati na nekoga »drugega«, ki naj bi urejal javne zadeve, kajti tistega drugega ni ali pa je slabši od nas.

Javne zadeve in s tem splošne družbene razmere se tičejo nas vseh. Naša prva dolžnost je, da hodimo na volitve in, seveda, da volimo ljudi, ki so zaupanja vredni. Gospodarsko, družbeno in politično bolj razgledani ljudje pa smo dolžni javno delovati in se vključevati v vse pore javnega življenja. Brez vsega tega se ne bo zgodilo nič dobrega ali boljšega. Gotovo je tudi to, da ljudje iz Stalinovih šol in praks, skupaj z njihovimi potomci, niso zmožni družbo voditi, kaj šele izboljšati. Družba, ki že v osnovi zanika vsesplošno pravičnost, to je družbeno naravnost v okviru desetih božjih zapovedi in Jezusovega govora na gori, ali tej pravičnosti celo nasprotuje, ne more obstajati. Ali bolje, obstaja lahko samo toliko časa in tam, kjer jo uveljavljajo s silo, kakor so počeli vsi komunistični sistemi pri nas in povsod drugod.

Življenje družbe je dokaj zapleteno vprašanje. Sestavljajo ga mnogotere zadeve. Za kristjane in

Zbor kristjanov in ljudi dobre volje
Foto Zasebni arhiv Jože Strgar

ljudi dobre volje je pomembno, da se vprašamo, ali nismo morda tudi sami sokrivi za tako slabo stanje v Sloveniji. Dvaindvajset let že imamo svojo državo, svojo svobodno voljo in možnost, da izvolimo ustrezne ljudi in stranke za vodenje države. A v Državni zbor smo izvolili poslance, ki so na prelomu leta 2012 v leto 2013 zrušili ustvarjalno vlado, ki je naše gospodarstvo, naše sobivanje z drugimi civiliziranimi narodi naravnala na pot enakopravnosti ter ponovne oživitve vsega dobrega, in jo nadomestili z novo, povsem neizkušeno vlado. Kako se je moglo to zgoditi? In to kljub slabim ali izredno slabim izkušnjam z ljudmi iz enoumja, ki ne zmorejo demokratičnega in uspešnega vodenje države.

Naša pot torej je, da se vključujemo v življenje demokracije, kakor so to udeleževali že naši stari očetje, da se znebimo brezbriznosti ali celo strahu, ki je bil ali morda še je tako razširjen. Skrb in sodelovanje v javnih zadevah je naša dolžnost, ki se začne s pripravami na vsakokratne volitve ter se nadaljuje s spremljanjem in delovanjem izvoljenih ljudi. Koliko izvoljenih ljudi nas je s svojim delovanjem že razočaralo! Izvoljeni ljudje se morajo obnašati razumno, ne kakor koli, pravično in odgovorno pred vsemi nami.

Spodbudimo široke množice kristjanov in ljudi dobre volje, da bi doumeli, da je demokratična ureditev družbe in države tudi naša dolžnost. K vsemu temu je usmerjeno delovanje civilne pobude **PREBUDIMO SLOVENIJO**.

(Jože Strgar, dipl. inženir hortikulture,
esejist, Ljubljana)

Dolores Kores

DOSTOPNI TURIZEM V SLOVENIJI

»Vsakdo bi moral imeti možnost potovati v državo ali znotraj države v kateri koli kraj, na kateri koli dogodek ali obiskati zanimivosti, ki bi si jih želel obiskati.«
(Nordiska Hanidkapplitiska Radet, 2002)

Dostopni turizem je segment turizma, ki je namenjen široki ciljni skupini invalidnih oseb, osebam s specifičnimi potrebami in vsem, ki zmorejo ali želijo potovati. Za doseg cilja je treba upoštevati specifične potrebne ciljne skupin.

Kadar govorimo o dostopnem turizmu, se pojavlja več izrazov: dostopni turizem, turizem za vse, vključujoči turizem, univerzalni turizem, turizem brez ovir. (Takayama Declaration, Appendix, UNESCAP, 2009) Poleg različnega pojmovanja se pojavljajo tudi različne definicije. V literaturi najpogosteje zasledimo definicijo Simona Darcyja: »Dostopni turizem omogoča ljudem, ki potrebujejo dostopnost, vključno z mobilno, vidno, slišno ali miselno dostopnostjo, da delujejo neodvisno, enakopravno in dostojanstveno v ponudbi univerzalno oblikovanih turističnih produktov, storitev in okolij. Ta definicija vključuje vse ljudi, tudi tiste, ki potujejo z otroki v otroških vozičkih, invalidne osebe in starostnike.«¹

Osnovno izhodišče razvoja dostopnega turizma lahko poiščemo že v *Splošni deklaraciji človekovih pravic*, ki je bila sprejeta in razglašena 10. decembra 1948.² *Deklaracija* že v uvodnih členih zagotavlja svobodo in enakopravnost ne glede na raso, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršno koli drugo okoliščino (1., 2. člen). V nadaljevanju dokument zagotavlja pravico do svobodnega gibanja (13. člen), počitka in prostega časa (24. člen). Na podlagi *Deklaracije človekovih pravic* je bilo sprejetih mnogo dokumentov na področju turizma

kot tudi na področju same invalidnosti. Pojem dostopnega turizma oziroma »turizma za vse« se je prvič pojavil leta 1989, ko ga je v okviru mednarodnega leta invalidov prvič javno uporabila skupina britanskih ekspertov. Turizem za vse se je v Evropi hitro razširil in sledile so pomembne spremembe na področju zakonodaje, razvoja in dožemanja dostopnosti v turističnem sektorju.

Skladno z razvojem dokumentov na svetovni in evropski ravni sta se v Sloveniji ločeno razvijala na eni strani turizem ter na drugi strani enakopravno vključevanje invalidov in drugih ranljivih ciljnih skupin v družbo. Prvi zametki dostopnega turizma v Sloveniji so povezani z zdravilišči, kjer se je izvajala predvsem rehabilitacija invalidnih oseb, ne pa toliko turistična ponudba za invalide. Prav tako se je dostopni turizem razvijal s posameznimi počitniškimi objekti v lasti invalidskih društev, ki so namenjeni pretežno letovanju članov društev. Koncept dostopnega turizma se je v Sloveniji začel intenzivneje uvajati leta 2006, ko se je izvajal prvi projekt NETMEN, Razvoj turistične ponudbe za ljudi s posebnimi potrebami.³

Dostopnost turistične ponudbe je treba urediti na različnih ravneh. Zaradi izredne raznolikosti potreb trenutno ni enotnih standardov, ki bi bili sprejeti na svetovni, evropski ali nacionalni ravni, je pa pripravljeno veliko smernic, ki povečujejo dostopnost. V Sloveniji so bili v projektu NETMEN, ki ga je vodila neprofitna organizacija ŠENT — Slovensko združenje za duševno zdravje, prvič opredeljeni osnovni kriteriji dostopnosti. Kriteriji so se

pozneje še nadgrajevali in so danes zbrani pod imenom »certifikat invalidom prijazno«.⁴

Danes ta certifikat podeljuje Zavod Premiki, socialno podjetje, ki se edino v Sloveniji profesionalno ukvarja z dostopnim turizmom.

Glavne skupine kriterijev za dostopni turizem so fizična dostopnost, dostopnost do informacij, ekonomska dostopnost in psihosocialna dostopnost.⁵

FIZIČNA DOSTOPNOST

Fizična dostopnost se navezuje predvsem na grajeno okolje znotraj in zunaj posameznih objektov, pomembna pa je funkcionalna dostopnost grajenega okolja v širši okolici posameznega objekta. Zagotavljanje dostopnosti posameznih objektov ne zadostuje, ključno je tudi povezovanje med posameznimi deli dostopnih objektov, poti in drugega grajenega okolja. Prav tako je treba posebej poudariti, da zagotavljanje dostopnosti ne pomeni samo uvažati spremembe za ciljno skupino gibalno oviranih, kot se pogosto razume, ampak da je treba pri urejanju dostopnosti grajenega okolja upoštevati tudi potrebe drugih ciljnih skupin.

DOSTOPNOST DO INFORMACIJ

Dostopnost do informacij je ključnega pomena pri zagotavljanju dostopnega turizma. Danes poznamo različne oblike podajanja informacij, vendar bi moral vsak informacijski sistem, ne glede na obliko podane informacije, zagotavljati dostopnost do natančnih informacij, ki morajo biti verodostojne in večkrat osvežene ter preverjene. Prav tako pa je treba zagotoviti, da so odstranjeni vsi komunikacijski šumi med koristnikom in ponudnikom storitev.⁶

EKONOMSKA DOSTOPNOST

Zmotno je prepričanje, da imajo invalidne osebe oziroma osebe s specifičnimi potrebami nižjo kupno moč kot druge osebe. Upoštevati je treba, da imajo te

Foto Arhiv Zavod Premiki

osebe pogosto večje stroške s prevozom in nastanitvijo, to pa predvsem zaradi nedostopnosti turistične ponudbe.⁷ Kljub temu nekatere raziskave kažejo, da so osebe s specifičnimi potrebami pripravljene plačati več za storitve, ki jim omogočajo dostopnost in kakovost nastanitve.

PSIHOSOCIALNA DOSTOPNOST

Dostopni turizem se srečuje z mnogimi predsodki in nepripravljenostjo na razvoj in prilagoditve turistične ponudbe za vse. Turistični delavci ovirane osebe zaradi predsodkov pogosto pomilujejo, zato tudi storitev ne opravijo tako kvalitetno kot pri običajnih gostih.⁸

Glede na vrsto težav, s katerimi se osebe s specifičnimi potrebami srečujejo, smo v Sloveniji oblikovali štiri skupine lastnosti, na podlagi katerih pripravljamo rešitve za dostopni turizem:

- 1) gibalna oviranost,
- 2) senzorna oviranost,
- 3) intelektualne in psihične težave,
- 4) druge ovire (npr. alergije, diabetes).

Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da zaradi osebnih potreb ni mogoče vseh ljudi uvrstiti v eno izmed navedenih kategorij. Prav tako pa se lahko

različne oblike ovir prekrivajo ali so neopazne.⁹ Za razumevanje dostopnega turizma je pomembno, da razumemo predvsem potrebe ciljnih skupin.

Identifikacija potreb ciljne skupine je pri dostopnem turizmu izredno pomembna, saj prilagoditve obstoječega turizma izhajajo neposredno iz potreb ciljnih skupin. Za vse ciljne skupine oseb s specifičnimi potrebami, ne glede na to, s kakšnimi ovirami se te osebe srečujejo, je nujno treba zagotavljati ustrezen in verodostojen pretok informacij med turističnim ponudnikom in osebo s specifičnimi potrebami. Informacije morajo biti vedno jasno izražene, kar pomeni, da je treba uporabljati različne tehnike komunikacije, prilagojene obliki oviranosti turista. Informacije se nanašajo na dostopnost grajenega okolja in dostopnost storitev glede na potrebe ovirane osebe. Pogosto imajo ovirane osebe tudi večjo potrebo po osebni asistenci, zato sta pripravljenost in znanje turističnih delavcev, kako pristopiti k ovirani osebi, zelo pomembna. Dostopni turizem temelji na treh pomembnih vrednotah: neodvisnosti, enakopravnosti in spoštovanju, zato je pristop k osebi s posebnimi potrebami še posebej poudarjen.

Turizem sodi med najperspektivnejše gospodarske panoge tako v Evropi kot v Sloveniji. V času gospodarske krize, ki se občuti tudi v turizmu, in v času, ko je konkurenca med turističnimi ponudniki vse večja, ti iščejo nove ciljne skupine. V zadnjem obdobju se specializirana turistična ponudba za osebe s posebnimi potrebami hitro širi. To je posledica številnih ukrepov za enakopravno vključevanje ranljivih skupin v družbo, ki jih izvajajo države Evropske unije, med njimi tudi Slovenija, hkrati pa se turistični ponudniki vse bolj zavedajo potreb ranljivih ciljnih skupin in jih razumejo. Evropski turizem prispeva okoli 5 do 11 odstotkov v BDP Evropske unije in zagotavlja med 8 in 24 milijonov delovnih mest. Ukrepi za oblikovanje dostopne turistične ponudbe zato lahko vodijo le k večji kakovosti podjetij in izboljšujejo njihovo konkurenčnost.¹⁰

Hkrati različne raziskave dokazujejo, da koncept

dostopnega turizma prispeva k povečanju in ohranjanju delovnih mest v mrtvih sezonah. Osebe s posebnimi potrebami so prav tako pripravljene nameniti za svoj dopust večji delež svojih prihodkov kot ostala populacija. K temu lahko dodamo še socialne programe javnih organov, ki finančno spodbujajo turizem, in izsledke raziskav, ki kažejo, da se tovrstne investicije večinoma povrnejo. Ocene glede ekonomskega pomena dostopnega turizma rahlo odstopajo glede na uporabljeno metodologijo, a vodijo do podobnih zaključkov.¹¹ Ocenjuje se, da splošno povpraševanje po dostopnem turizmu v Evropi zajema 127,5 milijona ljudi ali 80 milijard evrov.¹²

V okviru analize povpraševanja v projektu Turag4all, ki je bila opravljena za potrebe poslovnega načrta Zavoda PREMIKI, je bil ocenjen tržni potencial dostopnega turizma v Sloveniji. Skupno število prenočitev, ki jih turisti najpomembnejših tržišč (Slovenija, Italija, Avstrija, Nemčija, Hrvaška, Velika Britanija, Nizozemska) letno ustvarijo, je 6,465 milijona. Skoraj polovični je delež domačih turistov, skupaj pa je na vseh sedmih glavnih tržiščih več kot 41 milijonov seniorjev ter več kot 23 milijonov invalidnih oseb. Iz teh podatkov je mogoče računsko oceniti maksimalni tržni potencial, ki predstavlja 2,953 milijona prenočitev, kar je skoraj 45 odstotkov vseh prenočitev v Sloveniji, ki jih ustvarijo turisti najpomembnejših trgov. Do leta 2025 se bo ta odstotek zaradi staranja prebivalstva po pričakovanjih povečal na kar 54 odstotkov, prav tako pa je treba upoštevati multiplikacijski učinek, saj te osebe redko potujejo same. Zato je realno pričakovati, da bo število prenočitev imelo ekonomski učinek, primerljiv s 4,430 milijona turističnih prenočitev (do leta 2025 celo s 5,266 milijona prenočitev).¹³

V raziskavi, opravljeni v okviru projekta ITTI (Improving accessibility through training in tourism), ki sta ga v letu 2010 izvedla ŠENT — Slovensko združenje za duševno zdravje ter Nacionalno turistično združenje, smo ugotavljali dostopnost turistične ponudbe v slovenskem prostoru. Poslanih je

bilo 313 anket, vrnjenih je bilo 50 anket (16-odstotna odzivnost), od tega je 75 odstotkov odgovorov prišlo iz hotelirstva in gostinstva.

Najpomembnejše ugotovitve raziskave so, da je skoraj 80 odstotkov turističnih delavcev seznanjenih s pojmom dostopnega turizma, vendar slabo poznajo ekonomski pomen tovrstne oblike turizma. V raziskavi ugotavljamo tudi, da osebje, zaposleno v turističnem sektorju, dejansko ne ve, kaj dostopni turizem sploh pomeni. Posledično se večini tudi zdi, da bi bili stroški tovrstnih prilagoditev nesorazmerno visoki v primerjavi s potencialnimi zaslužki, ki bi jih zavoljo tega imeli. Raziskava tudi ugotavlja, da je večina turističnih podjetij svojo ponudbo že prilagodila in da jih večina razmišlja, da bi to ponudbo še nadgradili. Pomemben je tudi podatek, da kar 60 odstotkov zaposlenih pozna certifikat invalidom prijazno, ki ga je razvil ŠENT — Slovensko združenje za duševno zdravje v projektu NETMEN.¹⁴

Certifikat je bil med letoma 2006 in 2009 podeljen 14 turističnim organizacijam za 23 objektov.

V raziskavi je bilo tudi ugotovljeno, da se velika večina (72 odstotkov) zaposlenih v turizmu sooča s pomanjkanjem znanja s področja dostopnega turizma in ne ve, kje in na kakšnih izobraževanjih bi to znanje lahko pridobili. Vprašani so podprli pobudo, da bi se dodatno izobrazili o dostopnem turizmu, hkrati pa se zavedajo, da je sodelovanje z organizacijami, ki se ukvarjajo z invalidi in drugimi ciljnim skupinami, nujno za povečanje dostopnosti.

Slovenski turizem se že dlje časa seznanja s pojmom dostopnega turizma, vendar ga do danes, razen zdravilišč, še ni prepoznal kot pomemben segment turizma. Na tem področju so veliko raziskav in projektov izvedle nevladne organizacije, ki se ukvarjajo z osebami s posebnimi potrebami. Na ta način so dostopni turizem približale slovenskim turističnim ponudnikom, ki počasi ugotavljajo, da je ta segment turizma lahko tržna niša. V letu 2013 je Evropska komisija kot prioriteto projekta Evropska destinacija odličnosti določila dostopnost destina-

cije, kar je močno povečalo zanimanje za dostopni turizem. V praksi se dostopnost še vedno povečuje zelo počasi, predvsem pa je največ težav prav zaradi pomanjkljivega razvoja dostopnega turizma na ravni celotne destinacije in nepovezanosti med posameznimi objekti.

(PREMIKI, Zavod za svetovanje, promocijo in razvoj dostopnega turizma, socialno podjetje, Ljubljana)

- 1 Simon Darcy in Tacey J. Dickson, »A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences,« v: *Journal of Hospitality and Tourism Management* 16 (2009): 32–44.
- 2 *Splošna deklaracija človekovih pravic* (Združeni narodi, 1948), 17–20.
- 3 Dolores Kores, *Dnevi socialne ekonomije, Šent in turizem dostopen za vse, Ljubljana 28.–29. oktobra 2010*. [Pridobljeno 31. avgusta 2011 na spletnem naslovu www.dnevi-socialne-ekonomije-2010.sent.si.]
- 4 Janez Sirše in Dolores Kores, »Invalidom prijazno, kriteriji za turistično ponudbo,« *Prosojnice delavnice Turizem za vse*, 12. marec 2011 (Ljubljana, 12. marec 2011).
- 5 A. Laura, Projekt ITTI — Delavnica za trenerje, *Tourists with disabilities: Who are they? Which are their needs?*, 13. december 2010, Ljubljana. [Pridobljeno 31. avgusta 2011 na spletnem naslovu www.accessible-itti.eu.]
- 6 A. Laura, Projekt ITTI — Delavnica za trenerje, *Tools and Methods to verify the conditions of accessibility of tourists facilities*, 13. december 2010, Ljubljana. [Pridobljeno 31. avgusta 2011 na spletnem naslovu www.accessible-itti.eu.]
- 7 A. Laura, Projekt ITTI.
- 8 A. Laura, Projekt ITTI.
- 9 A. Laura, Projekt ITTI.
- 10 *Tržne analize in analiza za potrebe projekta Turag4all Šent Slovensko združenje za duševno zdravje* (Ljubljana: Nacionalno turistično združenje, Elmarkt, d.o.o., 2010), 8.
- 11 *Tržne analize in analiza za potrebe*.
- 12 D. Buhalis et al., *Accessibility market and stakeholder analysis — One-Stop-Shop for Accessible Tourism in Europe (OSSATE)* (Surrey, United Kingdom: University of Surrey, 2009), 32–44.
- 13 *Tržne analize in analiza za potrebe*.
- 14 Janez Sirše in Dolores Kores, »Invalidom prijazno, kriteriji za turistično ponudbo«.

Tanja Ozvatič

DESET ZAPOVEDI NASTOPANJA V JAVNOSTI

»Čestitam. Odlično ste povedali. Z užitkom sem vas poslušal od prve do zadnje besede.« Kdor je že kdaj občutil slast aplavza po uspešnem nagovoru, ta je dobil najbolj dragoceno motivacijo za nove nastope. Nekaj je v iskrenih stiskih rok po uspelem nastopu, kar te preplavi in prevzame, poplača ves vložen trud in popolnoma odplavi misli na prvotne strahove. V tem je čar tudi poklica igralca, da ne more več brez odrskih desk, ko se je enkrat v soju žarometov vedno znova priklanjal aplavzu, ki se kar ni končal. Občutek uspeha po dobrem nastopu je navdihujoč. Govorca navda z energijo, da bi kar takoj ponovno nastopil in takole navduševal ljudi kar naprej, četudi je v govor položil sebe vsega in so ga odposlane misli, ki so pri poslušalcih naletele na odprta ušesa, popolnoma izčrpane.

134

Če je užitek po uspešnem nastopu tako prijeten, zakaj se torej največkrat tako branimo zastopati neko mnenje pred ljudmi? Zakaj se v velikem loku ognemo novinarskemu mikrofону na ulici? Zakaj se v skupini izogibamo stiku z očmi, ko vsi čakamo, kdo bo prvi spregovoril? Zakaj nas je strah nastopanja v javnosti?

V številnih publikacijah najdemo podatek iz ameriške raziskave, ki naj bi pokazala, da je izmed vseh strahov ljudi na prvem mestu prav strah pred javnim nastopanjem, ki naj bi bil večji kot strah pred smrtjo. Gre za napačno in neznanstveno interpretacijo raziskave iz leta 1973,¹ ki pa se je trdno zasidrala med »strokovnjaki« za javno nastopanje, saj je bil ta »pritegovalec pozornosti« voda na njihov mlin. Znani komik Jerry Seinfeld je tezo, da se ljudje bolj bojijo javnega nastopanja kot smrti, med ljudmi širil v svojih nastopih (*na pogrebu se slabše godi pogrebnemu govorniku kot pokojniku*). Res pa držijo navedbe, da ima največ ljudi skupen prav strah pred javnim nastopanjem — toda to še ne pomeni, da je strah pred javnim nastopanjem večji kot strah pred smrtjo.

Kaj pa pomeni strah pred javnim nastopanjem? Česa nas je strah? Javno nastopamo pred množico poslušalcev oz. gledalcev (nagovor na javni prireditvi ali nastop v televizijskem oz. radijskem studiu, napitnica na poroki, zdravica ob praznovanju upokojitve ...) ali le pred peščico ključnih ljudi, ko predstavljamo neko vsebino v formalnem krogu (skupini sodelavcev ali poslovnih partnerjev, argumentiramo mnenje na sestanku, smo na pogovoru za službo, prodajamo izdelek na terenu ipd.). Naš javni nastop je npr. tudi pogovor s stranko, ki stopi v našo trgovino: stranka od nas pričakuje točno določeno stopnjo vljudnosti, prijaznosti, diskretnosti, nevsiljivosti, pomoči, taktosti, obzirnosti in strokovnosti, kot to vlogi prodajalke pritiče. In če pomislimo, kakšne formalne vloge v življenju vse prevzemamo, bi lahko rekli, da javno nastopamo pogosteje, kot se zavedamo. Česa nas je torej pri javnem nastopanju strah? Bojimo se, kaj si bodo ljudje mislili o meni. Me bodo razumeli? Kaj če nikogar ne bo na predstavitev? Še huje — kaj če bodo imeli poslušalci veliko vprašanj? Jih bom znal nasmejati? Bodo sodelovali? Kaj če bo v občinstvu tudi

strokovnjak ta in ta? ... Vsak nastop je enkratna in vedno nova situacija. Bojimo se tega neznanega, ker nikoli ne moremo do potankosti obvladati vseh dejavnikov. In ta trema je koristen obrambni mehanizem, zaradi katerega se na nastop bolje pripravimo in zato tudi bolje nastopamo. Mark Twain, ki je večji del svojega premoženja ustvaril z javnim nastopanjem (več kot s pisanjem), je nekoč povedal: »Obstajata dve vrsti govorcev: tisti, ki imajo tremo, in tisti, ki lažejo, da je nimajo.«² Opremljeni z zavestjo, da je strah pred javnim nastopanjem zdrav človeški pojav, torej z veseljem sprejmimo izziv in se pripravimo na nastopanje v javnosti.

NAVODILA ZA JAVNO NASTOPANJE?

Ljudje smo že tako narejeni, da se čutimo varne, če navodila in pravila oblikujemo v neki pregleden okvir. Recimo, da lahko bistvene zakonitosti javnega nastopanja strnemo v deset točk. Če deset Božjih zapovedi velja za vse enako, pa zapovedi javnega nastopanja veljajo za vsakogar nekoliko drugače. Če bi bilo namreč nasvete za učinkovito komuniciranje in nastopanje mogoče strniti v navodila in priporočila, ki se jih je treba zgolj držati, bi bili po svojih spretnostih lahko vsi enako uspešni, in nastopanje bi ne predstavljalo več nikakršnega izziva, kaj šele, da bi se odlični nastopi rojevali iz vznemirjenja in strahospoštovanja do vsakokratne neznanе situacije pred ljudmi. Na nekem komunikacijskem treningu v Ljubljani je prvi udeleženec prišel na oder, se trdno postavil na obe nogi, stoje nekoliko narezan, roke pa je spustil pred seboj in se z eno oprijel druge. Aha, tipična drža »figov list«, sem se pri sebi nasmehnila. A naslednji udeleženec se je postavil pred občinstvo na prav enak način in naslednji spet in vsak naslednji spet, in nasmeh na obrazu mi je zamrl. Pri analizi nastopov smo ugotovili, da je tej isti skupini to držo nekoč predpisal trener neke ameriške šole javnega nastopanja. Neverjetno je, ko-

liko osebne škode se lahko tako naredi z nepriernim pristopom, ko se vsem ljudem predpiše kar isti »recept«; kaj šele, da bi upoštevali tudi kulturne razlike, drugačen temperament naroda in lastnosti posameznika ter vsakokratne različne govorne situacije, v katerih se ljudje znajdemo in jih moramo kar najučinkoviteje obvladovati. Držati se zgolj zapovedi bi torej pomenilo dobro naučiti se pravil in napotkov in uspeh bi bil zagotovljen. Pa komuniciranje seveda ni tako preprosto. S poznavanjem pravil učinkovitega sporazumevanja in obvladovanja komunikacijskega prostora, časa in načina se pravzaprav šele ustvarijo možnosti za uspeh. Ta pa je odvisen od tega, kako dobro zna posameznik oceniti vsako komunikacijsko situacijo, kako tankočutno zna prebrati ljudi, kako več je prilagajanja (torej spretno izbire pravih komunikacijskih sredstev za sporočanje neke vsebine – prav tem ljudem, v tem trenutku, v točno takšnem vzdušju) in na kakšen način bo to kar najbolje izrazil. Za dober nastop v javnosti je torej pomembno oboje, tako spretnost kot tudi umetnost komuniciranja. Dobrega javnega nastopanja pa se lahko vsakdo nauči, če le pred očmi vedno ohrani prvo zapoved.

PRVA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: BODITE, KAR STE!

Kot izhaja že iz zgoraj zapisanega, je edini recept, ki ga lahko damo za dobro javno nastopanje, ta, da mora vaš nastop biti res vaš. Ne sme biti kopija vašega trenerja komuniciranja ali oponašanje nastopa predsednika države ali želja približati se posnemanju vašega najljubšega televizijskega napovedovalca. Vaš nastop bo res dober samo tedaj, če bo res vaš. Izgovorjen z vašo naravno barvo glasu, podprt z vašimi izkušnjami, izraz vaših dobrih lastnosti, predstavljen z vašo govornico telesa in začinjen z vašimi osebnimi značilnostmi. Pomembno je, da zaupate vase in gradite svoj osebni slog. Iz tega izhaja tudi

zahteva, da se morate v svojem nastopu dobro počutiti. Če se ne počutite dobro, je to znak, da nečesa še niste dobro premislili (*Kako bom pa zaključil?*), da nečesa še niste dobro pripravili (*nova srajca me stiska okrog vratu*) ali da je nekaj treba spremeniti (*npr. v TV-studiju prositi, da luč, ki vam sveti neposredno v oči, nekoliko zamaknejo*). V svojem nastopu se morate počutiti dobro! Sami morate poskrbeti za to.

DRUGA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: GOVORITE LE O STVAREH, KI JIH DOBRO POZNATE!

Dobri govorniki so dobri zato, ker jih še nihče ni ujel nepripravljenih. Kadar vas nepričakovano povabijo k besedi, jo sprejmite le, če vsebino res dobro poznate in se čutite kompetentne. Če teme ne poznate dovolj dobro, se za povabilo zahvalite in nastop zavrnete s preprostim pojasnilom, da vam vsebina ni dovolj znana, da bi se o njej lahko izrekli. Če pa vas poznajo kot strokovnjaka in na tem področju, sprejmite povabilo, zaupajte vase, povejte bistvene stvari in bodite s svojim nagovorom kratki! Koristen pa je nasvet, da se že doma, ko se odpravljate na neko prireditev, vprašate: *Kaj in kako bom povedal, če me nepričakovano zaprosijo za izjavo ali nagovor?* V mislih si oblikujte tri bistvene povedi, ki jih lahko o tisti temi izrečete kadar koli, in že ste pripravljeni na nepripravljen nastop.

Vsak drug nastop pa seveda skrbno pripravimo. Pri tem moramo upoštevati tri ravni. *Vsebinsko* moramo do potankosti obvladati, sicer sploh ne gremo pred ljudi. To seveda ne pomeni, da imamo odgovore na prav vsa vprašanja. Če česa ne vemo, to odkrito priznajmo. Ne izmotavajmo se in ne skušajmo prikriti zadrege, ampak takoj jasno povejmo: »Tega podatka nimam, bom pa preveril in vam lahko na vašo željo kasneje sporočim.« Temo nato čim prej speljemo tja, kamor želimo: »Vem pa, da je raziskava ...« Iz vsega našega nastopa se čuti naš *odnos* tako do vsebine, o kateri govorimo, kot tudi do poslušalcev. Pomembno je, da vsebino prilagodimo ravni razumevanja poslu-

šalcev (o recikliranju odpadkov bomo drugače spregovorili otrokom v vrtcu kot gospodinjam ali kot slušateljem na strokovnem okoljskem kongresu), da poslušalcev ne podcenjujemo (smo premalo zahtevni, govorimo prepočasi, se ponavljamo in nenehno razlagamo osnovne termine) ali precenjujemo (govorimo preveč strokovno, uporabljamo zahtevne terminološke izraze, ne razložimo vsebine dovolj sistematično). S tem, da se na nastop pripravimo in vemo, kaj nas čaka, izrazimo tudi spoštovanje do poslušalcev in zavedanje o dragocenosti njihovega časa. Zato se situaciji primerno tudi *osebno uredimo*, poskrbimo za čisto in zlikano obleko, ki je po stopnji (ne)formalnosti primerna priložnosti, obujemo čiste in nepošvedrane čevlje, uredimo pričesko, brado in nohte, na nastop pridemo spočiti in dobro razpoloženi, pripravljeni biti poslušalcem na voljo.

TRETJA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: NAREDITE DOBER PRVI VTIS!

Prvih nekaj sekund, ko stopimo pred ljudi in spregovorimo, je najpomembnejših. V približno 90 sekundah si ljudje o govorniku ustvarimo mnenje, ki ga kasneje zelo težko spremenimo. Prvi vtis je torej odločilen. Nimamo druge možnosti, da bi naredili dober prvi vtis. Zato moramo svoj nastop načrtovati in se nanj pripraviti tako dobro, da bo naša popolna profesionalnost čutili povsem naravna.

Nastopati začnemo že takrat, ko še sedimo nekje med ljudmi in moderator napove naš nastop, izgovori naše ime in nas na kratko predstavi. Takrat je pozornost že usmerjena v nas, in naš nastop se začne. (Nastopamo tudi že prej, če nas občinstvo opazi, ker nespoštljivo klepetamo s sosedi med izvajanjem drugih nastopov in tako motimo prireditelje.) To, kakšen izraz je na našem obrazu, ko zaslišimo svoje ime (se ne skrivamo in ne sramujemo, a tudi ne mahamo vsem v dvorani), kako vstanemo s svojega stola (počasi, mirno in dostojanstveno, po-

skrbimo, da ne nastaja hrup), kako se sprehodimo do govorniškega odra (vzravnano, ne prehitro, a z odločnim korakom), ali opazimo ljudi okrog sebe (se zgolj nasmehnemo in pozdravimo z očmi ali prikimamo; ne rokujemo se z vsemi v prvi vrsti med potjo na oder), ali smo zbrani in odločni (se ne spotaknemo ob električno napeljavo na tleh in spretno obidemo fikus, ker smo to prej predvideli) ..., že govori o tem, kakšen človek smo. S svojo držo in gibanjem sporočamo veliko o svojem počutju in že s tem ljudi pritegnemo ali odvrnemo. Ko mirno in odločno vzravnanani stopimo pred mikrofona, si vzamemo nekaj sekund časa (hipec več, kot ljudje pričakujejo), saj s tem dodatno pritegnemo pozornost, medtem pa s prijetnim izrazom na obrazu mirno z očmi zajamemo občinstvo, umirimo dihanje in s prijetnim glasom spregovorimo: »Dober dan.«

ČETRTA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: OBVLADUJTE PROSTOR IN ČAS!

Da se boste v nastopu dobro počutili, je pomembno, da situacijo obvladujete. Vsebinsko natančno poznate, primerno ste se oblekli in uredili, dobro ste se naspali in zjutraj ste ob zvokih prijetne glasbe v miru spili svojo najljubšo kavo — dan se ne bi mogel začeti bolje! Zato imate dovolj časa, da na prireditveni prostor pridete kakšno uro prej, da se »udomačite« in preverite, ali vsi dogovori držijo: kako velik je prostor, kje boste stali ali sedeli kot govornik; kako visok je govorniški pult; ali so mize do tal pokrite s prtom, da občinstvo ne bo videlo, kaj pod mizo počnejo vaše noge; kako blizu vam bodo poslušalci; kako akustičen je prostor; ali vam bo v oči sijalo sonce; kaj če bo dež; ali bodo gradbena dela v sosednji stavbi povzročala moteč hrup; kje je projektor, kje računalnik, da ne boste zakrivali predstavitve med svojim gibanjem ... Če pridete pravočasno, imate še vedno možnost, da vplivate na postavitev v dvorani in se prepričate, ali vsi pripomočki delujejo brezhibno, ter lahko dobro

spoznate prostor, da med nastopom ne bo zadrege. Če se zaradi zunanjih okoliščin, na katere niste imeli vpliva, zgodi, da zamudite, se na začetku za zamudo kratko opravičite, navedite opravičljiv razlog, nato pa brez nadaljnega posutja s pepelom in ponavljanja opravičila nadaljujte, kot je bilo predvideno.

Za vsak dogodek je pomembno, da se točno začne, kot je bilo napovedano (brez »akademske četrti«), in da tudi ne traja dlje, kot je bilo napovedano. Za to pa je seveda nujno, da se vsi govorci držijo svojega odmerjenega časa. Namesto da v uvodu izgubljate dragocene minute z opravičevanjem, da »vsega, kar veste, seveda ni mogoče povedati v pol ure, kolikor vam je na voljo«, vsako sekundo izrabite za to, da na privlačen način poveste bistvo natanko v predvidenem času. Ne ponavljajte misli in ne opravičujte se. Če boste končali kakšno minutko prej, bo aplavz prišel toliko bolj od srca.

PETA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: OBVLADUJTE OBČINSTVO!

Če ste dobro pripravljeni in ste prišli dovolj zgodaj, imate čas, da sprejmete poslušalce, ko prihajajo na prireditve, da z njimi v predvederju sproščeno poklepetate o poletni vročini in njihovem počutju. Tako se ljudem približate kot eden izmed njih (in ne kot »nadčlovek, glavni govorec«) in še pred dogodkom stekete vez naklonjenosti, ki se vam bo med nastopom obrestovala z izrazom odobravanja na obrazih vaših poslušalcev, ki bodo ponosni, da so vas osebno spoznali, vam pa bo ta odziv dal veliko energije za uspešno izvajanje. Kjer koli govorite ljudem, če stojite ali sedite ali hodite, vsak trenutek pazite, da nikomur ne obrnete hrbta, da s telesom in očmi zajamete vse prisotne ter da dela občinstva po pomoti ne izločite iz polja svoje pozornosti. Najpomembnejše je, da ne govorite svojim zapiskom ali tabli za seboj ali projekciji nad seboj, pač pa z očmi vedno gledate v občinstvo in govorite ljudem. Prav tako

bodite pozorni, da si nehote v prvi vrsti ne izberete žrtve, ki ji ves čas namenjate vso svojo pozornost, kot bi drugih ljudi v dvorani sploh ne bilo.

ŠESTA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: OBVLADUJTE SVOJE TELO!

Gotovo se vam je že primerilo, da ste ob začetku svojega nastopa nenadoma ugotovili, da so vam roke odveč. Niste vedeli, kam z njimi. V žep ne smejo, so nas učili bontona (mimogrede, pokojni predsednik države dr. Drnovšek je velikokrat javno govoril z eno roko v žepu). Prekrižati rok tudi ne smemo, ker to pomeni, da se zapiramo vase, kar daje negativno sporočilo poslušalcem. Ljudje glede na svoj temperament in osebnostne lastnosti različno uporabljamo govorico telesa: nekateri govorijo počasi in umirjeno, drugi so glasni, vedno se jim nekam mudi in pri tem uporabljajo široke kretnje rok in hitre premike telesa. Profesor Albert Mehrabian je ugotovil, da 55 odstotkov vtisa na ljudi naredimo z nebesedno komunikacijo, 38 odstotkov z glasom in 7 odstotkov z vsebino povedanega. To pomeni, da ima način, *kako* nekaj povemo, veliko večji učinek kot to, *kaj* povemo. Ta govorniški KAKO je torej tisti, ki poslušalca prepriča ali pa ne. Veliko možnosti imamo torej, da na ljudi vplivamo s svojim videzom, obleko, urejenostjo, gibanjem telesa, očesnim stikom ... Zato je zelo pomembno, da poznamo svoj način komuniciranja, da o svojem nastopu pridobimo povratno informacijo od ljudi, ki so z nami iskreni, ali da svoj nastop kdaj posnamemo in si ga ogledamo. Osnovno pravilo za dober govorniški nastop pravi: govorec naj stoji s težo, enako porazdeljeno na obeh nogah, ne preveč narazen, z vzravnano držo, privzdignjeno glavo in pogledom naravnost, s prijetnim izrazom na obrazu in z rokami sproščeno ob telesu. Če bi v tej držki govorec vztrajal, bi bilo seveda zelo nenaravno. Nam je pa ta napotek lahko v pomoč ob začetku govora; takoj nato se posvetimo

svojim mislim, ki bodo po naravni poti vodile tudi naše roke, da bodo podčrtovale izrečene besede, in usmerjale naše telo, da se bo gibalo točno tako, kot zahteva vsebina povedanega. Govorec naj se izogiba žuganju s prstom, stiskanju pesti, mečkanju dlani, naj se ne igra s pripomočki in se ne naslanja na mizo ali govorniški oder, naj se ne prestopa na mestu ali ritmično hodi z enega konca odra na drugega. Z govorico telesa in glasom naj poskrbi, da ljudje ne zaspijo zaradi enoličnosti nastopa ali ne pobegnejo iz dvorane v strahu pred govorcevo eksplozivnostjo.

SEDMA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA: OBVLADUJTE SVOJ GLAS!

Govorec je odgovoren za to, da ga dobro slišijo v prvi in zadnji vrsti, da jakost svojega glasu prilagodi prostoru in strukturi občinstva. Barva glasu nam je dana, nanjo ne moremo vplivati, je naš razpoznavni atribut. Znan je primer Margaret Teatcher: s pomočjo svetovalcev je občutno spremenila svoj govor, saj je njen visoki piskajoči glas deloval histerično in neprepričljivo; če poslušamo njene nastope na vrhuncu njenega delovanja, je njen glas v primerjavi z začetkom njene kariere precej nižji.

Svoj način govora lahko obvladujemo tako, da bo prijeten: da govorimo primerno hitro, torej ne prehitro (da imajo poslušalci čas, da razumejo in sprejmejo naše ideje) in ne prepočasi (da ne damo poslušalcem preveč časa, da bi jim misli pobegnile drugam). Pravo hitrost moramo začutiti, ko vzpostavimo stik z občinstvom. Počasneje izgovorimo in poudarimo pomembnejše stvari, manj pomembne pa izgovorimo hitreje. To ustvarja dinamiko v našem govoru, ki jo poslušalci naravno dojemajo. Moteče pa postane, če govornik umetno poudarja posamezne besede, ki po razumljivosti ne bi smele biti poudarjene, ali če gre ob koncu misli z glasom vedno navzgor in tako ne naredi nobene pike, misli se le nizajo druga na drugo in se nikjer ne končajo. Tudi tišina v premolku je sporočilna.

**OSMA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA:
NASTOP MORA VEDNO BITI DVOGOVOR!**

Četudi ste edini, ki govori. V svojem nastopu se mora govorec tako približati občinstvu in se z njim povezati, da drug drugega začutita. Poslušalci z zanimanjem spremljajo govorčeve misli in jim sledijo, govornik pa to začuti in se v svojem nastopu prilagaja potrebam občinstva: razloži, kadar na obrazih ljudi vidi nerazumljivost; spregovori glasneje, kadar vidi, da ljudje napenjajo ušesa; postane bolj dinamičen, kadar opazi, da so se nekateri udobno zleknili v svojih naslanjačih in se nagibajo k zapiranju vek. Govornik mora imeti z ljudmi dober očesni stik, da razbere njihovo počutje in se v mejah mogočega prilagaja tudi njihovim potrebam.

**DEVETA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA:
POSLUŠALCI SO TU ZARADI SEBE, NE ZARADI VAS!**

Če so vas izbrali za govornika, obstaja za to utemeljen razlog: vaše znanje, vaša strokovnost, vaše poznavanje, vaš položaj ... Pomembno pa je, da govorec ne igra svojega nastopa, saj so ljudje prišli zaradi tega, kar ima povedati. Takšni javni nastopi so zlasti mični za politike in »želel-bi-bititi« politike, ki na vsakem koncertu, predstavi, proslavi in krajevnem prazniku iščejo priložnost, da se pokažejo, in so pripravljene povedati kar koli že. Četudi ima vsebina zgolj 7 odstotkov vpliva na ljudi, si nikoli ne dovolite, da bi nastopili brez vsebine. Teh 7 odstotkov morate stoodstotno obvladati. Naj ima vaš nastop vedno vsebino in vedno nastopite zaradi ljudi, ne zaradi sebe. Ljudje to začutijo in vam na primeren način tudi vrnejo. Odlično je, če govornik premore ščepec humorja, ki v vsaki situaciji sprosti ozračje in vzpostavi vezi med ljudmi. Nikakor pa naj v želji priljubiti se ljudem ne začeneja svojih nastopov: »Dober dan. Ste že slišali tistega o ...«, saj se rado zgodi, da je polovica občinstva prav blondink ali

policistov, o katerih govori šala. Če si z ljudmi niste blizu in ne poznate njihovega smisla za humor, lahko šala doseže prav nasproten učinek. Če se že pošalite, storite to na svoj račun.

**DESETA ZAPOVED JAVNEGA NASTOPANJA:
NIHČE NI NEZMOTLJIV!**

In ne delajte se, da vi ste. Zgodi se, da vam sredi stavka zmanjka besed. V trenutku pozabite, o čem ste govorili. Če ste pripravljeni, da se to lahko zgodi, boste situacijo hitro obvladali. Obrnite se na občinstvo: »Ta hip sem pozabil, kaj sem želel sporočiti. Me lahko, prosim, spomnite, o čem sem nazadnje govoril?« Ali pa zgolj povzemite bistveno: »Najpomembnejše je torej, da ...« In medtem ko izgovarjate stavek, ki ste si ga pripravili kot povzetek svojega nastopa, se vam bo klobčič misli počasi spet odvil in pokazala se bo rdeča nit, da boste lahko nadaljevali. Kar koli se zgodi: če zmanjka elektrike, izgubite del zapiskov, ne najdete podatka, če se vam osušijo usta ... pomembno je, da ne izgubite nadzora, da ostanete mirni in čim bolj naravno nadaljujete. Sicer pa manjkajoči del preskočite in nadaljujte brez njega. Ljudje namreč ne vedo, kaj ste se jim namenili povedati. Vedo pa, kako prepričljivi ste bili v tem, kar ste povedali.

(Tanja Ozvatič, prof., svetovalka za odnose z javnostmi, vodja šole javnega nastopanja EUTRIP, Celje)

- 1 Scott Berkun, *Confessions of a Public Speaker* (Inc. O'Reilly Media: Canada, 2009) ter David Wallechinsky, Irving Wallace in Amy Wallace (ur.), *The People's Almanac Presents The 20th Century: History With The Boring Parts Left Out. The Book of Lists* (New York: William Morrow & Company, 1977).
- 2 Berkun, *Confessions of a Public Speaker*, 16.

Bogdan Žorž

MED KRIZO IN REVOLUCIJO

Mojzes in naš čas

KRIZA

Smo sredi vsesplošne krize. Vsaj okrog te trditve ni več nič spornega — z njo se strinjajo praktično vsi. A le s trditvijo kot tako — od tu dalje, ob vprašanju, kako iz krize, pa se še naprej razhajamo, tako zelo, da izhodu iz krize pravzaprav ni videti konca. Ekonomisti se ne sklicujejo več na svojo stroko — saj je zahodna ekonomska stroka očitno odpovedala. No — ni čisto res, da se ne sklicujejo na stroko, še naprej to počnejo. Le da se je ta stroka zelo razdelila. Tako imamo ekonomiste, ki se še kar naprej oklepajo preizkušene, uspešne — in propadle ekonomske teorije, temelječe na gospodarski rasti, ki za svojo rast, seveda, potrebuje rast potrošnje. Na drugi strani imamo ekonomiste, ki se zavedajo, da se je tu zgodilo nekaj večjega, in producirajo nove in nove ekonomske teorije ter jih hočejo kar tako, nepreverjeno, uveljavljati v praksi kot rešitev za izhod iz krize. Srečujemo pa tudi zelo ugledne ekonomiste, ki odkrito priznavajo, da je življenjski slog, ki temelji na gospodarski rasti — torej rasti potrošnje in zadolževanja —, zašel v slepo ulico, iz katere ni izhoda.

Da iz slepe ulice ni izhoda, ni čisto res! Tudi iz nje lahko pridemo — a moramo se vrniti na njen začetek!

Še več modrih ljudi srečujemo na drugih področjih — kar na vseh! Opozarjajo na to, da smo zašli v slepo ulico, opozarjajo, da je treba nekaj odločno, radikalno spremeniti v naši miselnosti, načinu življenja in odnosu do življenja. Opozarjajo, da je prav s to zahodno miselnostjo, ki gradi na rasti in napredku,

nekaj močno narobe. Prihajajo z vseh strani, so vseh različnih ver in prepričanj, nazorskih in političnih opredelitev ... A zdi se, da so vsi ti modreci med seboj tako zelo neuglašeni, da njihova opozorila odklanjamo, zavračamo — vsevprek!

Prav tu se je naša zahodna družba, zahodna civilizacija, katere del smo tudi mi, znašla v silni zadregi! Zgrajena je na kultu napredka! Poti nazaj ne priznava! Samo naprej, naprej ... Rast, razvoj, napredek, evolucija ... Vse, kar ne časti in povečuje tega »napredka«, je pač vnaprej obsojeno kot nazadnjaško, mračnjaško ...

Pravzaprav ta sla po rasti, po napredku spremlja človeštvo od pradavnine. Zdi se, kot da bi mu bila že s stvarjenjem zapisana v gene — ali pa tudi ne! Svetopisemska zgodba o Adamu in Evi nam sporoča, da jo je človeku zvijačno vsilila kača — z obljubo, da bo »kakor Bog«, če bo jedel od »drevesa spoznanja« ... Mar ni to prazametek stremljenja po rasti, razvoju, napredku ...?

Zdi se, da je ta zagledanost v napredek, rast, razvoj ... dobila še posebna krila tam nekje v razsvetljenstvu, ko je začela zahodna civilizacija dajati odločno prednost razumu pred duhovnostjo.

In prav zato je ta sicer zelo velika množica ljudi, ki opozarja na to, da smo v slepi ulici, tako zelo razglašena, da ne more delovati kot lepo zveneč orkester ... Kot že mnogokrat v zgodovini, je tudi tokrat najglasnejši tisti del nezadovoljnejšev (tistih, ki so sicer upravičeno nezadovoljni in opozarjajo na prave stvari!), ki hoče novo revolucijo! Prav ta del pametnih nezadovoljnejšev me močno skrbi! Zaradi več razlogov se namreč revolucije bojim:

— Vsaka revolucija doslej v človeški zgodovini se je zgodila iz zelo upravičenih razlogov nezadovoljstva — a vsaka je prinesla več zla in krivic kot pa dobrega!

— Vsaka revolucija je skupaj s slabim uničila tudi mnogo (preveč!) dobrega!

— Vsaka revolucija je pritegnila množice z zelo lepimi idejami — a vsakič so se te lepe ideje potem sprevrgle, prej ali slej so se izkazale za neuresničljivo iluzijo, utopijo!

— Vsaka revolucija je za uveljavljanje svojih idej uporabljala nasilje!

— Vsaka revolucija je za uveljavljanje svojih idej izkrivljala, potvarjala, sprevračala dotedanja zgodovinska spoznanja, zgodovinsko izkušnjo! ...

Res je, nesporno je — smo v resni in hudi krizi! A kot psihoterapevt verjamem v prastaro modrost: vsaka kriza je priložnost za očiščenje! Vendar to modrost spremlja še eno pomembno spoznanje: če se hočemo v krizi očistiti, se moramo ozreti nazaj, v preteklost. Moramo ozavestiti, spoznati svoje napake, zablode in se iz tega nekaj koristnega naučiti!

MOJZES IN REVOLUCIJA

Ali lahko rečemo, da je bil Mojzes revolucionar? Pravzaprav pri mnogih voditeljih lahko prepoznamo to misel — četudi ni zapisana v prav taki obliki. Mojzes se je uprl krivicam in zatiranju, ki jih je doživljalo izraelsko ljudstvo v egipčanski sužnosti. Njegovo prvo dejanje upora je bilo nasilno, revolucionarno: ubil je Egipčana, ki je pretepal Izraelca! Danes bi ga imeli za kriminalca, terorista. Celo Mojzes se je tega zavedal — in je zato zbežal pred odgovornostjo! Tako bi ocenili Mojzesovo dejanje danes, »v imenu pravne države«! Toda Bog je prav Mojzesa izbral za rešitelja izraelskega ljudstva! Posegel je v dogajanje in Mojzesa nagovoril, naj se loti nemogoče, revolucionarne, prevratniške naloge — rešitve izraelskega ljudstva!

Kakšen je naš življenjski slog?
Foto Alenka Veber

In tu se šele začne nov, drugačen proces, ko nadomoma, s tem Božjim posegom, izraelski izhod iz egipčanske sužnosti ni več revolucija, ampak nekaj čisto drugega!

Bog je Mojzesa poslal k faraonu. Kot učen, izobražen mož je to nalogo zmogel opraviti. Mojzes ni začel zbirati uporniške vojske, ni začel ščuvati k uporju ... Šel je k faraonu na pogovore. Toda faraon ga ni poslušal — še več, še bolj je povečal pritisk na izraelsko ljudstvo, še več tlake je zahteval od njega! Potem je Bog Mojzesu pomagal, tako da je nad Egipčane poslal nadloge. Sledi proces, ki je izjemno poučen: v vsaki novi nadlogi (krizi!?) je faraon klical Mojzesa na pomoč, želel se je spraviti z njim in mu je obljubljal rešitev za izraelsko ljudstvo. Ko pa je Bog odvrnil nadlogo — je faraon »zakrknil svoje srce«, pozabil na obljube in dogovore, in vse je bilo »tako kot prej«. Celo med egipčanskimi veljaki je bilo vse več takih, ki so faraona prepričevali, naj Izraelcem da svobodo — pa tudi njih ni poslušal! Dokler preizkušnja ni bila dovolj huda, da se je celo faraon zavedel, da »gre zares«!

A glej čudo: ko je Mojzes zmagal, ni zavladal v Egiptu! Ni odstavil faraona in se postavil na oblast ter svoje izraelsko ljudstvo spremenil iz sužnjeve gospodarje. Iz Egipta so preprosto — odšli! Vse ljud-

stvo, peš v neznano, v puščavo. Vodila jih je samo obljuba, da jih bo Bog po Mojzesu odpeljal v obljubljeni deželo!

Mojzesove zgodbe pa s tem še ni konec! Sledilo je štirideset let tavanja po puščavi! Štirideset let naporov, preizkušenj. Tudi štirideset let uporov in revolucij. Obžalovali so, da so poslušali Mojzesa in odšli iz Egipta, pogrešali so »polne lonce mesa«, ki so jih imeli v Egiptu ... Postavljati je bilo treba pravila obnašanja, postaviti, vzdrževati red in skrbeti za vsakdanje dobrine. Ena največjih revolucij se je zgodila, ko je šel Mojzes na goro Sinaj, da bi sklenil zavezo z Bogom. V njegovi odsotnosti se je ljudstvo, na čelu z bratom Aronom, uprlo, ulili so zlato tele in ga začeli častiti! ...

MOJZES IN NAŠ ČAS

Ali se lahko iz Mojzesove zgodbe naučimo kaj koristnega za naš čas? Zdi se mi, da zelo veliko! Omejil pa se bom le na naš, slovenski del te vsesplošne krize!

Začel bom z našo osamosvojitvijo. Najprej se mi zdi podobno Mojzesovi zgodbi to, da smo tudi Slovenci »odšli« iz skupne jugoslovanske države, v kateri smo se počutili utesnjeni, zatirani. No, nismo odšli fizično, odšli smo politično, z razglasitvijo samostojne neodvisne države — a odšli smo. Pa tudi to je res, da so naši takratni voditelji najprej poskušali doseči pri jugoslovanskih voditeljih vsaj neko razumevanje za naše nezadovoljstvo — neuspešno. Tudi jugoslovanski voditelji so nekako navidezno »razumeli« slovenske zahteve — a so se vsakič znova premislili. Na koncu so celo poslali vojsko nad ljudstvo, ki se je na referendumu odločilo za samostojno pot v prihodnost!

No, potem je sledila ta pot v samostojno prihodnost, ki smo si jo vsi (skoraj dobesedno vsi!) želeli — a smo si jo vsak po svoje predstavljali! Kot izraelsko ljudstvo smo pogumno in enoglasno zakorakali v to samostojno prihodnost. In kot se je dogajalo izra-

elskemu ljudstvu, so tudi pri nas mnogi kar kmalu začeli godrnjati, ker stvari niso šle po njihovih pričakovanjih. Vse več in več je bilo takih, ki so kot v Mojzesovem času začeli pogrešati »polne lonce dobre stare Juge«. Seveda, vse tiste okoliščine, zaradi katerih smo se tako soglasno odločili za odhod, so šle vedno bolj v pozabo. Sedanja vsesplošna kriza je vso to jugonostalgijsko le še povečala. Argumentov zanjo je vse več: vsi smo imeli delovna mesta, študentje so imeli štipendije, zdravstvo je bilo brezplačno, pokojnine so bile zanesljive ... Predvsem pa — socialne razlike so bile manjše.

Vsi ti argumenti celo držijo — z »majhnimi napakami« ... Pozabljam, recimo, kako smo ponižujoče tihotapili takšne ali drugačne dobrine iz tujine, ki jih pri nas nismo mogli kupiti, da se omejimo le na banalne malenkosti in preskočimo veliko pomembnejša vprašanja o resnični enakopravnosti, enakih možnostih in tako naprej. No, tudi to o manjših socialnih razlikah je vprašljivo — a takrat so bili resnično privilegirani le »veliki ljudski voditelji«, tistim pa pač boljšega socialnega statusa »nismo zamerili« ...

Ja, posebej bodejo v oči vsak dan večje socialne razlike. Bogataši danes niso več samo »tisti na vrhu«, ki bi jim mali človek bogastvo celo nekako odpustil, bogatijo naši sosedje! Včasih imam navado reči, da so danes večje socialne razlike med prebivalci ene ulice ali enega manjšega podeželskega kraja, kot so bile včasih med kralji in podložniki!

Mar ni dogajanje v tej naši krizi presenetljivo podobno dogajanju v Mojzesovih časih? Pa ne le v tistih časih — tudi v časih, ki so sledili! Ko je izraelski narod končno prišel v obljubljeni deželo, se je začelo vse mogoče: boji za oblast, zavist, zatiranje malega človeka, nalaganje novih in novih davkov, izmišljanje novih in novih predpisov. Kar v nedogled, vse do Jezusovih časov! V Matejevem evangeliju beremo, kako je Jezus izrekel zelo trde besede na račun pismoukov in farizejev — torej »intelektualnega cveta« izraelskega ljudstva: »... po njihovih delih pa

se ne ravnajte; govorijo namreč, pa ne delajo. Vežejo težka in neznosna bremena in jih nalagajo ljudem na rame, sami pa jih še s prstom nočejo premakniti ...» (Mt 23,1–4). Kaj pa danes? Prepričan sem, da se takšna in drugačna bremena, ki se danes nalagajo na ramena navadnega državljana, niti približno ne morejo primerjati s takratnimi bremenimi! Tolminski tlačani so se uprli zemljiškim gospodom, ki so jim naložili plačevanje desetine od pridelkov. Danes bi bili države, ki bi zahtevala le desetino, vsi neznanško veseli. A vse to se dogaja, seveda, v imenu socialne in pravne države, svobode in prostega trga ...

KAKO IZ KRIZE

Vrnil se bom na začetek tega razmišljanja. Politiki in ekonomisti nam obljublajo, da bomo v dveh letih izplavali iz krize, da se bo zopet začela gospodarska rast. Pustimo v nemar dejstvo, da nam politiki to obljublajo že pet let (no, ni čisto res — na začetku so nam obljubljali, da bomo izšli iz krize v pol leta!). To nam vliva upanje, in krizo lažje prenašamo. Z upanjem (pa čeprav lažnim) gre čas naprej ... Preprečijo se hujši nemiri, ljudje pa se počasi privajajo na večje spremembe. V političnem smislu bi lahko dejal, da imajo evropski politiki — in z njimi tudi naši — celo svoj prav.

Pa vendar se s tako držo ne morem strinjati. Najprej zato, ker vsebuje celo nekaj možnosti, da se uresniči, da politikom in gospodarstvenikom le uspe znova »zagnati« gospodarsko rast. Morda ne ravno v dveh letih, v nekaj letih pa. Vendar bi to pomenilo, da se iz krize nismo ničesar naučili! Bili bi podobni faraonu, ki je takoj potem, ko je bila neka nadloga mimo, pozabil na vse skupaj in nadaljeval svojo zgrešeno politiko. Tudi »ugoden« izhod iz krize, z novim zagonom gospodarske rasti, bi pomenil le nov predah, do naslednje krize, ki bi bila brez dvoma še hujša!

In zato se je treba resno vprašati: Kako učinkovito premagati krizo?

Izhod iz slepe ulice
Foto Alenka Veber

Najglasnejši so tisti, ki kličejo po novi revoluciji. Pri nas jim pravimo »vstajniki«. In kot velja za vse dosedanje zgodovinske revolucije, velja tudi za morebitno sedanjost: prinese več slabega kot dobrega in je zato slab izhod iz krize. Toda ideje »vstajnikov« so v bistvu dobre, prave!

In tu smo na nezdravem razpotju! Namesto dialoga, nenehnega dialoga, kot nam ga ponuja Mojzevska zgodba, ultimativno postavljamo neke zahteve, ki se, kakor koli jih že obračamo, kažejo zgolj kot boj za oblast. Tudi z »vstajniki« ni nič boljše. Ideološka levica jih nekako (pa čeprav s figo v žepu) podpira ter izrablja za doseganje svojih ciljev. Ideološka desnica jih zavrača zaradi ideoloških načel — in s tem pravzaprav tudi sama sebi zapira možnost za

Drevo spoznanja?
Foto Alenka Veber

resnejše spremembe, v vstajniškem gibanju vidi le konkurenco v boju za oblast.

Korenitejša rešitev iz krize je le poglobljen pogled nazaj. Ni samo Mojzesa zgodba tista, iz katere se lahko učimo, temveč celotna zgodovina človeštva.

144 Ali za tak obrat v miselnosti potrebujemo novega Mojzesa? Morda — pa čeprav imam občutek, da danes Mojzes ne bi imel prav nobene možnosti. Ne samo zaradi tega, ker ga sodobni faraoni ne bi poslušali — predvsem zato, ker ga ne bi poslušali »njegovi«! Preveč so se v našo miselnost zažrli potrošništvo, sla po udobju in ugodju, kopičenje materialnih dobrin, zaverovanost v neko »socialno varnost« in še mnogo tega, da bi bili pripravljene prisluhniti nekemu, ki bi na glas kričal: »Smo v slepi ulici, prenehajmo se zaletavati naprej, levo in desno, moramo se obrniti in iti nekoliko nazaj!« Takega Mojzesa pač danes ne bi poslušal nihče!

A imamo veliko ljudi, ki mislijo zdravo. Bolj ali manj so ti ljudje povezani z duhovnostjo, z vrednotami, z nujnostjo, da zopet razglasimo nekatere stvari za svete in nedotakljive. Res je, da ti ljudje pripadajo različnim verskim in nazorskim prepričanjem, v sedanjem zgodovinskem trenutku pa je nujno tudi

to preseči in poiskati neki minimalen kompromis »univerzalnih vrednot«.

Se zdi nemogoče? Morda, a tudi v Mojzesovem času se je zdel izhod iz Egipta še bolj nemogoč, še bolj »nor« projekt!

Papež Frančišek govori podoben jezik, ko poziva k dialogu, ko poziva k revni Cerkvi, ki naj se vrne med ljudi. Če bo v Cerkvi le dovolj volje, dovolj prave vere, da mu ne bodo le ploskali — spremenili pa nič! Papež si je nadel pomenljivo ime, Frančišek. Tudi Frančišek je sprejel nalogo, da prenovi Cerkev. Ploskali so mu, Cerkev ga je celo razglasila za svetnika, njegov red še vedno živi — in pri tem je tudi ostalo! Kljub Frančiškovim resnim opozorilom, je prav po njem sledilo najbolj mračno obdobje v zgodovini Cerkve, z vatikanskim razvratom in drugim velikim razkolom. Bo z današnjim Frančiškom kaj drugače? Bomo zmogli toliko vere?

Naš čas je pač drugačen! Pretok informacij je veliko hitrejši, vse je postalo javno, ničesar več ni mogoče kar tako zlahka pomesti pod preprogo. V tem vidim žarek upanja. In še v nečem ga vidim! V tem, da vse odločnejši in vse pogumnejši ter tudi glasnejši postajajo tisti, ki so kljub verskim in nazorskimi razlikami odločeni vztrajati na poti oblikovanja nekih univerzalnih vrednot, sprejemljivih za vsa verstva in nazore, ki naj bi pomenili novo uveljavitev »SVETEGA« v našo človeško družbo. Brez revolucij in brez izumljanja »novih vrednot«! Za priključitev takim prizadevanjem, za podporo takim prizadevanjem se nobeni verski skupnosti ni treba odpovedati svojim temeljnim prepričanjem. Potrebna je le dobra volja za oblikovanje skupnih že znanih vrednot — in dogovor, da te vrednote so in ostajajo nedotakljive, svete.

*(Bogdan Žorž, psiholog, psihoterapevt, esejist,
Tabor nad Dornberkom)*

Stanislav Pinter

HOJA — IZZIV NA POTI DO ZDRAVEGA ŽIVLJENJSKEGA SLOGA

Gibati se pomeni živeti, in življenje je gibanje ...

Človeku najbolj lastno gibanje je gotovo hoja; je najnaravnejši in obenem najkoristnejši način premikanja telesa. Pravijo, da se človeka prepozna po držji, hoji in glasu ...

Za večino ljudi je hoja sredstvo za premagovanje krajših razdalj pri vsakodnevnih življenjskih opravilih. Gledano širše, jo v primerjavi z drugimi oblikami premikanja lahko označimo kot najbolj trajnostno naravnano mobilnost, ki vsebuje vse tri osnovne sestavine trajnosti — socialno, ekonomsko in okoljsko. Pešačenje je edina oblika mobilnosti, ki je dostopna večini ljudi, ne glede na starost, spol, izobrazbo in dohodek. Vse leto omogoča dostopnost in neodvisnost večini prebivalstva, zato jo lahko označimo za socialno najpravičnejši način premikanja. Toda če na hojo pogledamo z vidika športne kulture, se njena vrednost oplemeniti in lahko postane celo »čarobna formula« za izboljšanje gibalnih sposobnosti in aktivnega zdravja. Načrtna in redna vadba hoje namreč prinaša dobro počutje, odpravlja težave s čezmerno telesno težo ter pripomore k učinkovitejšemu umskemu in telesnemu delu. Če hodimo v prijetnem naravnem okolju ali v dobri družbi, je učinek še večji. Ali kdaj pomislite, da nas vsak dan znova čaka povabilo, naj naredimo prvi (a za marsikoga najtežji) korak na naši poti do zdravega in aktivnega življenjskega sloga!?

HOJA KOT DEL ČLOVEKOVE GIBALNE ABECEDA IN ŠPORTNE KULTURE NARODA

Trenutek, ko otrok shodi, spada med zelo pomembne dogodke v človekovem življenju. Tako ta trenutek

predstavijo ponosni starši in drugi sorodniki, ki se (še bolj kot sam otrok) veselijo prvih, še negotovih malčkovih korakov. Za pravilen razvoj otrokove hoje je zelo pomembno, da otroku nudimo spodbudno okolje, v katerem lahko raziskuje, in možnost, da prve korake naredi sam.

In prav ti koraki dobesedno pomenijo začetek njegove poti v svet.

Ljudje pogosto mislimo, da se otrok hitro in zlahka nauči hoditi, vendar je to dolgotrajen proces. Potreben je primeren čas, ko otrok najprej usvoji premikanje svojih telesnih udov, kar je osnova za kasnejše kompleksnejše gibalne spretnosti, med njimi tudi hojo. S pretirano željo po (pre)hitri usvojitvi hoje pa starši lahko škodujejo otroku, saj ga predčasno postavljajo v pokončni položaj. Ob tem poudarjamo, da otroku z držanjem za roke med učenjem hoje odvzamemo možnost samostojne kontrole lastnega telesa, s čimer zaviramo njegovo prilagodljivost, vztrajnost in zaupanje v samega sebe.

Sodoben način življenja, ki smo mu priča v zadnjih desetletjih, je ob vseh dobrinah prinesel tudi razvade, zaradi katerih mnogi otroci dobijo (pre)malo spodbud iz okolja, da bi bili bolj gibalno — hodilno dejavni. Zato pogosto potrebujejo močno zunanjo motivacijo, da prepešočijo razdalje, ki presegajo njihov običajni dnevni obseg. Poleg tega ugotavljamo, da danes mnogi otroci ob zaključku osnovnega šolanja žal ne obvladajo pravilne in racionalne tehnike

Hoja za vse generacije
Foto Alenka Veber

hoje, ki jo imenujemo tudi uglajena hoja. O človeku, ki hodi lepo, pravimo, da hodi tekoče, naravno. To pa je tudi eden od ciljev gibalnega izobraževanja v času šolanja.

Čeprav je vsaka hoja nekaj (p)osebnega in je znano, da ima vsak posameznik svoj slog hoje, pa bi morali za uglajeno hojo upoštevati nekatera posebna pravila:

- drža telesa naj bo vzravnana (ne sklonjena) in glava naj bo pokonci,
- noge premikamo naravnost naprej (brez opletanja),
- stopala postavljamo na tla vzporedno in v zaporedju peta-prsti (povaljamo po zunanjem delu stopala),
- pozibavanje naj bo omejeno na tisti minimum, ki ga terja ritmika gibanja,
- spremljava z rokami naj bo smotrna, ustrezna dolžini koraka in tempu hoje,
- dihanje naj bo naravno skozi nos in usta.

OBVLADAJ TEHNIKO GIBANJA DO POPOLNOSTI, POTEM PA POZABI NANJO IN BODI NARAVEN!

Ta misel, namenjena umetnikom plesalcem, velja tudi za hojo. Lahko bi bila izziv za vse, katerih hoja še ni uglajena. Z vztrajno vadbo jo je mogoče do-

kaj hitro doseči. Pri tem ne pozabimo, da je osnova učinkovite hoje dobra telesna drža; ta tudi med gibanjem zagotavlja ravnotežje telesa, ki ga dosegamo s kar najmanjšo mišično napetostjo. Ob tem bomo najmanj energije porabili pri tisti hoji, ki je nam lastna. Hodilna izurjenost je dobra osnova za mikavne hodilne športe; od hodilne izurjenosti in zmogljivosti je le še korak do tekalnih iger, teka, teka na smučeh ... Tako postopno gradimo hodilno kulturo, ki je sestavni del narodove športne kulture.

UČINEK HOJE NA ORGANIZEM

Mnenje, da gre pri hoji samo za rutinsko prestavljanje nog in za lahkotno mahanje z rokami, je zmotno. Kot vzdržljivostna vaja, ki traja pol ure ali dlje, je hoja blagodejna za ves organizem. Strokovnjaki so ugotovili, da pri tej obliki premikanja deluje in sodeluje kar 54 večjih in manjših mišic. To so predvsem mišice spodnjih okončin in medeničnega obroča, medtem ko so manj aktivne mišice zgornjih okončin, ramenskega obroča in trupa. Predvsem mišice zgornjih okončin lahko dodatno obremenimo, če pri hoji uporabljamo palice. Najbolj poznano obliko, ki spodbuja naravni vzorec hoje z dodanim poudarjenim odpravljanjem s palicami, imenujemo nordijska hoja. Z uporabo palic pa zlasti pri hoji navzdol razbremenimo pritisk na sklepe in hrbtenico. Za krepitev mišic trupa je potrebna dodatna aktivnost, ki jo lahko opravimo tudi med hojo, če nam to dopušča prostor. Idealna rešitev so trimske steze, na katerih so posebna vadbena mesta — postaje, namenjene prav tovrstnim gimnastičnim vajam. Če takšnih urejenih vadišč ni na voljo, lahko mimogrede uporabimo klopce v parku, ograje, drevesa ali izvedemo katero od krepilnih vaj kar s palicami.

Kadar povečamo obremenitev in pri takšni vadbi redno vztrajamo, se organizem posledično prilagodi novim, to je povečanim zahtevam. Delovanje srca postane bolj gospodarno, saj lahko ob manjši

frekvenci pošlje po žilah večjo količino krvi. Ožilje ostaja prožno in se v mišičnem tkivu bolj razveja (kapilarizacija), kar izboljša možnosti prenosa kisika. Okrepijo se tudi dihalne mišice, kar pripomore k izboljšanju tehnike dihanja. Prsni koš ostane prožen tudi v drugi polovici življenja. Poleg povečanja mišične moči ne smemo spregledati ugodnega vpliva hoje na gibljivost sklepov spodnjih okončin, saj se upočasnijo tudi procesi staranja sklepne hrustančevine. S tem pa posredno preprečujemo pojav artroze.

KAKO HITRO NAJ HODIMO

Razumljivo je, da hitrost hoje pogojujejo starost, kondicijska pripravljenost in še drugi dejavniki. Pomembno vlogo ima predvsem razlog, zaradi katerega smo šli hodit. Če gremo na sprehod, da bi se duševno spočili ali da bi kaj dobro premislili, bomo izbrali lagoden tempo. Če pa se odločimo za polurno hojo za zdravje, se bomo morali vsaj malo potruditi. Z besedami znanega športnega zdravnika L. Prokopa bi to pomenilo, »da mora vsaj enkrat na dan telo zaškripati«. Človek bi se moral vsaj nekaj minut gibati tako intenzivno, da bi se spotil.

Pri lagodni (počasni) hoji znaša hitrost 3 km na uro, pri tekoči (ritmični) hoji okrog 5 km na uro in pri hitri hoji 6,5 km na uro. Še vedno so aktualna priporočila dr. Kenetha Cooperja tistim, ki jim je hoja glavno vadbeno sredstvo za zdravje in dobro počutje (program Aerobik), naj opravijo vsak dan 3 km dolgo pot v 24 do 30 minutah. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da zahteva tudi hoja, kot vsaka druga gibalna dejavnost, predhodno pripravo z ogrevanjem in zaključek z ohlajanjem ter umirjanjem srčnega utripa. Zato vadbo vedno začnemo s petminutno počasno hojo ter raztezanjem mišic in sklepov, enako pa ponovimo na koncu vadbe. S tem se bomo zavarovali pred morebitnimi poškodbami med samo hojo in mišično utrujenostjo po njej, ki mnoge odvrne, da bi vztrajali pri redni hoji.

Upoštevajmo tudi načelo postopnosti. Že imenovani dr. Keneth Cooper začetnikom predlaga kar 16-tedenski pripravljalni program hoje. Za začetek je treba prehoditi 1,6 km v petnajstih minutah in pol. Prehojena razdalja sprva ostaja nespremenjena, zato pa se skrajšuje čas, ki ga porabimo za pot, ob razumljivo večji hitrosti hoje. Zatem se postopno povečuje še razdalja, potem pa se v naslednjih tednih oba parametra izmenično spreminjata. Na koncu programa je posameznik sposoben prehoditi razdaljo 6,4 km v manj kot eni uri, natančneje v 56 minutah.

V Sloveniji se vedno več odraslih, ki niso pretirano gibalno dejavni, odloča za »preizkus hoje na 2 kilometra«, predvsem v okviru programov CINDI. To je enostaven, varen, dovolj natančen, zanesljiv in ponovljiv test, na katerem s pomočjo tako hitre hoje, kot jo posameznik še zmore, da pri tem ne ogroža svojega zdravja, izmerijo njegovo hodilno zmogljivost.

MED HOJO SO MISLI JASNEJŠE

V nekem naprednem smislu sta narava in sprehod po njej molitev za življenje, je že pred leti trdil profesor Drago Ulaga in dodal: »Športno ozaveščen človek rad hodi v naravo, kjer vedno znova doživlja prastaro igro spreminjanja letnih časov.« Preprosto se moramo odločiti, da bomo hodili vsak dan, v vsakem vremenu in v vsakem letnem času ... Ko hodimo peš, lahko s poti zavijemo na trato, med njive, v gozd, k potoku, na goro. Vedno znova bomo presenečeni nad lepoto razgleda, še bomo lahko užili blagodejno tišino odmaknjenih kotičkov naše dežele ali slišali prave koncerte ptic in čričkov, ki jih v urbanih naseljih praktično ni več slišati.

Ko se nekako zlijemo z naravo, nam vsaj začasno kar same od sebe odpadejo vsakdanje skrbi, neredko se v nas prebudi dremajoči jaz in se oglasijo ustvarjalne sile. »Hoja naredi modreca in poeta,« je zapisal umetnik. Zelo uporabna pa je misel profesorja Ulage, ki se glasi: »Bolečina gre skozi glavo notri, skozi noge ven.«

KAKO IN KAM NA POT

Oprema za hojo ne zahteva velikih stroškov. Osnovno vodilo pri njeni izbiri naj bo udobnost in učinkovitost. Tako oblačila kot obutev nas morajo ščititi pred mrazom in vlago ter nam hkrati omogočiti zračenje. Pri obutvi bodimo pozorni predvsem na oblikovanost podplata, ki naj omogoča dobro oprijemanje podlage. Ne pozabimo na zaščito pred sončnimi žarki in pred insekti (zlasti klopi). Če hodimo po prometnih poteh, poskrbimo tudi za primerne odsevne označbe.

Vedeti moramo, da ni nepomembno, kje hodimo. Čeprav za spodbudo mnogokrat uporabimo izrek: »Kjer je volja, je tudi pot!«, pa pri izbiri poti upoštevajmo tudi kvaliteto tal, razgibanost (konfiguracijo) poti, gostoto prometa, kakovost in temperaturo zraka. Za dobre poti je značilno, da so njihova tla prožna, da potekajo delno po ravnem, delno po valovitem svetu, da na njih ni motornega prometa ter da so na svežem zraku. Morebitne drevesne korenine nas ne smejo motiti, izkoristimo jih za krepitev gležnjev. Za hojo so najboljša pota v gozdovih in parkih, ponekod ob rekah, potokih in jezerih.

ROMARJI, POHODNIKI, MEDNARODNI POPOTNIKI

Slovenci smo bili v zgodovini narod romarjev. Mnogi cerkva različnih velikosti in oblik, razsejanih tako po skritih kot v najbolj vidnih kottičkih naše dežele, je zlasti ob prazničnih dneh vabila mlado in staro, od blizu in daleč k priprošnji in zahvali, ob druženju pa tudi k razvedrilu po napornem vsakdanjem delu ... Mnogi so poromali tudi v sosednje dežele, najbolj vztrajni pa po poti sv. Jakoba celo v daljno Španijo, kjer je cilj znamenite »El Camino de Santiago de Compostela«, ki je od leta 1985 vključena celo na seznam UNESCOVE svetovne dediščine. V

zadnjih letih se vedno več Slovencev odloča za to pot, ki ne glede na njihov temeljni motiv pripomore k spoznavanju samega sebe in daje možnost učenja sobivanja v različnih preizkušnjah.

Za zahtevnejše pešačenje in temeljitejše spoznavanje krajine ter naravnih in kulturnih znamenitosti sta potrebna animacija in dober podporni sistem oziroma strokovno vodenje. Tega so se zavedali tudi trije možje, ki so vsak na svoj način Slovenijo uvrstili v središče evropskega pohodništva in popotništva.

Prvi je bil učitelj in vsestranski planinec Ivan Šumljak, ki je pred 60 leti dal pobudo, da bi označili pot, po kateri bi popotniki prehodili Slovenijo od Pohorja do Jadranske obale. Njegova zamisel se je udejanjila v najstarejši vezni poti v Evropi in na svetu — Slovenski planinski poti.

Dobrih dvajset let kasneje (1975) je pobudnik evropskega popotništva pri nas, inženir gozdarstva Milan Ciglar, trasiral slovenski del evropske poti E6, ki poteka od Baltiškega do Jadranskega morja in predstavlja oživitev znamenite, skoraj 3000 let stare Jantarske poti. Po njem se imenuje slovenski del poti E6 »Ciglarjeva pot — od Drave do Jadrana«, dolžina poti pa je 350 km. Ciglarjevo delo je nadaljeval profesor Zoran Naprudnik, ki je leta 1986 bistveno pripomogel k odprtju slovenskega dela poti E7, ki sicer poteka od Atlantika do Madžarske, v Sloveniji pa od Soče do Mure in je imenovana Naprudnikova pot. Obe poti se križata na hribu Mačkovec nad vasjo Selo pri Robu na Dolenjskem.

Nasvet Ivana Šumljaka pravi: »Prijatelj, hodi počasi!« Na taki poti boš sistematično pridobival znanje, veščine in izkušnje. Postal boš oseba z utrjenimi duhovnimi dobrinami, ki jih taka pot daje, oblikuje in ohranja. Zato SREČNO — od prvega koraka do konca poti ...

(doc. dr. Stanislav Pinter, prof. športne vzgoje, Ljubljana)

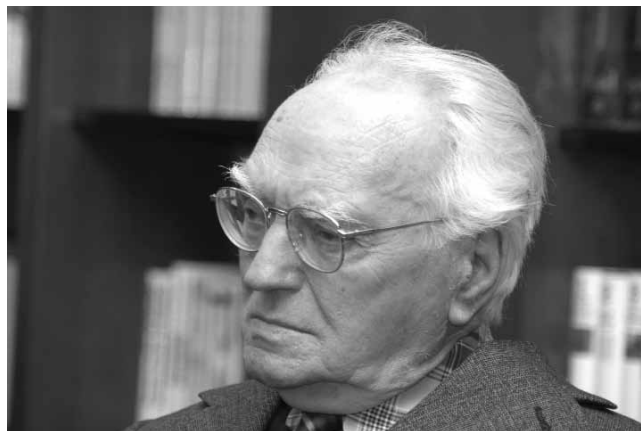
Tatjana Rojc

ALOJZ REBULA

Ob devetdesetletnici – Studenec v iskanju absolutnega

Alojz Rebula v svojem opusu nenehno dokazuje vrednost Besede, ki je lahko samo v smislu Absolutnega. Primarni inspirativni vzgib je izkušnja, ki se prelevi v literarno sporočilnost, v kolikor povzema človekovo tragiko in njegovo iskanje Resnice: v osnovi človekovega bistva, njegovega izvora, obstaja potreba po ubesedeni interpretaciji, po tolmačenju pojavnosti sveta v besedi. Za Alojza Rebulo je ta potreba še posebej pomembna: izhaja namreč iz zavesti, da je na začetku bila Beseda, ki je bila Bog. Božje se razodeva (v) človeku z Besedo, in to človekovi zamejenosti navkljub.

Poanto Rebulovega eksistenčnega iskanja lahko doumemo v Prešernu in njegovih *Sonetih nesreče*, ki predstavljajo izvor modernega slovenskega (zato tudi Rebulovega) literarnega bistva, kjer se pozornost ne osredotoča na bivanjski pesimizem, temveč na bivanje, ki ima v osnovi filozofski koncept nemoči, nekakšno Heglovo potrebo po »nesrečni zavesti«, po osebkku, ki je razklan v samem sebi in odraža neskončne kontradikcije. Začetek vsega zla pa je v vedenju samem. Če naj je po Aristotelu »bistvo pesnika v posnemanju dejanj«, pesnik (ustvarjalec) torej dejansko parafrazira stvarnost, obravnava jo kot resnico in vanjo verjame. In bralec ali kritik to parafraziranje, to literarno igro sprejema in jo obravnava kot resnico, kljub temu da ve, da gre samo za igro (ali fikcijo). Pri Rebuli pa je mogoče zaznavna tudi Schellingova teorija o svobodi, ki je zaznamovala nemško poznoromantično misel, kjer se spajata dve tematiki: prva priznava *zlo* (v Rebulovem primeru življenje samo) kot nekaj pozitivnega, kar prihaja iz krščanstva, druga pa obravnava naravo kot neskončni *kaos*, kot obskurno in usodno ponavljanje, ki se zoperstavlja Zakonu. Hegel to še do-

Alojz Rebula
Foto Alenka Veber

datno stopnjuje v prepoznavanje sebe v drugem. To je torej na neki način potreba po besedi, ker pisatelj preko besede v drugem prepozna sebe, bralec kritik pa to prebira ali ocenjuje iz istega razloga. Tragika zla pa ima pri Rebuli še drugačno razsežnost, kakor bomo skušali dokazati.

Prešeren seveda svojo eksistencialno poezijo osmišlja s subjektom, s človekom, z individuum, torej postavlja temelj literarnega subjekta kot absolutnega protagonista svojega eksistenčnega kaosa, obenem pa začrta tudi namenskost te iste — svoje lastne poezije, ko piše Stanku Vrazu 5. julija 1837: »Namen naših pesmi in siceršnje literarne dejavnosti ni nič drugega kot kultivirati naš materin jezik.«

V tem se izrazno približuje Alojzu Rebuli, ko za piše, da je »jezik življenje samo«, kar pomeni, da je vprašanje jezika ne samo eksistenčno, temveč etično vprašanje. Rebulova *Sprachbewusstsein* namreč izhaja iz zavesti o pripadnosti neki skupnosti, ki se prepozna v svoji besedi, ki pa je Besedi zavezana že od

svojega spočetka, torej od *Brižinskih spomenikov* dalje, ko je preko jezika smiselno vzpostavila intimni dvogovor z Bogom kot konglomerat posameznikov, ki so šele s Trubarjem lahko isti dvogovor z Bogom razširili tudi na celotno (slovensko) skupnost ter tako zaznamovali z binomom etika/krščanstvo celotno slovensko književnost vse do druge svetovne vojne. (In delno tudi še po njej.)

Obstaja pa med Prešernom in Rebulom še dodatna analogija, ki jo razkriva *Krst pri Savici*. Slednji, je dokazal Janez Vrečko, izpostavlja zgodbo, za razumevanje katere je potrebna »analiza poganstva, ki prav tako pozna pojem večnosti kot krščanstvo, le da jo pojmuje ciklično. /.../ Minljivost in smrt, ki sta bili zdaj prvič ločeni od življenja, sta postali obsesivni temi posameznika in skupnosti /.../ Poganški mitološki univerzum se je sesul, na njegovo mesto pa je stopilo prostorsko razumevanje sveta, v katerem je /.../ poglobljeno mesto dobila beseda.«¹

Prehod iz poganstva v krščanstvo pa definitivno zaznamuje tudi temeljni Rebulov roman *V Sibilinem vetru*, kjer v glavnem junaku moremo razbrati tudi Rebulov prehod iz ne-vere v vero. Rebula namreč predstavlja povsem svojski glas slovenske književnosti povojnega obdobja. Njegov opus je izrazito literarnega značaja, teme pa so izrazito metaliterarne: življenjske izkušnje, književnost in filozofija, antika, politika, jezik, narodna zavest, vprašanje vere. Vendar ima Rebulova pripoved predvsem univerzalni pomen: pisatelj razčlenjuje svojo in posredno tudi našo eksistenco s tem, da postavlja tezo in antitezo, ki nikoli nista vsiljivi, ampak predstavljata v končni fazi avtorjev intimni dialog z lastno vestjo, skozi katerega prodira Rebulova končna resnica o tragičnosti človeka. In (morda tudi) o njegovi rešitvi: tragičnost spopada etike in nič Rebula rešuje z odločnim odklanjanjem samonamenske katastrofe, s sprejemanjem Absolutne Resnice, ki predstavlja zanj edino možno katarzo: po Bogu nam je dana možnost, da ločimo med resnico in zmoto. Rešitev je v Bogu, v zaupanju vanj. Ta obrazec lahko torej apliciramo na

Rebulovo delo in na njegovo življenje, saj prav slednje vzrašča v pričevanje, ki samo še potrjuje, kako se Rebula, ki gre Bogu naproti, nikoli ne oddalji od človeka. V njem torej lahko izpostavimo večno ponavljajočo se *querelle des anciens et des modernes*, v kolikor njegov opus sega v iskanje novega in antičnega ter predstavlja nekakšen simbol ambivalence med zgodovino in imaginacijo, med večno osamljenostjo in veličastno sceno izkušnje posameznika, ki išče v sozvočju neskončno umetnostnega (kot najvišjega izraza domišljije — imaginacije) in konkretnega, ki ga ponuja in predstavlja stvarnost.

Osmišljanje Božjega predstavlja logiko, ki jo posameznik kot odraz družbe udejanja od znotraj, torej iz sebe ali v sebi. Zato Rebula dokaj emblematično predstavlja tisti slovenski literarni kodeks celotnega 20. stoletja, ki mu ni mogoče najti enotnih smernic in torej nima dokončno izdelanega profila: zgodovinski dogodki, človeške izkušnje in miselni tokovi so prihajali na dan v diskurzu vseh, ki so ostajali odprti svetovnemu dogajanju, epohalnim spremembam, umetnostni revoluciji. Književnost je — med vsemi oblikami umetnosti — prevzela funkcijo najbolj verodostojne ali objektivne pričevalke: čeprav je pripoved ali pesem že sama po sebi elaboracija spomina (in torej — na neki način — fikcija), vendar prerašča v univerzalizacijo človekovega doživljanja in torej ne ostaja več na ravni spomina, ampak spomin spreminja v občeveljavni arhetip, v kar bo ostalo v zgodovini v obliki pričevanja in zavesti. (Najvišji primer te fikcije, ki je prerasla izkušnjo samo, predstavlja v slovenskem literarnem življenju mistična usoda Franceta Balantiča in njegova smrt ter njegova usoda po njej.) Književnost je sama po sebi imaginacija, ker je beseda samo simbolni pojem nečesa — podobe, ki konkretno obstaja samo v avtorju samem: vsako branje je samo interpretacija, ponovno videnje, ki se ponavlja v neskončnost in torej zajema in objema neskončna videnja in neskončne možnosti, ki jih predstavljajo posamezne interpretacije v posameznih bralcih, lahko pa celo

po več interpretacij pri enem in istem bralcu, ki k tekstu pristopa po večkrat in na različne načine. Obstaja torej koncept nad-konkretnega, transcendentnega, ki prerašča celo intencijo avtorja samega in postane vzvod za nadgradnjo, ki jo vsakdo ob avtorjevi besedi dosega znotraj sebe. Posredno pa postane ta nadgradnja, kakor pri Rebuli, občevaljavna resnica, univerzalizacija nekega čustva, neke zgodbe, nekega spomina. Torej praresnica: *Novecento* je bil tudi za Slovence stoletje velikih preobratov, kjer so ideologije in revolucije spreminjale ravnovesja, znotraj katerih je osebna, individualna svoboda in, posredno, seveda tudi svoboda ekspliciranja lastnega prepričanja vse bolj izgubljala svoje mesto in svojo pomenskost. Slovenci so se razdelili na tiste, ki so že dočakali, in one, ki jih eksplicitno definira Marjan Rožanc, ko piše o sebi: »Mesija zame še ni prišel. Mesija še pride ... /.../ Če je Mesija prišel, je moje življenje delovna naloga, ki naj potrdi Kristusovo navzočnost v svetu, če pa še ni prišel, je moje življenje spet naloga, in sicer, da upravičim njegov prihod: prišel bo namreč šele takrat, ko bo vsak izmed nas izpolnil svojo nalogo. S tem svojim /.../ pričakovanjem Mesije se pravzaprav selim iz agresivnega prebivanja v prostoru v prebivanje v času; življenje se spreminja iz geografskega v časovne pojme: v čakanje, pričakovanje, nočne ure, bedenje in samogovor ...«²

Rebulov veliki opus je torej nekakšen samogovor, vendar nastaja iz zavesti, da se preko tega začetnega, izvornega samogovora v končni fazi pravzaprav razvije dvogovor z bralcem, ker avtor in bralec doživljata in skušata razumeti najstrašnejšo človekovo preizkušnjo: zavest eksistenčno tragičnega. Zagotovo lahko trdimo, da delno tudi pri Rebuli dojetje tragičnega — kakor pri Kosovelu, Pahorju, Balantiču — izvira iz zgodovinskih dogodkov ter zavesti o usodi naroda in človeštva, ki je po vsem, kar se je zgostilo nadenj, bilo prisiljeno, da razmišlja. Rebula v tem smislu pozna in priznava moč besede in si preko nje zastavlja širok in povsem individualen naratorski program, ki je še vedno *in fieri*. Zanj

bi veljala oznaka Kosovela, ko piše: »Videl sem življenje, popolnoma nasprotno bohotnemu baroku, popolnoma nasprotno predidoci renesansi, popolnoma drugače ostru gotiki, ki jo je renesansa ubila. Popolnoma drugačno od hladne antike, to je nova antika — življenje, ki se približuje 'duhu-vsebini' in izgublja na 'formi'. /.../ (Slednja) dosežeta svoj zenit, kadar bo stopila v plašč čustvovanja resnica, pa ne kot Resnica, ampak kot neka Nadresnica, ki ni več misel ampak čustvo. /.../ resnična Lepota, ki je stopila v življenje.«³

Te misli nam pomagajo, da umemo Rebulovo literaturo kot iskanje, kjer gotovo ni neke zgolj estetsko ubrane evfonije ter odmaknjenega mističnega dojetja inspirativnega vzgiba ali odtujenosti od stvarnega. Tematska kompleksnost in eksplicitna potreba po preseganju nihilizma se odražata preko zavestnega, razumskega dojetja lastne religioznosti: Bog je konkretna prisotnost, ki se spaja z življenjem. Ko Rebula razmišlja o Francetu Balantiču, religioznem mistiku *per excellence*, poudarja prav njegovo »vizijsko in trpečo vulkansko«⁴, čeprav je Balantič sam zapisal, kar citira tudi Rebula: »Kot pesnik sem samo človek, ki čuti življenje in vesoljstvo kot vsak.«⁵ Tudi Rebulovo življenje je dokončno vpeto v krščanstvo, kakršno ume Dante (za Rebulo »planetarni pojav«), kakršno je mogoče razumeti pri Tomažu Akvinskem. Dejansko moremo torej na Rebulovo misel aplicirati Aristotelovo teorijo o estetski mimesis, kakor je nakazana v Poetiki: »Vsa človekova sreča in ne sreča pride do izraza v njegovi dejavnosti; dejavnost — in ne le pasivna eksistenca — je tudi njegov končni smoter,« v kar je dokončno vpeto tudi čustvo, ki ga Aristotel imenuje *hamartija*, torej sočutje do nesreče nedolžnega, čigar trpljenje je za Rebulo najvišja in najbolj nedoumljiva skrivnost Božjega.

Pisatelj se giblje med različnimi zgodovinskimi obdobji, skozi katera bere narodovo zgodbo, predvsem pa zgodbo človeka in išče odgovore za njegovo tragiko — slednjo trditev mogoče najbolj nazorno

potrjuje zbirka kratke proze *Arhipel*.⁶ Prvi inspirativni vzgib je za Rebulu življenje, za tem pa nastopa zgodovina: literarna sekularizacija pa je zanj nekakšna teogonija niča. Kar pomeni, da je Beseda za Rebulu resnična in prava samo, ko (zavestno ali nezavestno) stremi po Absolutumu in k njemu.

Input Rebulovega literarnega ustvarjanja prav kakor ustvarjanja številnih slovenskih avtorjev njegove generacije gre iskati najprej v potrebi po ponovni uveljavitvi in neizpodbitni redefiniciji lastne identitete: tudi Rebula je bil v otroštvu zaznamovan s travmo, ki jo je Sergio Salvi opredelil kot travmo »odreznih jezikov«,⁷ s fašizmom, ki je poskusil zagrešiti kulturni genocid primorskih Slovencev. Konec prve svetovne vojne in posledični razpad avstro-ogrškega cesarstva sta z Rapalsko pogodbo leta 1920, s premikom vzhodne meje še bolj proti vzhodu, privedla do razcepitve enotnosti slovenskega ozemlja. V zvezi s tem je vreden posebnega poudarka lik Zorzeja v romanu *Kačja roža*,⁸ ki je zaradi posledic prve svetovne vojne, ko se je kot avstrijski vojak boril proti italijanski vojski, izgubil noge. Invalidnost ga prisili, da se s svojimi štrclji skoraj plazi po tleh, in vzrašča v pretresljivo metaforo naroda s pohabljeno usodo, z udi — Benečijo, Primorjem, Koroško —, ki so bili nasilno odvzeti Matici kot posledica vsiljenih in izgubljenih vojn: Zorze se prav kakor njegova narodna skupnost noče odreči lastnemu dostojanstvu in se ob tem opre na edina vira, ki sta mu ostala, na kulturo in znanje.

»Alojz« je moral prevzeti nerazpoznavno ime »Luigi« in utrpeti dramatično prepoved rabe materne jezika. Ob njegovem rojstvu leta 1924 so dejansko po umoru socialističnega poslanca Matteottija grozote režima dosegale svoj višek in prevzele posebno v Julijski Benečiji veliko bolj tragične razsežnosti od izključno grotesknih vidikov, ki so bili četrtsloletni diktaturi večkrat pripisani na splošen in površen način zlasti v Italiji.

Te izkušnje so v avtorju izzvale izredno navezanost na materni jezik, da je beseda postala za Re-

bulo ena od metafor njegovega osvobajanja. Vendar se to osvobajanje ne osredotoča zgolj na slovensko, torej njemu lastno besedo. Pisatelja prežema globoka in visceralna ljubezen do vsega, kar je plemenitega zapisanega prišlo do nas, in predstavlja zgodovinsko dogajanje v poeziji, filozofiji, književnosti. Šele nato se razkrije poetika, ki preko semantično vedno točno — in na neki način katarzično — določene besede vzrašča v duhovno in obenem estetsko osvobajanje. Prešernova in Kosovelova sla po védenju tudi pri Rebuli sega v samo bistvo človekove duhovne dinamike, njegove tragike in bogastva, ki ga je upesnil že Homer, arhetip vseh arhetipov, ko je izpostavil Odisejevo žejo po iskanju in nakazal njeno izvorno tragičnost: ista sla po iskanju obstaja v poudarjeni obliki tudi pri Danteju, kjer prerašča v enega primarnih vzgibov njegove *Božanske komedije*.⁹ Ni torej zgolj naključna trditev, ki jo zapiše Rebula: »Dante je Odisej, ki je v svoja jadra ujel vse vetrove na 'velikem morju biti'.«¹⁰

Pisatelj večkrat seže po zgodovinski snovi, katere primarni elementi so prisotni *in nuce* že v povesti *Devinski sholar* iz leta 1954, v njej pa se izrišeta primerjava in identifikacija slovenstva s kulturo krščanstva. Ob tem pisatelj postavi v središče svoje fabule prevladujoče in imponentne moške like, ob katerih ženska večkrat prerašča v pričo in nosilko sublimacije erosa. Zaradi kompleksne večplastnosti, ki jo Rebula nosi v sebi in s katero udejanja sebe, je njegov opus v večnem nastajanju in iskanju: od začetne potrebe, da preboli travmo in svojemu jeziku vrne dostojanstvo, ki mu je bilo nasilno odvzeto s fašizmom, se pisatelj obrača vse bolj v globinske substrate v stalni želji, da bi razumel. Vendar tudi v zavesti, da se z besedo piše misel, ki ni samo avtorjeva, torej zasebna, intimna, ampak največkrat odraz nečesa širšega: »Velik umetnik ni nikoli samosvoj. On je samo poosebitev, inkarnacija, hypostasis neke kolektivne energije, ki v določeni dobi tli v človeštvu. Kdor ustvarja, ne govori iz sebe.«¹¹

Rebula, med drugim tudi eden od prevajalcev

Svetega pisma v slovenski jezik, je v središče svojega dela postavil besedo torej, vendar v konstantni želji, da bi z njo ali preko nje ustvaril sintezo med krščanstvom in sekularizirano kulturo ali svetom. Če dojemamo sekularizacijo izključno kot odsotnost krščanskega Boga — kar bi bilo v Rebulovem primeru dokaj reduktivno — antika lahko predstavlja sekularizacijo *ante litteram* ali, nasprotno, in tu Rebulov opus predstavlja nekakšen vezni člen — izjemno prisotnost Božjega v najširši akceptiji: umetnostno delo ni zgolj katarzično dejanje (čeprav za avtorja, v našem primeru, *in primis* to je), ampak predstavlja stremljenje po katarzi, ki je umetnost ne more dodeliti popolnoma in povsem. Navezuemo ga lahko na Pavla A. Florenskega,¹² ki je prav kakor Rebula s svojskim slogom in zmožnostjo, da je v svoji pripovedi ohranjal nadzor nad različnimi inspirativnimi vzgibi, izzval pri kritiki tudi oceno, da ta svojskost neizogibno drsi v estetiziranje: in kakor Florenskij je tudi Rebula v obdobju najhujšega jugoslovanskega režimskega pritiska ostal zvest krščanstvu in ni odstopal od svojega prepričanja, da je bistvo njegovega poslanstva tudi ali predvsem v tem, da ostaja iskalec Absolutnega.

Rebulova *Weltanschauung* delno sovпада s tezo Andréa Glucksmanna o »tretji smrti Boga« zaradi pokolov dvajsetega stoletja, ki jih je človeštvo doživljalo, »kakor da bi Bog ne obstajal, vendar o tem ne znamo razmišljati«.¹³ Smrt in Bog sta dejanski tabu temi, ki se jima Rebula ne odreče in ju ubesedi v upanje, kar je posebej razvidno iz dopisovanja s tržaškim pisateljem Manliom Cecoviniem¹⁴ in predstavlja posebej pri Rebuli — bolj kakor umovanje — nenehno vzporejanje in soočanje sebe z lastnim prepričanjem. Dopisovalca se v privatnem razglabljanju, ki ob knjižni izdaji postane javni manifest lastne biti, kažeta kakor dva romantična junaka: vsak izmed njiju pooseblja eno izmed dveh duš romantike — Cecovini Tieckov nihilizem, Rebula Wackenroderjev *credo*. Slednji je namreč zasnoval umetnost kot mistično intuicijo in polemiziral z

razsvetljenci, ki so hoteli postaviti skrivnosti neba v »zemeljsko luč«. Tieck prevzema tematike prijatelja in sodelavca Wackenroderja, a razčleni religioznost in jo razvije v smislu popolnega nihilizma, ki nosi v začetku idejo o »afabulaciji«, in slednja, piše Sergio Givone, vodi protagoniste, razočarane nad svetom, ki je samo iluzija, k temu, da si v teku življenja »pripovedujejo čudovite zgodbe«.¹⁵ Ti dve človeški in intelektualni izkušnji se srečata v paradoksu, ki se izoblikuje v zanimivi korespondenci: Cecovini se zaradi lastne iniciacije znajde kot odkriti pripadnik prostozidarstva na ozemlju, ki spada v tako imenovani zlati trikotnik mittelevropskega framasonstva med Turinom, Dunajem in Prago, ter živi usmerjen navzven in v človeka. Čeprav Cecovini zagovarja agnostični skepticizem, je v njem prisoten absolutni panteizem, spojitev s stvarstvom, in to kljub njegovi deklarirani in izključni veri v človeka in v njegov DNK, ki predstavlja zanj edino gotovost v nenehnem kozmičnem in univerzalnem nastajanju. V pismu Rebuli z dne 20. maja 2000 namreč pravi: »Est Deus in omnibus nobis.« Rebula se, nasprotno, hote in zavestno želi popolnoma predati vsemogočnemu in milostnemu Bogu. Čeprav se strinja s Cecoviniem v dojemanju poetike kot sovpadajoče s stvarnostjo in ustvarjanjem, pa vendar poetiko za Cecovinija določa razum, za Rebulo pa duh. Ravno ta vera v duha pa predstavlja rdečo nit Rebulovega literarnega ustvarjanja, zato je intimno dopisovanje med dvema književnikoma samo metafora, s katero lahko nakažemo eno izmed možnih notranjih poti enega najbolj žlahtnih avtorjev slovenske književnosti, pri komer vera predstavlja segment večnega.

Rebulovo iskanje gre zaslediti v nad 40 njegovih delih, kjer prihaja na dan nekaj najbolj značilnih postavk, ki sestavljajo celoten smisel Rebulovega opusa: vera, antika, Dante — za Rebulo literarni absolutum, jezik in z njim povezana narodna zavest, človečanstvo v smislu in pomenu, kakor ga ume Srečko Kosovel: »A ustvarjati je mogoče šele tedaj kadar stopimo na stopnico kozmičnega stolpa, ki

pomeni: osvoboditev vsega tega kar nosi sedanost s seboj: naplavine sovraštva, gnilobe, zatiranje postavnega izkoriščanja in brezsrčnosti. Kadar bo ves narod stopil pred to spoznanje in ko se bo ves narod prepojil z njim, šele tedaj nastopi doba naroda. Narod postane sveta ideja, ker pomeni »človečanstvo in njegovo zmago.«¹⁶

Če so Rebulova prva dela usmerjena v razmišljanje o vlogi in usodi maloštevilnega naroda in osredotočena v izjemni mikrokozmos njegovega rodnega kraja, ki je razpet med Krasom in morjem, leta 1956 z zbirko novel *Vinograd rimske cesarice* prodre v Rebulovo delo klasični svet, ki doseže vrh v mojstrovini *V Sibilinem vetru* (1968), kjer pa je antični svet, postavljen v čas cesarja Marka Avrelija, samo metafora sodobnega sveta. Rebula je namreč želel tolmačiti svojo življenjsko izkušnjo s tem, da jo je vtikal v klasični zgodovinski kontekst, ki mu je posebno pri srcu, in tako zaznamoval pot, ki ga je pripeljala do soočenja z osrednjo tematiko njegovega življenja, z odnosom z Božjim, uzrtim v semenu *aeternitatis* zemeljske eksistence vsakogar izmed nas.

V Rebulovem opusu se prepletajo antika, zgodovina in sodobni svet, tako da sestavljajo *continuum*, katerega izhodiščno prepričanje je, da zgodovina lahko izpričuje tako angelski kot demonski element in da je življenje samo edini navdih za vsako resnično obliko umetnosti, zaradi česar se nam avtor kaže kot iskalec Resnice.

Alojz Rebula, klasični filolog in tudi prevajalec antičnih tekstov in Svetega pisma, prav v slednjem razbira samo bistvo sakralnosti in doživlja Besedo (ki jo doume kot Verbum v vseh njenih razsežnostih) kot razodetje Božjega. Kot Avtor postane torej v lastnem pričevanju Kristusa dejanski posrednik Božjega, čeprav se zaveda človekove neprehodne limite. Pascal je zelo uspešno sintetiziral to antitezo med sočasnostjo veličine in skromnosti človeka, ki temelji na privilegiju misli in zavesti. Morda Pascalova doktrina, predvsem v umevanju pojma milosti, ni popolnoma v skladu z Rebulom, ko predstavlja

vero kot vsakodnevno osvajanje. Ampak pri Rebuli je prisotno sprejemanje moralne predpostavke, po kateri obstaja implicitna in determinantna konfiguracija odnosa med božjo milostjo in človekovim odrešenjem, ki ju avtor stalno išče. Bistvo, v katerem se giblje osebnost Alojza Rebulovega, izhaja iz antičnega koncepta *pietas* v odnosu do trpljenja človeštva, izraženem pri Grkih, že preden so Latinci izoblikovali koncept sam na tako sublimen način: ekstremno žrtvovanje Antigone Sofokles postavi za simbol in sublimacijo koncepta ljubezni.

Primarna izkušnja večjega dela Rebulovega opusa (njegove literarne, esejistične in publicistične dejavnosti) je potrjevanje Smisla, vendar v akceptaciji absolutne Nespoznavnosti in torej v sprejemanju. Rebula v pismu z dne 15. decembra 1999 piše prijatelju Cecoviniju: »Lažje verujem v hudiča kot v Boga.« Za Rebulom bi lahko torej kot bistvo vere postavili trditve *credo, ergo sum*, kjer beseda *credo* zaobjema tudi *cogito, scio, nescio, vivo — ergo sum*, kar bi lahko ubesedili v individualni interpretaciji Aristotelovega ἀπόφατος — razodetja: »Krščanski Bog nedoumljivi Absolutum /.../ o čemer lahko govorimo samo *per negationem*.«¹⁷

Alojz Rebula, človek neskončne kulture, katoličan in vernik, doume Boga, kakršen se odraža iz pretresljive invokacije umirajočega Sina Božjega v znamenitih *Improperia* velikega petka, v katerih ljudstvo odgovori na pretresljivi klic »Popule meus, quid feci tibi et in quo contristavi te?« s trisagionom vzhodne liturgije: »Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος ἰσχυρός, Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς — Sveti, Mogočni, Večni, usmili se nas.« V tem kontekstu torej človek sam, človek brez Boga, ne velja veliko. Zato tudi pri Rebuli najdemo na neki način povzeto misel poslednjega moralnega filozofa Janeza Pavla II., da je iluzorno razmišljati, kako naj ima vera pred šibkim razumom večjo moč.

Misterij bivanja in iskanje smisla sta ob koncu petdesetih let pahnila avtorja na nevarno pot nerazsodnega, v dimenzijo, ki mu je omogočila gibanje

onkraj védenja. Iz globoke eksistencialne krize, ki bi strla zavest marsikoga, se je Rebula rešil in se še bolj jasno osredotočil na zavestno potrebo iskanja, ki naj bo usmerjeno v skupek pojmov, v končni cilj njegovega človeškega bivanja, v odnos s stvarstvom in hkrati v iskanje vsakodnevne potrditve Božjega. Ta boleča začasna odtujitev od realnosti je oblikovala duha z izjemno sposobnostjo soočanja z lastnimi mejami in razklanostmi, ki v avtorjevih delih vzraščajo v limite in razklanosti celotnega človeštva. Ta je torej smisel Rebulovega Pentatevha, poslednji cilj procesa Abrahamovega doseganja obljubljenega dežele, znamenje ali vzorni zakon človeštva: iskanje, ki izhaja *in primis* iz nauka, ki ga osmišlja krščanstvo. Eksegeza vsakega literarnega dela je torej podrejena njegovemu duhovnemu smislu: Rebulov izhod iz tragičnosti bivanja osmišlja Maritainov koncept človečnosti ali človečanstva v prepričanju, da je izhodišče preživetja sakralnost življenja. Če je Križ, po Simone Weil, »popolno trpljenje«, je tudi temelj, na katerem sloni neomajnost vere. Zato je avtentično razodetje Božjega možno samo v nad-védenju, ki samo po sebi očisti pot vseh lažnih skrivnosti: Bog je skrivnost, in razodetje Božjega se razkriva v skrivnosti ali *preko* nje. To razodetje pa ni zgolj mistično ali intelektualno izkustvo, temveč izkustvo, ki ga avtor aplicira na življenje, vendar preko individualne usode ali izbire, ki preko posameznika osmišlja skupnost in politiko. Od tod tudi neomajna narodna zavest in obenem zavest o determinantnosti subjekta, ki bivanjsko vprašanje doživlja kot težnjo k Resnici, ki je Absolutum.

(Tatjana Rojc, literarna zgodovinarica,
Univerza v Trstu)

-
- 1 Janez Vrečko, *Med antiko in avantgardo* (Maribor: Litera, 2002), 91.
 - 2 Manca Košir, »Pogovor z Marjanom Rožancem,« *Nova revija* 101/102 (1990): 1169.
 - 3 Srečko Kosovel in Miran Jarc, *Izbrano delo*, ur. Janko Kos in Franc Zadravec, zv. 3 (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977), 506.

- 4 Alojz Rebula, *Kačja roža* (Ljubljana: Mihelač, 1994), 163.
- 5 Rebula, *Kačja roža*, 163.
- 6 Prim. Alojz Rebula, *Arhipel: panorama slovenskih stoletij* (Ljubljana: Slovenska matica, 2002).
- 7 Prim. Sergio Salvi, *Le lingue tagliate: storia delle minoranze linguistiche in Italia* (Milano: Rizzoli, 1975).
- 8 Rebula, *Kačja roža*.
- 9 Prim. Tatjana Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulom* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba; Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva, 2009).
- 10 Alojz Rebula, *Na slovenskem poldnevniku: predavanja in eseji* (Maribor: Obzorja, 1991), 195.
- 11 Alojz Rebula, *Senčni ples* (Ljubljana: Slovenska matica, 1960), 134.
- 12 Prim. Pavel A. Florenskij, *Il valore magico della parola* (Milano: Medusa, 2003).
- 13 Prim. Andrés Glucksmann, *Troisième mort de Dieu* (Pariz: NiL, 2000).
- 14 Prim. Manlio Cecovini in Alojz Rebula, *Carteggio scazonte* (Trst: Provincia, 2001).
- 15 Sergio Givone, *Storia dell'estetica* (Roma-Bari: Laterza, 1994), 66–73.
- 16 Kosovel, *Izbrano delo*, 642.
- 17 Cecovini in Rebula, *Carteggio scazonte*, 124.

Robert Petkovšek

KARDINAL DR. FRANC RODE

OB OSEMDESETLETNICI

»Stati inu obstati« je geslo, ki si ga je dr. Franc Rode leta 1997 ob imenovanju za ljubljanskega nadškofa izbral za programsko vodilo svoje pastirske službe. V geslu, sposojenem pri Primožu Trubarju, je strnjena usoda slovenskega naroda skozi stoletja, pa tudi življenjska pot kardinala Rodeta, ki je na prehodu v tretje tisočletje vidno zaznamoval življenje družbe in Cerkve na Slovenskem in se opazno vpisal na zemljevid vesoljne Cerkve.

KORENINE, OTROŠTVO, BEGUNSTVO

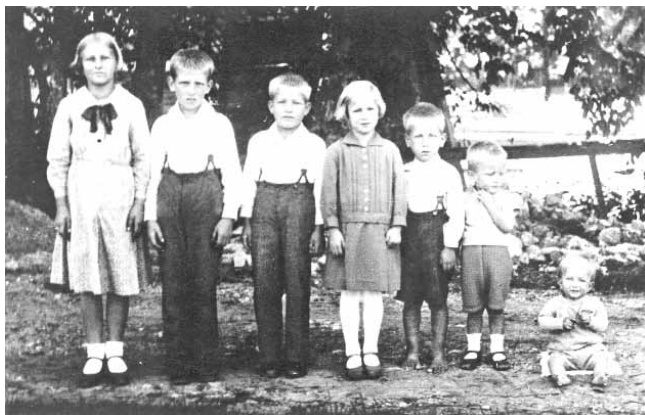
Rodu Rodetovih, po domače Adámovih z Rodice pri Domžalah, je mogoče v matičnih knjigah mengeške župnije slediti do 8. februarja 1584, domačiji s posestvom pa vse do leta 1223. Zgodba Adámovih je podobna drugim zgodbam svobodnih zemljiških posestnikov, ki so na naših tleh živeli v sožitju z maloštevilnim plemstvom in meščanstvom. Za podeželskega človeka je bilo značilno, da je kljub mnogim vihram, ki so ogrožale njegovo pripadnost jeziku in veri prednikov, skozi stoletja ohranjal globoko ljubezen do Boga, Cerkve in božje matere Marije, do izročila, do jezika in do svoje zemlje. V teh okvirih se je naš človek krepil v duhu realizma, poštenosti

in odločnosti, da stoji in obstoji; iz teh zdravih, jasnih in pokončnosti polnih korenin vere in kulture je popotnico v življenje prejel tudi Franc Rode. Rodil se je 23. septembra 1934 v Ljubljani kot zadnji od sedmih otrok v družini Andreja Rodeta in matere Franciške z Rodice. Od Antona Breznika, znamenitega jezikoslovca in strica po materini strani, je že v otroštvu prejel ljubezen do slovenske besede, ki ga je zaznamovala za vse življenje.

Kakor mnogo drugih se je morala konec druge svetovne vojne tudi družina Rodetovih pred komunističnim nasiljem umakniti na varno v Avstrijo. Tam so živeli do leta 1948: v begunskih taboriščih v Judenburgu, v Lienzu in v Spittal ob Dravi, kjer so otroci nadaljevali osnovno šolo in gimnazijo. Končno je družina našla nov dom v Argentini. Leta 1952 je osemnajstletni Franci vstopil v Misijonsko družbo, k lazaristom, ki jih je poznal že iz otroških dni iz Grobelj pri Rodici. Njegovi spomini na ta najobčutljivejša leta odraščanja niso lahki: okupacija, vojna in povojni komunistični teror; smrt najstarejšega brata Andreja, ki je izginil na enem od teharskih množičnih morišč, najverjetneje v Starem Hrastniku; novi dom v daljni tujini. Pa vendar med spomini prevladujejo pozitivni: zadovoljstvo otroka, ki se nedolžno razveseli ob novici, da so partizani zažgali šolo v Jaršah in zato ni pouka; pritajeno občudovanje strogih profesorjev, ki so v begunskih taboriščih z

156

Mara, Andrej, Nace, Francka, Tone, Vinko in Franci Rode

vso resnostjo organizirali osnovnošolski in gimnazijski pouk; novi svetovi in novi jeziki; ljubezen do zgodovine, do glasbe in do glasbenega ustvarjanja. A nobeden od čarov, ki jih je mladostnik odkrival v novem svetu, ni bil mikavnejši od želje, da bi se iz daljne tujine vrnil v domovino.

ŠTUDENT IN DOKTORAND TEOLOGIJE (PARIZ, 1957–1965)

Tako ga je kot bogoslovca privedla pot nazaj v Evropo, najprej na študij, prek Rima v Pariz. V Parizu je na Katoliškem inštitutu dokončal univerzitetni študij teologije in leta 1963 doktoriral s tezo *Čudež v modernistični kontroverzi*. Mašniško posvečenje je prejel leta 1960. Kakor vedno je bilo to »mesto luči« tudi v tistem času kraj vrhunskih teologov, filozofov, pisateljev in pesnikov najrazličnejših prepričanj in smeri. Med imeni, ki so najgloblje zaznamovala mladega studioza, so bili teologi in filozofi Jean Daniélou, Henri de Lubac, Louis Bouyer, Henri Holstein, Joseph Leclerc, Henri Cazelles, André Feuillet, Edmond Jarry in Gabriel Marcel, med pisatelji in pesniki pa Pierre Emmanuel, Arthur Rimbaud, Charles Baudelaire, Charles Péguy, André Gide, Paul Claudel, Georges Bernanos, François Mauriac, Julien Green, tudi drugi. Ob njih je širil svoja miselna in kulturna obzorja — in takšnega, polnega udarnih in svežih misli, pridobljenih med študijem v Parizu, se ga spominjajo nekdanji slušatelji na Teološki fakulteti v Ljubljani. A tudi drugje je znal nastopiti kot ambasador bogate francoske kulture, zato ga je francoski predsednik leta 2005 odlikoval z najvišjim francoskim državnim odlikovanjem oficirja častne legije, že prej — leta 1995 — pa z imenovanjem v viteza državnega reda za zasluge. Z enako vnemo se je Rode poglobljajal v izročilo španskega miselnega sveta, zlasti v bogastvo španske mistike in poezije, med filozofi pa je najraje prebiral Ortega y Gasset in Miguela de Unamuna.

Na vrhu Triglava 14. julija 1965

MLADI PROFESOR (SLOVENIJA, 1965–1981)

Iz širnega sveta je mladega doktorja teologije gnala želja po vrnitvi domov, h koreninam. Dne 4. januarja 1965 je po dvajsetih letih izgnanstva izstopil iz vlaka na ljubljanski železniški postaji, z mislijo: tukaj sem, za železno zaveso. Svoje delo je začel kot kaplan in zatem župnik pri Sv. Jožefu v Celju, nadaljeval med lazaristi kot ravnatelj bogoslovcev in provincialni predstojnik vizitator, na Teološki fakulteti pa je leta 1968 postal honorarni predavatelj in leta 1971 docent za predmete praktična apologetika, misiologija, teologija nekrščanskih verstev, uvod v moderni ateizem in osnovno bogoslovje. V tem času je veliko objavljajal v *Družini*, v *Bogoslovnem vestniku*, v znanstvenem glasilu Teološke fakultete, ki ga je tudi urejal, in v reviji *Znamenje*, katere prvi urednik je postal. Ob pokoncilskem vrenju v Cerkvi je bila Slovenija v primežu komunizma, zato verskih stališč in z njimi povezanih moralnih pogledov ni bilo dovoljeno izražati svobodno. Mladi profesor teologije si je zato za cilj zadal prebujanje civilne in krščanske samozavesti na raznih predavanjih, katerih višek so bili vsakoletni teološki tečaji z množičnim obiskom mladih in tistih, ki so iskali pot v novo, svobodno družbo. Ko je bil leta 1978 za papeža izvoljen Janez Pavel II., so v

Pred stolnico po posvečenju

158

njem mnogi takoj prepoznali nevarnost za komunistične režime v Evropi. Niso se motili. Že novembra, kmalu po izvolitvi Janeza Pavla II., je imel Rode na teološkem tečaju v Ljubljani predavanje, v katerem je poslanstvo kristjana v tistem trenutku izenačil z bojem za svobodo vseh, brez katere ni ne pravične ne demokratične družbe. V predavanju je poudaril, da je treba marksistično-leninistični ideologiji odvzeti uradno in sveto naravo in demitologizirati socialistične mite, zlasti kult osebe, izražen v čaščenju Tita. Na to se je takoj odzvala komunistična partija, ki je Rodeta skupaj z nadškofom Pogačnikom poklicala na komisijo za religiozne zadeve in Rodetu zagrozila z zaporom, če predavanja ne umakne iz predvidene objave v Zborniku. Predavanje ni bilo objavljeno, a se je hitro razširilo v stotinah fotokopiranih izvodov. Ideološka komisija centralnega komiteja pa je na posebni seji takoj ugotovila: »To je učinek novega papeža.«

V DIALOGU S SODOBNIM ATEIZMOM IN KULTURO (RIM, 1981–1997)

Leta 1981 je Rode na povabilo monsinjorja Paula Poparda sprejel službo v tajništvu za neverujoče, ki ga je leta 1965 papež ustanovil za dialog s sodobnim ateizmom. To je Rodetu odprlo pogled na univerzalne razsežnosti Cerkve. V tajništvu je bil svetovalec že od leta 1973 dalje, odtlej pa je dialog z neverujočimi postal njegova osrednja naloga. Pri tem delu je dodobra spoznal globine in vprašanja sodobnega ateizma. Tajništvo je redno organiziralo srečanja po raznih krajih Evrope in zunaj nje: v Reykjaviku na Islandiji in v Djursholmu na Švedskem, na Dunaju, v Augsburgu, Oslu, Hongkongu, Zagrebu, Speyerju, Madridu, Pragi, Budimpešti, Klingenthalu in tudi v Ljubljani. Tu so se srečevali najvplivnejši predstavniki krščanske misli z vidnimi predstavniki znanosti in ideoloških skupin, ki so se sklicevali na ateizem. Največ sestankov je bilo namenjenih dialogu z marksisti. Srečanja so gradila dialog, ustvarjala znanstva in prijateljstva in odpirala vrata času, ko v veri ne bodo ljudje več videli nasprotnice razuma, ampak njegovo zaveznico in potrebno dopolnitev. Danes v najvišjih miselnih vrhovih prevladuje prepričanje: razum in vera sta dvojce kril, ki človeku omogočata, da se v svoji človeškosti dviguje vedno više. Prispevke s srečanj je tajništvo objavilo v približno dvajset zvezkih, med katerimi so *Cerkev pred izzivom sodobnega ateizma*, *Znanost in vera*, *Krščanska nramnost jutri* in *Vera in ateizem v svetu*. Kraji srečanj in naslovi zbornikov govorijo o razvejenem delu, ki ga je Rode opravljal najprej kot podtajnik tajništva za neverujoče, od leta 1993 dalje pa kot tajnik papeškega sveta za kulturo, naslednika tajništva za neverujoče.

LJUBLJANSKI NADŠKOF IN METROPOLIT (SLOVENIJA, 1997–2004)

Dne 5. marca 1997 je papež Janez Pavel II. imenoval dr. Franca Rodeta za ljubljanskega nadškofa in

metropolita. Posvečenje je potekalo na belo nedeljo, dne 6. aprila. Rode je na to mesto prišel z jasnim programom, ki ga je utemeljil z besedami iz Slomškovega nagovora lazaristom ob njihovem prihodu v Celje dne 26. septembra 1852: »Pravijo, svet se je postaral, človeški rod je izgubljen, Evropi se bliža konec«. Da, če prepustimo človeštvo njegovemu naravnemu toku, njegovi pogubni smeri; ne, če se moč od zgoraj, ki jo ohranjata Jezusova religija in njegova Cerkev, spet razlije v vse razrede človeškega rodu in jih milostno obišče.« Z besedami pisatelja Bernanosa: »Prihodnosti ne podlegamo — prihodnost ustvarjamo.« V tem duhu jasnosti in odločnosti — v odgovornosti za prihodnost Cerkve in naroda — je nastopil novi nadškof svojo službo: napovedal je slovensko sinodo in poudaril, da si bo prizadeval za ureditev pravnega statusa Cerkve v Republiki Sloveniji, za pouk o verstvih in etiki v šoli in za spravo v slovenskem narodu. Mnogi, zlasti pa javni mediji so odgovorili z napadi, ki niso prenehali vse do njegovega odhoda v Rim; drugi so v tej jasnosti in odločnosti prepoznali začetek pričakovanih sprememb: krhanje javnomnenjskega monolita, v katerega je slovenska javnost ostala vključena tudi po osamosvojitvi. V novem nadškofu, ki je brez zadržkov — prilično ali neprilično — oznanjal evangelijski nauk, so mnogi našli spodbudo, da izrazijo svoja dolgo potlačena prepričanja in čutenja. Nasprotniki so v tem videli »delitev duhov«, drugi pa težko pričakovano možnost za pluralizacijo javnega mnenja. A najprej se je novi nadškof obrnil na svoje najožje sodelavce: na duhovnike, redovnice, redovnike. Enako skrb je posvetil vernemu občestvu, ki se je v velikem številu zbiralo ob slovesnostih, da bi slišalo njegove spodbude. Nadškof je v svojih nagovorih izbiral besede, ki so prebujale, spodbujale in navdajale z upanjem, z vero in s pogumom. Vešč je bil tudi v komunikaciji z državnim in političnim vodstvom; s čutom cerkvenega dostojanstvenika je sprejemal mednarodne in diplomatske predstavnike; v necerkveni javnosti je blestel s kulturno razgledanostjo in z zmožnostjo

Konzistorij 2006: Izročitev kardinalskega bireta 24. marca 2006

dialoga, ne da bi zamolčal svoja prepričanja. Med mnogimi talenti je bila prav zmožnost komunikacije tista, ki mu je odpirala vrata na vse strani: nekateri so v njej videli držo cerkvenega kneza, drugi izraz prvinskega veselja in iskrene skrbi. Prvi — ali med prvimi — je prepoznaval vprašanja narodnostnega pomena. Ko je javno izrazil skrb za upadanje rojstev, je v hipu postal tarča medijskih napadov; šele leto dni pozneje se je resnosti tega problema zavedel državni vrh in o njem spregovoril. Ker je nadškof nenehno izpostavljал narodnostno pomembna vprašanja, ki so se jim politiki v strahu za priljubljenost z diplomatsko opreznostjo izogibali, je bil tarča vedno novih pogromov, a tudi velike podpore. Med svojim vodenjem Cerkve v Sloveniji je izpeljal vsaj dva, toda temeljna projekta: vatikanski sporazum in slovensko sinodo. Po sedmih letih — sedem let pred predvidenim sklepom njegovega ljubljanskega »mandata« — ga je papež Janez Pavel II. dne 11. februarja 2004 imenoval za prefekta Kongregacije ustanov posvečenega življenja in družb apostolskega življenja v rimski kuriji.

Z imenovanjem za prefekta je nadškof Rode postal vodja kongregacije, ki usmerja in ureja življenje in delo skoraj milijona redovnikov in redovnic v Cerkvu. Na tem mestu je tesno sodeloval najprej s papežem Janezom Pavlom II., nato s papežem Benediktom XVI. Iskal je odgovore na to, kako poživiti stare redovne skupnosti in kako odpreti vrata novim, srečeval se je z mladimi, ki jih privlači brezkompromisna zvestoba posvečenemu življenju in poslanstvu, spoznaval pa je tudi, da posvečeno življenje ni vnaprej obvarovano pred skušnjavami tega sveta. Pred milijonsko množico redovnikov in redovnic je naloga prefekta, da opogumlja vse dobre napore in blaži rane, nastale kot posledica nezvestobe karizmi. A v sodobnem sekulariziranem svetu se marsikatera odločitev zdi nekaterim preveč konservativna, drugim preveč liberalna. Kot prefekt ni iskal kompromisov med prvimi in drugimi, ampak je predvsem spodbujal posvečeno življenje in apostolat, ki sta dar Svetega Duha. Toda naturalizem — v današnjem času tako zelo samoumeven — tudi v redovnem življenju uničuje delo Svetega Duha: njegova prva žrtev je postala pokorščina; molitev je bila potisnjena na obrobje; askeza in pokora sta postali zadevi preteklosti, najpomembnejša skrb pa politično in socialno delo; razumevanje vere je bilo vse bolj individualno; na mesto tradicionalne molitve so stopile razne ezoterične oblike duhovnosti. Posledica naturalizma je zapuščanje redovnega življenja. Zato je Rode kot prefekt redove spodbujal, naj se vrnejo k prvotni karizmi, k delu Svetega Duha. Služba prefekta je nadškofu Rodetu dne 22. februarja 2006 prinesla kardinalski klobuk. Tako je za Jakobom Misijem (1899, Gorica) in za Alojzijem Ambrožičem (1998, Toronto) postal tretji Slovenec, deležen te najvišje časti v vodstvu Cerkve. Službo prefekta je kardinal Rode končal dne 4. januarja 2011. Ker je ostal član nekaterih kongregacij in papeških komisij, še dalje živi in deluje v Rimu, kot papežev legat ali na povabilo krajevnih Cerkev pa vodi mnogo slovesnosti v tujini in po Sloveniji.

Življenje kardinala Rodeta je mogoče strniti pod njegovo škofovsko geslo »Stati inu obstatu«. V svoji službi Cerkvu, narodu in človeku je vselej vedel, kaj hoče. To je oznanjal z živo besedo, nastopal pa je tudi kot »vitez peresa«. Med njegovimi deli govorijo nekatera o življenju in o nalogah Cerkve: *Spomin, zavest, načrt Cerkve na Slovenskem, Stati inu obstatu, Svobodni in pogumni, Rimski nagovori, Stat crux dum volvitur mundus* (v italijanščini). Druga se lotevajo narodnostnih, kulturnih ali političnih vprašanj: *Vera in kultura v Evropi, Za čast dežele, Kriterij krščanstva v pluralistični družbi, Cerkev, narodi in demokracija* (v francoščini *Église, nations et démocratie*). Tretja so teološke, religijske ali duhovne narave: *Brez mene ne morete ničesar storiti (Jn 15,5), Ožarjeno bivanje, Uvod v moderni ateizem, Knjiga o verstvih, Smrt Boga — agonija človeka, Le miracle dans la controverse moderniste* (v francoščini). *Mesec dni na Rdečem otoku* pa je leposlovni potopis z Madagaskarja.

Življenjska pot kardinala Rodeta razodeva duha odločnosti in kljubovanja, podedovanega od prednikov in omehčanega s smislom za humor. Rode v slovenski prostor nenehno vnaša zavest, da nihče nima pravice biti nič, da je vsakdo nepogrešljiv in zato poklican, ustvarjati sebe in prihodnost naroda in Cerkve. Njegovo delo označujejo jasni cilji in besede, nedvoumna in odločna stališča, kritičnost do vsega, kar človeka ponižuje, in jasna opredelitev za evangelijske vrednote. V vsem tem lahko vidimo tisto voljo, ki je človeku na slovenski zemlji v preteklosti omogočala preživetje v duhu plemenitosti. V osebi kardinala, moža Cerkve in naroda, ta volja kaže dalje, naprej v prihodnje čase.

(izr. prof. dr. Robert Petkovšek CM,
teolog in filozof, Ljubljana)

Fotografije Arhiv Družina

Janja Žitnik Serafin
PROF. DR. HELGA GLUŠIČ

OB OSEMDESETLETNICI

Izvrstna pedagoginja, zavzeta mentorica, predana raziskovalka, ugledna znanstvenica odprtih pogledov pa tudi skrbna babica in izrazito topla oseba. To so oznake, ki se mi oblikujejo ob misli na mojo neformalno mentorico, soavtorico in sourednico, priznано literarno zgodovinarico prof. dr. Helgo Glušič, ki bo 21. marca praznovala 80. rojstni dan.

Rodila se je na ta dan leta 1934 v Ljubljani, kjer je leta 1960 na Filozofski fakulteti diplomirala iz slavistike in primerjalne književnosti, leta 1973 pa doktorirala iz literarnih znanosti s temo *Pripovedna proza Cirila Kosmača (razvoj motivike in načini njenega oblikovanja)*. Prvo leto po diplomi je na isti fakulteti delala kot bibliotekarka, od leta 1961 je bila tam zaposlena kot asistentka, od leta 1973 kot docentka, od leta 1978 kot izredna profesorica, od leta 1984 pa kot redna profesorica za zgodovino slovenske književnosti. V letih 1979—1981 je bila prodekanka za študentska vprašanja, v letih 1976 in 1983 predsednica organizacijskega odbora Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture in v letih 1978—1984 predsednica Komisije za pospeševanje slovenščine na tujih univerzah. V letih 1985—1986 je bila lektorica za slovenščino in srbohrvaščino na Univerzi Kansas v Lawrenceu (kot štipendistka Fulbrightovega sklada), v naslednjem študijskem letu pa gostujoča profesorica na Univerzi v Bloomingtonu. Sodelovala je tudi na številnih mednarodnih znanstvenih konferencah, predvsem v različnih državah Evrope in ZDA, leta 1995 pa so jo slovenska kulturna društva v Argentini povabila tudi na tamkajšnjo predavateljsko turnejo. Upokojila se je leta 1996.

Poleg številnih znanstvenih prispevkov v monografskih publikacijah, objavljenih prispevkov na konferencah ter znanstvenih, strokovnih in poljud-

nih člankov o sodobni slovenski književnosti, zlasti pripovedništvu, mladinski književnosti in esejistiki, je objavila več gesel v *Enciklopediji Slovenije* ter v literarnih leksikonih *South Slavic Writers since World War II* (Detroit, 1997) in *Twenty-First-Century Central and Eastern European Writers* (Detroit, 2010). Za jubilejni zbornik *Slovenski pesniki in pisatelji akademiki* (Ljubljana, 2004) je prispevala kar 28 portretov. V *Delu* in revijah *Jezik in slovstvo*, *Razgledi*, *Ampak* idr. je objavila 135 knjižnih ocen, k dvajsetim knjigam pa je tudi sama prispevala spremno besedo. Pisala je tudi za *Slovene Studies*, *Slavistično revijo*, *Sodobnost* itd. Uredila ali souredila je osemnajst leposlovnih, strokovnih in znanstvenih knjig ter literarnih antologij. Bila je recenzentka osnovnošolskih beril in znanstvenih monografij, kot mentorica je sodelovala pri 113 diplomskih delih in pomagala zaključiti podiplomski študij enajstim magistratom literarnih znanosti ter osmim doktorandom, med njimi nekaterim danes mednarodno priznanim slovenistkam in slovenistom ter literarnim zgodovinaricam in zgodovinarjem.

Med njenimi knjigami sta poleg nekaterih antologij najbolj znani *Lirika, epika, dramatika: študije iz novejšje slovenske književnosti*, ki jo je izdala s soavtorji Matjažem Kmeclom, Aleksandrom Skazo in Francem Zadravcem leta 1965 pri Pomurski založbi v Murski Soboti (druga, predelana izdaja je izšla leta 1971), ter *Slovenska književnost 1945–1965*, ki jo je pri-

Helga Glušič, 2006
Foto Miran Hladnik

pravila za založbo Slovenska matica v Ljubljani leta 1967 v soavtorstvu z Borisom Paternujem, Matjažem Kmeclom, Francem Zadravcem, Jožetom Koruzo, Hermino Jug-Kranjec in Markom Kranjcem. Prav tako odmevne so bile tudi njene samostojne monografije *Pripovedna proza Cirila Kosmača: razvoj motivike in načini njenega oblikovanja* (Ljubljana: Slovenska matica, 1975), *Sto slovenskih pripovednikov* (Ljubljana: Prešernova družba, 1996) in *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja* (Ljubljana: Slovenska matica, 2002).

Prof. dr. Helga Glušič je bila urednica za slovensko književnost pri *Enciklopediji Jugoslavije*, svetovalka za slovensko literarnozgodovinsko izrazoslovje pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ter članica odborov za podelitev Prešernove, Levstikove in Župančičeve nagrade, odbora za književnost nagrade AVNOJ in odbora za književnost pri jugoslovanski komisiji UNESCO. Leta 1984 je prejela red zaslug za narod s srebrno zvezdo, leta 2009 pa ji je Univerza v Ljubljani podelila naziv zaslužna profesorica.

Seznam literarnih ustvarjalcev, ki se jim je Helga Glušič posebej posvetila in o njihovem delu objavila posamezne prispevke, je dolg. Na njem so poleg Ivana Preglja, Franceta Bevka in predvsem Cirila Kosmača med drugim npr. tudi Zofka Kveder, Narte Velikonja, Ivan Lah, Danilo Lokar, Bogomir Magajna, Vitomil Zupan, Boris Pahor, Alojz Rebula, Igor Torkar, Saša Vuga, Marjan Tomšič, Jože Snoj, Ivo Zorman, Tone Seliškar, Mira Mihelič, Lojze Kovačič, Valentin Polanšek, Pavle Zidar in Drago Jančar, med izseljenskimi avtorji pa Igor Šentjerc, Karel Mauser, Milena Šoukal, Frank Bükvič, Marjan Jakopič, Mirko Javornik, Tine Debeljak, France Papež, Zorko Simčič, Mirko Kunčič, Ludve Potokar, Stanko Kociper, Karel Rakovec, Tine Debeljak ml., Vinko in Tone Rode in drugi; slovenski javnosti je predstavila tudi nekatere najmlajše pisce, pripadnike tretje generacije slovenskih izseljencev (npr. Eriko Poglajen). K temu moramo prišteti 135 že omenjenih knjižnih ocen, v katerih obravnava tudi mnoge druge pisce. Pisala je tudi o delu in znanstvenem pristopu različnih slovenskih literarnih zgodovinarjev ter o didaktičnih in teoretskih vprašanjih, povezanih z literarno vedo. Njeno delo o književnosti slovenskih izseljencev zagotovo predstavlja enega od presežkov v okviru slovenske literarne zgodovine, ki je to področje v veliki meri puščala ob strani.

Prof. Glušičeva je še vedno aktivna: leta 2007 je imela na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani predavanje o Cirilu Kosmaču in Vitomilu Zupanu z naslovom *Tri srečanja s slovensko književnostjo*, leta 2011 je objavila prispevek v *Glasniku Slovenske matice*, leto poprej je napisala spremno študijo k delu *Ciril Kosmač: 1910–1980: tisti pomladni dan je bil lep: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010), ki jo je tudi souredila, pa spremno študijo k delu Ivana Sivca *Mojih prvih sto*, prispevek o Kosmaču za *Tolminski zbornik* in geslo o Jožetu Snoju za ameriški literarni leksikon o srednje- in vzhodnoevropskih avtorjih enaindvajsetega stoletja, v zadnjih letih pa je prispevala tudi

celo vrsto spremnih besed in uvodnih študij k najrazličnejšim knjižnim izdajam.

Najmočnejši vtis pa je naredila name kot sodelavka, soavtorica in sourednica pri mojem doslej največjem raziskovalnem projektu *Slovenska izseljenska književnost*, katerega rezultat je — poleg množice vzporednih rezultatov v obliki člankov šestnajstih sodelujočih avtorjev in njihovih prispevkov na različnih konferencah — izšel pod enakim naslovom v treh obsežnih knjigah leta 1999 pri založbah ZRC (ZRC SAZU) in Rokus. Gre za celovit pregled književnosti slovenskih izseljenskih piscev v vseh delih sveta od najzgodnejših začetkov do leta 1998, ki obravnava literarne opuse približno 300 pisateljev. Dr. Glušičeva se je pri tem delu angažirala ne le kot soavtorica drugega in tretjega zvezka ter sourednica vseh treh knjig, ampak tudi kot lektorica celotne zbirke. Med zaključnim urejanjem zvezkov sem jo lahko kadar koli obiskala na njenem domu na Viču, če le ni ravno takrat varovala vnučka. Z neprecenljivimi nasveti in dragocenim gradivom mi je pomagala tudi pozneje, ko sem sodelovala pri organizaciji spremnega programa literarnega festivala Vilenica, posvečenega slovenski zdomski književnosti v Argentini. Vselej me je prisrčno sprejela, pripravljena na vsakršno pomoč. Kot toplo, odprto osebo s posluhom za ustvarjalne zagate in zasebne stiske drugih jo vidijo tudi njene nekdanje diplomantke, magistrske študentke in doktorandke, s katerimi se je križala moja življenjska pot.

A njeno delo še ni končano. Slovenska strokovna javnost pričakuje od dr. Helge Glušič še vrsto tehtnih prispevkov, suverenih nastopov, objav in komentarjev s tistih področij slovenske književnosti, ki jih pozna bolje kot kdor koli drug. Leta ji namreč, kot kaže njena najnovejša bibliografija, še niso vzela energije, prodornosti in iskivosti, tako značilne za njena predavanja in spise. Ko pomislim

na njeno neusahljivo ustvarjalnost, se spomnim na svojo ljubljeno taščo, ki je — po več sto samostojnih in skupinskih slikarskih razstavah v Sloveniji in tujini — pri osemdesetih kronala svoje dosežke z visokošolsko diplomo na Šoli za risanje in slikanje v Ljubljani. O magisteriju in doktoratu za sedaj še ne razmišlja, svoje delo pa nadaljuje z enakim zagonom kot doslej pa tudi ob drznih načrtih za prihodnost ji ne zmanjka poguma. Tako kot je bila njena učiteljica in vzornica Mara Kralj mentorica slikarske skupine Arti tako rekoč do svojega stotega leta, menim, da lahko tudi moja vzornica prof. dr. Helga Glušič še veliko da slovenski kulturni javnosti.

Ob njenem osemdesetem življenjskem jubileju ji v imenu vseh, ki jih je vodila in spodbujala na njihovi strokovni ali znanstveni poti in ki cenijo njen trajni prispevek k zgodovini sodobne slovenske književnosti, iskreno čestitam.

(dr. Janja Žitnik Serafin, literarna zgodovinarica,
znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo
in migracije, Ljubljana)

163

VIRI IN LITERATURA

- Bibliografija prof. dr. Helge Glušič, <http://izumbib.izum.si/bibliografije/Y20130723124037-08431.html>.
Borovnik, Silvija. »Ob sedemdesetem rojstnem dnevu profesorice dr. Helge Glušič.« *Slavistična revija* 52 (2004): 383–386.
Dolinar, Darko, Helga Glušič. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 252.
Logar-Pleško, Alenka, in Sollner-Perdih, Anka. »Bibliografija Helge Glušič ob šestdesetletnici.« *Slavistična revija* 43 (1995): 83–102.
Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev. Ljubljana: Univerza, 1957—(1999).

Andrej Vovko
PROF. DR. LOJZKA BRATUŽ

OB OSEMDESETLETNICI

V juniju 2014 praznuje svoj visoki življenjski jubilej naša goriška rojakinja, odlična in zelo vsestransko ustvarjalna prof. dr. Lojzka Bratuž, predvsem pa literarna in kulturna zgodovinarica ter jezikoslovka in univerzitetna profesorica, med drugim pa še glasbenica, zborovodkinja, vidna članica različnih zamejskih kulturnih, strokovnih in cerkvenih društev ter organizacij. Spodobi se, da dolgoletni sodelavki založbe Goriške Mohorjeve družbe, pri kateri je izdala nekaj svojih temeljnih del kot tudi sodelovala s prispevki v njenem Koledarju, ob tej priložnosti tudi v *Koledarju* njene »starejše sestre« v vsaj v skopih potezah orišemo njeno bogato življenje in delo.

164 Rodila se je v globoko slovensko narodno zavedni, od fašističnega totalitarizma tragično zaznamovani družini kulturnih delavcev, očetu pedagoškemu delavcu, skladatelju, zborovodji Lojzetu Bratužu ter materi prav tako pedagoški delavki in pesnici Ljubki Šorli. Oče Lojze je svojo ljubezen do slovenskega naroda, svoj pogum ter z njima neločljivo povezano in izpričano neumorno dejavnost leta 1937 plačal z mučeniško smrtjo. Zapustil je še ne triletno hčer Lojzko in le nekaj mesecev starega sina Andreja, bodočega profesorja, skladatelja, publicista in novinarja, žal umrlega leta 2011. Fašistični režim tudi potem, ko jim je na tako krut način odvzel ljubečega moža in očeta, Bratuževe družine ni pustil na miru, ampak jo je še naprej preganjal. Med drugo svetovno vojno se je morala iz Gorice zateči k maminim sorodnikom na Tolminsko.

Lojzka Bratuž je po končani osnovni šoli, ki jo je obiskovala najprej v rodni Gorici in nato v Tolminu, in po maturi na klasičnem liceju v Gorici leta 1952 končala študij literarnih ved na filozofski fakulteti v Trstu in tam leta 1967 tudi doktorirala. Od leta 1953 je poučevala na različnih srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom v Gorici in njeni okolici.

Od druge polovice sedemdesetih let pa do upokojitve leta 1999 je predavala slovensko književnost na fakulteti za tuje jezike in književnosti univerze v Vidmu. Kot gostujoča profesorica je predavala tudi na univerzah v Trstu in Novi Gorici.

Prof. dr. Lojzka Bratuž je kot vsestranska kulturna delavka v najširšem pomenu te besede s svojim neumornim delom pustila globoke sledove na pedagoškem, znanstvenem, leksikografskem, glasbenem, organizacijskem, društvenem in še na kakem drugem področju tako med slovensko manjšino v Italiji kot tudi v vseslovenskem prostoru. Ob zavestnem tveganju, da ne bomo mogli v celoti prikazati njenega vsestranskega plodovitega delovanja, naj omenimo vsaj nekatere njegove najpomembnejše prvine.

V bibliografski bazi COBISS najdemo ob času nastanka tega prispevka pod njenim imenom 158 objav, vendar pa o pomenu njenega znanstvenega in pedagoškega dela bolj kot številčnost priča kvaliteta njenih prispevkov. Znanstvenoraziskovalno delo dr. Lojzke Bratuž je v veliki meri osredotočeno v tehtne in poglobljene študije slovenskih pesnikov, pripovednikov in znanstvenikov druge polovice 19. stoletja: Frana Erjavca, Karla Štreklja, Josipa Jurčiča

ter zlasti Simona Gregorčiča. Njenega znanstvenega zanimanja in objav so bili deležni tudi vidni primorski cerkveni in laični literarni ustvarjalci, uveljavljeni tudi v vseslovenskem kulturnem prostoru: France Bevk, Joža Lovrenčič, Ivan Pregelj, Frančišek Borgia Sedej, Valentin Stanič, Janez Svetokriški, Stanislav Škrabec, Narte Velikonja in Ludvik Zorzut. Posebno pozornost je dr. Lojzka Bratuž posvetila delovanju prvega goriškega nadškofa Carla Michela Attensa, zlasti njegovim neobjavljenim slovenskim rokopisom, objavila pa je tudi dve monografiji o njegovih pridigah. Njenega znanstvenega zanimanja in znanstvenih objav sta bila deležna tudi vsestranski »Odisej iz Komende« Peter Pavel Glavar in proučevalec Beneške Slovenije Jan Baudouin de Courtenay. Za odlični *Primorski slovenski biografski leksikon* je dr. Lojzka Bratuž pripravila več kot štirideset osebnih gesel. Tudi večina že omenjenih njenih prispevkov v *Koledarjih Goriške Mohorje družbe* je biografske narave.

Objavila je sedem samostojnih knjig, dobršen del jih je izšlo pri Goriški Mohorjevi družbi. Vse seveda zaslužijo, da bi jih vsako posebej navedli, toda na tem mestu poudarimo le njeno pri omenjeni založbi izdano temeljno delo o kulturni zgodovini Gorice z vidika slovenske literature (*Gorica v slovenski književnosti*), najprej v slovenščini leta 1996, nato pa naslednje leto še v italijanščini (*Gorizia nella letteratura slovena: poesie e prose scelte*).

Dr. Lojzka Bratuž je sourednica zbornikov, posvečenih pomembnim sodobnim primorskim kulturnim in znanstvenim ustvarjalcem, predvsem Martinu Jevnikarju, Mirku Fileju in Alojzu Rebuli. Ena njenih prvih knjižnih objav je učbenik za slovenske višje srednje šole *Od realizma do moderne* (1981), ki ga je pripravila skupaj s soavtorico dr. Marijo Pirjevec. S svojimi tehtnimi prispevki zlasti o kulturni zgodovini Goriške in deležu slovenskih ustvarjalcev pri njej je sodelovala na številnih odmevnih znanstvenih simpozijih in jih nato objavila v ustreznih zbornikih. Naj omenim samo njeno sodelovanje na znanih simpozijih o osebnostih iz slovenske cerkvene zgo-

dr. Lojzka Bratuž na predstavitvi knjig

dovine v rimskem Sloveniku, ki so v zadnjem času žal ugasnili. Kot temeljita poznavalka furlanščine deluje tudi pri pripravi in objavah slovarjev tega jezika.

Dr. Lojzka Bratuž pri svojem delu ne ostaja samo na akademski višini, ampak je objavila tudi številne poljudne članke iz kulturne preteklosti Primorske in o aktualnih vprašanjih, ki jih objavlja v *Katoliškem glasu*, *Novem glasu*, *Koledarjih Goriške Mohorjeve družbe* in drugod. Sodeluje pri urejanju publikacij Mohorjeve družbe iz Gorice in Celovca.

Dr. Lojzka Bratuž je ob vsem svojem obsežnem pedagoškem in znanstvenem delu kot vsestranska kulturna delavka našla čas in energijo tudi za delovanje v organizacijah Slovencev v Italiji. Od leta 2003 do leta 2010 je bila predsednica Slavističnega društva Trst-Gorica-Videm, je članica komisije za podeljevanje literarnih nagrad Vstajenje ter soustanoviteljica združenja slovenskih in italijanskih izobražencev Concordia et pax.

Na primeru Bratuževe družine se je lepo potrdil slovenski pregovor, da kri ni voda. Tako sta oba z bratom Andrejem poleg velike ljubezni do slovenskega naroda od očeta podedovala tudi glasbeni talent skladateljev in zborovodij. Dr. Lojzka Bratuž poleg proučevanja dogajanja na glasbenem področju na Goriškem in objav o njem igra vidno aktivno vlogo zborovodkinje in organistke pri delu Zdru-

ženja cerkvenih pevskih zborov na Goriškem in v Svetu slovenskih organizacij.

Ker ta naš ljubi svet še zdaleč ni idealen, je prepogosto žal tako, da delovanja ljudi, kot je dr. Lojka Bratuž, za časa njihovega življenja ne zna prav ceniti. Pri naši slavljenci na srečo ni tako, saj je prejela že več zelo zasluženih nagrad in priznanj. Tako je leta 1998 postala častna članica Slavističnega društva Slovenije, leta 2000 je prejela papeško odlikovanje pro ecclesia et pontifice za prispevek na kulturnem področju v vlogi profesorice in raziskovalke ter za dolgoletno delovanje v korist goriške katoliške skupnosti, Republika Slovenija ji je leta 2004 podelila red za zasluge pri uveljavljanju, razvijanju in širjenju slovenske kulture in jezika v Italiji ter za znanstvenostrokovno delo, Republika Italija jo je leta 2007 odlikovala z imenovanjem v naziv commendatore, Društvo slovenskih izobražencev v Trstu pa ji je leta 2010 podelilo literarno nagrado vstajenje.

Naj mi bo za konec te vse preskromne predstavitev dovoljeno nekaj osebnih spominov na moje srečevanje s spoštovano in zaslužno slavljenco. Zaradi svojih primorskih in goriških korenin sem že pred prvim srečanjem z njo seveda poznal zgodbo kalvarije njene družine. Do najinega prvega osebnega srečanja v letu 1989 je prišlo zaradi njenega zgoraj že omenjenega plodnega sodelovanja v vrsti znanstvenih simpozijev, v tem primeru o slovenskih narodnih manjšinah na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kjer sem tako pri samem simpoziju kot pri kasnejši objavi prispevkov sodeloval v vlogi tajnika, nekako v nehvaležni vlogi »Simona iz Cirene«. Dr. Lojzka Bratuž se mi je vtisnila v spomin s svojo človeško toplino in veliko osebno skromnostjo. Najin osebni stik se je poglobil v veliki meri po zaslugi mojega že dolgo pokojnega starega očeta dr. Jože Lovrenčiča.

Neprijazni usodi Bratuževe in Lovrenčičeve družine sta si bili v veliki meri zelo podobni. Tudi moj ded je bil tesno povezan z Gorico, od koder ga je prva svetovna vojna kot profesorja na prvi slovenski gimnaziji s slovenskim učnim jezikom pregnala v be-

gunstvo. Podobno, kot je Bratuževo družino boleče in globoko skeleče zaznamoval fašistični totalitarizem, je Lovrenčičevo totalitarizem tega, kar danes ljudje dvomljivega spomina slavijo kot »demokratski socializem«. Dr. Joža Lovrenčič svoje pokončne drže in zvestobe svojemu prepričanju globoko vernega katoličana in zavednega Slovenca sicer ni plačal s fizično smrtjo, kot jo je Lojze Bratuž, ampak s prekletstvom javnega spomina, kar je vsekakor znatno skrajšalo njegovo življenje. Njegov veliki »greh« v očeh omenjenega režima, ki mu je prinesel to prekletstvo, je bil, da je kot ravnatelj leta 1944 soustanovil slovensko gimnazijo v Gorici in s tem tam oživil od fašizma zadušeno slovensko šolstvo.

Dr. Bratuževa je tako leta 1990 s svojim prispevkom sodelovala na simpoziju ob stoletnici rojstva mojega starega očeta dr. Jože Lovrenčiča na Sveti Gori pri Gorici, ki mu je vsaj do določene mere popravil prizadejano pekočo krivico. Vrh mojega srečevanja z dr. Lojzko Bratuž je bil zame nedvomno, ko sem na njeno povabilo v začetku leta 1991 v Katoliškem domu v Gorici predstavil življenje in delo svojega starega očeta. Imel sem čast, da me je ob tem prijazno povabila domov, in tako sem lahko osebno spoznal tudi njeno spoštovano mamo Ljubko Šorli in brata Andreja. Oba hranim v lepem spominu kot topli, odprti osebnosti, ki ju je tako kot dr. Lojzko Bratuž trpljenje sicer zaznamovalo, nikakor pa ne zagrenilo. Dr. Lojzka Bratuž je v letu 2000 napisala tudi poglobljeno spremno besedo za ponatis enega najpomembnejših in najobsežnejših del dr. Jože Lovrenčiča, epa o slovenskem Faustu *Sholar iz Trente*, ki ga je izdala Goriška Mohorjeva družba.

Spoštovani slavljenci, nadvse zaslužni vsestranski zamejski pedagoški znanstveni kulturni delavki prof. dr. Lojzki Bratuž želim še mnogo ustvarjalnih, blagih, zvenceh akordov ob kar se da dolgem in umirjenem večeru njenega bogatega življenja.

(izr. prof. dr. Andrej Vovko, znanstveni svetnik ZRC
SAZU v pokoju, Sodražica)

Hrabroslav Lokošek

»IMELI SMO LJUDI ...«

Okrogle obletnice rojstva

300-LETNICA

Prevajalec nabožnih besedil in duhovnik **Gašper Rupnik**, tudi Ruppnick ali Ruppnik, se je rodil 4. januarja 1714 v Vojniku. V času vladanja Marije Terezije in pozneje njenega sina Jožefa II., ko je prihajalo do cerkvenih reform, je veliko prevajal iz nemščine in latinščine.

250-LETNICA

Slikar, risar in jedkar **Franz Ferdinand Runk** se je rodil 14. oktobra 1764 v Freiburgu v pokrajini Breisgau na Baden-Württenberškem. Pomemben je po svojih jedkanih in bakrorezih, na katerih je upodobil tudi nekaj slovenskih krajev.

200-LETNICA

Šolnik in narodnoprosvetni delavec **Gregor Somer**, tudi Sumer, se je rodil 27. marca 1814 na Golšovem pri Žihpolju na Koroškem. Ob svojih službah je poskrbel za številne učbenike in šolska pomagala.

Jezikoslovec in prevajalec **Oroslav Caf** se je rodil 13. aprila 1814 v Zgornjih Verjanah pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Naučil se je vrste indoevropskih jezikov, med drugim indijščine, poglobljal pa se je tudi v zastrtosti keltščine.

Sadjar, duhovnik in nabožni pisatelj **Lovro Pintar** se je rodil 2. avgusta 1814 pri Sv. Tomažu nad Praprotnim blizu Škofje Loke. Leta 1863 je na kmetijski razstavi v Ljubljani prikazal več kot sto sort sadnega drevja.

Izumitelj fotografije, pesnik, glasbenik in duhovnik **Janez Avguštin Puhar**, tudi Pucher, se je rodil 26. avgusta 1814 v Kranju.

Podobar **Matija Tomec**, tudi Tomc, se je rodil 10. septembra 1814 na Šujici pri Dobrovi. Njegova podbarska delavnica je sčasoma postala pravcata akademija, čeprav ni imel nobene formalne izobrazbe, samo velik dar in izkušnje. Med drugimi sta se pri njem učila Blaž in Janez Šubic.

Matematik in vzgojitelj **Franc Močnik** se je rodil 1. oktobra 1814 v Cerknem. Dosegel je, da so uvedli več ur pouka v slovenščini na sicer pretežno nemških ljudskih šolah.

Skladatelj, organist in učitelj **Leopold Cvek** se je rodil 9. novembra 1814 v Idriji.

150-LETNICA

Kavarnar in mecen **Fran Krapeš**, tudi Krapež, se je rodil na dan novega leta 1864 na Otlici. Po prvi svetovni vojni, med katero je organiziral tihotapski vlak, ki je iz Vojvodine pripeljal hrano v Ljubljano, kjer je bila lakota, je dozidal in prenovil kazinske prostore, kjer ni bilo več nemštva, in tam ustanovil gostinsko podjetje Zvezda.

Mladinski pisatelj, skladatelj in kulturni organizator **Anton Kosi** se je rodil 16. januarja 1864 v Godemarcih pri Ljutomeru. Uglasbil je več del za odrasle, poleg tega pa je objavil tudi zbirke napevov za šolske pesmi.

Politik, časnikar in organizator **Anton Grablovič** se je rodil v Ljubljani 17. januarja 1864. Trudil se je prebuditi slovensko delavstvo in ga ozavestiti ter je bil tako med prvimi širitelji socialdemokratskih idej na Slovenskem.

Urednik in duhovnik **Frančišek Saleški Šušteršič** se je rodil 22. januarja 1864 na Glincah na ljubljanskem Viču. Soustanovil je Kranjsko slovensko

katoliško jednoto in bil njen duhovni vodja, hkrati pa še predsednik Zveze slovenskih katoliških duhovnikov v Ameriki.

Pripovednik **Josip Kostanjevec** se je rodil 19. februarja 1864 v Vipavi. V svojih delih se je sprva usmeril v naturalistično prikazovanje življenja, pozneje pa se je deloma oprijel simbolističnih prvin in motivov, medtem ko so njegova zadnja dela bolj vzgojne in poučne narave.

Peter Bohinjec

Pripovednik, esejist in duhovnik **Peter Bohinjec** se je rodil na Visokem pri Kranju 21. februarja 1864. S svojimi večerniški povestmi je bil priljubljen sodelavec prve slovenske založbe Mohorjeva družba.

Jezikoslovec **Vatroslav Ignacij Oblak** se je rodil podobarju Ignaciju Oblaku 15. maja 1864 v Celju. Pridobil si je mednarodni sloves izvedenca za južnoslovanska narečja.

Jezikoslovec in zgodovinar **Aleksej Aleksandrovič Šahmatov** je bil sicer Rus, po rodu iz današnje Estonije, kjer se je rodil v Narvi 17. junija 1864, vendar je za Slovence pomemben po svojem delu *Poročilo o prevajanju knjig v slovenščino*.

Pravnik **Henrik (Hinko) Stepančič** se je rodil 22. junija 1864 v Temnici na Krasu. Objavil je več razprav s področja teorije prava.

Kemik in šolnik **Maximilian Ripper** je bil sicer Avstrijec, rojen 29. julija 1864 na Dunaju, a je za Slovence pomemben, saj je raziskoval grozdje sorte refošk oziroma njegov vinski pridelek na Krasu.

Šahovski problemist, vzgojitelj in duhovnik **Andrej Anton Uršič** se je rodil 3. septembra 1864 v Sovodnjah pri Gorici. Povezal se je z mednarodnimi mojstri in objavil 400 šahovskih problemov, med katerimi jih je 75 zasnoval sam.

Časnikar, politik in delavski organizator **Ludvik Zadnik**, tudi Sadnik, se je rodil 17. septembra 1864 v Ljubljani. Zavzemal se je za osemurni delavnik.

Filozof in matematik **Mihael Markič** se je rodil 29. septembra 1864 v Kranju. Temeljna smer njegovega delovanja je mejno polje med pomenoslovjem, skladnjo in slovnico ter med logiko in matematiko.

Geograf, zgodovinar in politik **Francesco Musoni** se je rodil 21. novembra 1864 v Sarženti pri Špetru. V svojih delih se je ukvarjal z geografskimi, zgodovinskimi in političnimi vidiki Furlanije in zlasti rodni nadiških dolin.

Utemeljitelj in organizator slovenskega gasilstva **Fran Barle** se je rodil 20. novembra 1864 v Cerkljah na Gorenjskem. Uvedel je slovensko poveljevanje. Pri njegovem delovanju ga je podpiral župan Ivan Hribar. Fran Barle je preuredil slovensko gasilstvo, tako da je združil Kranjsko s Slovansko gasilsko zvezo.

Politik **Andrej Gabršček** se je rodil 26. novembra 1864 v Kobaridu. Leta 1893 je ustanovil Goriško ti-skarno, ki je razvila obsežno založniško dejavnost.

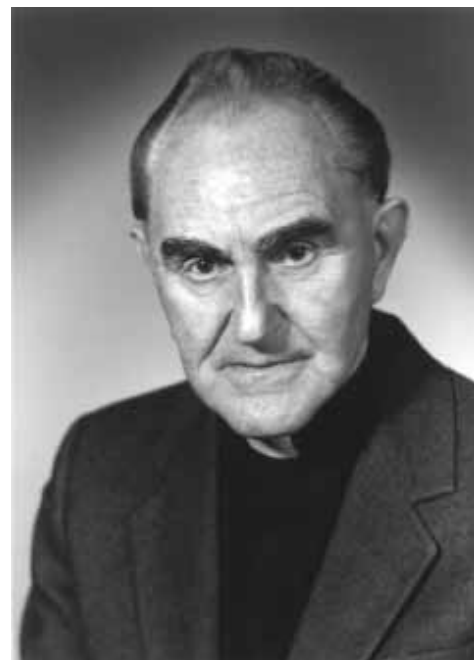
Pravnik, sodnik in pedagog **Anton Skumovič** se je rodil 5. decembra 1864 na Kapeli pri Radencih. Uveljavil se je kot izvrsten in široko izobražen predavatelj ter je znal pritegniti pozornost poslušalcev s pogosto prav ostrimi pripombami na pravne razmere in delovanje.

Politik in sindikalni delavec **Melhior Miha Čobal** se je rodil 30. decembra 1864 v Preboldu. Bil

je eden najvplivnejših vodij socialdemokratske stranke v Sloveniji in značilen predstavnik delavskega uradništva, ki je odklanjalo bojevitost delavskih aktivistov.

100-LETNICA

Pred sto leti so se rodili pesniki Lado Piščanc, Bogomil Fatur, Cene Vipotnik, Ivan Čampa in Marička Žnidaršič, pisatelji Vitomil Zupan, Ivan Bratko, Ladislav Kiauta, France Sodja, France Kunstelj in Frane Milčinski - Ježek, prevajalca Janez Negro in Janko Moder, gledališka igralca Janez Rohaček in Stane Sever, gledališka režiserja Srečko Tič in Fran Žižek, baletna plesalca Boris Pilato in Janez Kirbos, skladatelja Rado Simoniti in Klaro Marija Mizerit, zborovodji Jože Gregorc in Jože Hanc, sopranistka Ksenija Kušej Novak, tenorista Slavko Štrukelj in Janez Lipušček, basist Anton Orel, fagotist Ivan Turšič, pianistka Hilda Horak, glasbeni pedagog Vlado Golob, ilustratorka Marija Vogelnik, arhitekt Marko Župančič, gradbenik Sergej Bubnov, urednik Črtomir Šinkovec, zgodovinarja Jože Hainz in Julij Titl, arhivistka Marija Verbič, narodni delavec Janko Janežič, vatikanski diplomat Jožef Žabkar, misijonski delavec Ladislav Lenček, športna delavka Jelica Vaz-zaz, ginekologa Draško Vilfan in Rado Poljanšek, pediatria Leo Matajč in Božena Serneč Logar, kirurga Mirko Derganc in Vladimir Žakelj, onkologinja Božena Ravnihar, zdravnik socialne medicine Adolf Drolc, internist Bogomil Vargazon, medicinska sestra Dina Urbančič, farmacevt Janez Kromar,

France Sodja

biologa Tilda Herfort Michieli in Miroslav Zei, elektrotehniški strokovnjaki Vekoslav Korošec, Janez Dobeic in Rudolf Jančar, pravniki Leo Svetek, Ciril Žebot in Jožko Humar, general Ferdinand Joseph Chesarek-Ches, tudi Češarek, agronoma Tone Marolt in Jakob Ferjan, gospodarstvenika Jože Osterman in Joško Simončič, ekonomista Janvid Flere in Stane Mrzlikar, pedagog Rudolf Tancik, geograf Anton Oblak, čebelarski strokovnjak Jože Rihar, veterinarski anatom Leo Rigler, poštni strokovnjak Jože Gerbec in logistik Danilo Požar.

Marijan Smolik

JANEZ ANTON DOLNIČAR (1662–1714)

Ob 300-letnici smrti soustanovitelja Semeniške knjižnice

Janez Anton Dolničar
Foto Arhiv Društva Mohorjeva družba

170

Med pomembnimi Ljubljancani, ki so ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja posegali v našo prestolnico, je bil tudi stolni dekan Janez Anton Dolničar, po takratni pisavi Thalnitzscher (1662–1714). Bil je sin ljubljanskega župana Janeza Krstnika (umrl 1692), brat kronista in zgodovinarja Janeza Gregorja (1655–1710), stric njegovega sina, zgodaj v Italiji umrlega obetavnega Aleša (1685–1708) in nečak učenega duhovnika Janeza Ludvika Schönlebna. Prav vsi so pustili neizbrisne sledi zlasti za zgodovino in kulturo Ljubljane kot člani izjemnih znanstveno in versko usmerjenih akademij: Akademije operozov (delavnih) in Akademije združenih (bolj znane kot Dizmove bratovščine).

Dekana Dolničarja smo hvaležno omenjali ob praznovanju ljubljanske baročne stolnice sv. Nikolaja, ker je bil med pobudniki za odstranitev stare

gotske. Vodil je njeno zidanje, nato pa je začel zidati še semenišče ob njej. Bil je soustanovitelj prve znanstvene knjižnice (Semeniške knjižnice), ki hrani veliko rokopisov naštetih Dolničarjev in drugih njihovih knjig. Dekan je še dočakal delo slikarja Giulia Quaglia v stolnici in stropno fresko v knjižnici. Stolnica takrat še ni imela kupole, slikar je na ravnem lesenem stropu kupolo samo naslikal.

V stolnici so izkopali in uredili tudi več grobnic, posebej lepo za člane operozov in Dizmove bratovščine pred sedanjim oltarjem Brezjanske Marije. Tam je tudi dekan pokopan, njegov portret iz marmorja pa nas od leta 1721 pozdravlja s stene ob nasprotnem oltarju sv. Rešnjega telesa.

Dekan Janez Anton Dolničar je temeljno klasično izobrazbo dobil v jezuitski gimnaziji v domačem mestu, dopolnil pa jo je s študijem teolo-

Semeniška knjižnica v Ljubljani
Foto Marjan Smerke

gije na Dunaju. Študij je moral prekiniti leta 1683, ko je bilo mesto obkoljeno od Turkov in se je z mnogimi vred umaknil v Salzburg. Jeseni 1684 se je odpravil študirat v Rim, kjer je leta 1685 dosegel doktorat iz filozofije in teologije na sedanji Gregorijanski univerzi. V Rimu je bil to leto tudi posvečen za duhovnika in imel novo mašo v baziliki

sv. Petra. Spremljal je škofovega pooblaščenca k papežu Inocencu XI. in dobil njegovo odlikovanje z naslovom apostolski protonotar. Služboval je v Ljubljani, najprej kot tajnik škofa Sigmunda Herbersteina do njegovega odhoda leta 1701 v pokoj v Perugia v Italiji, a je z dopisovanjem ohranjal stik z Ljubljano. Dolničar je prejel plemiški naslov von Thalberg, leta 1689 je postal generalni vikar, leta 1700 pa stolni dekan, ne da bi bil prej kanonik, prvič spet domačin na takem mestu. Tudi pod škofoma Karlom Kuenburgom in F. K. Kaunitzem, ki so bili vsi tujci, je bil njun generalni vikar (namestnik). Dolničar je tako 25 let v resnici vodil ljubljansko škofijo. Lahko je skrbel za verski pouk mladine; za šolanje deklet je pritegnil uršulinke, vsaj deloma je uvajal cerkveno uradovanje v slovenščini. S člani Akademije filharmonikov (brat Gregor nam je ohranil edini izvod njihovih *Leges /pravil/*) je skrbel tudi za umetniško višino cerkvenih obredov in življenja v Ljubljani. Ob prvi sinodi v novi stolnici leta 1706 je izšel prvi škofijski obrednik *Rituale Labacense*, ki vsebuje tudi slovenske molitve, kolikor je bilo to takrat sploh mogoče.

Med knjigami z Dolničarjevim podpisom je izjemno dragocen edini ohranjeni izvod hrvaške protestantske pesmarice (sicer brez not) gradiščanskega Hrvata Grgurja Mekinića *Duševne pesne* v dveh delih, tiskane v letih 1609 in 1611. Izvirnik je seveda skrbno shranjen, Hrvati pa so oskrbeli faksimilno izdajo, da jo muzikologi lahko preučujejo. V zavest javnosti je neznani tisk prišel šele leta 1969, ko sva skupaj z zgodovinarjem Ivanom Škafarjem v Mariboru objavila prvi študiji o pesmih in njunem dotlej neznanem avtorju.

(dr. Marijan Smolik, slovenski leksikograf, literarni zgodovinar, liturgik, teolog, bibliotekar, Ljubljana)

Damir Globočnik

JANEZ PUHAR (1814–1864)

Ob 200-letnici rojstva izumitelja fotografije

Janez Avguštin Puhar je bil rojen 26. avgusta 1814 v kamnoseški družini v Kranju. Obiskoval je normalno v Kranju in po končanem tretjem razredu gimnazijo v Ljubljani. Odlikoval se je z znanjem tujih jezikov in matematično-naravoslovnih predmetov, ukvarjal se je z risanjem. Profesor fizike in kemije Janez Kersnik ga je navdušil za kemične poskuse. Janez Avguštin Puhar se je želel posvetiti umetnosti, vendar se je na materino željo odločil za duhovniški poklic. Novo mašo je imel 31. marca 1838 v Kranju. Istega leta je postal župnijski pomočnik (kooperator) v Leskovcu pri Krškem. Kot kaplan je služboval v Svibnem (1839), Metliki (1839), Ljubnem na Gorenjskem (1842), Radovljici (1845), na Bledu (1846–1853), v Cerkljah na Gorenjskem (1853–1861), Smledniku (1861), Kamniku (1862) in na Dovjem (1863). Sedmega avgusta 1864 je umrl zaradi tuberkuloze v rojstnem kraju v starosti 49 let.

FOTOGRAFSKI IZUMITELJ

Janez Puhar se je z dagerotipijo, tj. s prvim fotografskim postopkom, ki je prišel v splošno rabo, seznanil zelo zgodaj. O iznajdbi Louisa Daguerra je ljubljanski časnik za umetnost, znanost in družabno življenje *Carniolia* poročal februarja 1839. Leta 1840 je Puhar obvladal tehniko dagerotipije. Žal se njegove dagerotipije niso ohranile.

Sredi leta 1841 je Puhar v *Carniolii* objavil nekaj podatkov o lastni iznajdbi, ki omogoča kopiranje pisave, risb, grafik in dagerotipij na podlagi suhega postopka, pri katerem nista potrebna tiskarska preša in tiskarsko črnilo. Postopek je potekal z uporabo

camere obscurae. Omembi dagerotipije in *camere obscurae* (tj. škatle z luknjico, skozi katero prodira svetloba, na zadnji steni škatle pa se izriše obrnjena slika predmeta) pričata, da je Puhar v Metliki začel razmišljati o novih fotografskih postopkih. Njegovo pojasnilo, da za finejše detajle pri kopiranju jeklorezov ni primeren papir, nas opozarja, da je svoje kemične poskuse povezal z uporabo stekla.

Dagerotipija (unikatna svetlobna slika na posrebrni kovinski podlagi) je bila zahtevna in draga fotografska tehnika. Puhar je leta 1840 v Metliki odkril cenejši in lažji način fotografiranja s pomočjo steklenih plošč, prekritih z žveplenimi izparinami. S poskusi je nadaljeval v Ljubnem na Gorenjskem in nato na Bledu. Za rojstni dan njegovega izuma velja 19. april 1842, ko se mu je v Ljubnem posrečil nov fotografski postopek.

Puhar je obvestilo o odkritju *hyalotipije* (slike na steklu) oziroma *svetlopisa*, kar je slovenski prevod besede fotografija, objavil leta 1843 v *Carniolii*. Članek je ponatisnil graški strokovni časopis *Innerösterreichisches Industrie und Gewerbe Blatt*.

S steklom so eksperimentirali tudi drugi, vendar nikomur ni uspelo razviti uporabnega fotografskega postopka. Puharju je za pet let uspelo prehiteti podoben izum Francoza Abela Niépcea de Saint-Victorja, ki v večini svetovne literature velja za izumitelja fotografije na steklo. Puhar namreč ni imel takšnih možnosti za promocijo svojega izuma kot Niépce. Ko je izvedel, da je Niépce o svojem postopku leta 1847 obvestil francosko Akademijo znanosti in naslednje leto objavil podrobnosti o postopku, je začel iskati pot za uveljavitev svojega prvenstva.

Septembra 1849 so o Puharjevem izumu razprav-

ljali na shodu ljubljanskih znanstvenikov. Puhar se je povezal z dr. Antonom Schrötterjem von Crstellijem, tajnikom Cesarske akademije znanosti na Dunaju, ki so ga zanimali predvsem problemi z žveplom. Puharjev izum so obravnavali člani akademije in soglašali z objavo v Poročilih matematično-naravoslovnega razreda Akademije.

PUHARJEVEGA FOTOGRAFSKI POSTOPEK

Puhar je očiščeno ploščo iz navadnega okenskega stekla ali brušenega stekla za zrcala prevlekel s tanko plastjo žvepljenih izparin. Na ogreto steklo jih je nanesel s pomočjo prižgane žveplene paličice v velikosti vžigalice, ki jo je dal v cevko. Ploščo je nato v zamračenem prostoru za nekaj sekund izpostavil jodovim param. Vložil jo je v preprost, ročno narejen fotografski aparat, ki je deloval na principu *camere obscurae*. Sledila je osvetlitev plošče, med katero so se iz železne posodice na dnu aparata usedali hlapi živega srebra. Pri tem je Puhar živo srebro segreval, da je začelo izparevati. Kot objektiv je uporabil za dve coli goriščne razdalje veliko lečo iz navadnega stekla (1 cola = okrog 25 mm, 1 avstrijska cola = 26,2 mm, torej okrog 52–53 mm). Več živega srebra je bilo na tistih mestih na plošči, na katera je padalo več svetlobe. Osvetljevanje je sprva trajalo približno minuto, nato pri močni svetlobi samo 15 sekund. Slika je bila slabo vidna, zato jo je Puhar ojačal z bromovimi parami in utrdil z alkoholom. Postopek je trajal 5 do 8 minut.

Da bi ohranil tako nastalo fotografijo, je stekleno ploščo prevlekel s firnežem. Pokril jo je z drugo stekleno ploščo in zalepil robove na vseh štirih straneh, s čimer jo je dodatno zavaroval pred vlago in prahom.

Puharjeva posebnost sta bila kemični postopek z žvepljenimi izparinami in suh fotografski proces. Uporabljal je pare in ni potreboval kopeli. Prednost Puharjevega fotografskega postopka je bila v krajšem osvetlitvenem času kot pri drugih sočasnih postopkih.

Avtoportret, med 1843-1847, puharotipija, 12,1 x 10,3 cm
Foto Arhiv Narodni muzej Slovenije

Tako kot dagerotipije so bile tudi Puharjeve fotografije hkrati negativ in pozitiv, odvisno od kota vpadne svetlobe ali temnega ozadja. Zato je Puhar zadnjo stran steklenih plošč zatemnil oziroma postavil steklene plošče pred črno ozadje, ki je obrnilo tone in dalo videz pozitiv. Dagerotipija je bila fotografija na neprosojni bakreni plošči, zato je bila na njej ujeta zrcalna slika. Puhar je stekleno ploščo po slikanju in fiksiranju obrnil in tako dobil naravno lego motiva.

Puhar je od maja do oktobra 1851 kot eden izmed treh fotografov iz avstrijskega cesarstva sodeloval na Veliki razstavi v Londonu. Prvo izmed velikih mednarodnih gospodarskih razstav si je ogledalo šest milijonov ljudi. Naslednje leto je Puhar prejel povabilo za sodelovanje na svetovni razstavi v New

Andrej Vavken in Ivan Franke, okoli 1860, fotografija na steklu,
11,5 x 9,7cm
Foto Arhiv Damir Globočnik

Yorku. Leta 1855 je sodeloval na svetovni razstavi Exposition universelle v Parizu. Tudi tokrat je v razstavnem katalogu vpisan kot izumitelj.

Puhar se je leta 1852 obrnil na francosko Narodno akademijo za kmetijstvo, manufakturo in trgovino, ki mu je ponudila sprejem med svoje člane in mu podelila diplomo, s katero mu je priznala naziv »izumitelja fotografije na steklo« (»Inventeur de la photographie sur verre«). Poročilo o izumu, ki ga je Puhar napisal za dunajsko Akademijo znanosti, je septembra 1852 objavil francoski žurnal *La Lumière*.

Z objavami in poročili o izumu je Puharju uspelo dokumentarno zabeležiti svoje prvenstvo, ne pa tudi uveljaviti praktičnega postopka, ki bi bil bolj dostopen kot dagerotipija in bi lahko odprl pot do reproduciranja fotografiranih motivov. Vendar je Puharjev izum ostal vezan izključno na avtorjevo osebno rabo. Puharja so prehiteli drugi izumitelji.

Postopek, s katerim so izdelovali fotografije na steklene plošče, je temeljil na podlagi poznejših, vendar ob nastanku opaznejših in v praksi uporabnejših dosežkov.

OHRANJENE PUHARJEVE FOTOGRAFIJE

Puhar je mnogo fotografiral. Njegova fotografska zapuščina je večinoma izgubljena. Znanih je samo šest fotografij, ki jih je Puhar izdelal po lastnem kemičnem postopku. Puharju v čast so jih že sredi 19. stoletja imenovali *puharotipije*. Največ jih hrani Narodni muzej Slovenije v Ljubljani. Na fotografijah so vidne poškodbe, načel jih je zob časa, vendar so se ohranile, kar je dokaz, da je Puharju uspela trajna slika.

Med *puharotipijami* sta dva portreta (najbrž portreta sestre in svaka) in prva uradno znana avtoportreta v domači fotografiji, ki morda pričata o Puharjevi izumiteljski samozavesti.

V zasebni lasti je dvojni portret, na katerem sta predstavljena Ivan Franke (1841–1927) in Andrej Vavken (1838–1898). Zaigrala sta prizor nalivanja vina in nazdravljanja, torej gre za prvi žanrski motiv v domači fotografiji.

Ivan Franke se uvršča med začetnike realistične smeri v slovenskem slikarstvu. Fotografija je nastala pred njegovim slikarskim študijem. Kasneje se je uveljavil tudi kot ribiški strokovnjak.

Andrej Vavken je od leta 1857 do upokojitve leta 1893 služboval kot učitelj in organist v Cerkljah. Hkrati je vodil svoje posestvo, trgovino, gostilno in pošto. Od leta 1868 do leta 1898 je bil župan. Slovel je kot pevec, zborovodja in skladatelj. Vavken je uglasbil več Puharjevih pesmi, med drugim »Otožnico po rajnkem Kamilu Mašek, c. kr. učeniku glasbe v Ljubljani« (Kamil Mašek, 1831–1859, je bil zgodnjeromantični skladatelj češkega rodu). Pesem je ponarodela kot žalostinka »Vigred se povrne«.

Poleg postopka fotografije na steklo je Puhar iz-

Gregor Rihar, 1856, risba in fotoreprodukcija, papir, 9,1 x 5,8 cm
Foto Arhiv Narodni muzej Slovenije

umil prenašanje slik z elastičnih plošč na papir, povečevanje slik z *laterno magico* (obrnjena *camera obscura* s svetilom), pretiskavanje slik s tiskarsko barvo ter stiskalnico in fotografiranje na papir. O teh izumih vemo zelo malo.

Janez Puhar je znal igrati na različne instrumente (gosli, kitaro in glasovir), ki jih je tudi sam izdelo-

val. Zanimala ga je astronomija. Pisal je slovenske in nemške pesmi. Bil je tudi spreten risar. Ohranilo se je nekaj Puharjevih lastnoročnih risb in del na papirju, ki jih je izdelal po lastnem postopku.

Okrog leta 1850 je Puhar narisal portret duhovnika in skladatelja Gregorja Riharja pred Blejskim jezerom. Risbo je leta 1856 sam tudi fotografiral. Med ohranjenimi Puharjevimi risbami je to edini primer z avtorjevim imenom, letnico in oznako »svetlopis«.

Kot zanimivost naj omenimo, da je Puharjevo fotografijo na t. i. solnati papir (navaden, za fotografijo posebno pripravljen papir) kaplan Ivan Kačar poslal uredniku *Doma in sveta* Frančišku Lampetu, ta pa je naročil Jos. Zeplichalu, naj nariše novo risbo za objavo v *Domu in svetu*. Zeplichal je risbo natančno prerisal, a je namesto visokega cilindra narisal sodobnejši nizki klobuk.

LITERATURA

- Janez Puhar, »Die Transparentlichtbilder auf Glas«, *Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse der Keiserlichen Akademie der Wissenschaft*, Band IV., Jahrgang 1851, str. 43–46.
- Alfonz Müllner, »Johann Augustin Pucher«, *Argo*, 1893, str. 1–6 in 65–66.
- Frančišek Lampe, »Ivan Pucher, svetlopisec«, *Dom in svet*, 1893, str. 144, 240 in 382–384.
- Mirko Kambič, »Janez Puhar, izumitelj fotografije na steklo, 1814–1864«, *150 let fotografije na Slovenstem 1839–1919* (katalog razstave, Mestna galerija v Ljubljani), I. del, Ljubljana 1989, str. 15–17.

(dr. Damir Globočnik, doktor umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik, Radovljica)

Janez Močnik

LEOPOLD CVEK (1814–1896)

Ob 200. obletnici skladateljevega rojstva

»Če še po dvesto letih z veseljem pojemo mnoge njegove pesmi, pa res zasluži, da se ga tudi v javnosti spomnimo,« mi je dejal prekaljeni cerkveni pevec, ko sem mu rekel, da grem pisat članek o Leopoldu Cveku za *Mohorjev koledar*. In sem prav z veseljem zastavil. Čeprav Cvek ne sodi med vrhunske zvezde nad obzorjem slovenske glasbe, je njegov prispevek k repertoarju cerkvenih zborov še danes dobro viden v družbi Riharja, Travna in Potočnika.

176
Rojen je bil 9. listopada 1814 v Idriji v družini, ki je v štirih rodovih dala kar osem učiteljev. Nekateri med njimi so bili glasbeno razgledani in spretni organi-
sti. Začetnik tega rodu je bil njegov stari oče Primož Cvek (roj. cca 1750 v Ljubljani), ki se je z zavzetim učenjem povzpел od šolskega sluga na ljubljanski normalki do učitelja gramatikalnega razreda na idrijski gimnaziji. Tudi Leopoldov oče Anton (roj. 1776 v Ljubljani) je bil učitelj na idrijski glavni šoli. Iz Antonove družine so bili kar štirje učitelji: Franc (roj. 1802) je bil učitelj v Škofji Loki, kjer je še mlad umrl za sušico, Josipina (roj. 1807) je bila učiteljica ročnih del, Anton mlajši (roj. 1811) je bil vse življenje učitelj na idrijski normalki, Leopold pa se je selil po Kranjski in kot skladatelj Cvekovo družino najbolj proslavil.

Splošno izobrazbo je dobil na glavni šoli v Idriji. Pri domačem organistu Viktorinu Kobalu (1802–1836), ki ga različni viri zelo hvalijo kot izvrstnega muzika, se je naučil dobro igrati na gosli, flavto in orgle. Vsem trem inštrumentom je ostal zvest celo življenje. V Ljubljani je leta 1836 končal učiteljski tečaj, po dveh letih opravil konzistorialni učiteljski izpit in s tem postal usposobljen za pouk na ljudski šoli.

Učiteljeval je najprej na glavni šoli v Idriji, nato v Črnem Vrhu in Senožečah. Leta 1840 je bil z dekretom nastavljen v Dolu pri Ljubljani, že čez tri leta pa prestavljen na Vrhniko. Tu je zamenjal učitelja in

organista Jurija Fleišmana, ki je bil odslovljen iz učiteljske službe. 16. malega travna 1849 je bil na lastno željo prestavljen v Cerklje. Zakaj kar sredi šolskega leta, ni nikjer zapisano, lahko pa sklepamo, da so »pijančevanje, dolgovi in druge sleparije« njegovega predhodnika Štefana Terčka presegli mejo, ki so jo bili njegovi predstojniki še pripravljene tolerirati.

Cvek je bil dober učitelj. Poznal je prizadevanja Andreja Praprotnika za slovensko pedagogiko in se tudi sam v ta prizadevanja praktično vključeval. Izumil je metodo premičnih tablic za pouk zlogovanja in branja. Vsaka črka je bila narisana na posebno deščico in te so se poljubno sestavljale v skupine soglasnikov in samoglasnikov, ki so predstavljale zloge in kasneje besede. S tako stavnico so učenci mnogo lažje dosegli temeljni cilj takratnih trivialnih šol. Naučili so se brati in pisati.

Zaradi uspešnosti svojih pedagoških prizadevanj je v času delovanja v Cerkljah (1854) dobil od ljubljanskega konzistorija častni naslov Musterlehrer — vzorni učitelj kljub temu, da so bili njegovi vzgojni postopki precej trdi. To trdoto je treba jemati dobesedno, saj je svoje učenje krepko podčrtoval s palico, ki jo je imel vedno pri sebi. Nemarnežu in nemirnežu je stisnil glavo med svoja koščena kolena in mu »krepko namazal tisti del telesa, ki ni pri miru sedeti zamogel« (Vavken). Kljub njegovi strogosti

se je število obiskovalcev pouka v njegovem času močno povečalo, saj so bili dobri rezultati očitni.

Uspehe šole je prvi v Cerkljah dvakrat prikazal tudi v tiskanem poročilu: *Prüfungs-Extract der Schüler und Schülerinnen an der Trivialschule zu Zirklach für der Sommer-Cours 1852 in 1854*. Poleg veroznanstva, branja in številjenja so se učenci seznanjali tudi z lepopisjem in vadili, kako je treba misliti in govoriti. Ob rednem pouku je nadarjene posebej vadil tudi v petju. V šolskem letu 1851/52 jih je poučeval kar štirinajst: štiri fante in deset deklet ter tako vzgajal pevski naraščaj za svoj zbor. Na splošno je bil uspeh kar dober, saj so le redki učenci pri petju dobili kakšno slabo oceno kljub temu, da je bil Cvek precej strog ocenjevalec. V dveh letih med prvim in drugim poročilom se je število obiskovalcev pouka podvojilo. Leta 1854 je prej navedenim predmetom dodal še nemško branje in pisanje. Za uradne opravke pri oblasteh, ki so trdno vztrajale pri nemščini, je bilo to znanje priporočljivo.

V Cvekovem času je bila osnovna dolžnost vsakega učitelja tudi služba organista. V Cerkljah je imel na voljo v tistem času dobre, za podeželje kar velike orgle. Ljudje so njegovo igranje cenili, saj je igral po njihovem okusu in po modi tistega časa precej poskočno. Skladatelj France Kimovec je zapisal izjavo Cvekove cerkvene pevke, »da bi človek kar plesal, če bi ne bil v cerkvi«.

Ob njegovem prihodu je bilo petje na cerkljanskem koru zanesljivo na zelo nizki ravni. To njegovemu predhodniku gotovo ni delalo sivih las. Cveku pa je bilo zborovsko petje pri srcu in je začel takoj sistematično vzgajati pevce za svoj zbor. Ker je učil fante in dekleta, lahko verjamemo, da je imel na koru mešani zbor. Njegova prva tiskana zbirka *Napevi za svete pesmi*, ki jo je izdal leta 1851, je prinesla tudi enajst pesmi za mešani zbor, zato njenega avtorja upravičeno štejemo za začetnika zborovskega petja v Cerkljah.

»Društvo sv. Mohora« v Celovcu je leta 1854 izdalo Cvekovih šestdeset pesem z napevi za cerkev, šolo in kratek čas. Pesmarica v žepnem formatu

Leopold Cvek

Vir <http://si.wikipedia.org>

177

prinaša besedila raznih avtorjev brez napevov. *Napevi k pesmam za cerkev, šolo in kratek čas* pa so pri isti založbi izšli naslednje leto. V delu A — *Pesme za cerkev* — je 31 dvoglasnih pesmi s spremljavo, v delu B — *Za šolo in kratek čas* — pa 19 enoglasnih in 11 dvoglasnih. V zbirki torej ni 60, ampak 61 napevov. Zanimivo je, da jih je med njimi kar 12 na didaktična besedila Antona Martina Slomška. (Te so na dan Slomškove beatifikacije izšle pri Mohorjevi z naslovom *Kdo je naučil tičice pet* v štirih oblikah: v Cvekovi originalni in treh prirejenih: za dvoglasno petje in violončelo, za troglasni otroški zbor in mladinski mešani zbor). Tak izbor besedil potrjuje misel, da so Cveka vodili pri ustvarjanju mladinskih pesmi predvsem pedagoški nagibi, šele nato umetniški. Drugo potrdilo za tako razmišljanje so

besedila Andreja Praprotnika, ki se je že takrat in kasneje prizadeval za pravilno pedagoško naravnost slovenske šole. Če primerjamo Cvekove napeve z drugimi, ki so v približno istem času nastajali na ista ali podobna besedila, so njegovi kar po vrsti tehnejši. Pesmarico so prodajali v Celovcu, Ljubljani, Gorici, Gradcu, Mariboru, Celju, Radgoni, Slovenj Gradcu, Novem mestu, Trstu, Postojni, na Dunaju in v Zagrebu. Širok krog prodajnih mest je napravil pesmarico dostopno po celem slovenskem kulturnem prostoru. Zbirka je bila še petnajst let kasneje na seznamu za šolo predpisanih pesmi, kar kaže na njen pomen za petje v takratnih slovenskih šolah.

Leta 1872 je pri Giontiniju izdal zbirko *12 cerkvenih pesem* na besedila različnih avtorjev. Večina pesnikov je zastopana z eno pesmijo. Po dve imata Andrej Praprotnik in Janez Puhar, s katerim se je Cvek osebno dobro poznal, saj je bil v Cvekovich cerkljanskih letih Puhar cerkljanski kaplan, bila sta tudi enako stara.

V strokovnem pogledu je v tej zbirki viden velik napredek od prvih dveh pesmaric. Harmonskih napak skoraj ni, tudi vodenje glasov je logično in za izvajalce ugodno. Zato so jih pevci radi sprejeli in se hitro navdušili zanje.

Skladatelj se kaže kot izvrsten melodik, harmonska struktura je še vedno klasicistična, čeprav sem in tja malo zadiši po romantiki, vendar bolj vzdušje kot izrazna sredstva. Vrsta pesmi iz te zbirke je postala železni repertoar slovenskih korov: *Glej, čudno se nebo svetli ...*, *Slava na višavi ...*, *Raduj, človek moj ...*, *Skalovje groba se razgane ...*

Njegova zadnja zbirka *Pet božičnih* je izšla leta

1878, prav tako kakor prejšnja se je tudi ta usidrila na naših korih. Najpogosteje slišimo prvo in zadnjo: *Angelsko petje ...* in *Pastirci iz spanja vstanite nocoj*. Čez leto se je, spet na lastno željo, upokojil, a kot honorarni učitelj ostal aktiven skoraj do svojega osemdesetega leta. Umrl je 2. kimavca 1896 v Ljubljani.

Cvek je v tiskih izdal 130 pesmi: 28 mešanih zborov, 61 otroških in 41 za eno- in dvoglasno petje z orglami. Od tega je točno 100 cerkvenih in 30 posvetnih. Precej del je ostalo v rokopisu, vendar je težko zanesljivo trditi, katera so res njegova. Med rokopisi so skladbe, ki so zagotovo delo drugih avtorjev in jih je Cvek prepisal za lastno uporabo. Za ostale skladbe, ki jih ne moremo pripisati drugim avtorjem, lahko bolj ali manj prepričljivo sklepamo, da so njegove: kateri od desetih *Tantum ergo* ali katera od latinskih maš. Zagotovo pa so njegove tiste, na katere se je podpisal kot avtor.

Ohranjeni rokopisi njegovih instrumentalnih skladb kažejo, da ga je zanimala tudi tovrstna ustvarjalnost, vendar ni našel časa ali primerne spodbude, da bi se ji več posvečal, čeprav je bil talentiran tudi zanjo.

Tudi dva Leopoldova sinova sta bila učitelja. Starejši, tudi Leopold (roj. 1843), je služboval večinoma na Notranjskem in Tržaškem, bil izvrsten pevec, organist in organizator, umrl petnajst let pred očetom v Sežani. Dve leti mlajši Franc pa je za pljučnico umrl Preddvorom, komaj je zastavil svojo učiteljsko pot.

Tako je oče Cvek izgubil oba sinova in njegova rodbina je z njim po moški črti izumrla.

(Janez Močnik, prof. likovne pedagogike, skladatelj,
Cerklje na Gorenjskem)

Janez Močnik

DAVORIN JENKO (1835–1914)

Ob 100-letnici smrti skladatelja slovenske narodne himne

Letos jeseni bo minilo sto let, odkar je na pragu prve svetovne vojne umrl slovenski skladatelj Davorin Jenko. Rojen je bil v Dvorjah pri Cerkljah dva dni pred godom svetega Martina leta 1835, zato so mu starši za zavetnika določili tega svetnika, a je že kot študent pod vplivom panslovanskih idej začel uporabljati ime Davorin kot slovansko različico latinskega Martinus, čigar vir naj bi bilo ime rimskega boga vojne Marsa (gen. Martis). Davor naj bi bil slovanski bog vojne, davorije bojne pesmi in Davorin je torej njihov pevec, glasnik.

Jenkovo šolanje je bilo precej pestro. Ljudsko šolo je obiskoval v Cerkljah, jo končal v Kranju, gimnazijo začel v Ljubljani in sklenil v Trstu. Pravo se je namenil študirati na Dunaju, a je študij opustil in se posvetil glasbi. Po lastnih besedah je prve glasbene nauke dobil pri Gregorju Riharju in Kamilu Mašku, v Trstu pa se je izobraževal pri stolnem regensu Luigiju Ricciju in ravnatelju filharmonične družbe Francescu Sinicu. Za njegovo glasbeno izobraževanje na Dunaju nimamo podatkov, razumljivo pa je, da si je vedoželjni mladenič z obiskom vrhunskih glasbenih prireditev svojo glasbeno obzorje močno razširil.

Ker do prava ni čutil posebnega nagnjenja, navduševalo pa ga je vse slovensko in slovansko, je leta 1859 ustanovil Slovensko pevsko društvo. Že pred Jenkovim prihodom na Dunaj so tamkajšnji slovenski študentje radi prepevali, vendar kakšne organizirane oblike njihovo druženje ni imelo ter ni seglo dalj od družabnega prepevanja. Jenko je v svoji podjetnosti stvar vzel krepko v roke in ustanovil pevsko skupino, ki ima posebno zgodovinsko vrednost kot prvi nenemški zbor na Dunaju. Kmalu so dosegli visoko raven interpretacije in Jenko je postal v javnosti znana oseba, saj se je v tem času že uveljavil tudi kot skladatelj. Tedaj je v njegovo nadaljnje živ-

ljenje in delovanje nenadoma posegla višja sila. Ta višja sila je bila želja Srbske pravoslavne cerkvene občine iz Pančeva dobiti z Dunaja usposobljenega glasbenika za vodenje petja pri bogoslužju in pouk v šoli. Za posredovanje so prosili znanega profesorja Josepha Hellmesbergerja, ki je priporočil Davorina Jenka. Ta je v tem povabilu videl odskočno desko za vstop v širši slovanski glasbeni svet in se odločil. Po treh letih uspešnega in za Slovence nadvse pomembnega delovanja na Dunaju je okoli novega leta 1863 nastopil svojo prvo glasbeno službo v Pančevu na robu monarhije kot zborovodja v pravoslavni cerkvi in učitelj petja na pančevski realki. Tu je deloval le slaba tri leta. Na njegovo nadarjenost in uspešno delovanje so hitro postali pozorni na drugi strani Donave. Že jeseni 1865 je postal dirigent Beograjskega pevskega društva, osrednje pevske skupine v takratni kneževini Srbiji. S prekinitvami je ostal na tem mestu dvanajst let.

Kadar razmišljamo o razlogih za njegov odhod v Srbijo, si običajno zastavljamo vprašanja: Zakaj je sploh odšel? Ali je bilo v Ljubljani v letih 1862/63 toliko dobrih glasbenikov, da je bil Jenko odveč? Nasprotno: Gregor Rihar je v letu Jenkovega odhoda umrl, Gašper Mašek se je bližal sedemdesetim, sin Kamilo, mladi up slovenske glasbe, je že leta 1859

Naslov pesmi *Naprej* je javnost že leta 1863 popravila v močno poudarjeni *Naprej zastava Slave*. Foto Arhiv Mohorjeva družba

umrl, Nedvčed je plaval v nemških vodah Filharmonische Gesellschaft, Vojteh Valenta se je v javnosti prikazal kot dirigent šele sedem let kasneje. Najvidnejša sta bila Jurij Fleišman in Miroslav Vilhar, ki se še zdaleč nista mogla primerjati z nadarjenostjo in ustvarjalno močjo mladega Jenka, ki je odhajal v tujino v zelo sušnih letih za slovensko glasbeno produkcijo in reprodukcijo, saj pevski zbor ljubljanske čitalnice do prihoda Antona Foersterja ni imel zborovodje, ki bi se mogel kosati z Jenkom. So se ga zavoljo njegove smelosti in bojevitosti bali? So se ustrašili budnice *Naprej zastava Slave*? Politiki ali kulturniki? Ali oboji?! In so pomislili, da je bolje, če gre nekam doli, »kjer v Donavo Sava se bistra izlije«, po Stritarjevo »nekam na turško mejo«. Odšel je in se pridružil emigraciji, ki Slovincem že od nekdaj ni tuja: Jakob Handl, Gallus imenovan, da je Carniolus pa je sam dodal, Gabrijel Plavec, tudi Carniolus, pa še mnogi. Tudi Jenko. Kljub uspešni uveljavitvi na tujem (do članstva v Srbski kraljevski akademiji) ni mogel pozabiti svojega rodu. Zorku Prelovcu je le malo pred smrtjo zapisal: »Ljubite svoj narod in bodite mu zvesti do zadnjega izdihljaja.«

Uspešno vodenje Beograjskega pevskega društva mu je prineslo še eno zaposlitev, postal je dirigent v Beograjskem narodnem gledališču. Ker se je zavedal vrzeli v svojem glasbenem znanju, se je

odpravil pred božičem 1869 v Prago, da bi se izpopolnil v kompozicijski tehniki, predvsem inštrumentaciji. Na poti skozi Ljubljano je 22. grudnia priredil bése do, na kateri so peli predvsem njegove pesmi, ki jih je tudi sam dirigiral in z njimi navdušil poslušalce. Ta prireditev razločno kaže, da je v tem času še vedno razmišljal o vrnitvi v domovino, če bi se pokazala sprejemljiva priložnost. A se ni. V Pragi je zavoljo pomanjkanja zdržal samo eno leto. Po vrnitvi je že 1. prosinca 1871 nastopil službo kapelnika v Narodnem gledališču. Na tem mestu je ostal dobrih trideset let. Gledališki orkester je bil v začetku strokovno in številčno zelo pomanjkljiv in moral mu je posvetiti veliko skrbi in vložiti ogromno dela, da ga je vsaj za silo spravil v red, ugodnih pogojev za delovanje pa ni imel prav do konca. Po upokojitvi je še krajši čas živel v Beogradu, a domotožje ga je kmalu pripeljalo v Slovenijo, kjer je med Ljubljano in svojim domom v Cerkljah preživljal mirna upokojska leta. Na rodne Cerklje je bil zelo navezan, zato si je že prej v sredini vasi kupil hišo, v kateri je preživljal vsakoletne počitnice. A začetek prve svetovne vojne mu je preprečil, da bi tu dokončal tek življenja. Napetost med njegovima dvema domovinama ga je čustveno zelo pretresla. Iz Cerkljan je kar pobegnil v ljubljansko stanovanje in tam strtl v osemdesetem letu 25. listopada 1914 umrl. Ker se je avstrijska oblast bala nemirov, so ga pokopali na Žalah brez vsakega poslovnega govora, le z njegovo znamenito nagrobnico *Blagor mu, ki se spočije*. Pred hišo, kjer je umrl, je Glasbena Matica postavila spominski steber, okrog njegovega groba na Žalah, ki ga označuje nagrobnik z doprskim kipom, pa je oblikovano grobišče slovenskih skladateljev.

Če sodimo po uspehih, ki jih je doživljal s Slovenskim pevskim društvom, je bil Jenko zelo zgodaj imeniten zborovodja, saj je iz pevsko neizkušenih mladeničev v kratkem času oblikoval solidno izvajalsko skupino. Tudi pančevski pevski zbor je kljub mnogim težavam vodil zelo uspešno, kasneje so ga

prav uspehi z Beograjskim pevskim društvom pripeljali v Narodno gledališče, kjer se mu je odprlo najširše polje glasbenega delovanja.

Kljub nadvse uspešni dirigentski karieri je vendar Davorin Jenko predvsem skladatelj. Zaslovel je takoj, ko je začel. Da je skladal že kot gimnazijec, o čemer nas prepričuje Ivan Hribar, nimamo dokazov. Prve znane skladbe so nastale takoj po rojstvu Slovenskega pevskega društva. Dotedanja skromna slovenska posvetna glasbena tvornost ni ustrezala namenom, ki jih je imel dunajski zbor, zato mu ni kazalo drugega, kot da začne ustvarjati sam. Na béseki 13. velikega travna 1860 sta prvič v javnosti zazveneli *Mornar* (besedilo France Prešeren) in *Pobratimija* (besedilo Simon Jenko). Med prvimi je nastala tudi pesem *Rojakom* (besedilo France Cegnar). V rožniku 1861 jih je bilo za cel zvezek, ki ga je skladatelj naslovil *Slovenske pesmi za čveterospjev, samospjev in glasovir* in ga posvetil *Preuzvišenemu i Presvitlemu gospodu Dr. J. J. Strossmayeru, utemeljitelju akademije jugoslovanske*. To posvetilo nas pouči, da je Jenko občudoval velikega djakovskega škofa in da je bil že takrat vdan panslovanski ideji. Ta zbirka obsega poleg zgoraj omenjenih še pesmi: *Lipa, Slovenka, Moja zvezda, Moji sabljici, Na grobeh, Strunam, Dve utvi in Naprej*. Nekatere so izrazito lirične, druge bojovite, vse pa prevevata domoljubni zanos in navdušenje. V njih že čutimo osebni slog, ki je značilen za vse njegovo kasnejše ustvarjanje. Janežič je v *Glasniku Slovenskem* zapisal: »... Ena pesem je lepša od druge. Iz vseh nam veje nasproti zdaj milo zdaj krepko, čist duh slovanski, ki nam čudno sega v srce.« S to zbirko je mladi skladatelj nakazal svoj program, ki ga bo skušal tudi v prihodnje v čim večjem obsegu uresničevati.

Najznamenitejša pesem v tej zbirki je *Naprej zastava Slave* na besedilo Davorinovega prijatelja Simona Jenka. Že njegov nastanek kot reakcija na sovražno pisanje dunajske *Die Presse* je zadosti pomenljiv. 16. velikega travna 1860, ko je bil skladatelj še pod vtisom prve javne izvedbe svojih del, je

kar izbruhnil iz domoljubnega srca našega rojaka. Prvo izvedbo *Napreja* na Dunaju 22. vinotoka istega leta so poslušalci sprejeli z velikim navdušenjem in odobravanjem. Na drugi dunajski izvedbi na proslavi Vodnikovega dne 6. svečana 1861 se je izvedba *Napreja* »prav posebno odlikovala«. Prvo béseko ljubljanske Čitalnice 24. listopada 1861 so sklenili z *Naprejem*, kar kaže, da je ta znamenita budnica že dobivala značaj narodne himne. Še isto zimo so z njim odprli mariborsko Čitalnico, za katero ima posebne zasluge škof Slomšek. Zanimivo je, da je bila kot prva slovenska nagrobnica zapeta na mariborskem pokopališču prav Jenkova *Blagor mu*, ki jo je zbor mariborske Čitalnice zapel na Slomškovem pogrebu. V začetku svečana 1862 je bil *Naprej* prvič izveden v Gradcu, 16. svečana je bila z njim odprta Čitalnica v Celju, štiri dni kasneje je tudi na odprtju prve Čitalnice na Goriškem — v Tolminu — zazvenelo *Naprej zastava Slave*. Z njim so po vsem ozemlju, koder so bivali Slovenci od Dunaja do Trsta, začenjali ali sklepali béseke in tabore, peli so ga zbori in igrale godbe. Ker je podžigal izražanje narodne zavesti, je bil večkrat prepovedan. V komunistični vladavini je bil pogosto vsaj nezaželen. Kaj pa danes? Kakor da se nekateri sramujejo svoje zgodovine! Res ni vsakemu dano, da bi v svoji samovšečnosti doumel, kaj je domovina, vendar bomo »za blagor očetnjave« tudi brez njega dosegli »pravico, ki terja jo naš dom«. Zato je in bo *Naprej zastava Slave* ponos Slovencev.

Ob 25. obletnici nastanka je *Naprej* doživel tudi angleško izdajo v obliki klavirske priredbe s slovenskim in angleškim besedilom. Tako je po Davorinovi zaslugi 13 dni starejši prijatelj in soimenjak Simon prvi slovenski pesnik, čigar pesem je bila prevedena in tiskana tudi v angleščini: *With Slava's banner forwards!*

V svoji drugi zbirki, ki jo je izdal leta 1862, jo naslovil *Slovenske narodne pesmi* in poklonil Slovenkam, so klavirske skladbe na napeve *Bom šel na planince, Sinoč je slanica pala, Ko tičica sem pevala, Kje*

so moje rožice in *Mila, mila lunica*. Zbirka dokazuje, da mu je bila slovenska ljudska pesem domača in jo je visoko cenil, poleg tega pa se je z njo postavil na čelo njenih zapisovalcev in prirejevalcev.

Istega leta je izdal tudi svojo tretjo zbirko *Fr. Prešernove pesmi za petje in glasovir*. S to zbirko sodi med prve, ki so si upali poseči po izrazno zahtevnih besedilih prvaka naših pesnikov. Pred njim sta bila pravzaprav dva, ki sta vredna omembe: Jurij Fleišman in Kamilo Mašek. Prvi je komponiral štiri in jih objavil v prvih treh zvezkih *Gerlice*, drugi pa kar štirinajst in so izšle v V. in VI. zvezku *Slovenske gerlice*. Jenko je v svoji zbirki objavil: *Kam, Zdravljico, K slovesu, Strunam in Mornarja*. Odločil se je dati glasbeno podobo tudi *Zdravljici*, ki se je vsebinsko skladala z njegovim programom. Jenko se je s svojimi uglasbitvami dvignil nad oba predhodnika ter se pokazal kot izrazita in individualna skladateljska osebnost. Spet se je oglasil *Slovenski glasnik* in imenoval Jenka »sloveči slovenski skladavec ..., ki slovi že po vseh slovenskih deželah«. Vseh pet pesmi je kasneje izdala tudi ljubljanska Čitalnica z naslovom *Samospevi z glasovirom Davorina Jenkota*.

V tem času je napisal nekaj skladb, ki jih je objavil šele kasneje. Posebno so znane *Slabo sveča je brlela, Tiha luna* in *Molitev*, s katero sta pesnik Simon in skladatelj Davorin krepko manifestirala svoje panslovanske ideje. Zaradi te pesmi je Jenko prišel v hud spor z nacionalisti v Beograjskem pevskem društvu, ki so izvajanje te kompozicijsko izvrstne pesmi zavrnil, skladatelj pa je to vzel kot zavrnitev svojega dela in bil silno užaljen. Ta spor se ni nikoli do konca zgladil. Nekatere od svojih zgodnjih pesmi je izdal v kasnejših zbirkah: *Srbske, hrvatske in*

slovenske pesme za moški zbor (1868) in Srbske, hrvatske in slovenske pesmi (1879).

Z odhodom v Srbijo se je njegovo glasbeno ustvarjanje na slovenska besedila močno zmanjšalo. Kruh mu je dajala tujina in moral ji je služiti. Kolikor je znano, sta njegovi zadnji slovenski skladbi *Vabilo* in *Na tujih tleh*. Znano *Vabilo* za moški zbor je ustvaril v Cerkljah leta 1870 — na višku svojih ustvarjalnih moči, ko se je vračal iz Prage. Izšlo je v zbirki *18 slovenskih pesnij* leta 1908. V isti zbirki je izšla tudi pesem na besedilo Antona Funtka *Na tujih tleh* za dva ženska glasova in klavir.

Jenkovo delo je za slovensko glasbo nadvse pomembno predvsem v narodnobuditeljskem pogledu, saj v času, ko je on zastavil, nismo imeli skladatelja, ki bi bil sposoben svoj program združevati s podobno ustvarjalno močjo. Jenkove vrednosti so se mnogi zavedali že v času njegovega življenja. Ob sedemdesetletnici je postal častni občan cerkljanske in kranjske občine, štiri leta kasneje pa častni član GM, ki ga je uvrstila v alejo skladateljev pred svojo stavbo. V Cerkljah spominjajo nanj: spomenik, pri katerem je mojster Plečnik ponovil idejo stožca slovenskega parlamenta in s tem dal Jenku svojevrstno priznanje, spominski vrtiček na mestu, kjer je stala skladateljeva rojstna hiša, in ime osnovne šole.

Davorin Jenko se je enako odločilno kakor v slovensko zapisal tudi v glasbo svoje druge domovine. Postavil je temelje srbske umetne, zlasti gledališke in simfonične glasbe, jo usmeril na evropska pota ter jo pripravil za razcvet, ki ga je doživela v 20. stoletju. Vendar bi opis tega preveč razširil obseg prispevka.

(Janez Močnik, prof. likovne pedagogike, skladatelj, Cerklje na Gorenjskem)

Berta Golob

JANKO MODER (1914-2006)

Ob 100-letnici rojstva prevajalca, literata in jezikoslovca

Resen človek. Profesorski, iz starih časov. Vsaj bežni vtis je tak. Precej hitro nekam gre. Ko ga opazujem med njegovo naključno družčino v kakem preddverju, je pa živahen. Očala mu pristajajo. Pa vseeno: v gimnazijski učilnici je bil gotovo strog. Po stroki slavist. Ve pa veliko, in kaj če niso bile njegove ure boljše od vseh drugih? Nemara najboljše?

Ali mi ni nekoč dejal, da je hotel postati elektroinženir? Da je v njem tlela iznajditeljska iskra. Tak da je bil njegov oče, ki se je nadaljnji revščini izmuznil tako, da je zgradil elektrarno. Pet kilometrov omrežja. Z električno je oskrbovala dolino od Šentjakoba proti Lazam. Tudi on, sin, je delal v njej. Pot do šole v Ljubljani, dolgo dvanajst kilometrov, je pa navadno prekolesaril. Lakoto si je potešil s suhim kruhom.

Čas hiti in je že akademik. Tako so se včasih imenovali mladi razumniki, študentje na fakulteti. Samo on se na elektrotehniko ne bo mogel s kolesom voziti v Zagreb. Preodloči se za slavistiko.

Bilo je prve dni zlatega oktobra leta 1979 v njegovi delovni sobi, prepolni knjig in skladovnic papirjev. Vzame si čas zame in dovoli, da ga v takratnem Pionirskem listu predstavim kot prevajalca. Tisti čas je bil že več kot dvajset let svobodni prevajalec. Ko odhajam — in bil je prijazen sogovornik —, pa plane iz njega na dan smisel za praktičnost:

»Pritisnite na gumb!« zakliče za menoj, ki zunaj njegovih vrat kar čakam. Dvigalo se pač premakne samo na ukaz.

Malo prej sem ga vprašala, kdaj se vendar kaj odpočije. Kadar koli, je dejal. Zdajle. Tākole kramljanje je zame že počitek.

Prav vse, kar me je takrat zanimalo, najbrž sploh ni bilo modro v njegovih očeh. Pogled mi je uhajal v vse smeri, a se ni imel ustaviti drugje kot na knjigah.

Stene od stropa do tal natrpane z njimi. Ogromno prostora zavzemajo tiste, ki jih je prevedel on. In tu so dolge police samih slovarjev, enciklopedij in raznih priročnikov. Moje knjižno bogastvo v primerjavi s tem je prava siromaščina. Povesti, romani in kakih pet šest slovarjev pa za poceni denar nakupljene stare literarne zgodovine. Ena celo v ruščini. Ta človek tule pa da se je naučil finščine zaradi ene same knjige, ki jo je prevedel iz tega jezika. Meni se je pa zdelo opojno lepo recitirati Puškinov verz *druguju žizn in bereg dalnij* v angleščini kot *another life and distant shore*. Dovolj razloga, da sem občudovala prevajalce.

Zato sem hotela Janka Modra videti od blizu!

Skrajno povsakdanjeno vprašanje, koliko obsežnejših besedil je doslej prevedel. Pove, da jih je bilo leta 1971 petsto osemnajst, zdaj pa da jih je že veliko več. Pove mi tudi, da prevaja, odkar pomni. Nemščine in italijanščine da se je naučil še v deških letih. In to, kako? Po stoinkokrat je v tujem jeziku prebral kako besedilo, ki ga je dobro poznal iz slovenščine. Denimo iz Svetega pisma. Ščasoma je prepoznal pomen besed in stavkov in skrivnost razumevanja tu-

Profesor Janko Moder
Foto Alenka Veber

jega jezika je bila odkrita. Tako da se še vedno uči tujih jezikov. Poljščine se je pa naučil iz časopisov, ki mu jih je pošiljalo neko dekle. V dijaških letih je tri dni in tri noči zdržema prevajal dramo iz nemškega jezika, nato jo je pa še režiral. Vodil je gledališko skupino v Dolu pri Ljubljani, od koder je tudi doma.

Osebnostni stik vedno olajša razumevanje, čudenje pa kljub vsemu ostaja. Prevajati iz šestindvajsetih jezikov najrazličnejše vsebine, od leposlovja do raznih strok, ni majhna stvar. Poleg knjižnih prevodov šteje njegov opus še okrog dvesto govorno predstavljenih del. Kaj pomeni biti urednik, član raznih svetov, tudi Jezikovnega razsodišča, pisec leksikonov, izvirnega leposlovja, kronik in bibliografij, sodelavec pri treh pravopisih, jezikovni svetovalec, lektor, predavatelj na AGRFT, dramaturg, soustanovitelj Društva slovenskih prevajalcev in prvi predsednik Zveze društev prevajalcev Jugoslavije, avtor venca sonetnih vencev za spomin na devetmesečni zapor v družbeno opevanem letu 1945! Ob vsem tem in drugem še sprotne dejavnosti, ki jih navrže beli dan. Pa tudi družina. Biti oče in soprog!

»Če tega ne veste, naj vam povem, da knjig sploh ne znam brati. Knjige vedno le prevajam. Delam pa lahko tudi po dvajset ur na dan. Najtežje je prevesti prvih petdeset strani. Potem spoznaš pisateljev jezik. Težavno postane, če se v besedilu prepletata sodobni jezik s pokrajinskimi in zgodovinskimi značilnostmi. Takrat se začne iskanje, brskanje, spraševanje, posvetovanje ...«

Tudi po sedemkrat je pretipkal besedilo, preden je bil z njim zadovoljen. Velikokrat je kaj spremenil, popravil, izboljšal.

Prevodi iz slovanskih, germanskih, romanskih jezikov, iz grščine, latinščine, finščine, nizozemščine. Ni pa prevodov iz slovenščine v tuji jezik.

»Sicer pa knjigo redko izberem sam. Prevode naročijo založbe.«

Avtorji: sama pomembna imena. Kak bralec nekaterih ne zna niti pravilno prebrati. Pa nič ga ne zanima, kdo se je potrudil vsebino branja posloveniti ...

Čas mineva. Še ga srečujem, profesorja Janka

Modra, pobrateneža z ono Modrostjo, ki se je igrala na krogu zemlje in je njeno veselje biti s človeškimi otroki. Tako, za nekaj besed tu in tam. Tako kar mimogrede. Ampak je prisrčno.

Vi ste pa delavni vedno bolj, tako je prav.

Če on tako reče ... Potem rečeva kakšno jezikovno, pa me je malce strah, da ne bi bleknila kaj neumnega. Ampak se najdeva ob mojem dragem Bajcu in njegovem dragem Šolarju. On je velike osebnosti spoznal že v dijaških letih, jaz mnogo kasneje in šele na fakulteti.

O seveda, Mohorjeva! Iz zdravih korenin močno drevo! Tudi Mohorjeva bibliografija. Njegovo urednikovanje v najstarejši slovenski založbi! Zdaj se pa skoraj razneži. Anton Martin s Sloma. Saj ga mladi rod sploh ne pozna!

Nekateri ga. Jaz ga jim podtikam tja ob Prešerna, samovoljno in drzno.

Beseda! Beseda. Sveto pismo in Sončna pesem. Užitek za vsakega prevajalca!

Leta 1994 mi pošlje svoj venec sonetnih vencev, Slo spomina. Hranim vizitko v njem. Na njej piše: Hvaležni Janko Moder. Namesto Kolodvorska 31 Pražakova 20. Pisava pa izdaja tresočo se roko.

Prebiram. Premišljam. Večkrat preberem. Zdaj tako, da kjer se mi odpre.

Kakšna sla! Da je po toliko letih z jasnim spominom in silo sle upesnil, kar je doživljal v grenkem letu 1945.

A ob Slavi vojvodine Kranjske se mora sprijazniti s svetopisemskim pečatom: Do sem pojdeš ..., naprej pa ne ... (prim. Job 28,11).

Doživel je visoko starost. Kljub vsemu hudemu in nemara prav zato! Zrasel je iz svete zemlje. Obrodil je svetopisemsko obilje sadov.

Priznanja in nagrade ga niso obšli in prav je tako.

Šola v njegovem domačem kraju se imenuje po njem.

»Hvaležni Janko Moder.«

Gospod profesor, a meni?

Jaz Vam!

(Berta Golob, slavistka, književnica, pedagoginja, Struževo)

Pavel P. Bratina
VILI STEGU (1943–1989)

Ob 70-letnici rojstva zamolčanega Primorca

Šestindvajsetega septembra 2013 je minilo štiriindvajset let od smrti Vilija Steguja, duhovnika koprške škofije, pesnika, misleca in prevajalca. Le dva meseca pozneje — 29. novembra — bi praznoval sedemdeseti rojstni dan, kar je bila priložnost, da Kettejev sodrug spet enkrat stopi v našo človeško in družbeno zavest. Njegovo življenje in delo je 23. avgusta 2013 na spominskem srečanju osvetlilo več dogodkov: simpozij revije *2000*, tri za to priložnost izdane publikacije, kulturna prireditve, odkritje in blagoslovitev spomske plošče ter liturgična slovesnost s škofom Jurijem na čelu.

Najprej so mag. Pavel Peter Bratina, dr. Urška Perenič, dr. Edi Kovač in prof. Peter Kovačič osvetlili lik tega zamolčanega primorskega Slovenca. Prvi Stegujevo življenje in delo. Druga njegovo mesto v literarno-zgodovinskem in ustvarjalno-tematskem okviru slovenskih povojnih pesnikov. Tretji Vilijevo pesniško in filozofsko pot v luči personalizma, judovske filozofije in krščanske mistike. Zadnji Vilijevo poezijo kot poezijo božjega molka, ki ni tišina, še manj umanjkanje Boga samega.

Duhovno, kulturno in narodno zgodaj prebujeni Vili Stegu je svojo življenjsko pot začel na Premu, kjer je po čudnem spletu okoliščin — star komaj 46 let — tudi umrl. Po študiju teologije v Ljubljani (posvečen je bil 29. junija 1969), je duhovniško službo opravljal v Desklah (1969–1970), Solkanu (1970–1973), na Vojškem (1973–1975) in v Slovenski katoliški misiji s sedežem v Ingolstadt (1975–1989). Zadnja duhovniška postaja je bila najtežja, pa tudi najpomembnejša. Pri delu z rojaki se je razdal v vseh razsežnostih svoje človeške, socialne, narodne, kulturno-prosvetne in duhovniške službe. V ta namen je izdajal *Besedo*, glasilo za slovenske zdomce (1986–1989).

Čeprav je Stegu za življenja izdal le eno knjigo — *Simone Weil, Trepet in poslušnost* —, se je s svojim delom globoko zapisal v zavest prijateljev, sopotnikov in znancev kot pomembna duhovna, kulturna in narodnostna osebnost druge polovice 20. stoletja.

Njegove pesmi so pri reviji *2000* v samostojni zbirki *Ugašajoče sanje* izšle šele po njegovi smrti, leta 1996, nekaj prevodov v italijanščino že prej, leta 1991. Na izid še vedno čaka celoten prevod Stegujeve poezije v italijanščino, ki ga je leta 2000 pripravil Ivan Tavčar. Glavnina njegovega prevajalskega in filozofsko-esejističnega dela je ostala razsejana po raznih časnikih, še največ v reviji *2000*.

Sedemdesetletnica je bila priložnost za prvi malce obširnejši življenjepis (*Krogi njegovega bivanja*), za še malo obsežnejši nabor spominov Stegujevih sopotnikov (*Iz zemlje tvoje so kali pognale*) in za predstavitev njegovih filozofsko-esejističnih razprav ter nekaterih še neobjavljenih prevodov in dnevnikov (*Vili Stegu, Razprave, članki, misli in dnevniki*). Ta publikacija prinaša tudi vso doslej znano bibliografijo. Prav s to zgoščenko je želel redaktor opozoriti na tisto delo Vilija Steguja, ki je širšemu krogu slovenskih razumnikov najmanj znano. Vse, kar je prišlo izpod njegovega peresa, je proti koncu 20. stoletja slovenskemu prevladujočemu miselnemu loku dodajalo skorajda neznane, vsekakor pa odrinjene evropske mislece krščanskega in judovskega porekla.

Vili Stegu je bil v prvi vrsti slovenski pesnik, vendar se je s svojo intuitivno in meditativno mislijo loteval tem, ki so presegale »znanstvene okvirje tedanjega mišljenja« in neutrudno hitele k izvirom vsega bivajočega. Zato lahko trdimo, da je bil kot pesnik — filozof in kot filozof vseskozi

Spominska plošča na Premu
Foto Arhiv Pavel P. Bratina

— pesnik. Takšen je vztrajno, strastno, predvsem pa nekonvencionalno iskal zadnjo resnico vsega bivajočega.

Analiza njegovega umetniškega ustvarjanja je pokazala, da je bil v vsem svojem snovanju do skrajnosti zaverovan v celoto in do bolečine atomiziran. Njegova govorica je praviloma v eni povedi združevala vse: del in celoto, smisel in nesmisel, stvar in transcendenco.

Peter Kovačič je prepričan, da je Stegu kljub povedanemu svojo držo, svoj tragični paradoks življenja »izpovedoval celovito in presežno«. Dodajmo tudi v filozofiji. Pri tem so mu pomagali tisti, ki so kljub vsem preizkušnjam vztrajno hodili za »zvezdo odrešenja«, kajti nič ne šteje, kar nas vodi od a do ž, kar minuciozno tehta atome in molekule in meri srčne stopinje telesnega pehanja. Kar v očeh razmišljajočega človeka kaj velja, je — v času stati za večno. Meriti dalje, ki so onkraj, ki presegajo črno luknjo naših vsakdanjih ideologizmov in porajajo večnost: v mislih, besedah in dejanjih.

Ko danes prebiramo Stegujeve predstavitve Nikolaja Berdjajeva, Dietricha Bonhoefferja, Romana Guardinija, Emmanuela Levinasa, Emmanuela Mounierja, Josepha Rosenzweiga, Miguela de Unamuna in Simone Weil, se ne moremo načuditi, od kod mu ta sposobnost branja tako različnih filozofskih tekstov, če ne prav iz strastne želje po odkrivanju zadnjih odbleskov resnice, ki nam je tako ali drugače spregovorila v času. In se — po judovskem religioznem geniju in po evropski krščanski teologiji — približala »meji«, čez katero ni mogoče s »prozo« in »znanostjo«, marveč s poezijo in intuicijo.

In še nekaj ga je pritegnilo: oseba. Tisti edinstveni subjekt vesolja, ki se zaveda samega sebe in hkrati ve, da nič ne ve. Da je od vseh vednosti nevednost edina ustreznica človeške kakovosti. Vendar oseba, ki se sprašuje, od kod in kam. S kom in v čigavi moči?

Ta nevedni človek pa je hkrati izbrani subjekt in objekt sporočila, saj je ustvarjen po božji podobi in zato kot prvina vsega ustvarjenega dedič celokupnega človeškega iskanja in ara prihodnjega veka.

Vilijeva sedemdesetletnica je vsekakor priložnost, da smo temeljiteje spoznali še enega Premca, ki je bil v svojem času kakor lakmusov papir tiste *philosophiae perennis*, ki govori o človeka vrednem življenju.

Zato naj sklenem z mislijo Ivana Tavčarja, prevajalca celotnega Stegujevega pesniškega opusa v italijanščino. »Steguja sem spoznaval v dobi, ko sem ravno prevajal v slovenščino največje in najpomembnejše italijanske sodobne pesnike in zato lahko mirnega srca trdim, da ne zaostaja za njimi ne v slogu ne v izpovedni moči. Mislim, da je že skrajni čas, da Steguja prikažemo v njegovi pravi vrednosti in mu podelimo mesto, ki mu pripada. Pa ne samo v tujini, ampak tudi in predvsem v domovini, kjer, žal, še čaka, da stopi iz grešne anonimnosti in režiranega prezira ter končno doseže tisto priznanje, za katero je bil v življenju grenko ogoljufan.«

(Pavel P. Bratina, prevajalec in publicist, Kamnje)

Jože Planinšek
JANEZ ZDEŠAR (1926–2013)

Samo taki bodo ustvarjali prihodnost domovine

V ozadju vsakega imena in priimka se skriva zgodba in vsebina, ki ji nikoli ne moremo priti do konca. Janez Zdešar pa sta besedi s prav posebnim pomenom, s široko paleto razsežnosti, kot so: preživeli s Teharskega taborišča, pobegli izpred Hude Jame, izseljenški duhovnik, človek z zajetnim udbovskim arhivom in še marsikaj bi lahko rekli o njem poleg vsega, kar o njem povedo njegovi *Spomini na težke dni*. Mohorjani pa se ga spominjamo tudi kot svojega zvestega sodelavca in častnega člana.

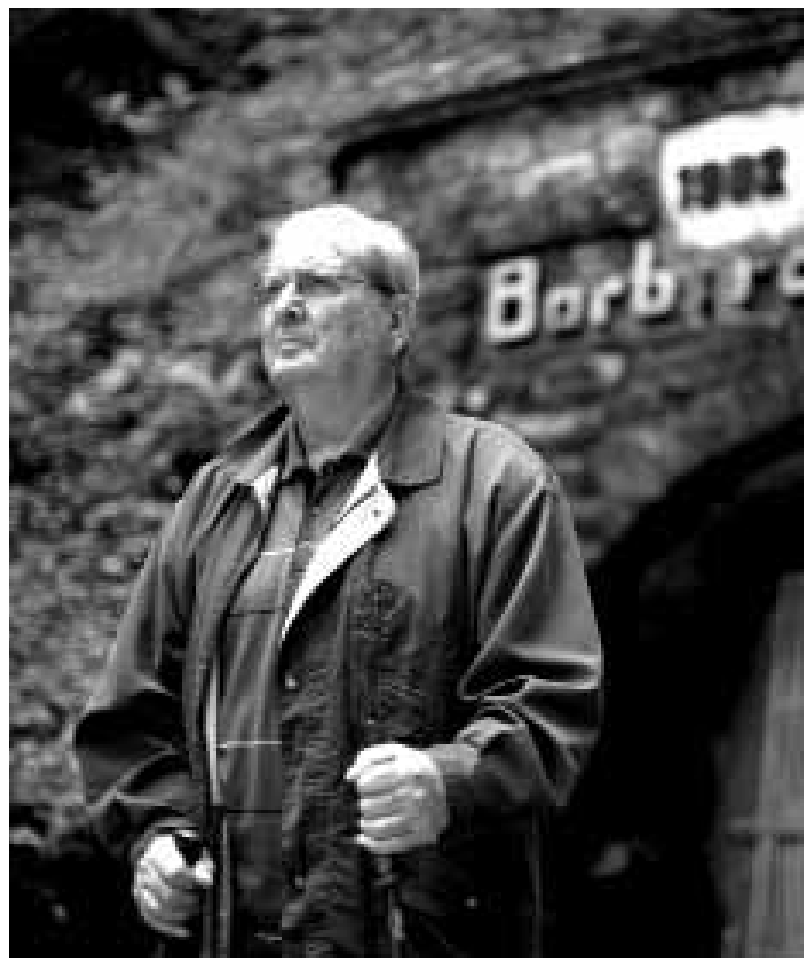
Izhaja iz družine Zdešarjevih, ki izvira iz Ljubogojne pri Horjulu. En stric je bil duhovnik –lazarist, njegov oče pa se je nastanil pri Sv. Petru v Ljubljani, kjer je bil znan organist, in si ustvaril družino: tri hčerke in Janez, ki se je rodil 19. maja leta 1926, so bili njegovi otroci.

Janez se je rad spominjal svojih šempetrskih let, ki jih je večkrat popestril s počitnicami na horjulskem koncu, in svoje mladostne zagnanosti v okviru različnih katoliških organizacij, kjer je navdušeno, kot je bilo v njegovem življenju vse navdušeno, dejavno sodeloval. Leto 1943 in spet Horjul sta ga zaznamovala. Tam in tedaj se je ob spoznanju, da gre pri nas za komunistično revolucijo in ne za narodnoosvobodilni boj, pridružil slovenskim domobrancem. Že nekaj dni kasneje je bil v Šentjoštu nad Horjulom težko ranjen, po nesreči prestreljen, a je preživel in se nato po nekaj mesečnem zdravljenju v deželni bolnišnici v Ljubljani vrnil med domobrance. V maju leta 1945 je kot del »eksodus« revoluciji nenaklonjenega slovenskega naroda odšel na Koroško, od koder je bil junija istega leta s tisoči in tisoči, po angleški zaslugi, vrnjen v »Titovino«, na Teharje.

Na god sv. Alojzija, 21. junija z desetimi tovariši pobegne iz teharskega koncentracijskega taborišča. S tremi tovariši Janez pobeg preživi in se po nekaj

mesečih, s trimesečnim skrivanjem pri usmiljenkah v ljubljanskem zavetišču sv. Jožefa, uspešno prebije

Janez Zdešar pred vhodom v Barbarin rov
Foto Arhiv Dom Sv. Jožef – lazaristi

skozi s komunističnim terorjem okrvavljeno Slovenijo nazaj na Koroško. Izgubi domovino, državljanstvo in postane nezaželena oseba v Jugoslaviji. Takrat se odpre njegov udbovski arhiv.

Študij nadaljuje, kot drugi taboriščniki že v Spitalu, nato v Lienzu, Brixnu in končno v Rimu, kjer na papeški univerzi Gregoriana doktorira iz Svetega Pisma. Zakrament duhovniškega posvečenja mu 10. oktobra 1952 v Rimu podeli ljubljanski škof v izgnanstvu, dr. Gregorij Rožman. Kot duhovnik začne svoje delo v Rimu, nato preživi dve leti v Avstriji, leta 1958 pa pride v Nemčijo, kjer začneja pastoralo slovenskih emigrantov in postane leta 1961 delegat izseljenske pastore za Evropo. To službo nato iz Münchna, kjer se je ustalil in tudi najdlje prebival, opravlja vse do leta 1993.

Z osamosvojitvijo Slovenije dobi po Peterletovi zaslugi državljanstvo in potni list ter leta 1991 tudi prvič obišče Slovenijo. Ta mu od tedaj postane najljubši ali pa kar edini cilj njegovih potovanj. Leta 2008 se dokončno vrne v Slovenijo in se naseli v neposredni bližini Teharij, na Jožefovem hribu pri lazaristih, kjer Dom sv. Jožef postane njegovo zadnje prebivališče.

Iz Celja je odšel prvič v življenje, ko je ušel smrti in se na novo rodil leta 1945, drugič pa je iz Celja spet zakorakal v Življenje, to pot v večno, 19. septembra 2013. Sama pot Janezovega življenja že dovolj nakazuje veličino njegovega življenja in zgovorno pripo-

veduje o njej. Tudi njegova zajetna postava in pojava govori sama zase. Gre za velikega človeka v vseh pomenih besede, človeka, ki gre na vse ali nič. Njegovo življenje je življenje scela. Otroško predan, a z jasno mislijo in s kleno besedo je brezkompromisen. To zmore, to sme, ker je prežet z evangelijem. V tej luči gledamo na njegovo domobranstvo, na pogum in odločenost za pobeg iz taborišča smrti. Iz evangelija izhaja radikalnost njegovega služenja Bogu v duhovnem poklicu. Samo tako si lahko razlagamo njegovo neomajno zvestobo Domovini. V tem in samo v tem lahko slutimo tudi njegovo sposobnost za odpuščanje. Vse to prežema njegov pogum.

Brez travm in kompleksov se je vrnil v domovino, osamosvojeno Slovenijo, in to ravno v Celje. Taki so bili tudi zadnji dnevi njegovega življenja, ko je bil vseskozi sredi sveta, sredi Slovenije in Cerkve na Slovenskem, sredi njenega pastoralnega programa *Pridite in pogledajte ...* V Janezu Zdešarju je bilo življenje do konca; na vse ali nič. In ko ni mogel več, se je zgrudil in vrgel Očetu v naročje.

Janez Zdešar je bil po značaju mil in blag, a je nosil v sebi moč, da vse prestane. Taki so ustvarjali našo domovino in njeno samostojnost, samo taki bodo ustvarili tudi njeno prihodnost.

Janez, človek težke preteklosti, ki se nikoli ni izmikal sedanosti, je že postal človek prihodnosti.

(Jože Planinšek CM, superior, predsednik Celjske Mohorjeve družbe, direktor Doma sv. Jožef, Celje)

Marjan Bradeško

V VETRU SEM SLIŠAL SANJE

Mrak. V obraz bičajo ledene snežinke, ki jih veter neusmiljeno vrtinči med košatimi smrekami. Vsa gora buči pod sunki zračnih mas, smreke se oglašajo drugače kot ogoljene bukve. A noga se ne ustavi, po dolini stopa v noč, naprej, le snop svetlobe s čelne svetilke ji kaže pot. Cesta je globoko zasnežena, a smer je jasna: do bivaka pod steno. Kajti tam bo toplo, gašperček bo zaprasketal in bo za silo ogrel večer. In potem se bo prebudilo jutro, ko se bo sonce razlilo čez mogočno steno, ovito v pajčolan novega snega. Tedaj šele bo pot zares krenila navzgor, samo navzgor, v prelesten zimski dan.

Kolikokrat nam v gorah vreme ni naklonjeno, nas moči dež, ogroža nevihta, sneži. Kolikokrat ti-pamo za potjo, ovito v meglo, ali komaj lovimo sapo v vetru, ki nas hoče odpihniti čez rob. A vendar vedno znova gremo. S pametjo, seveda. Ker vemo, da v vetru, viharju, pod temnimi nevihtnimi oblaki najbolje slišimo sanje. Sanje, ki kažejo podobe umitega dne po nevihti, sanje, skozi katere vidimo sončen vrh. Predvsem pa se tam, kjer smo le z naravo, povsem izpostavljeni njenim silam, tako rekoč razgaljeni pod nebeškim svodom, rojevajo sanje, ki jih bomo odnesli domov. Tja, od koder smo šli na pot. Kajti tam, doma, bomo naravo, ki nas je spremljala na gori, podoživeli v vsej dramatičnosti. In si, zaradi sanj, ki jih nosimo in jih prvinska doživetja le še okrepijo, znova zaželeli — oditi na pot.

DEŽ BIČA ZIMO TRNOVSKEGA GOZDA

Pri Cencu nad Colom je vame tako rekoč pljusknilo. Veter je nosil močan dež od strani, in večina v ta-

Sem res sam v Trnovskem gozdu?

kem ne bi niti izstopila iz avta. Sploh, ker je na tleh ležalo dobre pol metra razmočenega snega. Pa sem se tisti dan namenil preizkusiti svojo novo planinsko opremo, pot sem dobro poznal, torej — le zakaj ne bi poskusil? Glede na vrtinčenje dežja je bilo jasno, da se burja in mornik (jugo) prepirata, kateremu bo uspelo. Jaz pa sredi tistega bičanja. Obraz, ki edini ni bil zaščiten, je brž zmočilo, veter pa ga je še dodatno hladil. Nikjer ni bilo nikogar, scefrano meglo je nosilo iznad Cola, višje pa so nizki oblaki pritiskali na gozd. Temačno je bilo kljub belini, ki je pokrivala pusto zimsko pokrajino. Le zeleni brini in pritlikavi borovci so dodali nekaj barve v sivino dne. Pri Smrčku, med čebelnjakom in hišo, ki sta oba samevala, se mi je že pošteno udiralo. A sem kar rinil in rinil in prišel do ceste. Mimo znamenja, iz katerega so, zdaj že v kar gosti megli, sijale rumene in rdeče umetne rože, sem nadaljeval mimo obeh Žgavcev. Pred stoletji je menda tjakaj pribe-

žal nekdo z Žirovskega, pa je potem izsekal gozd in žgal tam okoli, da si je iztrebil zemljo in je lahko preživel. V divjini Trnovskega gozda. Pot, ki je tam seveda ne plužijo, je postala ledena in velike luže so pokrivalo led. Dež je še vedno neusmiljeno lil in na lužah z vrtinčastim vetrom risal nenavadne vzorce. Pri naslednjem znamenju — še klopca in mizica sta vabili pod bukvami, seveda v kakšnem drugačnem vremenu — je bila vidljivost že silno slaba. Vse pod snegom, tudi markacij ni bilo kaj dosti. Vedel sem, da moram slediti električnim drogovom navzgor do Kobilice. In sem jim, kar dobro je šlo, le da je bil veter na odprtem še močnejši. Kje zares pot zavije v gozd, sem bolj slutil, saj je bilo vse belo — spodaj in zgoraj. A glej, ko sem zavil levo navzgor in prišel do prvih bukev, je kar na prvi okroglo rdeče-belo očesce reklo, da grem prav. Objel me je silno mrachen bukov gozd, megla se je dobesedno ovila okrog vsakega debla, in pot, položen kolovoz, sem bolj čutil kot videl. Na samem grebenu, ob vznožju vršnega pobočja Špičastega vrha, pa tudi slutnja ni bila več dovolj. Tam me je vodila le še intuicija, med velikimi skalami, ki so štrlele iz snega, med podrtimi debli, ki so dovolj razmetana, da jih sneg ni povsem zasul, in med sivino debel sem nekako vijugal navzgor. In plaho pogledoval, ali se kje kaj ne premika, čeprav bi medvedje po pravih tistega januarja morali spati. Bilo je temno kot v poznem večeru, posebej tam, kjer se med drevje pomešajo še košate, previhrane smreke. Dež se je nekoliko umiril, morda je postalo tudi tišje. Je pojenjal tudi veter? Ne kaj dosti, kajti nenadoma sem bil pred razglednim stolpom, na vrhu, in veter je v vsej silnosti spet butnil vame, stolp je ječal pod udarci in še pomislil nisem, da bi lezel gor. Saj sem v megli komaj videl do vrha. Nekaj sem se obračal, celo malce strah me je postalo, ker nisem več videl, od kod sem prišel, a sem kmalu našel sledi. Tam gori, na Špičastem vrhu, v popolni samoti, premočen, sredi zime, v vetru in dežju, sem se počutil dobro. Kajti tisti dan sem se zlil z naravo in jo doživljal v vsej prvinskosti. V vlažnem zim-

Izgubljena prostranstva pod Prehodavci.
Pogled po Dolini sedmerih Triglavskih jezer.

skem viharju so, kot že velikokrat, zazveneale sanje. Sanje o topli peči, o zavetju, o tistih, ki bodo radi poslušali, kako je bilo.

KAKO DA VETER POD SEDLOM NE ZMRZNE?

V Kamniški Bistrici ni bilo nikogar. Le leden mraz. Rezko je hrustal korak po zmrznjenem pesku, in jutranji mrak se je podaljšal v dan — pod težkim, oblačnim pokrivalom gora, ki se je poveznilo prav nizko. Iz meglene sivine nad menoj je bilo slišati silen trušč, bučanje viharja, ki je razsajal po gorah, vsake toliko časa je piš hušknil vse do doline in v zraku so se zavrtinčile redke snežinke. Popoln zimski dan. Prihajala je zima, napovedovalo se je dolgo sneženje in res je v naslednjih dneh zapadlo veliko snega.

Krenil sem navzgor v pobočja Brane, zaradi mraza je šlo hitro, in z višino se nisem kaj dosti ogrel. Stezica na Kamniško sedlo je bila potresena le z drobno, povsem pomrznjeno snežno skorjo, prehodi čez grape, ki se spuščajo z Brane, pa so bili kar težki. Plazovi kot kamen trdega, v ledene kepe sprijetega snega so se dobesedno nalepili na skale. Više gori, ko pot zavije proti Pastircem, je bilo bo-

lje, saj je sneg postal — sneg. Ni bil več tako ledeno gladek in nekaj več ga je bilo. Je pa bilo veter čutiti že zelo odločno, tudi snežink je bilo vse več in vidljivost se je slabšala. Ničkolikokrat prehojene poti mi sicer ni bilo težko slediti in kmalu sem se znašel pri Pastircih. Viharni veter je opletal z vsem, kar ni trdno primrznilo. Redko, iz snega štrleče rušje je trepetalo v silnih sunkih, macesni so se upogibali, šumeli, kaj, dobesedno brneli pod udarci vetra. Ledenege vetra, za katerega sem si na trenutke zaželel, da preprosto — zmrzne.

Ker je vihar, ki je očitno divjal že vso noč, povsem obrusil površino snega, sem si kar tam nadel dereze (ne, ni bilo lahko) in v roke prijel cepin. Še kako sem bil hvaležen, ko sem kaj kmalu ugotovil, da je ravnica pod Kamrico ena sama ledena planjava. Tudi ko se je pobočje postavilo pokonci, kar sem bolj začutil kot zares videl, je bilo vse en sam led. Nekoliko ga je sicer zasulo tedaj že kar močno sneženje, a je veter neusmiljeno razpihoval tisto belo moko sem in tja. Ponekod se je napihanega snega nabralo že toliko, da sem z derezami kar zabredel vanj. Ko je pot postala zares strma, tam, kjer poleti vijuga, sem jo v ravni črti potegnil naravnost navzgor. Hitro je šlo, a se je tam, kjer se pod kočo pobočje malce položi, vihar še okrepil. Nekako sem zaznal senco koč in butnil v zimsko sobo. Nenadna tišina, toplota, pa čeprav ni bilo nikogar in ni nihče kuril. Zunaj je bilo namreč dvaindvajset stopinj pod ničlo. Ko sem, sklonjen v mračni sobici, glodal skromno malico, je zunaj nekaj zaropotalo. Veter? Ne. Še nekdo je pririnin tja gor v viharju. Bili so člani himalajske odprave, ki je čez dober mesec odhajala na pot. Zanje sta bila verjetno tisti vihar in mraz bolj podobna blagi sapici, zame je bilo doživetje, ki sem si ga zapomnil za dolgo. Kajti bil je vihar in bila je zima in bile so plešoče snežinke v megli. In bile so sanje, ki jih je veter nosil, sanje v podobi toplega dolinskega doma, ki je klical k vrnitvi. K vrnitvi, ki je le nov odhod.

Ogoljena od vetrov, izprana od dežja.
Pod kosmatim vrhom v pogorju Ratitovca.

TESNOBA GLUHE NOČI

Vroč pomladni petek se je končal. Mrak je legal v Lepeno, ko sem s smučmi na ramah odkorakal po kopni poti proti Krnskim jezerom. Naj bi bilo lepo, naj bi sneg vsaj zjutraj ostal pomrznjen. A sem že tam podvomil. Gore so bile ovite v vlažno ogrišnjalo, ki se tudi na večer ni hotelo raztrgati, pa tudi sapica, ki se je dvigala ob pobočju navzgor, je kar puhtela od pomladi, ki se je očitno že povzpjenjala v gore. Aprilski dan je le počasi ugašal, saj se mulatjera vije po jugozahodnih pobočjih Kaludra. Med kamenjem so se pojavile prve zaplate snega, vlažne, mokre. Menda bo zgoraj bolje. Razmišljal sem tudi,

Zima jih je prehitela.

kako dolga bo naslednji dan pot v dolino, saj snega za smučanje še vedno ni bilo dovolj. Potem pa se je na hitro vse spremenilo, očitno sem prešel določeno mejo. Starega mokrega snega je bilo vsepovsod veliko in trudoma sem zagazil vanj. Nadel sem kože na smuči in zadržal navzgor. Kar cmokalo je pod smučmi in ni bilo dolgo, ko so se že tako slabe kože povsem odlepile. Kaj zdaj? Nič, smuči ponovno na rame pa poskusim gaziti. Medtem se je že dodobra zmračilo, spodnja plast oblakov je bila že tik nad menoj, a je zaradi snega bilo še dovolj svetlo. Sneg je bil popolnoma razmehčan, globoko se je udiralo, do pasu sem padal med rušje, dobesedno plaval sem po tisti brozgi. Ko sem prišel v objem megle, tudi nisem več dobro videl, kam naprej. Do koč je bilo še daleč, pobočje se niti še ni dobro izravnalo. Vse temneje je bilo, postajalo me je strah. Bom zmogel? Bom našel? Brezupno sem padal med ruševje, smuči so se zatikale za veje, sneg pa je bil premočen prav povsod. Nikjer ni držal. Znočilo se je, gluha noč je legla okrog mene, na glavo je romala čelna svetilka. Kam? Odgovor je bil en sam. Nazaj. V dolino in domov. Čeprav sem za seboj ob vzponu pustil razrito gaz, ta ob povratku ni kaj dosti pomagala. Tudi navzdol, dokler je bila snežna odeja debela, sem se kar naprej udiral do pasu, se zaletaval in mučil v vlažni

noči, povsem preznojen. Na smučanje v tisti brozgi in temi tudi pomislil nisem. Česa takega zares nisem pričakoval. In še kdo drug ne. Kasneje sem izvedel, da sta le malo stran, v Dolini Triglavskih jezer, prijatelja tisto noč imela podobne razmere in sta prišla na Prehodavce šele, ko se je noč že nagibala v jutro. Pa sta imela smuči in kože v boljšem stanju kot jaz.

Končno sem stopil na trdna tla, na mulatjero, med drevje, ki je temo še zgostilo. Očitno so se tudi oblaki na nebu še pomnožili in postalo je malce strašljivo. Popolna tišina, saj ni bilo nobenega vetra, je gluhoto noči delala srhljivo, posebej ker so se mi v misli prikradle podobe prve svetovne vojne, podobe vojakov, ki so umirali prav v tistih pobočjih. Tam v steni, ob robu poti, še plošča v spomin. Slišal sem le samega sebe, premike kamenja, sem in tja je počila suha vejica pod čevljem. Nekje v pobočju je zaropotal kamen, ki se je zdaj, ko je odjenjala zmrzal, odkrušil in zdrvel v dolino. Je morala biti velika skala, saj je glasno odmevalo od sten, ko je izginjala v dolino. Končno sem na levi zaslišal šum slapu, vse močnejši je bil, in vedel sem, da zaključujem tisto turo. Drugače, kot sem pričakoval. Ko sem potem v Lepeni v popolni temi pospravil stvari, sem čutil, utrujen, da so tudi tistega večera, v nekaj urah hoje po temni noči, od vsepovsod vrele sanje. O lepših časih, o miru, svetlobi, tudi o domačih, med katere sem se vrnil šele pozno ponoči.

GLAS JE ODNESEL VETER

Burja v Razdrtem mi je skoraj zaloputnila vrata avta, ko sem izstopil. V bridko hladno in pusto jutro. Nebo je bilo prevlečeno z neko jekleno sivino, na Nanosovi pleši pa sta se kazala dva bela megličasta oblaka, zavita kot sladkorna pena — znak, da gori zares razsaja. Slišati ni bilo, kajti burja je že tu spodaj zelo glasno bučala, po zraku so letele rumene trave, kakšna odlomljena vejica, vse drugo je bil en sam tok ledenih zračnih mas. Pa sem šel. Gor skozi

borov gozdiček pa spet na odprto in znova v gozd, v zavetje skal. Tisti dan zavetja pravzaprav ni bilo, a vendarle je tik ob pobočju brilo manj. Hitro sem se dvigal, čeprav so bila tla pomrznjena in je sem in tja ležala kakšna trda zaplata snega. Potem pa, ko sem se izvil izza zadnjega robu, izmed zadnjih skal, ni bilo več ničesar. Le boj z vetrom. Ne vem, verjetno sem preprosto hotel doživeti burjo pri sto kilometrih na uro. Sam sem bil na gori. Nizko priklonjen k tlom sem zajemal zrak, ki ga ni bilo, saj je burja vsega odpihnila izpred obraza in ustvarjala nekakšen brezračni prostor. Na trenutke je bilo kar malce strašljivo. Pa me je najhujše še čakalo. Ko steza privede na odprt rob, je bil tok burje tako močan, da sem dobesedno ležal na njem, kajti bal sem se, da me bo zares odpihnilo. In je burja za trenutek popustila ... Znašel sem se na tleh, saj opore ni bilo več. Pa je znova udarilo, me porinilo nekaj korakov vstran, v strahu, saj se na levi rob prepadno lomi, sem zakričal. Glas je v trenutku odneslo, kot da se ni nihče oglasil, še samega sebe nisem slišal. Le kako bi se, ko je tako silno hrumelo. Lica so bila povsem ledena, po zraku je nosilo drobno ivje, in le počasi, opiraje se na divji veter, sem napredoval proti koči. Nekaj skrivenčenih bukev je pomenilo pravo zavetje. Orkanska burja je bila tam le skromen vetrič, a ne za dolgo. Ko sem po položnejši poti odšel navzdol, saj si po strmi nisem upal, se mi je burja uprla v hrbet. Nagnjen nazaj sem nekajkrat, ko je popustila, cepnil na zadnjo plat. Potem pa se je zgodilo. Stezica je bila posuta z drobnim snegom in nenadoma je pritisnil najhujši sunek — nagnjen nazaj sem se poskušal upreti v tla pod nogami, toda zaradi poprha niso več nudila opore. Burja me je potisnila najmanj dva metra naprej, dokler spet nisem padel. Priznam, da me je takrat postalo zelo strah. K sreči je pot z odprtega počasi zavila za rob in med drevje ... Že na toplem doma sem premišljal, o čem sem vendar razmišljal tam gori na Nanosovem robu. Nič ni ostalo. Kot je burja sproti odnašala glasove, tako je v tistem divjanju odnašala tudi sanje ... Jih bom še kdaj našel?

V ZAVETJU LESENEGA BIVAKA

Prejšnjo noč sva v strašni nevihti in nalivu prišla na Planino v Lazu. Smer so nama pravzaprav kazali le bliski in nezemski obrisi smrek, ki so se zarisale na obzorju vsakič, ko je slepeče udarilo v stene Debelega vrha. Dan je bil potem lep, malce vlažen, nekako se ni znal odločiti, kaj bo iz njega. Preko Debelega vrha in Hribaric sva prišla do Prehodavcev že opoldne, ravno dovolj zgodaj, da sva zlezla v bivak, ko se je prvič oglasilo v Razorju. Še oddaljeno, a grozeče. Kaj kmalu so se na vrhove navešene oblačne kope zgrnile v en sam velik oblak, ki je šumel, se votlo oglašal, a zaradi hladu nevihta na koncu ni uspela razviti prave moči. Se je pa sprevrgla v dež, ki je vse popoldne škreblijal po strehi, se spreminjal v naliv, tudi zagrmelo je znova in znova, pa spet pojenjalo ... In veter se je vse bolj oglašal.

Tedaj, v tistem dolgem popoldnevu, ko je zunaj vršalo, ko so streho bičali nalivi, sem sanjal. Pravzaprav sem le poslušal, kaj govori veter, ki buta v streho, ki se smuka ob njej, ki zatuli, zvrtničen od nevihte, ki zabrni ob zamolklem donenju oddaljenega groma, katerega odmev prinaša s sten Poprovca. Nove sanje so bile nekdanje sanje, ki so oživele, ki so jih spletli resnični dogodki dni, ki sem jih tolikokrat preživel v izgubljenih prostranstvih tistih gora. Sončne in senčne so bile te sanje, jasne in meglene, cvetoče in globoko zasnežene ... In meje med njimi in resničnostjo nenadoma ni bilo, kajti leseni tramovi toplega zavetja so bili tako prijazni, tako varni. Bil sem tam, a že tudi v nekem drugem svetu, ki se je risal na obzorju. V sanjskem svetu gora, ki so, umite od dežja, naslednjega dne silovito zasijale, prijazne in nezemsko lepe — do koder je segel pogled.

(mag. Marjan Bradeško, vsestranski pisec, knjižni recenzent, amaterski fotograf in planinec)

Fotografije Marjan Bradeško

Morda ima Pavla prav, ko pravi, da so drugi drugačni in da bi bilo z drugimi lažje shajati kot z menoj, je prešinilo Tomaža, ko je na veliko soboto zvečer prestopil cerkveni prag. Vsi drugi bodo doživeli lepoto velikonočnega jutra ob nedeljski aleluji, jaz pa bom doživel veličino in globino velike noči čez nekaj trenutkov v napol prazni in temni cerkvi. Tako kot lansko leto. Tega ne bom nikoli pozabil. Velika sobota zvečer. V cerkvi tišina in mrak. Toda drugačna tišina. Tista tišina je bila tik pred tem, da prekipi od notranjega življenja, od silnega viharja v večno odmevni aleluja. V himno bivanju, v občudovanje brezmejnosti življenja, v pričakovanje in v zrenje luči. Tiste luči, ki je tudi drugačna, čeprav je na zunaj enaka vsem drugim lučem.

Zdelo se je Tomažu, da je sam postal delček tisočletnega pričakovanja vsega človeštva. Postal je eno s pričakovanjem množice brezimnih ljudi, ki ždijo v smrtne senci. Pričakovanje luči? Luči, ki bi bila močnejša od smrtne sence. Močnejša od vsakega strahu. Tomaž je začutil, kako se v tej čisto vsakdanji cerkvi zgošča moč hrepenenja tisočletij po luči. In tisti hip je pod temni obok zazvenel klic: »Kristusova luč!« Tomaž je skozi napol priprte oči videl, kako se plamen sveče bojuje s temo. Videl je, kako plamen utripa. Kot življenje je, ki se je pravkar porodilo, kot nekaj, kar je bilo mrtvo in je znova oživel. Življenje je začelo znova utripati v temi. Novo življenje. Luč. Plamen je še nekajkrat zanihal, kot da ga hočejo sile teme ugasiti. Nato pa se je vzravnal in je, četudi ves majhen spričo teme, ki je obvladovala ves prostor, skoraj negibno obstal. Ni teme, ki bi zmogla ugasiti to luč. Kristusova luč. Od začetka časov sveti. Kjer koli zažari, povsod se mora tema umikati. Nepremagljiva je. Ta

Luč je odgovor na pričakovanje človeštva in na molitev vsakega posameznega srca, da bi Luč zasvetila v vsakršno temo. In ponovni klic: »Kristusova luč!« Ta večer odmeva ta klic, ta prošnja tisočletij, ta v en sam krik zgoščena molitev nešteti src po vsej zemlji. Ta hip se po vsej zemlji prižigajo luči. Ljudje jih držijo v rokah, zato da bi jim svetile v obraz in v srce. Prega-njajo sence z nagubanih čel in vnemajo iskricice velikonočnega upanja v oči. Ljudje, ne preklinjajte teme! Prižgite luč, Kristusova luč! Naj jo vsakdo prižge, da bo na večer pred veliko nočjo ves svet razsvetljen. Naj z obrazov za vedno izginejo vse smrtne sence.

Ko je Tomaž tako napol molil in se napol prepuščal mislim, ki so se kot reka luči zlivale skozi njegov trenutek, je cerkev zasijala v beli svetlobi. Vse luči so bile prižgane.

Človek si je v začetkih svoje civilizacije noro želel luči, da bi si z njo svetil. Prav tako si je želel svetlih plamenov ognja, da bi ga greli. V pričakovanju antične misli je bil celo pripravljen bogovom ukrasti to luč, ta ogenj, samo da bi videl, samo da bi premagal temo. Pravzaprav je bil ta naš prednik zelo skromen. Želel si je zgolj luči, pisane z malo začetnico. Bog mu je izpolnil sanje. Kakšen nesmisel, da bi moral človek Bogu ukrasti luč. Bog ne bi bil Bog, če ne bi človeka dobesedno zasul z lučjo. Toda ne le z lučjo za vsakdanjo rabo, marveč z Lučjo, ki resnično odrešuje. Vsakdanja luč je samo znamenje Luči, ki razsvetljuje srca in vnaša vanje velikonočno veselje.

Tomaž je videl, kako silni val odrešenjske luči zajema vso zemljo. In zdelo se mu je, da je ta svetlobni val kot objem vstalega Boga Človeka, ki nam kliče: »Ne bojte se, jaz sem z vami!«

(dr. Jože Urbanija, bibliotekar in publicist, Kamnik)

Ivan Žigart
ZAPELI SO ZVONOVI

Videti je bilo, kakor da bi nevidni dirigent nenadoma dvignil svojo paličico, skoraj hkrati so se namreč z vseh strani začeli oglašati zvonovi. Ko je malo skrbneje prisluhnil, je dobro razločil tisti najbolj daljni glas iz cerkvice svetega Jožefa, močnejše so doneli zvonovi iz stolnice, še bliže pa je bilo slišati zvonjenje iz frančiškanske cerkve. Zelo blizu, najbrž le nekaj sto metrov oddaljeno, pa je nekdo potrkaval z zvonom pri sveti Magdaleni; ampak glasovi so se kljub medsebojnim razlikam vseeno stapljali v nenavadno izbrano praznično sozvočje.

Ko se je ozrl skozi okno, je opazil, da so se na sosednjo stolpnico že prikradli prvi sončni žarki. Končno je jutro, je nekam olajšano zavzdihnil sam pri sebi in z začudenjem opazil, kako se z vrha stolpnice druga za drugo dvigujejo vrane kakor begotne, temačne misli. Nekaj časa so sicer še krožile nad visoko stavbo, nato pa je vsa jata odletela nekam proti jugu; kakor da je tudi te črne ptice vznemirilo jutranje zvonjenje.

»Dobro jutro. Kako sta? Sta se naspala?« je kakor vedno z nasmehom vstopila glavna sestra.

»Oh, neskončno dolga noč je bila. Ves čas mi je nekaj čudnega blodilo po glavi. Pa postelja je kot žerjavica. Pa tudi obračati se ne morem, ko sem vklenjen kot Prometej,« je potožil, medtem ko je drugi tam pri oknu samo rahlo zasukal glavo proti durim. Sploh je bil zelo redkih besed. Že drugi dan sta skupaj ležala v bolniški sobi, pa je le nekaj besed spregovoril z njim. Ves dan ali spi ali pa samo strmi tja nekam pod strop.

»O, le počakajte, saj bo vsak dan bolje. Danes bova že vstala in se malo sprehodila po sobi,« ga je skušala potolažiti sestra.

»Upam, da bo vendarle bolje kot včeraj.«

»Včeraj je bilo včeraj, danes je pa nov dan. Ne gre tako naglo, kot bi si sami želeli, saj je bil včeraj komaj prvi dan po operaciji.«

Od zunaj so se še vedno slišali glasovi zvonov.

»Sestra, zakaj pa to jutro toliko zvonijo?«

Začudeno ga je pogledala.

»Ja, mar ne veste, da je danes velika noč? Odvezali so zvonove, zato tako mogočno pojo.«

»Ah, seveda, velikonočno jutro je. Sem kar pozabil.«

Hm, čudno naključje pravzaprav, je pomislil. Na veliki petek sem bi operiran, na veliko noč pa bom že vstal ... Ah, kot otroku so mi bili velikonočni prazniki, seveda poleg božiča, najlepši čas v letu. Sploh takrat, na veliko soboto, ko smo šli v mesto k božjemu grobu. Stric je navadno zapregel svojega konja, z babico sva prisedla k tetici in stricu na koleselj in trap-trap-trap smo dobro uro uživali v prijetni vožnji, vsaj meni se je to zdelo izredno imenitno. V mestu pa — najprej božji grob v stolnici, nato pa še pri frančiškanih, potem pa sva z babico sedla v slaščičarno in zdi se mi, da še vedno okusim v ustih tiste slastne tortice. Ne vem, ali so še kdaj pozneje bile tako nenavadne kot takrat. Ja, babica, ta me je vedno vodila s seboj. Najbrž mi je hotela nadomestiti starše. Očeta sploh nisem poznal, le s poročne fotografije — padel je tam nekje na ruski fronti, kot so mi dejali, mati se je kasneje znova poročila, jaz pa sem živel bolj pri babici in dedku kakor pa pri lastni materi.

In ko so zvonovi utihnil, je postalo v sobi spet vse nenavadno tiho, le s hodnika so se kdaj pa kdaj slišali drsajoči koraki.

Moralo je biti že okrog poldneva, ko so se tiho

Foto Alenka Veber

odprla vrata v sobo in je vstopil moški v temni obleki in s torbico v roki. Prijazno je pokimal obema v pozdrav in se nato napotil proti oknu, kjer je ležal drugi bolnik. Tam je sedel na stol poleg njega. Zaupno in poltiho sta se pogovarjala. Slišal je le njuno šepetanje.

Ko se je kmalu zatem spet ozrl proti njima, mu je bilo jasno. Ah, seveda, *talar in štola, znamenje poklica*, se je spomnil Prešernovega verza.

Tudi sam je v mladih letih vsako nedeljo z babico hodil v cerkev. Mikalo ga je celo, da bi ministriral, pa je bil preveč plašen, da bi lahko stregel župniku pred oltarjem. Kasneje, na srednji šoli, ga je vse bolj začelo zanimati na tisoče drugih stvari. Sploh je bil to zelo viharen čas v njegovem življenju. Še tik pred maturo se ni mogel odločiti, kam ga bo v jeseni poneslo, na katero fakulteto naj bi se vpisal. Vse ga je pravzaprav zanimalo: medicina, biologija, gozdarstvo, celo na igralsko akademijo je pomislil. Nazadnje pa je šel študirat tisto, na kar prej niti pomislil ni — ekonomijo. Za to odločitev mu nikoli ni bilo žal, saj je prilezel precej visoko, do uglednega položaja. Bili pa so žal tudi časi, ko je bilo treba *zatajiti glavo in srce* — vse pač zaradi ljubelega kruhka. Tako je moral s svojo družino za božič in veliko noč skrivaj v cerkev. Čedalje bolj pa je tudi občutil vse večjo mlačnost in da se vedno bolj odtujuje tistim vrednotam, ki mu jih je v otroštvu

privzgojila babica. Tako se je zavestno vedno bolj izogibal vprašanju, ali je Bog ali ga ni. Vse to je v sebi, morda tudi zaradi slabe vesti, najraje prelagal na poznejša leta, na starost, ko bo imel več časa, da bo lahko razmišljal o tem. In zdaj ga ta misel zares vedno bolj obletava in vznemirja. So sicer trenutki, ko težko verjame v božjo bližino, nikakor pa je ne more zanikati. Zelo dobro se zaveda, da je človeški um omejen in da je med nebom in zemljo še mnogo nepojasnjenih skrivnosti, ki jih najverjetneje ne bomo mogli nikoli razvozlati. Že samo, ko se ponoči zazre v zvezdnato nebo nad seboj, se počuti majhnega in nebogljenege, in v takih trenutkih, ko si s svojo pametjo ne more ne predstavljati in niti razložiti te nedoumljive brezkončnosti, te brezmejnosti veselja, mu je Bog zelo blizu.

Zdaj je opazil, da je duhovnik vstal, ponudil bolniku roko in se nameril proti vratom. Njuna pogleda sta se v bežnem trenutku srečala in duhovnik je, vsaj njemu se je zdelo tako, za hip obstal. Mislil je, kot da mu hoče nekaj povedati, ko se je s svojim blagim pogledom zazrl vanj. V zraku je kar izzivajoče lebdela neka neizgovorjena beseda. In obšlo ga je že napol pozabljeno hrepenenje, kot dolgo prikrita želja, ki je mnogo let ležala v najbolj skritem kotičku njegove duše, da je preseče spregovoril:

»Bi, prosim, lahko tudi jaz?«

Duhovnik je z nasmehom prikimal in pristopil k njegovi postelji.

Ko je odhajal, so se zunaj znova oglasili praznični zvonovi. Dozdevalo se mu je, da zdaj zvenijo še veliko bolj milozvočno in slavnostno. Kakor so nekoč davno zadoneli tudi Faustu.

In ko je gledal skozi megličasto kopreno in čutil roso v očeh, je bil prepričan, kakor da se mu od tam onkraj vabeče nasmiha njegova babica.

(Ivan Žigart, slavist, književnik,
Miklavž na Dravskem polju)

Vinko Šmajš
TRIJE V KOZOLCU

Prijeten, vroč poletni dan je bil.

Trije bratje smo bili.

Oče nas pogleda, njegove oči narekujejo prošnjo.

»Vroč je. Ura kopanja je vašega.« Poiščemo sive predpasnike, jih ovijemo okoli golih nog.

»Kdo bo prvi v tolmunu Savinje?«

In že jo ucvremo po skoraj požgani travi do brega in navzdol.

»Joj, kako ribe srebrijo mirno površino vode!«

»Karli, kamen, in zadeni, srečko!« Z druge strani reke nas opazujejo polzelska dekleta.

»Ne, nikar ne! Policaj vas bo kaznoval,« kriči Anica. Njene prsi se utapljujejo in dvigujejo, podobne velikemu somu.

Foto Alenka Veber

Čas mineva, čas beži, hitreje kot tekoča srebrnina mimo nas. Oči treh švigajo in govorijo:

»Kak čudovit dan na naši kamniti plaži!«

»Ali smo se dogovorili za uro?«

»Ste pozabili?«

»Takoj ven, vam pravim!«

Njegove oči so se zabliskale kot nevihtni oblak za Dobrovoljami. Hitreje kot savinjčan s proge smo pristali ob našem starem kozolcu. Knefta, ki se je skrivala za očetovim hrbtom (kneftre imajo čevljarji), je grozila: »Sedaj dobite svoj obrok, svoje plačilo!« je sikalo usnje.

Ne bodi ga len — tako hitro se brez dogovora troje otrok povzpne po letah čim više do slamnate strehe. Razgneteni oče nas nemočno opazuje. Njegove stare noge ne premorejo vzpona v kozolec. Trije splašeni ptički čakajo, čakajo.

Očetov obraz je miren. Misel na kazen se umakne kot veter, ki se poleže. Sestopimo počasi in previdno. Od mokrih predpasnikovih kopalk še vedno teče.

»Zapomnili si boste kopanje, in ribe, in dekleta! Po kosilu boste pobirali kamenje pod bregom!«

Čutili smo, da je tudi ta »enajsta šola« resen opomin otroku, ki v vročini pobira kamenje, nekaj robatih pa tudi potlači v prst.

Čez pet desetletij je poletni vihar podrl kozolec.

»Zakaj ne moremo več tja visoko, do slame?«

Naš oče je umrl. Spomin pa, kot nikoli ukročena sila, poboža prazno mesto.

In poboža spomin na čevljarско kneftro, ki ni zažvižgala.

Radi imamo očeta, vedno radi!

In kadar se nemirni spomin preseli na pokopališče, prižge svečko ...

*(Vinko Šmajš, profesor slovenščine
in ruščine v pokoju, Velenje)*

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Založba je izdala v letu 2012 skupno 69 naslovov, od tega 10 ponatisov, če ne upoštevamo nekaj dodatnih gradiv za veroučne učbenike v skupni nakladi 195.639 izvodov. To je sicer majhen delež izdanih knjig, če upoštevamo, da letno izide blizu 3000 naslovov. A pri tem je treba upoštevati, da je pravih založniških subjektov, ki žive izključno ali pretežno od knjig malo. Še manj jih je z izrisanim profilom, ki pa mu sledi Mohorjeva že 17. desetletje.

Neža Maurer

Med leposlovnimi knjigami je treba posebej omeniti dvojezično izdajo pesmi Neže Maurer *Živeti, ljubiti, oditi*, ki lahko gradi kulturne mostove novim rodovom v zdomstvu ali seznanja s poezijo Neslovenca nasploh. V okviru Slomškovih zbranih del, zasnovanih v več serijah, so slovenski bralci končno dobili v roke pravcato hagiografsko biografijo svetniškega kandidata izpod nemškega peresa njegovega sodobnika Koserja kot izjemno literarno in pričevanjsko delo. Samo vprašamo se lahko, zakaj so Slomškovi občudovalci morali tako dolgo čakati nanjo. Prvič

beremo lahko v slovenščini Péguyjeve meditacijske stihe *Preddverje skrivnosti druge kreposti*, ki jih je francoska literarna zgodovina dolgo ignorirala, ljudje pa pokupili 50 izdaj, mdr. tudi Charles de Gaulle za nočno omarico. Andričeve *Fratarske zgodbe* bremo zdaj v luči medverskega dialoga z muslimani. Mladina se veseli dveh Grünovih verskih slikanic (*Velika noč in Sveti Miklavž*), dočakali pa so tudi slovenskega Blakea. Strokovni del knjig, najobsežnejši del založbinega programa, je lani dokončal Faustijevo novozavezno trilogijo in v slovensko zakladnico cerkvenih očetov prispeval kar dva Avguština. Slednji, podobno kot dve grški drami (*Resos in Octavia*), v dvojezični izdaji. Zgodovino zločina obeležujeta dve deli: *Obsekano drevo Danonovihi* (ustaški zločini) in monografija zgodovinarja Mikoletke (*Rdeče nasilje*).

V letu 2013 pa je do zaključka priprave nove redne zbirke izšlo še 55 knjig.

Celjska Mohorjeva se je letos pomladi v Celju srečala z ostalima Mohorjevima založbama na delovnem sestanku, na katerem so se dolgoletni obetavni načrti za skupno nastopanje v založniški areni skričili na dogovor o večerniški povesti, ki jo je predlagala celovška Mohorjeva (Mlinar), a se jima goriška ni pridružila, in o dvojezična o zgodovini železnic na razglednicah (Brate), ki jo je predlagala celjska, sprejela pa jo je celovška. Nič pa se Mohorjeve niso pogovarjale o zaprtju gospodarske družbe Celovčanov v Ljubljani. Zato je bilo pisno obvestilo, da bo celovške mohorjevke od junija v Sloveniji prodajala Družina, za ostali dve Mohorjevi čisto in nič kaj prijetno presenečenje. Kupci mohorskih knjig tega ne

razumejo, celjska Mohorjeva pa jim ne zna obzirno razložiti, da bi se tudi njej kot pravni osebi zdelo naravno, da bi distribucija mohorjevsk bila pod eno streho. A kaj ko ji tega Celovec ni niti ponudil ...

NOVEMBER 2012

November, z njim začinjamo letoletni pregled delovanja najstarejše slovenske založbe, že pregovorno velja za mesec, ko na slovenski knjižni trg prihajajo številne nove izdaje. Na eni strani zaradi bližajočega se knjižnega sejma v Cankarjevem domu v Ljubljani, po drugi strani pa v želji, da bi založniške hiše dosegle svoj letni knjižni program. Vrh letne knjižne produkcije naše založbe predstavlja izid redne knjižne zbirke.

Tiskovne konference redno potekajo v knjigarni Mohorjeve družbe na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani. Tokrat nas je v svet poezije popeljala dvojezična zbirka poezije Neže Maurer *Živeti, ljubiti in oditi/ Live, love & leave*. Z izdajo dvojezične zbirke sledimo seriji izredno lepo sprejetih dvojezičnih izdaj poezije (Pavček, Kuntner, antologija sodobne slovenske poezije), ki so v zadnjih letih izšle pri različnih slovenskih založbah. Spremno besedo je prispeval dr. Miha Pintarič, darilno knjižno serijo je podpisal oblikovalec Bronislav Fajon.

Knjigarna v središču Ljubljane postaja vse bolj privlačna tudi za druge založnike in izdajatelje. V njej smo gostili založbo Orbis, ki je predstavila knjigo *Biblija ima vendarle prav*.

Za mlajše bralce pa smo pripravili *Legendo o svetem Miklavžu* Anselma Grüna z ilustracijami Giuliana Ferrija.

Pod prikupno zgodbico o nenavadnem prijateljstvu med mačko in psom, ki si nista kot pes in mačka, ampak se imata rada, se je podpisala Viktorija Zmaga Glogovec. Pripoved *Mici in Maksi* je izvorna slovenska slikanica za otroke, ki bo navdušila tako mlajše kot starejše prijatelje živali in lepe besede.

V Domu sv. Jožef nad Celjem smo na kulturnem večeru, poimenovali smo ga po istoimenski knjigi »Enkrat še zapoj ...« 50 let slovenske popevke, gostili avtorja knjige Vladimirja Frantarja, pela sta Elda Viler in Lado Leskovar.

V sklopu knjižnega sejma 2012 v Cankarjevem domu v Ljubljani smo pripravili »debatno kavarno« z naslovom *Bistvo zmage, zmagovalca, je boj*. Pogovor ob knjigi gorskega tekača in turnega smučarja Kiliana Jorneta je vodila urednica knjige Špela Zupan, ki tudi sama tekmuje v gorskem teku in turnem smučanju. Pogovarjala se je z ultratekačem Davidom Kaduncem, ki je za knjigo prispeval spremno besedo in je doslej edini Slovenec, ki je opravil s 100 milj dolgo znamenito ameriško tekmo Western States, z našim najboljšim tekmovalcem v turnem smučanju in odličnim gorskim tekačem Nejcem Kuharjem, ki je na kilometrskem vzponu v Canazeju leta 2012 premagal Kiliana, ter z gorskim tekačem in turnosmučarskim reprezentantom Klemenom Trilerjem, ki je pretekel Slovensko planinsko pot. Sogovorniki so spregovorili o tem, kako doživljajo gorske športe, kako so ob branju knjige doživljali Kiliana kot osebo in tekmeca ter kaj knjiga prinaša v slovenski prostor, kjer sta gorski tek in turno smučanje vedno bolj popularni obliki rekreacije.

David Kadunc

Milko Mikola

Zadnji novembrski ponedeljek smo v Mohorjevi knjigarni v Ljubljani predstavili redno zbirko za leto 2013. Poleg izčrpnega kalendarskega dela in aktualnih prispevkov v *Mohorjevem koledarju 2013* je zbirka prinesla 162. zvezek *Slovenskih večernic* Frana Saleškega Finžgarja *Sama*. Tomaž in Marija Štefe sta pripravila priročnik za petdeset izletov po dediščini *Slovenske domačije*. Zgodovinar Milko Mikola je v monografiji *Rdeče nasilje* predstavil prvo obsežno zgodovinsko študijo s celovitim pregledom nasilja, ki ga je komunistična oblast v Sloveniji po letu 1945 izvajala nad svojimi dejanskimi in domnevnimi nasprotniki. Za najmlajše bralce je p. Andraž Arko napisal življenjepis o bl. Lojzetu Grozdetu *Ti si sonce mojega življenja*, ilustracije je prispevala Urša Rožič. Zbirki smo dodali tudi slikovni koledar *Obpotna znamenja*, za katerega je Alenka Veber pripravila izbor znamenj po Sloveniji.

Tema »Razmišljanj in razgovorov v Mohorjevi« je bila *Odnos do najglobljega in pomen religije*, gošta pa sta bila filozof in teolog dr. Janez Juhant in filozof dr. Vojko Strahovnik.

V »Jezikovni kavarni« je moderator pogovora prof. Janez Perpar gostil dr. Heleno Dobrovoljc in dr. Natašo Jakop z Inštituta Frana Ramovša.

Novembrski »Mohorski večer« smo pripravili v sodelovanju s Kulturnim društvom Mohorjan in

Mohorjevo založbo Celovec. Knjige Celjske Mohorjeve družbe sta predstavila prof. Jože Faganel in dr. Matija Ogrin, knjige Mohorjeve založbe Celovec pa mag. Hanzi Filipič in Adrian Kert.

DECEMBER 2012

O navzkrižnih svetovih: Salomonovi otoki – Slovenija sta v pogovoru s prof. dr. Bojanom Žalcem spregovorila dr. Drago Karl Ocvirk CM ter doc. dr. Terezija Snežna Večko OSU.

Redno zbirko za leto 2013 smo predstavili tudi v domačem Celju, najprej na tiskovni konferenci, nato pa še rednim obiskovalcem naših prireditelj. Obe predstavitvi sta potekali v Mohorjevi dvorani.

S predstavitvijo dvojezičnih izdaj Evripidove drame *Resos* in zgodovinske tragedije neznanega avtorja *Oktavija* smo zaključili leto 2012. Drama *Resos* prikazuje dogodke v trojanskem vojaškem taboru. Trojanci že deset let zaman poskušajo pregnati Grke, a so tega dne svojim oblegovalcem zadali zelo hud udarec, poveljnik Hektor je celo prepričan, da ga je od zmage odvrnila zgolj noč, kot zaveznik pa oblegancem na pomoč prihaja še traški kralj Resos s svojo vojsko. Tragedijo o izmuzljivosti vojne sreče je v slovenščino z značilno jezikovno občutljivostjo prevedla Jelena Isak Kres.

Pod prevod zgodovinske tragedije neznanega avtorja iz prvega stoletja, ki pripoveduje o političnih spletkah na rimskem dvoru in usodi Neronove prve žene Oktavije, se je podpisala prevajalka Jera Ivanc.

JANUAR 2013

Sredi januarja smo tiskovno konferenco posvetili predstavitvi treh otroških knjig, pod katere so se podpisali tuji avtorji Patrick McDonnell, Rebecca Elliott in Quentin Blake. Patrick McDonnell v knjigi *Jaz ... Jana* podaja zgodbo o upanju kot navdih in spodbudo, *Mala Zoja*, kot je v duhovitem prevodu ime punčki iz zoološkega vrta, je ganljiva pripoved o upanju, o izgubljeni in znova odkriti ljubezni ter o pripadanju. Quentin Blake, prvi britanski »otroški

Tadeja Petrovčič Jerina

lavreat«, nam v besedi in sliki predstavi sedem obdobij Benjaminovega odraščanja, ki je kot lok razpeto od sreče do groze in nato do nove sreče.

Sledila je tiskovna konferenca s predstavitevijo del Silvana Faustija *Skupnost bere Lukov evangelij*, Jožeta Mačka *Mašne in svetne ustanove ter legati v Lavantinski škofiji – I.*, Franca Kosarja *Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski* ter Antona Martina Slomška *Življenje modrost*.

Jože Maček

Januar smo zaključili s predstavitevijo treh prevodov: Dean Rajčič se je podpisal pod prevod ro-

mana Prima Levija *Kdaj, če ne zdaj?*, Jože Stabej je prevedel *Fraterske zgodbe* Iva Andrića, Gorazd Kocijančič pa je prevedel Péguyjevo dramo *Preddverje skrivnosti druge kreposti*.

Po Sloveniji smo začeli predstavljati knjigo Milka Mikole *Rdeče nasilje, represija v Sloveniji po letu 1945*. Knjigo smo najprej predstavili v Ljubljani, v prostorih Svetovnega slovenskega kongresa in Študijskega centra za narodno spravo, sledile so še predstavitve na Ptuj, v Gorici, Novem mestu in Celju.

Prof. dr. Bojan Žalec je na rednem mesečnem srečanju »Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi« gostil dr. Štefana Vevarja, uglednega slovenskega prevajalca, prevodoslovca, teatrologa in poznavalca nemške književnosti.

V sodelovanju z založbo Beseda, d. o. o., in Slovenskim panevropskim gibanjem smo ob izidu knjige *The Power Structure of the Post Cold War International System* pripravili pogovor o perspektivah nove ureditve sveta.

V sodelovanju s Knjižnico Makse Samsa in Društva za krajevno zgodovino in kulturo smo v Knjižnici Makse Samsa predstavili 41. delo zbirke »Glasovi« *Vile bile*. Na lepo obiskani prireditvi je poleg avtorice knjige Sabine Pugelj sodelovala urednica zbirke ddr. Marija Stanonik. Kulturni program pa je obogatila glasbena etnoskupina Volk – Folk.

Druga z leve Sabina Pugelj

Nada Grošelj

FEBRUAR 2013

Najkrajši mesec v letu smo začeli s predstavitvijo kar štirih, nekoliko zahtevnejših knjig. Pod prevod knjige Edith Stein *Bit in oseba* se je podpisal mag. Matej Šetinc, dr. Gregor Pobežin se je podpisal pod prevod knjige Tomaža Akvinskega *Razum in vera*, dr. Miran Sajovic pod Avguštinovih *Deset govorov o prvem Janezovem pismu* ter dr. Nada Grošelj pod drugo Avguštino knjigo *O krščanski nauku*.

202

Z leve proti desni: p. Branko Petauer, p. Anton Nadrah in Jože Kukman

V Damask nas je s slikovitim potopisom *Romanje v Damask* popeljal p. Branko Petauer. Sku-

paj s stiškimi menihi in zunanji sodelavci smo ob 20-letnici smrti p. Simona Ašiča izdali knjigo *Stična, Domovanje patra Simona Ašiča*. S to knjigo odpiramo pogled na vrt meniškega življenja in na duhovno dediščino, iz katere je rasel p. Simon Ašič.

V mesecu kulturnega praznika smo pripravili tri literarne popoldneve. Gost prvega je bil prevajalec, v mladosti pa tudi pesnik Vital Klabus. O njegovem delu in življenju so poleg avtorja spregovorili še prof. dr. Janko Kos, dr. Milan Dolgan in prof. dr. Stanko Klinar.

Z zadnjo pesniško zbirko se je predstavila pesnica Neža Maurer. Ob izidu dveh novih knjig svetega Avgušтина pa so literarno popoldne *Od Antona Sovreta do ... Nade Grošelj* oblikovali dr. Nada Grošelj, dr. Miran Sajovic SDB in dr. Miran Špelič OFM.

Predstavili smo še 10. knjigo zbirke »Glasovi« pri Mohorjevi *Vile bile*. Knjiga prinaša folklorne pripovedi Doline Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice.

»Vidiki solidarnosti – vidiki etičnosti« je bil februarjski izbor filozofa prof. dr. Bojana Žalca. V knjigarno Mohorjeve družbe na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani je povabil goste iz filozofskih krogov: dr. Cvetko Hedžet Tóth, doc. dr. Vojka Strahovnika in Tadeja Pirca.

MAREC 2013

Marec je prinesel ponatis priročnika in delovnega zvezka o naravnem načrtovanju družine *Naravno in zanesljivo*. V priročniku je opisana simpto-termalna metoda Sensiplan, najzanesljivejša metoda naravnega načrtovanja družine. Sledila je predstavitev napete pripovedi Anselma Grüna *Jezus*, v kateri pred nami vstajajo prizori iz Jezusovega življenja in delovanja. V sodelovanju s Slovenskim katehetskim svetom smo izdali napeto zgodbo *Kosmata vest* Marije Krelj.

V goste smo povabili graško-sekovskega škofa dr. Egona Kapellarija, avtorja knjig *Sveta znamenja v bogoslužju in vsakdanjosti* in *Nato pride smrt*, obe sta izšli v prevodu Zmage Kumer in Antona Štruklja. Na predstavitvi je sodeloval tudi zbor bogoslovcev.

Egon Kapellari

Prof. dr. Bojan Žalec je za marčevska »Razmišljanja in razgovore v Mohorjevi« povabil dr. Mateja Avblja in dr. Jerneja Letnarja Črničiča, ki sta se soočila s težkim in kompleksnim vprašanjem *Moč in nemoč države v luči prava in etike*.

Večer z Nežo Maurer smo pripravili tudi v Slomškovi knjigarni v Mariboru.

APRIL 2013

V april smo se »zapeljali« kar z vlakom. Konservatorski svetnik Tadej Brate, magister industrijske arheologije, mednarodno uveljavljen strokovnjak za varstvo tehniške dediščine, navdušen raziskovalec zgodovine tirnega prometa in dejaven publicist, je avtor knjige *Zgodovina slovenskih železnic/Die Geschichte der slowenischen Eisenbahnen auf Ansichtskarte*, ki je izšla v sozaložništvu s Celovško Mohorjevo družbo. Bratetovo knjigo smo konec marca predstavili tudi v okviru sejma Collecta v Ljubljani.

Predstavili smo tudi roman Ivana Klíme *Čakanje na temo, čakanje na svetlobo* v prevodu Nives Vidrih.

V sodelovanju z društvom Ozara Slovenija, Nacionalnim združenjem za kakovost življenja, smo izdali mladinski risani roman *Gugalnica* avtorjev Gašperja Rusa in Žige Valetiča. Knjiga govori o očetu, ki svoji hčerki pove, da je v njeni starosti izgubil očeta

Nives Vidrih, Tadej Brate in Jože Faganel

zaradi samomora. Na predstavitvi sta poleg avtorjev sodelovala mag. Bogdan Dobnik, predsednik društva Ozara Slovenija, in doc. dr. Saška Roška z Inštituta za varovanje zdravja.

Zunanji urednik Slomškovih zbranih del dr. Matija Ogrin, ZRC SAZU, je v župniji Braslovče predstavil novo knjigo Slomškovih zbranih del.

Dr. Stanka Klinarja, našega rednega sodelavca, smo ob njegovem življenjskem jubileju povabili v goste v Mohorjevo knjigarno v Ljubljani. O profesorju, jezikoslovcu, prevajalcu in planincu je spregovoril prof. dr. Miran Hladnik.

Saška Roška

Skupaj z Jornetovo knjigo *Teči ali umreti* smo pritekli tudi v Celje. V Mohorjevi dvorani smo gostili Nejca Kuharja, enega najboljših gorskih tekačev na svetu v teku navkreber, specialista za kilometrske vzpone.

MAJ 2013

Že pomladni maj pa nas je na plano »zvabil« s knjigo mag. Sabine Stariha Pipan *Vzgojimo psa, učinkovito, a prijazno*. Priročnik je v pomoč tako tistim, ki se za štirinožca šele odločajo, kot tistim, ki ga že imajo.

Sabina Stariha Pipan

Gostje literarnega (teološkega) popoldneva, posvečen je bil obsežni interpretaciji jezuita Silvana Faustija *Skupnost bere evangelij*, so bili bibličistka dr. Terezija Večko, frančiškan dr. Miran Špelič in župnik Jože Gregorič.

Gost prof. dr. Bojana Žalca v knjigarni naše založbe v maju je bil prof. dr. Branko Klun s Teološke fakultete Univerze v Ljubljani. Podlaga pogovora je bila knjiga Emmanuela Levinasa *Težavna svoboda: eseji o judovstvu*.

V sodelovanju s Slomškovo knjigarno Maribor smo ob izidu knjige Slomškovih zbranih del *Anton Martin Slomšek, Knezoškof lavantinski* v Mariboru pripravili »Mohorski večer«, na katerem je knjigo predstavil dr. Matija Ogrin.

Jože Urbanija

JUNI 2013

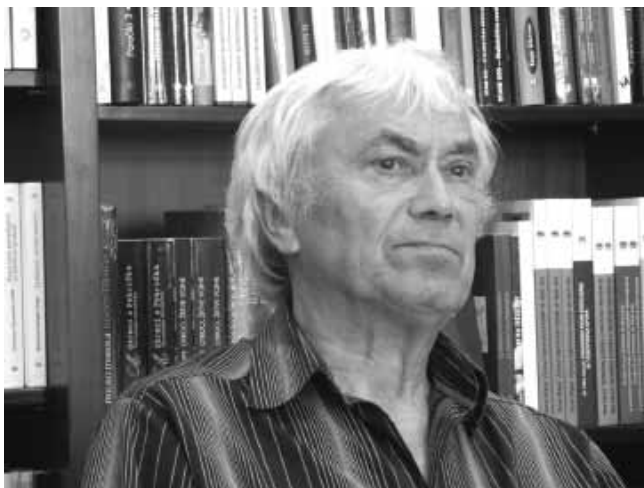
Prvo polovico leta 2013 je zaznamoval izid knjige Eberharda Schockenhoffa *Etika življenja, temeljna načela in konkretna vprašanja* v prevodu Jožeta Urbanije in Gregorja Lavrinca. K slovenski izdaji sta spremno besedo dodala Roman Globokar in Jože Trontelj. Knjiga *Etika življenja* je razdeljena na dva dela. V prvem delu je podana teoretična osnova za bioetično razmišljanje, v drugem delu pa vzame pod drobnogled konkretna področja etike življenja.

Pred prihodom poletja smo predstavili še *Malo knjigo o pravi ljubezni* Anselma Grüna v prevodu Alenke Novak, faksimile Fanceta Vodnika *Borivec z Bogom* ter pesniško zbirko Toneta Kuntnerja *Podorane sanje* z likovno spremljavo Rudija Španzla in spremno besedo Aleksandra Zorna.

Avtorica knjige *Vzgojimo psa* je bila tudi gostja literarnega popoldneva v knjigarni.

Pred uradno turistično sezono smo na literarnem popoldnevu gostili Ignacija Vojeta, avtorja monografije *Starodavni Dubrovnik*.

V 144. leto je prvo številko najstarejše slovenske kulturne revije *Zvon* v uvodniku pospremil direktor Mohorjeve družbe prof. Jože Faganel. »Preurejena vsebina letošnjih Zvonov bo nesramežljivo uglašena vse bolj na ustvarjalnost Mohorjeve, najstarejše

Tone Kuntner

slovenske knjižne založbe, podobno, a bolj poglobljeno kot njen nekdanji *Književni glasnik*. Tudi zato, da se bo vedelo, kdo ima zasluge, da najstarejša slovenska kulturna revija *Zvon* še živi!»

JULIJ 2013

Že skoraj desetletje se na prvo nedeljo v juliju odpravimo v eno izmed treh ledeniških dolin, v Robanov kot. Tokrat smo se že v soboto. Obiskali smo Center Rinka in sodelovali na tematskem večeru Robanov Joža, naslednji dan pa smo se peš odpravili do Robanove planšarije. Tako že vrsto let obujamo *Preproste zgodbe s solčavskih planin*, ki so prvič izšle pri naši založbi že leta 1978.

SEPTEMBER 2013

Jesenski del leta smo pospremili s predstavitvami novih knjižnih izdaj. V prevodu Maksimiljana Frasa je izšel impresiven esej Jörga Baberowskega in Anselma Doeringa Manteuffla *Red in teror*, Irma Ožbalt pa se je podpisala pod kratke zgodbe *Mavrice* s spremno besedo Franceta Pibernika.

Sredi septembra smo predstavili še prevod Nikija Neubauerja *Rabin se pogovarja z Jezusom*, spremno besedo je dodal Anton Štrukelj. Anton Urankar se je

Rudi Španzel

pa je predstavil knjigo *Ostaline megalitske kulture v slovenskih Alpah*.

Mesec smo zaključili s predstavitvami knjig *Papež Frančišek*, *Jorge Bergoglio se pogovarja s Francesco Ambrogetti in Sergiom Rubínom*, knjige Tomáša Valene *O Plečniku* in knjige Nataše Koselj *Arhitekt Danilo Fürst / The Architect Danilo Fürst*.

Knjigo o papežu Frančišku je prevedel Andrej Rot. Petnajst pogovorov in esej v prevodu v Argentini rojenega in šolanega Andreja Rota pomenljivo »ovijata« besedili dveh svetovljanov – *Prolog slovenskega jezuita, misijonarja, pesnika, večletnega slovenskega provinciala, zdaj šentjakobskega župnika p. Jožeta Kokalja in Epilog slovenskega frančiškana, profesorja teoloških fakultet v Ljubljani in Toulousu, esejista, predsednika slovenskega PEN-a p. Edvarda Kovača*.

Tomáš Valena je v knjigi *O Plečniku* posebno pozornost posvetil vrhuncu Plečnikovega dela — njegovemu praškemu opusu.

Nataša Koselj pa nam profesionalno predstavi življenjsko in ustvarjalno pot Plečnikovega učenca Danila Fürsta, enega najbolj zanimivih slovenskih modernističnih arhitektov.

(Alenka Veber, urednica *Mohorjevega koledarja 2014*, Ljubljana, Uvod J. F.)
Fotografije Alenka Veber

CELOVŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

STAVBE IN USTANOVE

Mohorjeva družba v Celovcu je nadzidavo matične hiše ter njeno obnovo dokončala konec februarja 2013 v predvidenem roku. V aprilu 2013 sta se Krščanska kulturna zveza in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik že vselila v nove prostore, ki jih je slovesno blagoslovil škof dr. Schwarz 13. junija 2013.

Obnovila je tudi dvorišče in vrt Mohorjeve ter se lotila prezidave bivših prostorov, da bi se v začetku novega šolskega leta dijaki in dijakinje že vselili v nove sobe. Presenečeni smo, da prijave v Slomškovo dom v zadnjih letih spet naraščajo, zato je od jeseni 2013 dom spet popolnoma zaseden. Potrebna pa so nujna vzdrževalna dela v dotrajanih stavbah in pridobivanje najemnikov za prostore, ki jih celovška Mohorjeva oddaja.

Pred tremi leti je Republika Slovenija prevzela v last študentski dom Korotan, ki služi kot bivališče pretežno slovenski študirajoči mladini na Dunaju. V njem je tudi SKICA – Slovenski kulturni in informacijski center v Avstriji. Pogodba med Republiko Slovenijo in celovško Mohorjevo družbo za vzdrževanje doma se bo po predvidoma podaljšala za nadaljnja tri leta.

V pogodbo sodi tudi upravljanje Knafljeve ustanove, ki jo bremeni plačilna nesposobnost finančno podhranjenega Slovenskega znanstvenega inštituta, ki je njen najemnik Želeli bi si, da bi se končno vzpostavile razmere, ki bi trajno zagotovile nemoteno delovanje obeh ustanov

ZALOŽBA

Splošna in dolgotrajna gospodarska kriza v Sloveniji je močno prizadela, zato je celovška Mohorjeva ukinila gospodarsko družbo v Ljubljani in 1. 6. 2013 izročila prodajo vseh naših publikacij v Sloveniji založbi Družina, ki nam obljublja zadostno prisotnost na slovenskem trgu.

V splošnem programu je v letu 2013 izšlo 36 knjig, od tega 22 v slovenščini in 14 v nemščini. Med strokovnimi knjigami je treba omeniti *Naše rastline* Jožeta Bavcon, *Kratki priročnik za zdravo življenje* zdravnice Mojce Budkovič in serijo zgodovinopisnih knjig, kot sta Igorja Omerze *88 stopnic do pekla. Kako je Zemljaričev Janez ugrabil Bato Todoroviča*, in Floriana Rulitza *Vetrinjska in bleiburška (pliberška) tragedija*, ki govori o vračanju domobrancev takoj po drugi svetovni vojni iz avstrijske Koroške v Jugoslavijo ter o usodi hrvaških vojnih in civilnih beguncev maja 1945 na Koroškem. Na veliko zanimanje, predvsem v Avstriji, je naletela slovensko-nemška razstava *Vročje sledi hladne vojne/Heiße Spuren des Kalten Krieges*, ki so jo pripravili Jože Dežman, Hanzi Filipič idr. o usodah ljudina meji med Slove-

Foto Arhiv Celovška Mohorjeva družba

Vzgojno-izobraževalna dejavnost Slomškovega doma je nadvse potrebna, žal pa Mohorjevo čedalje bolj bremeni njegovo tekoče poslovanje. Tako smo prisiljeni pridobivati za nujno potrebno obnovo nepovratna finančna sredstva. Ta prizadevanja v časih, ko zaradi trajajoče gospodarske krize primanjkuje sredstev na vseh koncih in krajih, niso lahka stvar.

nijo in avstrijsko Koroško v letih 1945–1991. Skupno s celjsko Mohorjevo družbo je izšla še dvojezična knjiga Tadeja Brateta *Zgodovina slovenskih železnic na razglednicah*.

Dobre ocene v strokovnem svetu je prejelo prvih pet knjig v zbirki *Slovenska biblioteka/Slowenische Bibliothek*, skupni projekt s koroškima založbama Wieser in Drava: (Marjan Rožanc, Zofka Kveder, Ivan Pregelj, Vladimir Bartol in Vitomil Zupan).

Med zanimivejšimi knjigami je gotovo knjiga Helmuta Teissla *Julijske Alpe*, ki je kot ponatis izšla v razširjenem obsegu v nemškem in slovenskem jeziku, zdaj pa tudi v italijanskem Ob največjem športnem dogodku v Sloveniji v letu 2013, evropskem prvenstvu v košarki, je izšla mladinska knjiga Mojce Gubanc *Jaz, košarkar*. Izšlo pa je tudi nekaj knjig za otroke, mdr. Christine Nöstlinger *Dobri zmaj in Hudobni zmaj*.

Na področju slovenskih šolskih knjig in izdajanja učbenikov je bila celovška Mohorjeva kar precej dejavna, saj je založila v avstrijsko Šolsko akcijo 2013/14 še štiri slovenske in en nemški učbenik ter dva delovna zvezka. Poleg tega smo pripravili še pet novih učbenikov za avstrijsko Šolsko akcijo 2014/15.

Posebej je treba omeniti, da smo pri Mohorjevi založbi Celovec v letu 2013 sklenjen krog vsebin učbenikov za biologijo v gimnazijah in srednjih šolah, sodelovanje z založbo Rokus Klett pri pri šolskih slovarjih, izdajo tretjega nemškega učbenika za likovno vzgojo *Augenschmaus* (Paša za oči), nov učbenik z delovnim zvezkom in CD-jem *Berem-pišem-govorim, slovensko se učim*, projekt štirih novih učbenikov za slovenščino na gimnazijah in na trgovskih akademijah, in v sodelovanju z Mladinsko knjigo *Berilo 1, 2, 3 in 4 ter Umetnost besede*.

(Povzeto po poročilu dr. Antona Korena)

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

UVOD

V novembru 2013 je Goriška Mohorjeva družba obeležila 90-letnico svojega nastanka. Z odlokom, ki nosi datum 17. november 1923, je namreč goriški nadškof Frančišek Borgija Sedej ugodil želji duhovniške stanovske organizacije Zbora svečnikov sv. Pavla, ki se je nanj obrnila s prošnjo, da bi ustanovil Goriško Mohorjevo družbo, z namenom »izdati obče koristne slovenske knjige za svoje ude«. Od takrat dalje se pri GMD trudimo, da vsako leto izdamo nekaj knjig, ob tem pa še v okviru Zadruga Goriška Mohorjeva izhajata mesečna otroška revija *Pastirček* in tednik *Novi glas*. Veliko tiskanih besed je šlo med naše ljudi in prepričani smo, da je in še vedno rojevajo bogat in zdrav sadež, čeprav novi mediji vse bolj pritiskajo tudi na našega človeka. Goriška Mohorjeva družba ima z letošnjim letom

tudi svojo spletno stran www.mohorjeva.it in je prisotna na omrežju Facebook.

PERIODIČNE PUBLIKACIJE

Pri tedniku *Novi glas* so v zadnjem letu skušali še bolj približati vsebine mlajšim bralcem, in sicer tako, da so posodobili in okrepili prisotnost na svetovnem spletu, saj se mladi vse bolj poslužujejo računalnikov, tablic in pametnih telefonov in preko njih iščejo novice. Tako ima *Novi glas* svojo spletno stran na naslovu www.noviglas.eu, vsebine pa uredništvo prinaša tudi na družabno omrežje Facebook, *Novi glas* pa je prisoten tudi na omrežju Twitter. Zaradi maloštevilnega uredništva vse to seveda prinaša dodatni napor, je pa tudi edina pot, da se v današnjih časih doseže mlajše bralce, ki ne berejo več časnikov tiskanih na papirju. Sicer pa *Novi glas* skuša iz

tedna v teden biti sodoben, pester, poln informacij in pri pisanju uredniki zglejdo skrbijo za čisto slovenščino, kar je v narodni manjšini izrednega pomena, saj je znano, da poznavanje slovenščine zadnja leta pada. V uredništvu tudi z zaskrbljenostjo spremljajo finančne reze, ki se napovedujejo v Sloveniji in naj bi vplivali tudi na slovensko narodno skupnost v Italiji.

Najstarejša otroška revija *Pastirček* v zamejskem prostoru je bila tudi v šolskem letu 2012/13 v veselje učencem slovenskih osnovnih šol tako na Goriškem kot na Tržaškem. Ureja jo duhovnik Marijan Markežič. Revija je tudi v minuli sezoni izšla v desetih številkah, oblikujejo pa jo številne sodelavke in sodelavci. Dragoceni sodelavci so sami otroci, saj za vsako številko prispevajo kup spisov in risb, ki jih uredništvo redno objavlja.

KNJIŽNE IZDAJE

Z zadoščenjem lahko ugotavljamo, da so lep odmev doživele knjige, ki so izšle v knjižni zbirki za leto 2013. Že prve tri predstavitve, v prostorih nad Katoliško knjigarno na Travniku v Gorici v ponedeljek, 19. novembra, pa nekaj dni kasneje na Slovenskem knjižnem sejmu na skupni predstavitvi vseh založb, ki delujejo v deželi Furlaniji Julijski krajini in še v Trstu, v sredo, 28. novembra, na srečanjih Na kavi s knjigo v Tržaški knjigarni, so pokazale, da vlada zanje veliko zanimanje. Tako imenovani »paket« so sestavljale naslednje knjige: *Koledar za leto 2013*, ki ga je uredil dr. Jože Markuža in mu ohranil tradicionalno podobo in vsebine. Slikovne priloge koledarskega dela so delo akademskega slikarja Štefana Turka. Sledi vrsta zanimivih prispevkov, ki govore o življenju in delovanju Slovencev v Italiji v cerkveni in družbeno-kulturni stvarnosti. V dodatku sta objavljena dva daljša strokovna prispevka, in sicer: *Slovenska bibliografija v Italiji* (2011), ki ga je pripravila knjižničarka Ksenija Majovski, in še *Izobraževanje v slovenskem jeziku v Italiji* raziskovalke pri SLORJU Norine Bogatec.

Peter Stres

Učiteljica, publicistka in pravljicaarka Mariza Perat je napisala priročni vodnik *Gorica — njene zanimivosti in njen čas*. V njem razkazuje mestne zanimivosti, zlasti o slovenskih ljudeh, ki so vztrajno in zavzeto delovali za napredek slovenstva v mestu ob Soči. Nepozabna naravna lepota obmorskega pasu, ki ga avtorja Florjana Stefani in Danilo Sedmak imenujeta *Jadranska oaza*, se razteza od Barokovelj, mimo Kontovela, Miramara, Sv. Križa, Selsljana, Devina vse do izliva Timave.

Najstnikom pa je bila namenjena povest avtorice Doris Jarc z naslovom *Skrivnost none Genovefe*. Duhovite črnobeke ilustracije je ustvarila Jana Korečič. Bralec pa skozi napeto pripoved izve tudi marsikaj o zgodovinskih dogodkih v naših krajih.

V letu 2013 je s pomočjo sponzorjev izšlo še troje knjig. Vse nagovarjajo predvsem tiste bralce, ki se zanimajo za primorsko polpreteklo zgodovino. Tako je na začetku junija izšla politična biografija *Dr. Anton Gregorčič (1852–1925)*, ki jo je napisal Peter Stres. Natančno osvetli lik duhovnika in politika, ki je bil tudi deželni in državni poslanec ter namestnik goriškega deželnega glavarja. Na različnih ravneh je pripomogel k splošni rasti Gorice in njenega zaledja. Posebne zasluge ima za ustanovitev slovenskih zasebnih vrtcev in šol. Njegova prizadevanja na Dunaju pa so od osrednjih avstrijskih oblasti dosegla

Z leve proti desni: Bojan Bratina, Branko Marušič in Peter Černic

ustanovitve prve slovenske državne gimnazije, ki letos slavi 100. obletnico.

Prva predstavitev je bila velik dogodek za vso Gorico, saj je pokroviteljstvo prevzela sama Goriška pokrajina in jo vključila v niz pobud z naslovom: *La Provincia di Gorizia e Gradisca: autonomia e Governo 1861 / 1914. Letture di un territorio.*

Tudi druga knjižica je poklon politiku, tokrat iz Tomaja z naslovom *Državni in deželni poslanec Anton Černe (1813–1891) Ob dvestoletnici rojstva.*

V njej je objavljen faksimilirani ponatis dveh Černetovih publikacij: *Odgovor, to je opravičenje poslanca Antona Černeta na nezaupnico, katero je podpisalo 51 mož ki se imenujejo volilci (1872)* ter *Kras in njegove razmere (1881)*. Tehtno študijo o Antonu Černetu pa je prispeval dr. Branko Marušič, ki prikaže njegovo pestro in razgibano življenjsko in politično pot.

Ob 100-letnici prve slovenske državne gimnazije pa je naslov knjige, ki želi obeležiti 100 let slovenske gimnazije v Gorici, ki so jo odprli v šolskem letu 1913/1914, obenem je to tudi prva slovenska gimnazija nasploh. Knjiga obsega faksimilirano izdajo prvega izvestja, ki ga je leta 1914 založilo šolsko vodstvo in tiskala Narodna tiskarna v Gorici. Spremljata pa jo še uvodni besedi ravnateljev dveh današnjih goriških gimnazij: goriške ravnateljice slovenskega licejskega pola Mihaele Pirih in ravnatelja novogoriške gimnazije Bojana Bratine.

(povzeto po poročilu Marka Tavčarja)

Fotografiji Arhiv Goriške Mohorjeve družbe

ČASTNI ČLANI CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

akad. prof. dr. Kajetan Gantar

† prof. Janez Gradišnik

† Svetko Gregorič

msgr. dr. Franc Kramberger

† dr. Zmaga Kumer

prof. Mirko Mahnič

prof. France Pibernik

akad. prof. Alojz Rebula

kardinal dr. Franc Rode

msgr. Oskar Simčič

Zorko Simčič

dr. Marijan Smolik

† msgr. dr. Janez Zdešar

prof. Janez Zupet

Bogdan Žorž

Mohorjev koledar 2014 — Uredila Alenka Veber — Lektorirali Alenka Kobler in Nuša Mastnak
Opremil Jurij Jančič — Izdala in založila Društvo Mohorjeva družba (predsednik Jože Planinšek)
in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o. (direktor Jože Faganel)
Natisnila tiskarna Dravski tisk d. o. o., Maribor, v 3600 izvodih
Celje 2013 — ISSN 1318-5462

